

KRIMINALISZTIKAI JEGYZETEK ÉS TANULMÁNYOK
RENDŐRTISZTI FŐISKOLA KRIMINALISZTIKAI TANSZÉK

KRIMINALISZTIKAI ALAPISMERETEK

Jegyzet

Rendőrtiszti Főiskola – Budapest, 2005.

Írták:

dr. Balláné Ph.D. Füsster Erzsébet
3. fejezet, 3.3. cím, 5., 6., 7. és 10. fejezet

dr. Lakatos János
1., 2. fejezet, 3. fejezet 3.1., 3.2. és 3.4. cím, 4., 11., 12., 13., 14. és 15. fejezet

Nyilasi Tibor
9. fejezet

dr. Szakács Zsolt
16. fejezet

dr. Vigh András
8. fejezet

Lektorálta:

dr. Bócz Endre az állam- és jogtudományok kandidátusa

Szerkesztette:

dr. Lakatos János

A kötetet kiadja a Rendőrtiszti Főiskola

Figyelem!

A jegyzet 2005-ben történt kiadása óta bekövetkezett jogszabályváltozások követése a Tisztelt Olvasó feladata.

A számonkérés a jegyzet és az előadások anyaga alapján történik.

Bevezető.....	6
1. bűnözés, bűnüldözés, bűnügyi tudományok	7
1.1. A bűnözés, a bűnüldözés	7
1.2. A bűnügyi tudományok	9
2. A kriminalisztika.....	12
2.1. A kriminalisztika kialakulása, fejlődése.....	12
2.2. A kriminalisztika fogalma, tárgya.....	15
2.3. A kriminalisztika ágai, belső rendszere.....	16
2.4. A kriminalisztika kapcsolatairól.....	21
3. A kriminalisztikai megismerésről.....	23
3.1. Módszerek a kriminalisztikában.....	23
3.2. A kriminalisztikai megismerés egyes sajátosságai, a kriminalisztikai gondolkodás	24
3.3. A kriminalisztikai azonosítás	28
3.4. Az adatok elemzése és értékelése.....	34
4. A nyomozás, a felderítés és a bizonyítás	40
4.1. A nyomozás menete, általános feladatai	40
4.2. A felderítés és a bizonyítás a nyomozásban.....	45
4.3. A nyomozás kriminalisztikai elvei	49
5. Nyomtan.....	52
5.1. Nyomtan általános rész	53
5.2. Nyomtan különös rész.....	59
6. Daktiloszkópia.....	60
7. Az anyagmaradványok	64
7.1. Az anyagmaradványok keletkezésének módjai.....	64
7.2. A leggyakrabban előforduló anyagmaradványok általános jellemzése.....	66
7.3. Az anyagmaradványok kriminalisztikai jelentősége.....	74
8. A kriminalisztikai írásvizsgálatok	74
8.1. Az írásminták fajtái	76
8.2. Az iratok rögzítése és csomagolása.....	77
8.3. Kézírások szakértői vizsgálati lehetőségei.....	80
9. Okmányok kriminalisztikai vizsgálata	81
10. A személyazonosítás.....	88
10.1. A személyazonosítás lehetséges módjai.....	89
10.2. A személyleírás	89
11. A helyszíni szemle, a helyszín biztosítása.....	93
11.1. A helyszín fogalma, fajtái	93
11.2. A helyszíni szemle	95
11.2.1. A helyszíni szemle jellemzői, taktikai elvei	96
11.2.2. A helyszíni szemlét megelőző feladatok.....	97
11.2.3. A helyszíni szemle lefolytatása.....	103

12. Az adatgyűjtés.....	107
12.1. Az adatgyűjtés általános kérdései	107
12.2. A megkeresés	110
12.3. A puhatolás	113
12.4. Környezettanulmány (kt) készítése	116
12.5. A megfigyelés	117
12.6. A lakosság bevonása az adatgyűjtésbe	121
12.7. A kriminalisztikai csapda	123
13. Kihallgatás.....	124
13.1. A kihallgatást megelőző feladatok	126
13.2. A kihallgatás lefolytatása – a kihallgatás szakaszai	128
13.3. A kihallgatás sajátos esetei	136
14. A kutatás	137
14.1. A házkutatás	138
14.2. Kutatás mások által is használt és/vagy lakott, valamint nyilvános helyeken	145
14.3. Nyílt terület átkutatása	147
14.4. Járművek átkutatása	148
14.5. A motozás és a ruházatátvizsgálás	149
15. A körözés.....	151
15.1. Körözési alapfogalmak	151
15.2. A körözés elrendelésének és közzétételének.....	158
eszközei	158
15.3. Körözési módszerek	159
15.4. A körözési munkafolyamat	165
16. Egyes elsődleges intézkedések élet elleni bűncselekmények és rendkívüli halálesetek ügyeiben.....	168

BEVEZETŐ

Mivelhogy manapság nem csak a Rendőrtisztai Főiskola tanterveiben, hanem a „civil” szférában (mint pl. a személy- és vagyonvédelmi oktatásban, a polgárőrök képzésében stb.) mintegy „tantárgyként” esik szó a *kriminalisztikai alapismeretekről*, bevezetesképpen alighanem érdemes megemlítenünk néhányat az ezen stúdium kapcsán megfogalmazódott kérdések közül. Úgymint: *mit értünk azon, hogy „kriminalisztikai alapismeretek”; mi indokolja néhány kriminalisztikai tétel ilyen módon (elnevezéssel) történő tárgyalását; továbbá: kinek lehet szüksége kriminalisztikai alapismeretekre, és mi tartozzik ebbe a körbe?* E kérdésekkel kapcsolatban a Rendőrtisztai Főiskola Kriminalisztikai Tanszékén folytatott kutatómunka és oktatásfejlesztési gyakorlat eredményei (egyebek mellett) a következőkre mutattak rá.

a) A kriminalisztikai alapismereteket tudományos nézőpontból vizsgálva – annak tartalmában és terjedelmében is eltérő – több „szintjét” különböztethetjük meg:

- mintegy az *általános állampolgári ismeretek* körébe sorolhatjuk azokat a kriminalisztikai anyagrészeket, amelyeket célszerű (lenne) *mindenkinek* ismernie, elsajátítania – ez éppen olyan kérdés, mint amikor arról beszélünk, hogy „mindenki közlekedik”;

- az előbbinél nyilván szélesebb körű tájékozottságra/tudásra van szüksége azoknak, akik *hajlandók* valamilyen formában *közreműködni* akár a bűnmegelőzésben, akár a közrend-közbiztonság fenntartásában,¹ (ezt a „szintet” akár *szakmai jellegű részismeretekként* is jellemezhetjük);

- minthogy a *munkakör (foglalkozás) ellátásához elengedhetetlen* bizonyos kriminalisztikai tételek *legalább részbeni* elsajátítása, ezért a személy- és vagyonőrök, az üzemrendészeti jellegű, illetve a belső biztonsági feladatokat beosztotti vagy vezetői szinten ellátók, valamint a magánnyomozók esetében már *alapvető szakmai ismeretekről* van szó;

- hozzájuk többé-kevésbé hasonló azoknak a közigazgatási, rendészeti, rendvédelmi szakterületeken hivatásos vagy közalkalmazotti státuszban dolgozóknak a helyzete, akiknek mintegy „mellékesen” adódhatnak alapszintű bűnüldözési vagy más, kriminalisztikai ismereteket igénylő feladataik;² esetükben azonban „alapismeretnek” minősülnek olyan kérdések is, amelyek (megítélésünk szerint) részét képezik az ún. *általános szakmai műveltségnek*.

b) Időszerű kidolgozni és közzétenni egy olyan „*törzsanyagot*”, amely iránymutatásként szolgálhat, illetve felhasználható a különböző szintű (a vagyonvédelmi, a magánnyomozói, a polgárőr stb.) képzési formákban a *minimális követelmények* meghatározásához, a *korszerű, tudományos megalapozott* tananyagok összeállításához, a színvonalas oktatáshoz; továbbá a lakosság megfelelő tájékoztatásához (ideértve a megelőzést, a propagandamunkát, a tanulók körében végzett felvilágosító munkát stb.).

c) A főiskolai kriminalisztikai tananyagot is ki kell egészíteni; különösen az *ügyeleti munkára*, és a *lakossági kapcsolatokra vonatkozó tételek* tekintetében indokoltak az olyan módosítások, amelyek a *nem hatósági bűnüldözési tevékenység* szakmai kérdéssé integrálását célozzák, mint például a helyben működő polgárőrség tagjainak, illetve a vagyonvédelmi dolgozóknak a bevonása az azonnali intézkedésekbe, a kö-rözési tevékenységbe stb.

Jegyzetünk – rendeltetésénél fogva – természetesen nem az említett tudományos kérdések megoldását célozza, hanem mindezekből csupán azon kérdésekre koncentrálni, azon kriminalisztikai ismereteket taglalja, amelyek a tantervben szereplő Kriminalisztikai alapismeretek elnevezésű tantárgy anyagát képezik.

A szerkesztő

¹ Így pl. azoknak a közoktatási, egészségügyi, önkormányzati dolgozóknak, akik közreműködhetnek a kábítószerrel összefüggő cselekmények, a kiskorúak bűnözésének – illetve a kiskorúak sérelmére elkövetett bűncselekmények – megelőzésében, megszakításában és felderítésében; az ún. lakossági önszerveződések (pl. SZEM – szomszédok egymásért mozgalom) résztvevőinek stb.

² Tipikusan ide tartoznak a büntetés-végrehajtásban, a vámigazgatásban, az önkormányzatoknál (stb.) dolgozók, akik *munkakörüknél fogva* kerülhetnek olyan helyzetbe, amikor is állami alkalmazottként (hivatalos személyként) kell megoldaniuk valamely bűnügyi/közbiztonsági problémát.

1. BÜNZÉS, BÜNÜLDÖZÉS, BÜNYGYI TUDOMÁNYOK

1.1. A BÜNZÉS, A BÜNÜLDÖZÉS

A bűnözés történelmileg változó, társadalmilag meghatározott tömegjelenség, amely meghatározott területen és időszakban elkövetett bűncselekmények és elkövetők összességéből áll. A bűnözés fogalomkörébe beletartozik az ismertté vált és az ún. látens bűnözés is.³

A bűnüldözés a társadalomnak a bűnözés visszaszorítására, leküzdésére irányuló tevékenysége. A bűnüldözés alapvetően az állam kötelessége; elsősorban az állam által e célból (célra) létrehozott, fenntartott szervek és szervezetek feladata. A bűnüldözés elképzelhetetlen széleskörű társadalmi összefogás nélkül, merthogy minden, a bűnüldözéssel valamely módon összefüggő tennivalót nem lehet, és nem is lenne helyes az államra és a bűnüldöző szervekre áthárítani.

A bűnözés tartalma és terjedelme – és ugyanígy a bűnüldözés helyzete is – mindig az adott országra adott időszakban jellemző társadalmi, gazdasági, politikai és kulturális viszonyokra vezethető vissza. A fennálló viszonyoktól (melyekben kisebb-nagyobb mértékben a nemzetközi kapcsolatokból adódó „külső” hatások is érvényesülnek) függ például

- a bűnözés és a bűnüldözés „kereteit” meghatározó *jogi szabályozás*;
- *hogy kik, miért, milyen számban, milyen jellegű bűncselekményeket követnek el; összességében sok vagy kevés a bűncselekmény és az elkövető*;
- *hogy milyen az ismertté vált és a látens bűnözés aránya, az állampolgárok kriminális érzékenysége, a bűnözés és a bűnüldözési tevékenység „hivatalos” és társadalmi megítélése stb.*

a) Mind a bűnözés, mind az ellene folytatott küzdelem kereteinek meghatározásában *kiemelkedő szerepe van a társadalmi értékrendet közvetítő és többé-kevésbé kifejező – az állami berendezkedés, az ideológia, a politikai akarat, a közfelfogás, a tudományos tevékenység által (ha nem is egyformán) befolyásolt – jogalkotásnak.*

Egy társadalomban sokféle „elvárás”, és sokféle nemkívánatos, elítélendő magatartás létezik, ahogyan számtalan oka lehet az elfogadott/elvárt normák megsértésének, az azokkal való szembehelyezkedésnek is. A jogalkotás „közvetíti” az állam azon akaratát, hogy mi maradjon meg az erkölcsi, a vallási (stb.) normák körében, s hogy *mely viszonyokat mely jogág keretében kíván szabályozni.* Következésképp az *állami akaratától függ, hogy a társadalomra, a közösségre veszélyes magatartások közül mi tartozzék a büntetőjog hatókörébe, azaz: hogy mely országban, mely időszakban mely magatartás minősül bűncselekménynek; ki és milyen körülmények között minősül elkövetőnek* (és így tovább).

³ Az ismertté válás kritériuma (feltétele), hogy a bűncselekményről és/vagy a bűnelkövetőről az eljárni jogosult hatóság a büntetőeljárás megindításához megkövetelt feltételek között tudomást szerezzen – illetve ismeretei a büntetőeljárás megindítását biztosítsák. Mindaz, ami az előbbi feltételeknek nem felel meg, az a látencia (látens: lappangó, rejtve maradó, rejtett) körébe tartozik. Az ismertté vált bűnözés a statisztikai rendszertől függően többé-kevésbé pontosan mérhető, míg a látens bűnözés mértéke csak megbecsülhető; arányuk a bűnözés tényleges helyzetének az egyik igen fontos jellemzője.

Nagyon fontos dolog, hogy *a jog milyen lehetőségeket biztosít, illetőleg mit ír elő a bűnüldözésben részt vevők* – a hatóságok, a különböző gazdálkodó, társadalmi, személy- és vagyonvédelmi szervezetek, a lakossági „önvédelmi” szerveződések, sőt a magánszemélyek – számára. A bűnözés elleni küzdelem ugyanis megköveteli, hogy a bűnüldöző hatóságok megfelelő jogkörrel, intézkedési lehetőségekkel, működési feltételekkel (létszám, anyagi-technikai ellátottság stb.) rendelkezzenek; ugyanakkor ez nem korlátozhatja indokolatlan mértékben az állampolgári jogokat, és nem jelenthet túlzott terhet, indokolatlan korlátozásokat a társadalom számára sem. A nem hatósági bűnüldözési tevékenységbe a jog kétféleképpen szól(hat) bele: *előírhatja*, illetve *támogathatja* a védekezés bizonyos módjait.

b) Mivel a jogtól függ, hogy mi a bűncselekmény és ki az elkövető – és itt nyilvánvalóan *mesterséges határvonalról* van szó –, ezért sem a gyakorlati bűnüldözésben, sem a bűnügyi tudományok művelése során nem lehet figyelmen kívül hagyni a büntetőjogi szabályozás útján a bűnözéshez soroltakkal *rokonságot* mutató cselekményeket/eseményeket, és a magatartási követelményekkel való szembeszegülésre, deviáns viselkedésre való hajlandóságra utaló egyéb jelenségeket sem.

Nem véletlenül különböztetjük meg a *bűnelkövetőt* a *bűnözőtől*, mint ahogyan okkal beszélünk *potenciális bűnelkövetőkről/bűnözőkről*⁴ is. Rendszerint (adott konkrét körülmények közt) nem tekintjük bűnözőnek, avagy bűnözésre hajlamos személynek azt, aki valamely *méltányolható okból* követ el bűncselekményt. Árnnyalt a gondatlan elkövetők helyzete is: sokszor valóban pillanatnyi figyelmetlenségről (stb.) van szó; máskor az egyéni beállítottság (a hanyagság, a nemtörődömség, a fegyelmezetlenség, a kivagyiság) szinte törvényszerűen vezet el a bűncselekmény elkövetéséhez – gondoljunk csak az ún. diszko-, és más hasonló balesetekre. Ugyanakkor mondhatnánk, hogy csupán az általuk elkövetett cselekmény *jogi megítélése miatt* nevezhetjük „valóságos” helyett potenciális bűnözőnek a környezetére igencsak veszélyes (de csupán a szabálysértési tényállást kimerítő) „garázdát”; avagy a jog útvesztőiben „jól eligazodó”, a jogi szabályozás anomáliáit, hézagait kihasználó személyek némelyikét. Esetükben ugyanis rendszerint a joggal való *tudatos szembehelyezkedésről* és/vagy a jog *kijátszásáról* beszélhetünk.

Az állampolgári fegyelem fellazulása; a megélhetési, a legális (jogszerű, megengedett) jövedelem megszerzésének nehézségei; a primitív beállítottság, a gátlástalanság, a torzult értékítélet stb. mellett épp úgy oka lehet bűncselekmények elkövetésének az, hogy *törődünk-e a biztonságunkkal, hogy nem magunk teremtünk-e felelőtlen, kihívó magatartásunkkal bűnelkövetésre alkalmas helyzetet*.

c) Szólnunk kell az ismertté vált és a látens bűnözés arányának néhány meghatározó tényezőjéről. *Társadalmilag elismert érdekekre figyelemmel* biztosítja a jog, hogy egyes esetekben *a sértett dönthessen* arról, kívánja-e az eljárás megindítását, az elkövető felelősségre vonását. Ez növelheti a látenciát, de csak akkor válik problémává, ha a sértett *félelemből* vagy *hasonló kényszerítő okból* *akasztja meg* a hatósági eljárást. Súlyos gond és hiba, ha *a hatóságok* és/vagy az egyéb bűnüldözéssel-bűnmegelőzéssel (is) foglalkozó szervek, szervezetek *tevékenysége, működési feltételei* (jogi háttér, létszám, anyagi-technikai ellátottság, képzettség, együttműködési lehetőségek, társadalmi bázis, stb.) *nem felelnek meg a követelményeknek*. Az ilyen helyzetben megugrik a látencia mértéke, általában véve is romlik a felderítési eredményesség, kisebb az esély a megindított eljárások sikeres befejezésére, és kedvezőtlenül alakul a hatóságok és a lakosság viszonya is.

⁴ Némi egyszerűsítéssel: akiben életmódja, magatartása, beállítottsága stb. folytán/miatt „benne rejlik” a lehetőség, hogy majdan bűncselekményt követhet el, illetőleg bűnözővé válhat.

Hasonlóképpen nem csak a látenciában, hanem az *ismertté vált bűnözés elleni harcban* is kiemelt szerepet játszik az állampolgárok ún. **kriminális érzékenysége**.

Végső soron a bűncselekményekről, a bűnelkövetőkről szinte mindig tud valaki (hozzátartozó, ismerős, bűntárs; a sértett; közömbös magatartású személy), azonban számtalan tényező befolyásolja, hogy az ügyben miképpen foglal állást. Így például időben és területenként más és más, valamint politikai, szociális, morális tényezőktől is függ, hogy *milyen az emberek feljelentési készsége, mennyire hajlandók együttműködni a hatóságokkal* a saját magukat, a másokat vagy éppen az állam jogait sértő cselekmények leleplezésében, felderítésében, bizonyításában; *elnevezik-e* egyes jogsértésekkel szemben; *mennyire befolyásolja őket a közömbösség, a félelem, a saját takargatni való, a tehetetlenség érzete*, a családi vagy más kapcsolaton alapuló összetartás stb.

A kriminális érzékenység alakulásában igen fontos kérdés a *hatósági tevékenység megítélése is*, amely általános szinten az adott időszakra jellemző közfelfogástól, illetve a *hatóság egészének* tevékenységi színvonalától függ – de az egyedi esetek, a közvetlen személyes tapasztalatok, a negatív tendenciák is megalapozhatják, megerősíthetik a hatósággal szembeni előítéletet, ellenérzést, tartózkodó magatartást. E tényezőkre vezethető vissza, hogy a rendőrök és más, a bűnüldözésben részt vevő szervezetek/személyek tevékenysége ellenszenvbe, ellenállásba ütközhet; s nem hogy segítségre lehetne támaszkodni, még a jogos intézkedésre sem lesz tanú.

Az elmondottak alapján alighanem könnyen belátható, hogy *a gyakorlati bűnüldözési tevékenység szempontjából mennyire fontos megismerni az adott terület sajátosságait, az ott élők helyzetét, morális vonásait; a bűnözés aktuális mutatóit, tendenciáit; a bűnüldöző szervek konkrét helyzetét* stb., hiszen ezek befolyásolják mind a feladatok tartalmát, mind azok végrehajtási módját, feltételeit, lehetőségeit.

1.2. A BŰNÜGYI TUDOMÁNYOK

A bűnözés elleni küzdelem elképzelhetetlen tudományos megalapozottság nélkül: a szükséges szakmai ismereteket az ún. *bűnügyi tudományok* biztosítják a számunkra.

A bűnügyi tudományok

- *funkciója* a társadalom védelmének előmozdítása a bűnözéssel szemben,
- *tárgya* általános szinten közös: a bűncselekmény, a bűnöző személy és a bűnözés elleni küzdelem,
- *feladata* a bűnözés leküzdésére legalkalmasabb, leghatékonyabb eszközök kidolgozása,
- *közös jellemzője* a történeti, logikai, szociológiai szemléletmód, ugyanakkor
- *különböznek* egymástól a vizsgálat konkrét tárgya, módszere vonatkozásában.

Bár közülük egyesek természettudományos, matematikai stb. módszereket is alkalmaznak, *tárgyukra* tekintettel a *társadalomtudományok*, azon belül az *állam- és jogtudományok* körébe soroljuk őket.

1. A büntetőjog-tudomány

a bűnözést, a bűnözés elleni küzdelmet *jogi jelenségként* vizsgálja.

A büntetőjog (mint tételes jog) tágabb értelemben három jogágot foglal magába: az anyagi büntetőjogot, a büntető-eljárásjogot, és a büntetés-végrehajtási jogot. Szűkebb értelemben büntetőjogon a *büntető anyagi jogot* értjük. A büntetőjog-tudománynak a büntetőjogi jogterület történelmileg kialakult (előbb már említett) jogágaihoz és tárgyához igazodóan három, egymással szoros kapcsolatban álló tudományága van, úgymint a *büntető anyagi jogi*, a *büntetőeljárás-jogi*, valamint a *büntetés-végrehajtási jogi* tudományág.

(Nem tévesztendő össze a jog a jogtudománnyal. Jog alatt a tételes jogot értjük, ez a jogszabályok összessége; a jogtudomány pedig az adott jogterületre vonatkozó tudományos ismereteket, nézeteket, tételeket stb. foglalja magába, a tételes jog elméleti vetülete.)

A **büntetőjog** a társadalomra veszélyes cselekmények azon körét határozza meg, amelyek elkövetőikkel együtt az adott konkrét történelmi-társadalmi fejlődési időszakban a bűnözést alkotják. *Az anyagi büntetőjog a bűnözés behatárolásával egyben iránymutatást is ad a többi bűnügyi tudomány számára a vizsgálatuk tárgyát képező jelenségek terjedelmének, körének meghatározására.*

A **büntetőeljárás-jog** azoknak a jogelveknek és jogszabályoknak az összessége, amelyek meghatározzák a büntetőjogi felelősség megállapításának és elbírálásának rendjét, a büntetőeljárás lefolytatásának menetét, továbbá az eljárásban részt vevő személyek eljárási helyzetét, jogait, kötelességeit és jogviszonyait.

A **büntetés-végrehajtási jog** szabályozza a büntetés-végrehajtási szervek működését, a büntetések végrehajtásának feltételeit és módjait; az elítélt és a büntetés-végrehajtási szervek – és tagjaik – kötelességeit. Keretét adja egyes büntetőjogi célok (megbüntetés, nevelés, jogsértő magatartástól visszatartás) érvényesítésének.

2. A kriminológia

a bűnözéssel mint társadalmi és a bűnelkövetéssel mint egyedi jelenséggel foglalkozó tudomány. Legfontosabb tárgykörei a következők:

- az ismertté vált és a látens bűnözés;
- a bűncselekmény elkövetője, az elkövetővé válás, a bűnöző életmód, a bűnözés és a normasértő (deviáns) jelenségek kapcsolata, a társadalmi beilleszkedési zavarok,
- a bűncselekmények áldozatai, az áldozattá válás és következményei,
- a bűnözés elleni küzdelem eszközei, módszerei, intézményrendszere; a büntető igazságszolgáltatási rendszer működése, hatékonysága;
- a bűnmegelőzés;
- bűnözési prognózisok.

Lényegében a bűnözés okainak feltárásával és ezen keresztül a megelőzés, a visszaszorítás lehetőségeinek kidolgozásával foglalkozik.

– A **kriminálmorfológia** (a bűnözés alaktana) a bűnözés helyzetével, összetételével, változásaival, megjelenési formáival foglalkozik; a statisztika által feltárt adatokat, a bűnözés struktúráját és dinamikáját értékeli. Eredményeit a jogalkotás és a jogalkalmazás egyaránt hasznosíthatja.

– A **krimináletiológia** (a bűnözés oktana) részint a bűnözés, részint az egyedi bűnelkövetés okait vizsgálja. Fő kérdése: hogyan vált a személy bűnelkövetővé? Feltárja azokat a körülményeket, amelyek a bűncselekmény elkövetéséhez vezető folyamatban szerepet játszottak, kiváltották a bűnös akarat-elhatározást és megkönnyítették annak realizálását. A személyt tekintve vizsgálati körébe tartozik a személyiség változásának, fejlődésének a deviáns (normasértő) magatartáshoz vezető útja. Vizsgálja a személyre ható objektív (külső) körülményeket is. Az *egyedi* jelenségek (a bűnelkövetés) vizsgálatának eredményeit összefüggésükben is értékeli, tehát törekszik a bűnözés *okait* is feltárni.

– A **kriminálprofilaxis** (a bűnözés megelőzésének tana) a bűnözés elleni küzdelemben felhasználható társadalmi és jogi eszközökre, azok hatásfokának vizsgálatára irányul, a bűnözés visszaszorításának, hatékony megelőzésének lehetőségeit, eszközeit, módszereit kutatja.

– Egyes bűncselekmény-fajták felderítésében tipikus feladat a sértetti magatartás, a sértett körülményeinek beható elemzése, vizsgálata. A kriminológián belül ezzel (a sértett szerepével, helyzetével, az elkövetővel való kapcsolatával; az áldozatok tipizálásával, illetve kártalanításával, a különböző jóvátételi lehetőségekkel) a **viktimológia** (áldozattan) foglalkozik. Ennek egyik fontos kérdésköre, hogy mennyiben *oka* a bűncselekmény elkövetésének a sértett könnyelműsége, felelőtlensége, kihívó magatartása, avagy kiszolgáltatottsága.

Figyelemre méltó az áldozati pozícióból adódó következmények vizsgálata, amely egyúttal a sértettek hátrányos helyzetének megváltoztatására alkalmas módszerek kidolgozására is irányul.

3. A kriminalisztika

A kriminalisztika alapvetően a *felderítés és a bizonyítás*, valamint (kis részben) a bűnmegelőzés kérdéseivel foglalkozik; a részletekről később lesz szó.

4. Néhány interdiszciplináris jellegű bűnügyi tudományágazatról

A bűnügyi tudományok sorában az eddig említettek ún. önálló tudományok. Több olyan tudományág/ágazat alakult ki, amely valamely „alaptudományból” vált ki többé-kevésbé önálló területként, hogy a szaktudományos eredmények bűnügyi felhasználási lehetőségeit kutassa és tegye szakszerűvé.

A *kriminálstatisztika* a bűnözés, a bűnüldözés és a bírósági ítélkezés, továbbá a büntetés-végrehajtás és utógondozás statisztikája, az igazságügyi statisztika része, amely számszerűen kifejezi a bűnözés volumenét (terjedelmét), és ennek alapján elemzi a bűnözés dinamikáját (fejlődését, csökkenését, növekedését) és struktúráját (szerkezeti összetételét). Statisztikai módszerekkel *csak az ismertté vált bűnözés mérhető és elemezhető, de éppen a statisztikai módszerekkel becsülhető fel a látens bűnözés is*.

Az *igazságügyi orvostan* (másképpen: törvényszéki orvostan) az orvosi ismeretekkel szakszerű segítséget nyújt a büntető- és polgári ügyekben eljáró hatóságoknak. Módszerei a boncolás; a kémiai, a szerológiai, a mikroszkópos és az antropológiai vizsgálat. Az *igazságügyi elmeorvos* az elmebeli állapot, a pszichikus működések és ezek kóros elváltozásainak a bűncselekmény elkövetésében betöltött szerepét vizsgálja, a polgári jogszolgáltatásban elsősorban a beszámítási-, illetve a cselekvőképesség elbírálásában van jelentősége.

Az *igazságügyi toxikológia* (vegytan) a mérgezés gyanús esetekben a hullarészek, váladékok, méreggyanús anyagok hiteles vizsgálatával foglalkozik.

A *kriminálpszichológia* az alkalmazott lélektannak az az ága, amely a bűncselekmények elkövetésének pszichológiai hátterét, az elkövető személyiségét, a büntetőeljárás folyamatát és az eljárásban részt vevő személyekkel kapcsolatos lélektani kérdéseket vizsgálja. A *kriminológiai pszichológia* a bűnözés mint társadalmi jelenség szociálpszichológiai hátterével, a *kriminalisztikai pszichológia* a büntetőeljárás, a *reszocializálás pszichológiája* pedig a büntetés-végrehajtás lélektani kérdéseivel foglalkozik. Újabban a kriminálpszichológiai kutatások (az intézkedés-lélektan, az emberi kapcsolatok pszichológiája keretében) kiterjednek a *rendőri magatartásra* is.

A *kriminálpedagógia* az alkalmazott neveléstudomány azon ága, amely a bűnözés veszélyének kitétt vagy már bűnöző személyek szaknevelésével foglalkozik.

2. A KRIMINALISZTIKA⁵

2.1. A KRIMINALISZTIKA KIALAKULÁSA, FEJLŐDÉSE

A kriminalisztika a bűnügyi nyomozás egyes kérdéseire „szakosodott” stúdiumként a XIX. század közepétől kezdett kialakulni. A szakirodalom többnyire a következőket tekint a kriminalisztika tudománnyá válásához szükséges előfeltételeknek: létrejön a bűnüldözés állami monopóliuma; kialakuljon a többé-kevésbé egységes bűnüldözési szervezet; megfogalmazódjon a nyomozás, a felderítés és a bizonyítás tudományos alapokra helyezése iránti *valóságos* igény; és – természetesen – szükség van a tudományos-technikai ismeretek megfelelő szintre való fejlődésére is.

Ahogy a társadalom fejlődése fokozatosan elvezetett *az állam és a jog* kialakulásához, létrejött az *intézményes bűnüldözés* is. A megtorlás azonban még sokáig csak *résben közjelleű*, a bűncselekmények felderítése elsősorban a sértett (illetve családja) joga és feladata maradt – kivéve persze azokat az ügyeket, melyeket *az államhatalom is fontosnak tartott*.⁶

Bár nem mondhatjuk, hogy a nyomozást tudományos alapokon végezték volna, azért már a római jogtörténeti emlékekben is fellelhetők „valóságos kriminalisztikai elemek” (pl. a helyszínbiztosítás egyes mozzanata; a nyomok felkutatása, értékelése; orvos közreműködésével végzett halottszemle; a szakszerű szeméyleírás, sőt dijkítűzés is tartalmazó körözés).

A rómaiak által megerősített egyiptomi tartományi törvények szerint az erőszakos halálesetek áldozatait hatósági orvosnak kellett megvizsgálnia, ez előtt tilos volt az elhaltat megmosdatni és átöltöztetni. A fennmaradt feljegyzés szerint a bejelentő be is tartotta a szabályokat, így a kerületi orvostól és a tartományi tisztviselőből álló „szemlebizottság” a sérülések alapján megállapíthatta, hogy a bejelentés igaz: „... *Ion rabszolga a tetőről az utcára zuhant, s e zuhanás okozta a halálát*”. Quintilianus megfigyelte, hogy a megölt szülők és (a meggyilkolásuk miatt perbefogott) gyermekük szobája közötti helyiségek meszelt falán talált véres kéznyomok ahelyett, hogy fokozatosan halványultak volna, időnként megerősödtek, mintha a tettes ismét vérbe mártotta volna a kezét. Be is bizonyosodott az a következtetése, miszerint a nyomokat a fiú gyanúba keverése végett hozták létre.

Ugyanakkor a felderítés, a bizonyítás, és maga az igazságszolgáltatás is nagyon hosszú ideig jól megvolt a mai viszonyok között oly fontosnak tartott humanitás, egyenlőség és objektivitás nélkül is. Ez különösen jellemző volt a hűbéri nyomozórendszerre és igazságszolgáltatásra, melynek időszakában az egyházi befolyásnak nagy szerepe volt abban, hogy fokozódott a kegyetlenség, megerősödtek az irreális vonások.⁷

A XVIII. században azután megjelennek a rendvédelmi szervek; a XIX. század közepétől megkezdődik a csak bűnüldözéssel foglalkozó szervek (bűnügyi rendőrség) kialakulása, általános lesz az állami bíraskodás. A bűnüldözés állami monopóliummá válása, az eljárásjog – és persze *a tudományok és a technika* – fejlődése végül utat nyit a kriminalisztika előtt is. A felvilágosodás eszméinek hatására a kínvallatás eltörlése, a

⁵ Részletesebben ld.: Balláné – Lakatos – Kunos: Bevezetés a kriminalisztikába (Rejtjel Kiadó, 2004.) I. fejezet.

⁶ Például: a római köztársaság fénykorában a kiemelkedő bűnügyekben (lázasadás, hazaárulás, ölési cselekmények) felkuttatták és kivallatták a tanúkat; az adócsalás elkerülése érdekében kivizsgálták a rabszolgák haláleseteit.

⁷ Így pl. a legsúlyosabb bűncselekmények körébe tartozott az ördöggel való cimborálás, az istentelenség, a boszorkányság. Bekerültek a „felderítés és bizonyítás” eszközei közé az istenítéletek, a tisztító eskü, az eskütársak bevonása stb. (Az istenítéletek – mint pl. a víz-, a tüzesvas-, a feszület-, az úrvacsora-próba – esetében nem is a vallomás beszerzése és elbírálása a lényeg, hanem az, hogy „az isteni hatalom” kinek az igazát „bizonyítja”).

formális bizonyítási elmélet helyett a szabad bizonyítási rendszer kiépítése, a bíró *belső meggyőződésének* központba állítása szükségszerűen magával hozza *a tények valóságos feltárására alkalmas módszerek kidolgozása, megteremtése iránti igényt*. Ez először azokban a tudományos művekben jelenik meg, amelyek a nyomozással a *büntetőeljárárs-jog* egyik problémakörékként foglalkoznak.

Franz von *Jagemann* 1838-ban és 1841-ben kiadott kétkötetes, „A bírósági vizsgálati tan kézikönyve” című munkájában már egy önálló tudomány szükségessége mellett foglal állást, amelyben „*mindazokat az ismereteket és tapasztalati elveket kell összefoglalni, amelyek segítségével a leggyorsabban, legbiztosabban és legtárgyilagosabban, törvényes úton ki lehet deríteni az elkövetett bűncselekmény valódi tényállását*”. Hans **Gross**⁸ 1893-ban megjelent, „A vizsgálóbíró kézikönyve” című munkája már „igazi” kriminalisztika. A kor tudományos eredményeire támaszkodva egy sor mai értelemben az igazságügyi orvostan, a krimináltechnika körébe tartozó kérdést is tárgyal; felhívja a „kriminalisták” (lényegében a vizsgálóbíróról van szó) figyelmét arra, hogy fokozott mértékben vegyék igénybe a természettudományok és a technika lehetőségeit, hiszen ez megoldhatatlannak látszó problémák esetében is segítséget nyújt a számukra. Gross használja először – bár a *bűnügyi segédtudományok gyűjtőneveként* – a **kriminalisztika** elnevezést.

A tudományos-technikai fejlődés elsősorban a krimináltechnikai ágazatok kialakulásának kedvez. Hogy csupán néhány példát említsünk:

- az ujjnyomok tudományos vizsgálata a XVII. században kezdődik: Malpighi feltárja az emberi bőr szerkezetét; Purkyne (cseh piarista pap, tudós polihisztor) 1823-ban kiadott orvosi munkájában már 9 főcsoportba sorolja az ujjnyomokat; Henry (angol gyarmati közigazgatási rendőrtisztviselő) és Galton (antropológus) kidolgozza az első, ujjnyomatok vizsgálatán alapuló személyazonosítási és nyilvántartási rendszert;
- Teichmann 1853-ban kidolgozza a nyomokban talált vérszennyeződés kimutatásának; Uhlenhut pedig 1901-ben az emberi és állati vér megkülönböztetésének módszerét; ugyanezen évben Landsteiner felfedezi a vércsoportokat (az ABO vércsoportrendszert);
- 1861-ben Virchow először számol be az igazságügyi hajvizsgálat problémáiról; 1910-ben jelenik meg Balthazard és Lambert „Az ember és az állat szőrzete” című, az összehasonlító hajvizsgálat alapjait összefoglaló közös műve;
- 1889-ben Popp megalapítja az első anyagmaradványokat vizsgáló laboratóriumot;
- Bertillon⁹ 1879-ben javaslatot tesz a bűnözők testmérések útján való azonosítására; módszerét alkalmazva Párizsban (majd később Londonban) kartonnyilvántartást állítanak fel a bűnözőkről, amely a személyleírásukat, fényképüket és csontrendszerük 11, „tudományos alapossággal” megállapított méretét tartalmazta; ugyanő már kézírásvizsgálattal is foglalkozik;
- a cári Oroszországban Burinszkij kidolgozza a kriminalisztikai szakértői vélemény tudományos alapjait (úttörő jellegű az 1903-ban Szentpétervárott megjelent „Az okmányok bírósági vizsgálata” c. munkája); ő alkalmazza először az okmányok fényképezés segítségével történő speciális vizsgálatát, a tárgyi bizonyítékok fényképfelvétellel rögzítését – emiatt a *bűnügyi fényképezés* megalapítójának is tekintik – és folytathatnánk a sort.

Amíg a krimináltechnika alapjainak megteremtése és fejlődése elsősorban a természettudósok, addig a krimináltaktikai módszerek kialakulása (az eljárásjogi szabályokhoz kapcsolva) főként a büntetőjog-tudomány művelőinek munkásságához fűződik.

⁸ Hans Gross (Groß) (1847–1915) grazi vizsgálóbíró, az Osztrák–Magyar Monarchia jeles büntetőjogásza és szakírója. Könyve 15 éven belül már ötödik kiadását érte meg, ami abban az időben egy szakkönyv tekintetében óriási érdeklődést bizonyított (végül kilencszer adták ki). Gross alapította az „Archiv für Kriminologie” c. folyóiratot is.

⁹ Alphonse Bertillon a párizsi rendőrség személyazonosító hivatalát vezette. Tevékenysége ellentmondásos: bár kétségtelenül sokat tett a fejlődés érdekében, egyes nézetei nem bizonyultak időtállóknak. A hírhedt Dreyfus-ügyben adott írásszakértői véleménye elrettentő példája a tudományos köntösbe öltöztetett ostoba önteltségnek.

Magyarországon az államszervezet kialakulása után a királyi, majd a nádorispáni bíráskodás színvonala lényegében nem különbözik a korabeli más feudális államokétól. Az új vallás és a tulajdon egyaránt a törvény igen szigorú védelme alatt áll.¹⁰ A korabeli bírák törvényt napokat tartottak; az előttük megjelenő felek maguk terjesztették elő a bizonyítékokat. Az állam „hivatalból” is eljár: a *királyi nunciusok* (megbízottak) feladata volt, hogy a királyi vármegyéket sorra járva tömeges meghallgatást tartsanak és a lakosság közreműködésével „nyomozzák ki” a tolvajokat. A Váradi Regestrum (tüzesvaspróbalajstrom) arról tanúskodik, hogy az ítékezés nálunk sem nélkülözte a korban szokásos módszereket. A török uralom is hozzájárult, hogy az európai fejlődéstől nagyjából fél évszázaddal lemaradtunk. Lássunk most néhányat (pontos időrendiség helyett inkább tematikusan) a fontosabb fejlődési „állomások” közül:

– 1793-ban Pesten önálló tanszéket kap az orvosi karon az *államorvostan*, ezzel megkezdődik az igazságügyi orvostan oktatása; egy évvel később kiadják az első magyar nyelvű tankönyvet is.¹¹ 1890-ben Budapesten – Párizs (1880) után Európában másodikként – megnyitja kapuit az igazságügyi orvostani intézet. Fellátár Emil műegyetemi vegyészprofesszor vezetésével 1871-ben létrejön az Igazságügyi Vegyészeti Intézet; az ő munkásságának köszönhető, hogy 1888-ban megalapítják az Országos Igazságügyi Toxikológiai Intézetet.

– 1861 tavaszán megszervezik Pest város polgári rendőrségét: ekkor még mindig bevett módszere a nyomozásnak az ismert rosvott múltú személyek, az idegenek, csavargók összegyűjtése és vallatása. Öt év múlva központosítják a bűnügyek elintézését, 1871-ben felállítják a királyi bíróságokat és ügyészségeket, rövidesen nyilvántartást vezetnek a kihágási ügyekről. 1872-ben létrejön a fővárosi államrendőrség, 1886-ban munkába állnak az első detektívek, 1888-ban megírják az első, két év múlva az új detektív szolgálati szabályzatot.

– 1885-ben a nagyrészt magánjellegű feljegyzéseket felváltja az első hivatalos nyilvántartás, 1890-ben megkezdődik annak rendszeres vezetése és fejlesztése; a világhiállításra a nemzetközi zsebmetszőkről már külön kézi, fényképes nyilvántartást is készítenek.

– Az 1890-es éveknek további eredményei is vannak: felderítik a hírhedt „posztikisztlí”-ügyet, (Csombor Imre és Supisich József 1884. január 5-én lopták el a belvárosi főpostáról a 240 000 forintot tartalmazó vasládikát, elfogásukra 1895-ben került sor); Európa rendőri szerveit megelőzve elfogják a Dimitru Papakosztá vezette nemzetközi kasszafúró bandát – és ami nem kevésbé fontos: *nyomozói tanfolyamokat, vizsgákat szerveznek*.

– 1903-ban (*a kontinensen elsőként*) létrehozzák az ujjnyomat-nyilvántartást. 1904-ben már 6000 nyilvántartólap van a gyűjteményben. Ez időben – az 1909-ben országossá fejlesztett – bűnügyi nyilvántartás már több, mint 75 000 személy adatait, illetve majd 11 000 személy kb. 65 000 fényképét tartalmazza.

– A második világháború időszakában komoly csapást szenvedett el az Országos Bűnügyi Nyilvántartó Hivatal és a bűnügyi laboratórium. A fejlődés 1948-tól indul el: 1950-ben létrejön (országos hatáskörrel) a Budapesti Főkapitányság bűnügyi technikai alosztálya; 1953-ban a Belügyminisztérium Országos Rendőrfőkapitányságának Krimináltechnikai Alosztálya (később osztálya, ma BSzK1¹²), megkezdődik a bűnügyi technikus-képzés; 1954-ben újjászervezik az igazságügyi szakértői szervezetet stb.

– 1804-ben Stur József büntetőjogi tankönyvében már szó esik nyomozási kérdésekről; 1819-ben Vuchetich Mátyás kézikönyve kitér a büntetőjog segédtudományaira; 1897-ben (Gross munkája nyomán) kiadják az első magyar nyelvű *kriminalisztikai tankönyvet*.

¹⁰ Csúpan kriminalisztikai vonatkozású érdekességként: a törvényi előírások azt is meghatározzák, hogy milyen formai szabályokat kell betartani a nyomkövetés során, súlyos következményekkel, büntetéssel fenyegetve azokat, akik a nyomozók munkáját akadályoznak.

¹¹ Rácz Sámuel: A törvényes orvosi tudományokról és az orvosi policiáról.

¹² BM Bűnügyi Szakértői és Kutatóintézet. Rendőroktatási jegyzetről lévén szó, tudományos munkásságukra figyelemmel illő megemlíteni két nevet. Az Intézet első igazgatója a nemrég elhunyt dr. Kertész Imre, a hazai kriminalisztika kiemelkedő tudóseyénisége volt, mondhatni neki köszönhető az osztályból nemzetközi hírű intézetté átalakulás. A jelenlegi igazgató dr. Lontainé dr. Santora Zsófia, vezetése alatt az Intézet a mostani szűkös anyagi helyzetben is képes volt megmaradni az élvonalban.

– 1912-ben Angyal Pál az egyetemi jogi képzésben bevezette a kriminalisztika szeminárium-szerű oktatását. Az 1948-ban létrehozott Rendőr Akadémián a kriminalisztika már a fő tantárgyak egyike. 1961-től a budapesti jogi karon is önálló tantárgy – itt az oktatást először Viski László, később Molnár József vezeti. A Rendőr Akadémia „jogutódjaként” 1971-ben megalapított Rendőrtiszti Főiskolán a kezdettől fogva a mai napig országos viszonylatban a legmagasabb óraszámban oktatják a kriminalisztikát – emellett természetesen kutatómunka is folyik. Az RTF, illetőleg a jogi egyetemek mellett a kriminalisztika „fellegvárai” a már említett BSZKI, valamint az (alapításakor a *kriminalisztikai*, később a *kriminológiai és kriminalisztikai* elnevezést viselő) Országos Kriminológiai Intézet. Nemzetközi hírnevet szerzett a Dunakeszin működő Kutyavezető-képző Iskola. 1991-ig sok igen jó oktatófilmet készített (az átszervezések áldozatául esett) BM Filmstúdió. Jelentős szerepe van a néhány éve működő ORFK Nemzetközi Rendészeti Akadémiának (ILEA) is.

2.2. A KRIMINALISZTIKA FOGALMA, TÁRGYA

Mint már említettük, a kriminalisztika a bűnüldözési igények talaján, mintegy a büntetőjog-tudomány segédtudományaként alakult ki. Célja a bűncselekmények felderítésének és bizonyításának minél hatékonyabb elősegítése volt, melynek érdekében rendőrtisztviselők, jogászok, természettudósok és más szakemberek sora foglalkozott minden olyan dologgal, amiben lehetőséget látott a megfelelően tűnő eszközök, módszerek, eljárásmodok kidolgozására. A fejlődés folyamatában egyre inkább bebizonyosodott, hogy a kriminalisztika eredményei nem csak a büntetőeljárásban hasznosíthatók, így lassanként módosultak a fogalmával, tárgyával, feladatával kapcsolatos nézetek is.

A korábbi évtizedek magyar nyelvű szakirodalma a kriminalisztika fogalmát különböző módokon adta meg. Az egyes meghatározásokra jellemző, hogy előtérbe helyezik a kriminalisztika és a büntetőeljárás szoros kapcsolatát, illetőleg feladatai közül egyeseket hangsúlyozottan kiemelve. Például: *a)* „A kriminalisztika (a latin „crimen”, bűncselekmény szóból, magyarul: bűnügyi nyomozástan) a bűncselekmények nyomozásának, felderítésének tudománya. Célja, hogy a tételes jog által meghatározott keretekben olyan módszereket és eljárásokat dolgozzon ki, amelyek segítségével a készülő bűncselekmények leleplezhetők, megakadályozhatók, a már elkövetett bűncselekmények felderíthetők, elkövetőjük megállapítható és felelősségre vonható.” *b)* „A kriminalisztika a bűncselekmények felderítésének, nyomozásának tudománya”.¹³

A kriminalisztikának a tudományok rendszerében betöltött helyével, funkciójával, tárgyával, belső felosztásával kapcsolatban – nem zárva ki a külföldi tapasztalatok, tudományos eredmények stb. figyelembevételét – *a hazai, valóságos viszonyokat és gyakorlatot* célszerű irányadónak tekinteni. A tényleges viszonyok ismeretében alighanem joggal jelenthetjük ki, hogy a hazai tudományos életben, valamint az igazságügyi, a rendőri szervek és más nyomozóhatóságok gyakorlatában *a kriminalisztika önálló bűnügyi tudomány, amelynek fő funkciója a bűnüldözés* (ebből adódóan szorosan a büntető anyagi- és eljárásjoghhoz fűződő kapcsolatai), ugyanakkor alkalmazási területe jóval bővebb. A gyakorlat azt mutatja, hogy a rendőri munka minden területén, és a más szervek által folytatott államigazgatási, szabálysértési, munkajogi, polgári peres stb. eljárásokban, továbbá az utóbbi években alapjaiban megváltozott személy- és vagyonvédelem területén is *jelentős szerepet játszanak a kriminalisztikai ismeretek*. Figyelembe kell venni azt is, hogy gyökeresen megváltozott a titkos információgyűjtés szabályozása, és ez más megvilágításba helyezi annak a kriminalisztikához fűződő kapcsolatát.

A kriminalisztika multidiszciplináris bűnügyi tudomány, amely a hatályos jogi szabályozásnak megfelelően tudományosan megalapozott eszközöket, módszereket és eljárásokat dolgoz ki a felderítés és a bizonyítás, valamint a bűncselekmények megelőzése érdekében.

A kriminalisztika *feladata*, hogy kidolgozza

– a bűncselekmények megelőzésére, megszakítására, felderítésére, bizonyítására alkalmas eszközöket és módszereket, továbbá

¹³ Lásd: *a)* Kriminalisztika (tankönyv, BM Tanulmányi és Módszertani Osztálya, Budapest, 1961.) 8. old.; *b)* Magyar Larousse Enciklopédia (Akadémiai Kiadó, Budapest, 1992.) II. kötet 567. old.

– azokat az eljárásmodokat (technológiát, normákat, elveket, ajánlásokat), amelyek biztosítják a kriminalisztikai eszközöknek és módszereknek a büntetőeljárásban, valamint minden más olyan jogágban, eljárásban, tevékenységben való hatékony felhasználását, ahol jogalkalmazási célú ténymegállapításra van szükség.

Feladatából adódóan a kriminalisztika **tárgyát** képezi:

– a bűncselekmények közvetlen okainak és az elkövetésüket lehetővé tevő körülményeknek a vizsgálata a bűnözés megelőzésére alkalmas kriminalisztikai eszközök és módszerek kifejlesztése végett;

– a jogalkalmazási célú ténymegállapítás érdekében a bizonyítékok keletkezési törvényszerűségeinek feltárása a felkutatásukra, rögzítésükre, vizsgálatukra és értékelésükre alkalmas eszközök és módszerek kidolgozása céljából;

– az erők, eszközök, módszerek, illetve a bizonyítási eljárások és eszközök felhasználási, alkalmazási feltételeinek és lehetőségeinek tanulmányozása a nyomozás (az eljárás) sikeres, gazdaságos lefolytatását biztosító célszerű, hatékony eljárásmodok, modellek, ajánlások kidolgozása és a gyakorlati tapasztalatok hasznosítása érdekében.

2.3. A KRIMINALISZTIKA ÁGAI, BELSŐ RENDSZERE

A hazai szakirodalomban már több mint fél évszázada tartja magát az a nézet, hogy a kriminalisztika három, egymással szoros kapcsolatban álló ága két főrészhöz tartozik: az *általános* részhez a technika és a taktika, a *különös* részhez a metodika. Mára ez némiképp módosult: amint egy-egy új(abb) terület határozottan körvonalazódott, azok helyét is meg kellett határozni.¹⁴

A kriminalisztikában az általános részbe soroljuk azokat a tételeket (tételcsoportokat, ágakat), amelyek általános érvényűek, az egész kriminalisztikát érintik, illetve amelyek a tárgyat nem az egyedi alkalmazás, hanem a teljes körűség szem előtt tartásával dolgozzák fel. A különös részhez tartozás az egyediséghez kötődik; a különös részi tételek az általános részre épülnek, itt az általános érvényű ismeretanyag specializálásáról, esettípusokra alkalmazásáról van szó.

A legújabb álláspont szerint az általános részhez tartoznak a kriminalisztikai elméletek, a krimináltechnika, a krimináltaktika, a kriminalisztika története és a kriminálstratégia; a különös részhez a kriminálmetodika; míg mindkét részhez egyformán kötődik az ún. bűnügyi szolgálati ismeretek.

1. Az elméleti tételek a kriminalisztika rendszerében

Amennyiben a kriminalisztika valóban tudomány (márpedig ezt valljuk), akkor evidens, hogy szüksége van az elméletre – nem is szólva arról a cseppet sem elhanyagolható *tényről*, hogy ez az elmélet *létezik* is, hiszen a kriminalisztika kialakulása óta számtalan elméleti tárgyú mű született, sok-sok szerző foglalkozott az idevágó kérdésekkel, még ha „a kriminalisztikai elmélet számos fogalmának és összefüggéseinek a kidolgozottsága távolról sem kielégítő”.¹⁵ Egyebek mellett kérdés, hogy egyáltalán kriminalisztikai ág-

¹⁴ A két főrésze bontás nem valamiféle kriminalisztikai kuriózum, hiszen más tudományok is alkalmazzák. Hogy ez ügyben mégis vita alakult ki, annak két fő oka van: a nemzetközi szakirodalomban és gyakorlatban *nem mindenütt ismeretes* ez a fajta felosztás – sőt, egyes ágak/ágazatok, tételcsoportok nálunk meghonosodott *elnevezése* sem; továbbá egyes kriminalisztikai területeket nehézkes ebbe a rendszerbe beleszorítani.

¹⁵ Dr. Katona Géza: A kriminalisztika és a bűnügyi tudományok (BM Kiadó, Budapest, 2002. – a továbbiakban: *Katona, i.m.*), 109. old.

nak/ágazatnak tekinthető-e, hogy mi tartozik e körbe, hogy mi a helyes elnevezése (pl. ismert a „kriminalisztika általános elmélete”, a „kriminalisztikai elmélet”, az „elméleti kriminalisztika”, a „kriminalisztikai elmélet és metodológia” s a „kriminálmétodológia” megnevezés is). Ami biztosnak vehető, hogy igen szerteágazó kérdéscsoportról van szó, s hogy vannak általános *érvényű*, általános *jellegű* kriminalisztikai elméletek/elméleti tételek, és vannak olyanok is, amelyek csak az egyes ágakhoz kötődnek – és így tovább.¹⁶

A *kriminalisztika általános érvényű elméleti tételeinek* körébe sorolhatók a kriminalisztika „önmeghatározásával” kapcsolatos, valamint a tudományos módszertanára (metodológia) vonatkozó tételei, továbbá a kriminalisztika azon ún. sajátos elméletei, melyek (lényegében) a következő kérdésekkel foglalkoznak:

- a kriminalisztika fogalma és tárgya, tudományrendszerbeli helye, tudományos kapcsolódási pontjai és működési síkjai (területei),
- a kriminalisztikai terminológia,
- a kriminalisztika ismeretelméleti alapjai,
- a kriminalisztikai megismerés általános elméleti kérdései,
- az egyes kriminalisztikai eszközök és módszerek kidolgozására, fejlesztésére, alkalmazására vonatkozó általános, közös elvek, iránymutatások, szabályok.

A *kriminálmétodológia* a kriminalisztikai tudományos kutatás/feldolgozás általános elveivel, módszereivel és módszertanával foglalkozik.

Általános metodológiai *elveknek* a következőket tekinthetjük:

- a kriminalisztikai tudományos kutatások során, illetve az eszközök, módszerek, eljárasmódok kidolgozása tekintetében alkalmazkodni kell a hatályos jogi szabályozáshoz;
- csak tudományosan megalapozott, törvényes eszközök és módszerek törvényes keretek közti gyakorlati alkalmazására kerülhet sor;
- folyamatosan fejleszteni kell a kriminalisztika ismeretanyagát, eszközeit, módszereit, ennek során az önálló kutatások mellett hasznosítani kell az új tudományos-technikai eredményeket.

Szóljunk néhány szót a felsorolt elvekről.

a) A kriminalisztika sajátos függőségi viszonyban van a joggal, amit leginkább a *megfelelés* kifejezéssel jellemezhetünk. Lehet új dolgokat kitalálni, de közülük csak azokat lehet *alkalmazni* is, amelyek nem lépik túl a jog által meghatározott kereteket, nem ellentétesek a hatályos jogi szabályozással. És *kötelező* is újítani, mert választ kell adni a jog változása nyomán felmerült kérdésekre. A kriminalisztikának a hatályos joghoz való kötelező alkalmazkodása egyrészt azt jelenti, hogy követni kell a jogszabályok változásait (pl., ha a Btk.-ban új törvényi tényállás jelenik meg, ki kell dolgozni az új bűncselekmény nyomozási metodikáját). Természetesen *nem csak* a büntető anyagi- és eljárásjogi szabályozásról van szó, hiszen egy sor más törvény, rendelet és belső normatíva is érinti az egyes tételeket. Másrészt: minden egyes eszköz és módszer esetében ki kell dolgozni, hogy azokat melyik alkalmazási területen és miképp lehet felhasználni, hogyan segíthetik elő az eljárási célok és szabályok érvényesülését, ideértve a kapcsolódó *anyagi* jogi problémákat is.¹⁷

b) A gyakorlati alkalmazás követelményeit megfogalmazó elv alapvetően a *törvényességről* szól, így nyilvánvalóan összefügg a joghoz alkalmazkodás elvével. Magától értődik, hogy aligha lehet egy hatósági döntést olyan eljárasmódokra, eszközökre alapozni, amelyek nem felelnek meg a hatályos jogi szabályozásnak

¹⁶ Vö.: Katona, i. m. 109–112. old. Lásd még: Bevezetés a kriminalisztikába, 29–34. old.

¹⁷ Lásd pl. a helyszíni szemlénél a halottszemlét, a körözésnél az eltűnési ügyeket, az elvesztett tárgyak körözését, a kutatásnál a ruházataátvizsgálást, a nyílt terep átvizsgálását, illetve bármelyik kriminálmétodikai jegyzet felépítését. Mint alkalmazási terület vetődik fel a személy- és vagyonvédelem, a magánnyomozás, sőt a polgárőrség problémája is. A rájuk vonatkozó jogszabályok behatárolják, hogy milyen kriminalisztikai ismeretekkel kell rendelkezniük, de egyúttal azt is, hogy mely kriminalisztikai eszközöket és módszereket alkalmazhatnak.

(ideértve az alkotmányossági követelményeket is); és olyanokra sem, amelyek kísérleti stádiumban vannak, megfelelően (még) alá nem támasztottak, a bizonyosság erejével még nem rendelkeznek. Ugyanakkor az eszközök és módszerek *tudományos megalapozottsága* akkor is fennállhat, ha azok nem minősülnek törvényesnek, utóbbi ugyanis a jogalkotó elhatározásától függ. A problémához az is hozzátartozik, hogy milyen *garanciákat* kell nyújtani; milyen *korlátokat* (pl. értékelési megszorításokat; módszertani, eljárási, alkalmazási szabályokat) kell meghatározni, illetőleg milyen *jogi alapokat* kell megteremteni. E tekintetben már *jelentősége van a felderítés és a bizonyítás megkülönböztetésének is*.

c) Figyelemmel a kriminalisztikának a bűnügyi tudományok között betöltött szerepére, *alapvető feladatként* fogalmazódik meg a tudományos eredményeknek a bűnüldözés, a felderítés és bizonyítás szolgálatába állítása. E mellett mind a jogi környezet változása, mind a bűnüldözés, illetve a nyomozás hatékonyságának növelése iránti igény megköveteli a kriminalisztikai ismeretanyag folyamatos karbantartását, fejlesztését, az eszközök és módszerek korszerűsítését, felfrissítését, újabbakkal történő kiegészítését. Kis túlzással azt mondhatjuk, *nem hozhat olyan új dolgot a fejlődés, amelyet ne kellene megvizsgálni abból a szempontból, hogy felhasználható-e kriminalisztikai célokra*. (Az már egy másik kérdés, hogy a kriminalisztikai – különösen a kriminaltechnikai – kutatási-fejlesztési eredmények egy része másutt is hasznosítható.) Mivel a kriminalisztika sem szakítható ki a környezetéből, így nem igazán lehet sem „steril” önálló kutatásról, sem pusztá átvételről beszélni.

2. A kriminaltechnika

A kriminaltechnika a természettudományi összefüggésekre alapozott és a felderítés, a bizonyítás, valamint a bűncselekmények megelőzése szolgálatába állítható technikai eszközöket és módszereket dolgozza ki.

Ennek megfelelően *elsősorban* a bűnüldözésben alkalmazható technikai eszközökkel és módszerekkel valamint a tárgyi bizonyítási eszközök létrejöttének törvényszerűségeivel, felkutatásával, rögzítésével és vizsgálatával foglalkozik. Feladata mindezek más (igazságszolgáltatási, jogalkalmazási és egyéb, mint pl. vagyonvédelmi) területeken való hasznosítási lehetőségeinek a kidolgozása is. Magába foglalja mindazokat a műszaki és természettudományos, valamint technikai jellegű ismereteket (eljárásokat, módszereket, technológiát) és eszközöket, amelyek a fenti célokra felhasználhatók.

Kriminaltechnikai módszerek alatt azoknak az eljárásoknak, speciálisan kialakított fogásoknak az összességét értjük, melyeket a bűnügyi technikusok, a szakértők, az eljáró hatóságok tagjai és más szakemberek a felderítés és bizonyítás során alkalmaznak. A ***kriminaltechnikai eszközök*** körébe pedig mindazok a felszerelések, műszerek, munkaeszközök, speciális vegyi anyagok és egyéb segédletek tartoznak, amelyekkel az igazságszolgáltatás, a bűnüldözői munka (stb.) során a szakemberek dolgoznak, továbbá kriminaltechnikai eszközönek tekinthetők még a kifejezetten bűnmegelőzési célú biztonságtechnikai eszközök is.

Az ***alkalmazás elvei***: a kriminaltechnikai módszerek és eszközök alkalmazásakor minden esetben igen nagy hangsúlyt kell fordítani arra, hogy

- csak kipróbált, megbízható módszert és eszközt szabad alkalmazni,
- az eljárás kizárólag törvényes keretek között végezhető,
- a kriminaltechnikai módszert/eszközt alkalmazó személynek rendelkeznie kell a végezni kívánt tevékenységhez szükséges szakismerettel,
- és az alkalmazott eszköz, eljárás nem sértheti az emberi méltóságot, és nem veszélyeztetheti sem az egészséget, sem a testi épséget.

A kriminaltechnika alkalmazásának legfontosabb ***területei*** a következők:

- a bűncselekmények megelőzése, megszakítása és jelzése (pl. biztonságtechnika alkalmazása, vagyonvédelmi szemlék),

- az egyes eljárási cselekmények lebonyolításához a technikai háttér megteremtése, és az elért eredmények rögzítése (pl. fémkeresők, megfelelő megvilágítás, fotó és videó dokumentáció),
- a tárgyi bizonyítási eszközök felkutatása, rögzítése, csomagolása és vizsgálata (pl. nyomkutatás, szakértői vizsgálat stb.), valamint
- adatrögzítési és nyilvántartási feladatok ellátása (pl. bűnügyi nyilvántartások és rendszerszervezési eszközök).

A krimináltechnika ismeretanyaga – a fenti feladatokból adódóan – igen szerteágazó, s mivel a tárgyi bizonyítékok körét elvileg az anyagi valóság bármely része képezheti, ebből adódóan a bűnüldöző szerveknek, a szakembereknek rendelkezniük kell mindazokkal az ismeretekkel és technikai lehetőségekkel, melyek az elvégzendő vizsgálatokhoz szükségesek.

Belső tagozódása követi az alkalmazási területekből következő sokféleséget. A legfontosabb szakterületek – mint elismert *krimináltechnikai ágazatok* – a következők:

- a kriminalisztikai fényképezés (mely magában foglalja a videó dokumentációval kapcsolatos ismereteket is),
- a nyomtan (traszológia),
- a kriminalisztikai ujj- és tenyérynym/nyomat vizsgálat (daktiloszkópia),
- az anyagmaradványok vizsgálatával foglalkozó igazságügyi szakértői területek,¹⁸
- az igazságügyi lőfegyvervizsgálatok (kriminalisztikai ballisztika),
- az igazságügyi összehasonlító kéz- és gépirásvizsgálat,
- az igazságügyi okmányvizsgálat,
- a személyleírás és személyazonosítás,
- a bűnügyi nyilvántartás,
- a bűnügyi szolgálati kutya alkalmazásával kapcsolatos ismeretek és
- a krimináltechnikai csapdának és a biztonságtechnikának a helyes telepítésre, valamint a működés közbeni ellenőrzésre vonatkozó része.

3. A krimináltaktika

A krimináltaktika a hatályos jogi rendelkezésekre figyelemmel tudományosan megalapozott elveket és ajánlásokat dolgoz ki a nyomozás lefolytatására, a nyomozási cselekmények és intézkedések végrehajtására, az adatok és a bizonyítási eszközök beszerzésére és felhasználására.

Rendeltetése, hogy megoldást kínáljon a *mit* és a *hogyan* kérdésében – értve ez alatt azt, hogy a nyomozás (illetőleg az adott eljárás, rendőri intézkedés stb.) során a jogi előírások keretei között *mit kell és/vagy lehet* tenni (döntési alternatívák); továbbá az adott feladatot *hogyan* lehet hatékonyan és célszerűen végrehajtani (módszerek és alkalmazási lehetőségeik).

A krimináltaktika azon kérdéscsoportokkal foglalkozik, amelyek részletes vizsgálata lehetővé teszi a feladatának teljesítését, tételeinek kidolgozását; úgymint:

- a bizonyítékok keletkezésének törvényszerűségei; a bizonyítási eszközök és eljárások, valamint a nyomozási cselekmények és intézkedések¹⁹ sajátosságai,

¹⁸ Megnevezésükre hazánkban is egyre inkább elterjed az angolszász szakirodalomban általánosan használt „forensic sciences” (forenzikus tudományok) kifejezés.

- az adatok (információk, bizonyítékok) és a bizonyítási eszközök *felkutatásának, beszerzésének*, továbbá a felderítés és a bizonyítás céljára történő, a jogi szabályozással összhangban álló *felhasználásának* lehetőségei;
- a tervezés-szervezés nyomozásbeli szerepe (mind a nyomozás egészére, mind a részfeladatokra, az egyes eszközök és módszerek alkalmazására nézve);
- az eljárásban, az intézkedésekben szereplő személyek (a hatóságok tagjai és más személyek) magatartásának, valamint
- a bűncselekmények, illetőleg a kriminálmetodika keretében tárgyalt más jogsértő magatartások²⁰ elkövetésének és leplezésének egyes – a felderítés és a bizonyítás szempontjából releváns – kérdései.

A felsoroltakba beletartozik a krimináltechnikai lehetőségek kihasználásának, a különböző szolgálati ágak (rendvédelmi és egyéb szervek-szervezetek stb.) együttműködésének, az egyes eszközök és módszerek összefüggéseinek (egymáshoz kapcsolódásának), valamint a nyomozás menetének a problémája is. Bár ezek *érintik*, hogy melyik eszközt/módszert, mikor, milyen terjedelemben és sorrendben, hogyan lehet felhasználni, de a taktika mindig csak az *általános alkalmazási lehetőségekről*, és sosem az *egyed ügyfajták megoldásáról* szól (ez utóbbi már *metodikai* kérdés). Tételei megalkotásában jelentős szerepe van a gyakorlati tapasztalatok tudományos feldolgozásának.²¹

4. A kriminálmetodika

A kriminálmetodika (≈ nyomozási módszertan) a *nyomozási praktikummal* foglalkozik; **az egyedi ügyek hatékony nyomozása, vizsgálata érdekében integrálja a gyakorlati tapasztalatokat, valamint a kriminalisztika általános részének ismeretanyagát.** Tárgyát a nyomozóhatóságok gyakorlatában rendszeresen előforduló bűnügyek, illetve államigazgatási eljárás keretében vizsgálandó események képezik, amelyeket kriminalisztikai és kriminológiai sajátosságaik, jellemzőik szerint csoportosít. Tételei is ehhez igazodnak (azaz ügytípusokkal foglalkoznak), következésképp némi eltérés mutatkozik a metodikai „felosztás” és az anyagi jogi szabályozás rendszere között.²²

A kriminálmetodika feltárja a hasonló esetek (az ugyanolyan fajtájú események, az analóg módon elkövetett cselekmények) közös vonásait; tanulmányozza a krimináltechnikai és krimináltaktikai eszközöknek és módszereknek az egyes ügyfajták feldolgozásában betöltött szerepét, alkalmazási lehetőségeit. Mindezeket rendszerezve ajánlásokat dolgoz ki az egyedi ügyek hatékony megoldása – megelőzése, felderítése, bizonyítása – érdekében.

¹⁹ Ideértve a kényszerintézkedéseket és a nem a büntetőeljárás-jogban szabályozott eljárási cselekményeket és intézkedéseket (pl. ruházátvizsgálás, terepkutatás, adatgyűjtés stb.) is.

²⁰ A felderítés és a bizonyítás érdekében gyakran kell foglalkozni nem büntetőjogi kérdésekkel is.

²¹ Részletesen lásd a Krimináltaktika (jegyzet, Rejtjel Kiadó, 2004–2005, szerk. dr. Lakatos János) 1. fejezetében.

²² A büntetőjog a lopás minősített eseteként „egy kategóriába” sorol mindenféle dolog elleni erőszakkal elkövetett lopást. E körbe tartoznak (pl.) a kasszafeltörés, a betöréses lopás, a gépjárművek „feltörése” az elvitelük, avagy a bennük lévő tárgyak megszerzése érdekében stb. Sőt, dolog elleni erőszak valósul meg az ún. zsebmetszés esetében, avagy egy nyakláncnak a leszakításakor is. Márpedig azt aligha kell bizonygatni, hogy másképpen „dolgozik” egy betörő, mint egy zsebtolvaj – s hogy mennyire más az elkövetés tárgya, módszere és persze az elkövetők köre, hogy miféle elváltozások keletkeznek, hogy milyen lehetőségek vannak a felderítés és a bizonyítás tekintetében – és így tovább. Mindenféle „műfajnak” megvannak a maga jellemzői – és ehhez „igazodik” a metodika.

5. A titkos információgyűjtés – a bűnügyi szolgálati ismeretek

A bűnügyi titkos információgyűjtéssel és a hozzá kapcsolódó kérdésekkel a „Bűnügyi szolgálati ismeretek” elnevezésű tantárgy foglalkozik, amelynek ismeretanyagát a *bűnügyi titkos információszerző, értékelő és feldolgozó valamint a leplezett, titkos eljárások útján végzett bűnmegelőző, megszakító és felderítő tevékenység elméleti, taktikai, módszertani kérdései és az ennek során alkalmazható erők, eszközök és módszerek; továbbá az ezekhez kapcsolódó szervezeti-együttműködési kérdések* képezik. A bűnügyi szolgálati ismeretek elnevezésű stúdium és a kriminalisztika kapcsolatának alapját adja, hogy valójában az egyes krimináltechnikai, taktikai és metodikai tételek *speciális alkalmazásáról*, az ismeretanyagnak a *titkos felhasználásra vonatkozó* (a jogi szabályozás, az alkalmazás feltételei, fogásai stb.) „kibővítéséről” van szó.

6. A kriminálstratégiáról

Még ha csupán a bűnözésről és a bűnüldözésről az eddigiekben elmondottakat vesszük is figyelembe, nem nehéz arra a következtetésre jutni, hogy a bűnözés elleni küzdelemben is szükség van valamiféle egységes, átfogó, iránymutató koncepció kidolgozására és érvényesítésére. A bűnözés ugyebár egyáltalán nem holmi „időszakos helyi probléma”, no meg létezik a szervezett és a nemzetközi bűnözés is. A bűnözés elleni harc, a bűnüldözés megszervezése, feltételeinek biztosítása (eszközeinek, módszereinek és intézményrendszerének, valamint a bűnelkövetőkkel szembeni hatékony fellépést biztosító jogszabályoknak a kidolgozása; a bűnüldözésben részt vevő szervek, hatóságok, személyek cselekvési lehetőségeinek meghatározása és biztosítása stb.) igen bonyolult kérdéskomplexum, arányaiban is hatalmas tevékenységi kör. Ha mindezeknek csupán a napi problémáival foglalkoznánk, az nem lenne egyéb, mint tűzoltás. Ha nem kívánunk az események után kullogni, egyformán szükség van az *aktuális* és a *távlati* célok kitűzésére és a megoldások kidolgozására, azaz: a bűnmegelőzés és a bűnüldözés hatékonysága, a bűnüldözés súlyponti feladatainak a meghatározása, a bűnüldöző szervek hatékony és törvényes intézkedései csakis *megfelelő stratégia kidolgozásával* biztosíthatók.

Hogy milyen tényezőket kell alapul venni, hogyan mérhető fel a tényleges helyzet és abból milyen távlati következtetések vonhatók le, milyen módon lehet prognózist adni és a feladatokat helyesen meghatározni (stb.) – lényegében ezzel foglalkozik a kriminálstratégia. Funkciójára, fajtáira nézve, íme két idézet: „A kriminálstratégia a bűnözés elleni küzdelem preventív és represszív területeire kiterjedően a politika és a jog által meghatározott feladatokat átfogó, tervszerű, koordinált közép- és hosszú távú intézkedésekkel valósítja meg. A kriminálstratégia a kriminálpolitika elvi jellegű elvárásait közvetíti az igazságszolgáltatáshoz és az igazgatási szervezethez, felhasználva a bűnügyi tudományok eszközeit és módszereit.” „... jellegük szerint elméleti, vagy operatív stratégiákat; célirányultságuk szerint tettes, áldozat, deliktum (bűncselekmény) szakstratégiákat; területük szerint országos, vagy regionális stratégiákat” különböztethetünk meg.²³ Mint látható, részben *politikai kérdéssről*, részben *szaktevékenységről* van szó; és nyilvánvaló az is, hogy a megoldáshoz nélkülözhetetlen az a *tudományos megalapozottság*, melyet a kriminálstratégia hivatott biztosítani. Minthogy a kriminalisztika *alapvetően a jogalkalmazáshoz tartozó ténymegállapítás kérdéseivel foglalkozik* (ebbe nem igazán illik bele, amit a kriminálstratégiáról elmondottunk), jogos a kérdés, hogy a kriminálstratégia a kriminalisztika része-e, avagy pl. a bűnügyi tudományrendszeren belül elkülönült, önálló ágazat, amelynek eredményeit a kriminalisztika – más stúdiumokéhoz hasonlóan – „csupán” felhasználja.

2.4. A KRIMINALISZTIKA KAPCSOLATAIRÓL

A kriminalisztika funkciójánál és jellegénél fogva a bűnügyi tudományok körén *kívül* is sokféle tudományterülettel áll kapcsolatban. A nyomozás egyrészt a történeti tényállás feltárására irányul, másrészt biztosítania kell az eljárás sikeres lefolytatását is, amelyben anyagi és eljárásjogi rendelkezéseknek egyformán jelentőségük van. Hogy a vizsgált esemény tulajdonképpen micsoda, mely tények fennállása esetén állapítható meg pl. egy bűncselekmény vagy szabálysértés elkövetése (stb.), ezt az anyagi jogi, míg az eljárás szabályokat az eljárásjogi rendelkezések írják le, határozzák meg. A krimina-

²³ Vö.: Katona, i.m. 127. old.

lisztika így *kapcsolatban áll minden olyan jogággal, melynek rendelkezéseit a nyomozás során alkalmazni kell.*

Például: a *büntetőjog*²⁴ általános részi tételei elsősorban a bizonyítás tárgyának meghatározásával összefüggő kriminalisztikai tételekhez kapcsolódnak. Az alannyá válás feltételei, a büntethetőségi akadályok, az egyes különös részi törvényi tényállások stb. a *minősítési verziók* felállításában, a *bizonyítás tárgyának meghatározásában* játszanak szerepet (lásd: nyomozás tervezése – taktika; a minősítésnek megfelelő eljárásmód kiválasztása – metodika). A különös részi szabályozás közvetlen kapcsolatban áll a metodikával: elméletileg minden bűncselekményre (pontosabban bűncselekmény-fajtára) ki kell dolgozni az annak nyomozására alkalmas metodikai tételt, figyelembe véve a kapcsolódásokat és elhatárolási problémákat is (pl. járművel kapcsolatos cselekményeknél az önkényes elvétel, a lopás, a rablás, a zsarolás, a rongálás stb. kérdései).

A nyomozás során vizsgálandó kérdések körébe, a bizonyítás tárgyához adott esetben másféle – pl. *szabálysértési, államigazgatási (közigazgatási), polgári jogi* és más – kérdések is hozzátartozhatnak, ami tovább bővíti a kriminalisztika jogtudományokhoz fűződő kapcsolatait.

Az eljáró hatóságok működését is jogszabályok határozzák meg (mint pl. a rendőrségről szóló törvény és egy sor rendelet stb.), következésképp a kriminalisztikai tételek kidolgozása során ezeket is figyelembe kell venni.

Az *eljárásjogot*, illetőleg az eljárásjogi természetű rendelkezéseket elsősorban a krimináltaktikához fűzi szoros kapcsolat, melyet röviden úgy jellemezhetünk, hogy a jog a *mit*, a taktika pedig a *hogyan* kérdésével foglalkozik. (Az eljárásjogi, illetve hasonló jellegű szabályok meghatározzák, hogy mit kell vagy szabad tenni, milyen előírásokat kell érvényesíteni, betartani – a taktika pedig kidolgozza a végrehajtás célszerű módjait, amelyek közül a konkrét esetben ki lehet választani a legmegfelelőbbet.)

A *filozófia és a logika* a metodológiai és más elméleti, valamint a taktikai tételek kidolgozásához nyújt alapot (pl. a megismerés, a kriminalisztikai gondolkodás, az adatok elemzése-értékelése stb.). A *prognosztika, a szervezés- és vezetéselmélet* elsősorban a taktikához – a nyomozás tervezése-szervezése, a körözés, a forró nyomon felderítés tételeihez – kapcsolódik. A *pszichológia* minden olyan taktikai tételben szerepet kap, ahol az alanyok magatartását figyelembe kell venni. A *krimináltechnika* széles körben alkalmazza a természettudományos módszereket. És folytathatnánk a sort, hiszen a kriminalisztika kapcsolatban áll az ún. keresztmetszeti tudományokkal is – és így tovább.

Említsük még meg a *kriminalisztika ágai közötti belső kapcsolatokat* is, melyeket az egymásra épültség és a kölcsönhatás jellemzi. Így például amikor a krimináltaktika az egyes tételeiben meghatározza, hogy azok keretén belül milyen technikai eszközöket-módszereket *lehet* és *hogyan célszerű* felhasználni, akkor a krimináltechnika eredményeire támaszkodik. Ha a technika új eszközt vagy módszert dolgoz ki, arra a taktikának reagálnia kell – és viszont: a taktika is megfogalmazhat olyan igényeket, melyekkel fejlesztésre ösztönzi a krimináltechnikát.

A kölcsönhatás persze a kriminalisztika és más tudományok között is megvalósul (erre korábban már utaltunk is).

²⁴ Bár itt leegyszerűsítve fogalmazunk, de itt a büntetőjog-tudomány és a kriminalisztika kapcsolatáról van szó, tehát a tudományos tételeket és a konkrét jogszabályi rendelkezéseket egyformán figyelembe vesszük.

3. A KRIMINALISZTIKAI MEGISMERÉSRŐL

3.1. MÓDSZEREK A KRIMINALISZTIKÁBAN

A *módszer* általános értelemben valamely cél elérésének módja, meghatározott módon rendezett tevékenység. Filozófiai értelemben a megismerés eszköze, a valóság gyakorlati és elméleti elsajátításának a formája; logikai értelmezésben a fogalmak, ítéletek és következtetések rendezett menete, célirányos alkalmazása; a tudományos módszer a jelenségek tudományos vizsgálatának eszköze. A módszer szerves egységben van az elmélettel: a valóságról megszerzett objektív ismeretek alapul szolgálnak az újabb ismeretek megszerzésére; a gyakorlat által hitelesített elmélet maga is a megismerés módszerül szolgál. Ennek megfelelően a módszertan (metodológia) a gyakorlati, illetőleg a megismerő, elméleti tevékenység szabályozó elveinek rendszere. Nyilván mindig olyan módszereket kell alkalmazni, amelyek alkalmasak az adott jelenség vizsgálatára, a kitűzött elméleti vagy gyakorlati kutatási cél elérésére. Különbséget tehetünk az általánosan alkalmazott, az átvett, és az adott tudományterület tárgyának, feladatának megfelelően kidolgozott (speciális) módszerek között. Az alcímben a módszerek *funkcióját* tekintjük rendező elvnek, ennek megfelelően lesz szó a kriminalisztikában *felhasznált*, illetve *kidolgozott* módszerekről. Megkülönböztetési alap az is, hogy valamely módszer tudományos vizsgálódásra szolgál, avagy a gyakorlati alkalmazásra *ki-* vagy *át*dolgozott módszerről van szó. Utóbbiakat szokás *kriminalisztikai módszereknek* nevezni.

1. A tudományos megismerés módszerei a kriminalisztikában

A kriminalisztika a működési területei miatt – s mert folyamatosan integrálja más tudományok számára hasznosítható eredményeit – széles körben alkalmazza az ún. *keresztmetszeti tudományok* (pl. filozófia, logika, gnoszeológia, matematika, informatika stb.) mellett egy sor társadalom- és természettudomány módszereit is.

A kriminalisztika sajátos feldolgozási, kutatási módszereinek tekinthető pl.:

- a) a másutt elért tudományos eredmények követése, adaptálása,
- b) a gyakorlat elemző tanulmányozása, amely több módszert is összefog:
 - lehet dokumentumelemzés,
 - esettanulmányok készítése (akár egyes ügyek, akár egyes módszerek tekintetében a közvetlen gyakorlati tapasztalatok összegyűjtése, feldolgozása);
 - részben e csoportba sorolható a több funkciót is betöltő ún. bűnelemzés is;
- c) a szakirodalom összehasonlító vizsgálata.

2. A gyakorlati alkalmazás céljára kidolgozott kriminalisztikai módszerek

- a kriminalisztikai gondolkodásmód, valamint
- a felderítés és a bizonyítás mint speciális megismerési módszerek,
- a kriminalisztikai azonosítás,
- a krimináltechnikai és taktikai módszerek (a technikai eszközök alkalmazásának, az eljárási cselekmények végrehajtásának gyakorlati fogásai stb., ideértve a titkos információgyűjtés módszereit is),
- az adatelemzés-értékelés (ideértve a bűnelemzést is) és
- a tervezés (és prognosztizálás), a szervezés mint általános jellegű módszerek.

A gyakorlati alkalmazás céljára – a feladatok megoldására – kidolgozott, speciális megismerési és munkamódszerek alapja a kriminalisztikai elmélet. A felsoroltak közös jellemzője, hogy maguk is több módszerből állnak össze. Így például az adatelemzés-értékelés és a tervezés-szervezés minden taktikai módszerben megtalálható; a modellezés is szerepet kap a taktikában (lásd a forrányomos felderítést és a típusterveket, utóbbi alaptétele a metodikának is) stb.

3.2. A KRIMINALISZTIKAI MEGISMERÉS EGYES SAJÁTOSSÁGAI, A KRIMINALISZTIKAI GONDOLKODÁS

Kriminálisztikai szempontból *a nyomozás a múltbeli releváns esemény igazságnak megfelelő rekonstruálására és az eljárási célok elérésére irányuló sokoldalú szellemi és gyakorlati tevékenység, amely a szükséges és lehetséges cselekvések tervszerű, tudatos, a vonatkozó eljárási szabályoknak megfelelő végrehajtása útján valósítható meg.* E meghatározásból kitűnik, hogy a kriminálisztika a nyomozást egyrészt szabályokhoz kötött *munkafolyamatnak* (lásd a következő fejezetben), másrészt a *megismerés sajátos módszerének* tekinti.²⁵

A megismerés az emberi tudat sajátos funkciója, *az anyagi világ formáinak és törvényeinek az emberi tudatban való tükröződése.* A megismerés első lépcsője az *észlelés:* az érzékelés ingerhatásai feldolgozásának eredménye, a dolog észleletekben való tükröződése. A dolgoknak az érzékszervekre gyakorolt közvetlen hatása útján a felszínen levő *jelenségek* ismerhetők meg: a jelenség a valóság tárgyainak, folyamatainak *külsőleges oldala, a lényeg* (a belső törvények, a tulajdonságok stb.) *megnyilvánulási formája.* Maga a lényeg *a gondolati feldolgozás* (a gondolkodás, a racionális megismerés) *útján tárható fel.* A megismerés a gyakorlatra támaszkodik, és az elméleti megállapítások helyességét is a gyakorlat igazolja: ez az igazság feltárásának az útja.

A nyomozásban is az észlelés a megismerés kiindulópontja. Az érzéki és a racionális megismerés itt is szoros egységben van a gyakorlattal. Az eljárási cselekmények és egyéb intézkedések végrehajtása során a hatóság eljáró tagja *érzékel* azokat az elváltozásokat (*a jelenségeket*), amelyek az esemény folytán a természetben, a tárgyakon vagy az egyes emberek tudatában végbementek, létrejöttek. Ebben segítségére vannak azok az eszközök is, amelyek kiterjesztik a közvetlen érzékszervi érzékelés határait (a krimináltechnikai eszközök, a szakértői tevékenységhez szükséges műszerek stb.). A beszerzett adatokból azok elemzése-értékelése során következtetéseket von le, és feltételek formájában rekonstruálja a cselekményt annak kísérő jelenségeivel (előzmények, utócselekmények, a személyek kilétére utaló elváltozások stb.) együtt (*a lényeg feltárása*). Az észlelés és a gondolati feldolgozás *gyakorlat* által kialakított és igazolt módszereken, ismereteken alapul, mint ahogyan azoknak a feladatoknak a meghatározása és végrehajtása is, amelyek a megállapítások *igazolását* szolgálják. A nyomozásban így valósul meg az igazság megismerése; ha a múltban lezajlott esemény az így szerzett ismeretben helyesen („adekvát” módon) jelenik meg, az ismeret objektíve igaz, tehát felárult az igazság.

A nyomozásbeli megismerés persze egyáltalán nem olyan, mint amikor az igényeinket, a lakásunkban rendelkezésünkre álló helyet és más egyebeket figyelembe véve elgondoljuk, hogy miféle mosógépre van szükségünk, azután az üzletben megvizsgáljuk kívülről-belülről a nekünk tetsző gépet, tanulmányozzuk a prospektusát, összehasonlítjuk a többivel, majd eldöntjük, hogy megvevesszük vagy sem.

²⁵ Ezen belül nem csak a büntetőeljárásbeli nyomozással foglalkozik, hanem kitér az egyéb „*nyomozásszerű*” eljárásokra (üm.: titkos információgyűjtés, közigazgatási, szabálysértési, fegyelmi eljárás) és a jogalkalmazási célú ténymegállapítás *más eseteire* (újabbban már a magánnyomozásra) is. Kriminálisztikai nézőpontból mindezek a nyomozás fogalomkörébe tartoznak. (Részletesen lásd: Bevezetés a kriminálisztikába, 4. fejezet.)

A nyomozó szervek a vizsgálandó cselekményekről általában csak elkövetésük *után* szereznek tudomást. Ugyan előfordul, hogy a hatóság valamelyik tagja közvetlenül észleli az eseményeket, azonban ez sem jelenti azt, hogy annak minden mozzanatánál jelen van, még kevésbé azt, hogy ez az észlelés biztosítaná a nyomozással szemben támasztott követelményeknek megfelelő megismerés lehetőségét. A nyomozás során sosincs *eleve* a kezünkben minden, amit meg kell vizsgálnunk. Nem választhatjuk meg teljesen szabadon a kiindulópontokat, a forrásokat, az eszközöket, a módszereket, sőt az elérendő célokat sem. A megismerés ráadásul joghoz kötött, tehát nem pusztán tényfeltárásról van szó, hanem a jogi normákkal való összehasonlításról is (bár a múltbeli események nélkül is megismerhető lenne).

A múltbeli eseményt (és az eljárásjogi szempontból releváns egyéb tényeket, körülményeket is) *az annak során létrejött és a jelenben még fellelhető* objektív és szubjektív tükröződései alapján kell/lehet rekonstruálni. A felkutatást és feldolgozást megnehezíti, hogy sem a tükröződés minősége, sem az elváltozások térbeli-időbeli elhelyezkedése nem egyforma. Nem minden elváltozás szembetűnő, maradandó, nem mindig nyilvánvaló a részek közötti összefüggés, emellett egy-egy jelenség létrejöttének többféle oka is lehet. Kérdés az is, hogy *egyáltalán melyek a releváns tények*; hogy a szubjektív tükröződések mennyiben valóságosak; hogy mi az igaz és a hamis – és így tovább.

Mindebben (és a nyomozás *lefolytatásának* vonatkozásában is) elkerülhetetlenül szerepe van a *szubjektumnak* – a nyomozónak, a gyakorlati szakembernek – is, akinek vagy megvannak az adottságai (ideértve a felkészültségét is) ahhoz, hogy konstruktív módon megoldjon egy ügyet, vagy csupán „lekiismeretes ügyintézésre” képes. A nyomozás *mesterség*, amely megtanulható. Kétségtől sajátságos látásmódot, gondolkodásmódot követel; olyat, amely megfelel a gondolkodás *általános* szabályainak, de sajátságos vonásokkal is rendelkezik. Nem véletlenül beszélünk hát az ún. **kriminalisztikai gondolkodásról**, amely **a kriminalisztikai megismerési módszerek egyike, egyúttal a nyomozási problémák megoldásának sajátos módszere is**. Fontosabb jellemzőit a következőkben foglalhatjuk össze:

– A mindennapi életet az *eredményekben* való gondolkodás, és az *okból az okozatra* következtetés jellemzi. Az effajta gondolkodásmód természetesen a nyomozásban is megvan – pl. a nyomozás tervezése során a feladatok meghatározásában, a munkaverziók kialakításában, amikor is a meglévő adatokra támaszkodva határozzuk meg a feladatokat, az elérendő célokat stb.

A kriminalisztikai gondolkodásnak alapvető és szembetűnő jellemzője az *okokban* való gondolkodás; az eredményből, az *okozatból az okra* való következtetés. Adódik ez abból, hogy az *eredménnyel*, az *okozattal* találjuk szemben magunkat, és éppen azt kell „kitalálnunk”, hogy az miből ered, hogyan jö(hete)tt létre.²⁶

– Rekonstruktív gondolkodás valósul meg, a *részekből* következtetünk az *egészre*, a *jelenségből a lényegre*. Itt meg kell említenünk az ún. *kriminalisztikai alapkérdéseket*, amelyek megválaszolása nem csak cél, hanem egyúttal a rekonstrukció vezérfonala is.

²⁶ Ez a mód egy idő után teljesen automatikussá válik, és (nyilván) befolyásolja a szakmai munkán kívül eső jelenségek gondolati feldolgozását is. Olyankor is választ keresünk a jelenségek okaira, amikor az köznapi értelemben indokolatlannak tűnik – ami persze magával hozza más kriminalisztikai gondolkodási elemek felhasználását is. Ez nem haszontalan, mert elősegíti az egyébként irrelevánsnak, jelentéktelennel tűnő események felismerését, ezzel az *általános rendőri felderítő tevékenységet*.

– A megismerés folyamatában – annak érdekében – *a hiányzó elemeket pótolni kell*, mely mellett számolni kell azzal is, hogy *egy okozatnak többféle oka is lehet*. Többek közt ezek miatt jellemzője a kriminalisztikai gondolkodásnak a *verziók alkalmazása*, a lehetséges magyarázatok, megoldások kidolgozása, számbavétele.

– Alapvető a logikai módszerek, eljárások alkalmazása, mint az *indukció, dedukció, analógia, analízis-szintézis, szelekció, elimináció, kombináció* stb., továbbá egyes *filozófiai tételek*²⁷ is részét képezik a kriminalisztikai gondolkodásnak.

– A racionális megismerésben szerepet játszik az *intuício* és a *fantázia* is. Mindkettő olyan eleme a kriminalisztikai gondolkodásnak, amely jórészt a megszerzett, a meglévő elméleti és gyakorlati tapasztalatokra épül, összefonódik a verziókban gondolkodással, a verziókkal végzett munkával.

– Sajátos funkciója van az *empátiának*, amely segítségünkre van az esemény feltárásában, egyes elváltozások helyes értelmezésében, az ügyben szereplőknek az eljárás során tanúsított, illetve várható magatartásának felmérésében stb.²⁸

– A kriminalisztikai gondolkodás elengedhetetlen eleme a *kételkedés*, a tapasztalt jelenségek, a feltárt tények, valamint a nyomozói tevékenység (a verziók, a következtetések stb.) gondos ellenőrzésének állandó indítéka, a tévedések kiküszöbölésének egyik eszköze. A kételkedés *gyakorlati formája* annak megvizsgálása, hogy az adott, megállapított ténnyel, következtetéssel szemben felhozhatók-e *valóságos* ellenérvek.

– A megismerés jogi kötöttsége szinte „kényszerképzetként” érvényesül. Bármiről legyen szó – akár az egyes jelenségeket vizsgáljuk, akár valamely feladat megoldásának lehetőségein dolgozunk stb. – gondolkodásunk háttérében mindig megjelennek a jogi elemek. Nem csak azt nézzük, hogy „mit mond” nekünk egy adat, hanem azt is, hogy az adat releváns-e, hogy jogi szempontból milyen értékkel bír, hogyan használható fel stb. Emiatt a *kriminalisztikai gondolkodásban automatikusan egységet képez a tartalmi és a jogi értékelés, a tartalmi és a jogi szempontból történő vizsgálat*.

– A nyomozás meghatározott célokat szolgál, melyek eléréséhez problémákkal, akadályokkal teletűzdelt út vezet. Bármit teszünk, számolni kell annak következményeivel is. Nem jó, ha figyelmen kívül hagyjuk a „szokásos”, felmérhető „buktatókat”, mert könnyen olyan helyzetbe kerülhetünk, hogy kemény (és az elkerülhetőség tükrében bizony *felesleges*) munkával is legfeljebb csupán a „károk enyhítésére” leszünk képesek – és arra is csak akkor, ha minden jól sikerül. A nyomozás eredményességét nem lehet a „kedvező konstellációra”, a szerencsére alapozni, tehát *kreatív, előre látó, problémamegoldó gondolkodásra* van szükség.

• Ahhoz, hogy a *kriminalisztikai gondolkodás betölthesse a szerepét, tudatosan fejleszteni kell a háttéréül szolgáló ismereteket*. Nyilvánvalóan csak azt lehet egy gondolati folyamatban számításba venni, amiről már tudunk.²⁹

²⁷ A legfontosabb idevágó filozófiai tételek: a dialektikus szemléletmód, az igazság kategóriája, az érzéki és racionális megismerés egysége, a lényeg és a jelenség, a lehetőség és a valóság elhatárolása, a tükröződés-elmélet, a jelenségek kölcsönös összefüggése és okozati meghatározottsága. A szakirodalom ezeket tekinti a kriminalisztika ismeretelméleti alapjainak.

²⁸ Az empátiában rejlő lehetőségekre támaszkodik pl. a helyszíni szemle lefolytatására vonatkozó azon ajánlás, hogy éljük bele magunkat az elkövető szerepébe, helyzetébe. Az empátia fontos tényező az ún. pszichológiai kontaktus megteremtésében – és annak a nyomozás egészére kiható alakításában is.

²⁹ Pl.: ha nem ismerjük a sorozat-elkövetés jellemzőit, nem fogjuk észrevenni azt az okozatot, ami éppen ennek a következtében jött létre, azt a jelenséget, amely emiatt lesz releváns tény.

– Az elméleti ismeretek magukba foglalják az alkalmazható eszközöket, módszereket, általánosított tapasztalatokat. A gyakorlat teremti meg azt a bázist, amelynek alapján az elméleti ismeretek alkalmazhatók.

– Az ún. *ügytípus-ismeret* (amely magába foglalja az adott esemény-, illetve cselekménytípus összes kriminalisztikai és kriminológiai jellemzőinek alapos, részletes ismeretét) képezi az intuíció, a nyomozói fantázia (és az empátia) érvényesülésének talán legfontosabb alapját. A szakvonalon megszerzett tapasztalatok kifejlesztik az asszociációs készséget, érzékennyé teszik a nyomozót olyan információk iránt, amelyek mások számára semmitmondók, jelentéktelenek, akár fel sem tűnnek, holott relevánsak, elősegítik az ügy megoldását.

– A kriminálmetodikai elméleti és gyakorlati ismeretek teszik lehetővé a *részletekből az egész felismerését*, a felmerült probléma megoldását anélkül, hogy tudatosan végigjárná a megismerési folyamatot. Tulajdonképpen így érvényesül az *intuíció* a kriminalisztikai gondolkodásban: a rendelkezésre álló adatokból közvetlenül kialakított kép alapján *utólag* vezetjük végig a logikai folyamatot, *utólag* találjuk meg a kihagyott, hiányzó mozzanatokat, és határozzuk meg a feladatokat.

– A megszerzett ismereteken és tapasztalatokon alapul a *nyomozói fantázia* is. Nem azt jelenti, hogy megalapozatlan, irreális, lehetetlen elképzelésekkel, megoldásokkal állunk elő, hanem olyan *okok* feltételezését, amelyek legfeljebb szokatlanok, nem gyakoriak, nem tűnnek nyilvánvalónak vagy magától értődőnek, ugyanakkor létezhetnek, esetleg valamilyen formában már találkoztunk is velük.³⁰

– A rekonstruktív és a hipotetikus megközelítési mód *begyakorlása* is szerepet kap abban, hogy összképben, az események láncolatában, mondhatni *forгатókönyvben* gondolkodunk (lásd majd később a minősítési és történeti verziók kapcsolatát).

– Ki kell használni a *kollektív bölcsességben* rejlő lehetőségeket is. Egyáltalán nem biztos, hogy ugyanazt a problémát mindenki ugyanúgy oldaná meg. Ez különösen azokban az esetekben érvényesül, amikor kevés az információ, sokféle verziót kell számításba venni, esetleg holtpontra jutott az ügy.

– Folyamatosan kell értékelni az elvégzett munkát is. Meg kell vizsgálni, miért sikerült a feladatot végrehajtani, avagy mi volt a kudarc oka. Mások tapasztalatait is hasznosítani kell, mert az élet egyre újabb és újabb dolgokat produkál, mert a saját gyakorlatunk nem mindig nyújthat megfelelő alapot, mert nem szerezhettünk mindenféle újról közvetlen tapasztalatot. Ezzel nem csak a saját elképzeléseinket tudjuk kontrollálni, hanem bővülnek az ismereteink, szélesedik a látókörünk is (vö. a szakirodalom tanulmányozásával).

– Meg kell említeni olyan tényezőket is, amelyek mintegy *háttérként* befolyásolják a gondolkodásmód alkalmazását. Ilyenek a hely- és személyismeret, a tőpustervek alkalmazása, a más szolgálati ágak munkájának a megismerése. Nyilvánvalóan szerepet játszik a magánéletben megszerzett, *nem bűnügyi* (szak)ismeret, gyakorlat, tapasztalat, az *egyéni gondolkodásmód, a tehetség, a rátermettség* is.

³⁰ Egy betöréses lopás gyanúsítottja elmondta, hogy mindenféle segítség és segédeszköz nélkül mászott be a sima falon jó három méter magasan lévő kisablakon. A bizonyítási kísérlet során nekifutott és „felszaladt” a falon, megkapaszkodott a párkányban és bemászott. Aki tud erről, az egészen biztosan fel fogja használni másutt akár verzióként, akár analógiaként, ugyanakkor mások számára ez irreális, valószerűtlen ötletnek, fantáziálásnak tűnhet.

- A gondolati tevékenység érvényesülése attól is függ, hogy mennyire *alaposan, aprólékosan, fegyelmezetten* dolgozunk. Ha nem készülünk fel a kihallgatásra, nem figyelünk oda minden szóra, minden gesztusra, akkor nem fogjuk észrevenni a releváns információt. Ha nem használjuk a nyilvántartásokat, nem végezzük el a (korántsem öncélú) ellenőrzési feladatokat, hanyagul teljesítjük a nyilvántartási adatszolgáltatást stb., akkor nem jutunk hozzá releváns adatokhoz, nem ismerjük fel az összefüggéseket, esetleg megnehezítjük mások tevékenységét is.

Tulajdonképpen ez szükséges a *véletlen* érvényesüléséhez is, amely elég gyakran szerepel a nyomozás, a megismerés folyamatában.³¹

3.3. A KRIMINALISZTIKAI AZONOSÍTÁS

Mindennapi életünk – és végső soron maga az egész emberi lét is – cselekvések és történések folyamatának fogható fel. Az általunk közvetlenül végrehajtott cselekvésekre és a közvetve kiváltott történésekre egyaránt igaz, hogy *az azokban részt vevő dolgok (személyek és tárgyak) az esemény során kisebb vagy nagyobb mértékben megváltoznak*, és a cselekmény illetve a történet befejeztével már nem lesznek *teljesen* olyanok, mint amilyenek azt megelőzően voltak.

A nyomozás során vizsgálandó cselekmények és események is felfoghatók vagy egy egyszeri cselekvésnek vagy több egymást követő cselekvés sorozatának, így a részt vevő objektumokon (személyeken és tárgyakon) ezekben az esetekben is *törvényszerűen elváltozások keletkeznek*, az esemény végére azok sem maradnak teljesen olyanok, mint azt megelőzően voltak.

Ezeknek az elváltozásoknak kisebb része nyilvánvalóan szembeötlő (pl. leszakadt a gomb, betört az üveg, lőtt seb van a sértett testén, akasztási barázda az öngyilkos nyakán, friss lábnyomokat találunk az ablak alatti virágágyásban stb.), túlnyomó többségük azonban a laikus szem számára láthatatlan (pl. a véres késre tapadt elemi szál, a minimális mennyiségű festékfelkenődés, a látens ujjnyom stb.).

A cselekmény felderítésében és bizonyításában részt vevő *szakemberek* (rendőrök, szakértők, ügyészek, bírák) *feladata az, hogy ezeknek a törvényszerűen keletkező elváltozásoknak a vizsgálata révén feltárják a történeteket, lehetővé téve ezáltal a cselekmény megismerését, az eljárás sikeres lefolytatását.*

Az elváltozások fajtái alapvetően két nagy csoportba sorolhatók, így lehetnek

- *anyagi és*
- *tudati jellegűek.*

Az anyagi jellegű (tárgyasult) elváltozások közé tartoznak a nyomok és az anyagmaradványok, amelyek vizsgálatával a krimináltechnika foglalkozik. A tudati jellegű elváltozások pedig azok az emlékképek, amelyek az eseménnyel kapcsolatban a sértett, a gyanúsított, a tanúk (stb.) agyában megmaradtak. Ezek „vizsgálata” pedig elsősorban a krimináltaktika témaköréhez tartozik.

³¹ Legfeljebb vitatják a szerepét. Végül is véletlen vagy szükségszerű, hogy megtalálunk egy tanút, aki soha máskor nem fordul(t) meg a cselekmény helyszínén (ott tehát hiába keresnénk); és nem is tudja, hogy van valami jelentősége annak, amit észlelt; de még csak el sem olvassa az újságok bűnügyi rovatait (így nincs miért jelentkezzen)? Vajon a szokásos módszerek kimerítő alkalmazásával biztosan meg kell őt találunk; kizárt, hogy mégsem kerül elő? Már az is véletlen, ha tudomást szerez arról, hogy szükségünk lenne rá!

Az elváltozások kriminalisztikai vizsgálatának fázisai:

a) a felkutatás/feltárás:

- az esemény szereplőinek ki-, illetve meghallgatása,
- a nyomok felkutatása és
- az anyagmaradványok összegyűjtése;

b) a közvetlen vizsgálat:

- a személyek elmondásai révén kapott ismeretek összevetése nyilvántartások adataival,
- és a nyomok és az anyagmaradványok szakértői vizsgálata;

c) az összegyűjtött információk rendszerezése és értelmezése.

Mindegyik fázis sikeres végrehajtásához nagy szakmai tudás és a megfelelő technikai feltételek megléte szükséges. Ennek elősegítésére a kriminalisztika tudományának művelői kidolgozták **a kriminalisztikai azonosítás elméletét, mely arra hivatott, hogy az elváltozások vizsgálatához tudományos elméleti alapokat és alkalmazható gyakorlati módszert nyújtson.**

1. A kriminalisztikai azonosítás fogalma

A kriminalisztikai azonosítás (identifikálás) releváns személy vagy tárgy meghatározására irányuló eljárás.

Az azonosítás tehát az a kriminalisztikai módszer, amelynek alkalmazásával a releváns elváltozások tulajdonságainak vizsgálata révén a felderítést és a bizonyítást elősegítő információkhoz juthatunk; választ kaphatunk számtalan, az eljárás tárgyát képező esemény/cselekmény nyomozása során felmerülő kérdésre, pl.:

- két aláírás ugyanattól a személytől származik-e,
- a kérdéses lövedékek azonos fegyverből származnak-e,
- az elhalt koponyájában talált lakkszemcse származhatott-e a vizsgált gépjárműről,
- a gyanúsított késén a sértett vére található-e,
- egy adott személyről eldönthetjük, hogy az-e, akinek mondja magát, vagy az-e akinek mi hisszük,
- egy adott nyomról megállapíthatjuk, hogy ki illetve mi hozta létre (pl. egy ujjnyom kinek a kezétől származik, egy benyomatot melyik kalapács feje hagyta hátra stb.).

2. A kriminalisztikai azonosítás tárgyai

A kriminalisztikai azonosítás **tárgyai**, vagyis azok, amelyek az azonosítási folyamatban részt vesznek, a következők:

a) Azonosító tárgy az a tárgy, mely eszközül szolgál a tükröződésben részt vevő (az elváltozást létrehozó) tárgy azonosításához. Azonosító tárgy szerepét tölthetik be:

– **a helyszínen és az egyes szereplőkön** – sértett, gyanúsított, tanú stb. – **talált elváltozások** (a nyomok külső tulajdonságaik révén utalnak a nyomképzőre, az anyagmaradványok esetében pedig a részből lehet az egészre következtetni), és

– **funkcionális dinamikus ismérvszerek** (ezek nem mások, mint kezdetben tanult, majd sztereotíppé váló, reflexfolyamatokra épülő emberi tevékenységek, mint pl. az íráskészség, a járás, a beszéd, a gépirási sajátosságok stb.).

b) Azonosítandó tárgy (vagy tárgyak): az a tárgy, amelyikről az azonosítási vizsgálat során el kell dönteni, hogy az elváltozás tőle származott-e.

Pl.: ha a behatolás helyén cipőtalp nyomot rögzítünk, a gyanúsítható személyektől le kell foglalni a cipőket annak eldöntésére, hogy azok között megtaláljuk-e azt a cipőt, amelyiktől a nyom származott. Jelen esetben a lefoglalt cipők mindegyike az azonosítási vizsgálat során *azonosítandó tárgyként* szerepel. Az igazságügyi nyomszakértő feladata annak eldöntése, hogy az azonosítandó tárgyak köréből kiválassza azt az egy pár cipőt, amelyik a nyomot valójában létrehozta. Ezt a tárgyat nevezhetjük *inkriminált tárgynak* is.

c) **Minták.** A mintákról általánosságban azt mondhatjuk, hogy minden esetben olyan információhordozók, amelyek rendelkeznek annak a dolognak (személynek vagy tárgynak) a konkrét ügyben végzendő vizsgálat tárgyát képező jellemző a tulajdonságaival, amelyikből/amelyiktől származnak.

A minták – attól függően, hogy a vizsgálatban milyen szerepet töltenek be – alapvetően két nagy csoportra oszthatók (*a minták fajtái*):

- a *helyszíni/vizsgálati minták* (vagy más néven *azonosítási célból rögzített vizsgálati minták*) és
- az *összehasonlító minták*.

ca) **Helyszíni/vizsgálati minták** vételére általában anyagmaradványok vonatkozásában kerül sor, mégpedig azokban az esetekben, amikor a meghatározandó helyszíni elváltozás (vagy ismeretlen eredetű anyag) olyan nagy mennyiségű, hogy az teljes egészében nem rögzíthető és vizsgálható. (Ritkábban sor kerülhet nyomok esetében is a helyszíni szemle során vizsgálati minta rögzítésére, amikor pl. gépjármű futófelület nyom vagy lábnyomcsapás szakértői vizsgálatára van szükség.)

Pl.: a helyszínen talált több négyzetméter kiterjedésű véres talaj vagy nagy területen kifolyt és szétkenődött festék, szétszóródott egyéb anyag stb. esetén a helyszíni szemle során ezek az elváltozások teljes terjedelmükben nem rögzíthetők és küldhetők szakértői vizsgálatra. Ilyenkor a bűnügyi technikus vagy szaktanácsadó feladata a mintavétel.

A mintavétel során minden esetben ügyelni kell arra, hogy

- *elegendő mennyiségű* anyagot biztosítsunk, és hogy
- a rögzített minta *reprezentatív* legyen (vagyis minden, a vizsgálat szempontjából lényeges tulajdonságában képviselje azt az objektumot, amiből származik).

A reprezentatív mintavétel módja:

- homogén rendszerek esetében véletlenszerű,
- inhomogén rendszereknél mindig több helyről kell mintát venni³², úgy, hogy a mintavétel helye mindig *kövesse a rendszer inhomogenitását* (törekedni kell tehát arra, hogy minden egyes eltérő tulajdonságú anyagrészből történjen mintavétel).

cb) Az **összehasonlító minták** az azonosítási eljárás során *helyettesítik* és képviselik az összehasonlítandó objektumot, ugyanis nincs mindig mód az azonosítandó tárgy közvetlen vizsgálatára.

Annak a kérdésnek az eldöntésére, hogy a gyanúsítottól lefoglalt késen a sértett vére és haja található-e, nem szükséges a sérült személy közvetlen vizsgálata. Elegendő, ha a szakértőnek elküldjük a sértettől vett összehasonlító vér- és hajmintát. Ugyancsak elegendő a daktiloszkópiai azonosítás elvégzéséhez, ha elküldjük a szakértőhöz annak a személynek az ujjnyomat-lapját, akitől a releváns ujjnyom feltehetően származott.

Az összehasonlító minták *fajtái*:

- *összehasonlító reprezentatív minták* (pl. vérminta, szőrminta, hajminta, nyálminta, ondóminta, üveginta, festékminta, talajminta stb.);

³² Homogén: egynemű. Inhomogén: amikor többféle (tulajdonságú) anyag van jelen.

- *összehasonlító kísérleti minták*: általában szakértő vagy szaktanácsadó által (vagy közreműködésével), meghatározott körülmények között, kifejezetten az azonosítás céljára biztosított minták (pl. kísérleti írásminta, próbálövésből származó lövedék/löszerrhüvely, gipszöntvény stb.);
- *speciális összehasonlító minták*:
 - az összehasonlító kézírás vizsgálat céljára szolgáló ún. *spontán és féléspontán* írásminták;³³
 - a különféle *nyilvántartások* (mintatárak, adatbankok) adatai;
 - *röntgenfelvételek, fogorvosi kartonok, fényképfelvételek* stb.

Az összehasonlító mintákról általánosságban azt a legfontosabb megjegyeznünk, hogy a szakértői vizsgálat során, az összehasonlítási fázisban képviselik azt a személyt vagy azt a tárgyat, amelyikről el szeretnénk dönteni, hogy a kérdéses nyom vagy anyagmaradvány származhatott-e tőle.

3. A kriminalisztikai azonosítás folyamata

Az azonosítás folyamatának négy mozzanata van:

1) Az első lépés az *egyenkénti elemzés (analízis)*.

Külön-külön meg kell vizsgálni az *azonosító tárgyat* (nyomot, anyagmaradványt, írott szöveget, lábnyomcsapást stb.) és az *azonosítandó tárgyat* (vagy az attól biztosított összehasonlító mintát) – vagyis azt a dolgot, amelyikről feltételezzük, hogy az elváltozást létrehozta, és fel kell tártani ezeknek a tárgyaknak az összehasonlítás szempontjából számításba vehető sajátosságait.

2) A következő lépés a *közvetlen összehasonlítás*.

Ekkor történik az azonosító és az azonosítandó tárgy elemzése során feltárt tulajdonságainak egybevetése. Gyakorta alkalmazott módszerei:

- az egymás mellé helyezés,
- az egymásra vetítés (szuperpozíció) és
- az összeillesztés (a rész-egész kapcsolat feltárására).

3) Az összehasonlítás eredményeinek szintézise az *értékelés*, amelynek lépései a következők:

- a feltárt megegyezések és azok okainak mérlegelése,
- az eltérések és azok okainak mérlegelése, valamint
- az azonosítási érték meghatározása, melyre akkor kerül sor, ha a vizsgálat tárgyát szabadon rekombinálódó, nagy variabilitást mutató tulajdonságcsoporthoz képezik (pl. DNS-vizsgálat). Ezekben az esetekben az egyes tulajdonságok együttes előfordulási gyakoriságát az egyes tulajdonságok előfordulási gyakoriságának szorzata adja.

4) Az utolsó lépés a *konklúzió levonása, a véleményalkotás*.

Ez leggyakrabban *igazságügyi szakértői vélemény formájában* realizálódik. A vizsgálat eredményétől függően a véleménybe foglalt megállapítás lehet:

- állító vagy tagadó, továbbá
- kategorikus vagy valószínűségi.

³³ A spontán írásminták olyan kézírásos szövegek, amelyeket biztos, hogy a kérdéses személy írt, *de az eljárástól függetlenül*, általában valamivel korábban, de nem túl régen. A féléspontán írásminták pedig az eljárás során, *de nem a szakértői vizsgálat céljára* íródtak.

A vizsgálat tárgyát képező elváltozás (nyom vagy anyagmaradvány) tekintetében a szakértő az azonosság következő fokozatait állapíthatja meg:

a) „*A rögzített elváltozás összehasonlításra alkalmatlan*”. Erre a megállapításra akkor jut a szakértő, ha a vizsgálatra küldött nyom vagy anyagmaradvány nem hordoz elegendő mennyiségű információt, így vizsgálata alapján eredetére vonatkozóan nem adható szakvélemény.

b) „*Nagy valószínűséggel állítható illetve tagadható, hogy a vizsgálat tárgyát képező objektum volt a nyomképző.*” A szakvélemény jellege ebben az esetben – tartalmától függően – valószínűségi állító illetve valószínűségi tagadó lehet. Valószínűségi szakvéleményt készít a szakértő azokban az esetekben, ha:

- a nyomképződés során (vagy azt követően) fellépő információvesztés nem teszi lehetővé, hogy az eredet teljes biztonsággal megállapítható legyen (pl. az eleve részlegesen tükröződött lábnyomot még a rögzítés előtt szétmossa az eső);

- az azonosítandó tárgy tulajdonságai a nyomképződés óta jelentősen megváltoztak (pl. a lefoglalt cipő a nyomképződést követő idő alatt jelentősen elhasználódott); valamint akkor, ha

- az azonosító és azonosítandó tárgy természeténél fogva nem rendelkezik elegendő csak rá jellemző, ún. egyedi tulajdonsággal (pl. hagyományos módszerekkel történő vérvizsgálat, síküveg vizsgálat stb.).

c) A vizsgált elváltozás eredetét teljes biztonsággal megállapítja a szakértő, és erről kategorikus szakvéleményt készít. Egyezés esetén a vélemény kategorikus állító, különbözőség esetén pedig kategorikus tagadó lesz. „*A helyszíni elváltozás a vizsgált nyomképzőtől származik (illetve attól való származása kizárt).*”

Az azonosítás lényegének könnyebb megértése végett, – a fentiek figyelembevételével – tekintsük végig azt a folyamatot, ami a nyomképződéskor, majd a későbbiekben az azonosítás során lejátszódik.

Mind a nyomok, mind az anyagmaradványok esetében igaz az a megállapítás, hogy a végbement nyomképződési folyamat eredményeképp keletkezett elváltozások tükrözik annak az objektumnak a tulajdonságait, amiktől/amiből származnak. Ezeknek a tulajdonságoknak a vizsgálata révén olyan ismeretekhez juthatunk, amelyek segítenek kideríteni, hogy mikor, milyen körülmények között, milyen objektumok között, milyen folyamatok játszódhattak le. Az elváltozásokból kiolvasott információk és számtalan egyéb eljárási cselekmény (kihallgatások, meghallgatások, házkutatás stb.) eredményeként sor kerülhet a gyanúsított lefolytatására, a feltételezett elkövetési eszközök és egyéb tárgyi bizonyítékok lefoglalására.

Annak az eldöntésére, hogy pl. a gyanúsított ujjnyoma és vére van-e a sérülést okozó tör markolatán, vagy hogy a gyanúsított cipőjének nyomait találtuk-e meg a helyszínen, szükség van igazságügyi szakértők igénybevételére, akik a vizsgálatok során, az azonosítás módszerét alkalmazva, adnak választ a felmerülő kérdésekre.

Az igazságügyi ujjnyomat szakértő megvizsgálja a törön rögzített ujjnyomot, és annak sajátosságait összehasonlítja a gyanúsítottól vett ujjnyomatlapon található ujjlenyomatokkal. Egyezés esetén kategorikus szakvéleményben állapítja meg, hogy a törön talált ujjnyom XY gyanúsítottól származik.

Az igazságügyi hemogenetikai szakértő analizálja a tör markolatán levő vérfoltot, majd ugyancsak analizálja a gyanúsítottól vett összehasonlító reprezentatív jellegű vérmintát, és a sajátosságok egybevetése után megfogalmazza a szakvéleményt arra vonatkozólag, hogy a vérfolt származhatott-e a gyanúsítottól.

A helyszínen rögzített cipőtalp-nyom sajátosságait az igazságügyi nyomszakértő fogja feltárni, majd elkészíti és ugyancsak megvizsgálja a gyanúsítottól lefoglalt cipő talpának lenyomatát, ugyanis az összehasonlítás során csak az egymásnak megfeleltethető sajátosságok vethetők össze. A helyszíni nyomban feltárt jellemzők, és a laboratóriumi körülmények között elkészített nyomatban felfedezhető tulajdonságok egyezése esetén juthat a szakértő arra a következtetésre, hogy a lefoglalt cipő volt a nyomképző tárgy.

4. A kriminalisztikai azonosítás fokozatai

A szakértői vélemény lehetséges megállapításai és a kriminalisztikai azonosítás fokozatai között igen szoros a kapcsolat.

☛ Az **azonosítás fokozatai** alatt azt értjük, hogy **a keletkezett elváltozás tulajdonságainak vizsgálata révén mi az a leghatározottabb megállapítás, ami az elváltozással kapcsolatban tehető.**

A lehetséges fokozatok a következők:

a) a nyomképződés *tényének* megállapítása (pl. valamilyen nyomszerű elváltozás látható az ablak alatti virágágyásban, de hogy az egészen pontosan minek a nyoma, az már egyértelműen nem állapítható meg). Ezekben az esetekben a nyomképző tárgy alakját és méreteit csak részlegesen tükröző elváltozások csupán a nyom keletkezésére utalnak, azonosítás végzésére azonban nincs mód;

b) *fajtaazonosság* megállapítása esetén a korlátozott méret- és alakbeli tükröződés alkalmas lehet a nyomot okozó tárgy jellegének megállapítására (pl. megállapítható, hogy a nyom lábbelitől származik);

c) *csoportbasorolás* akkor végezhető, ha több, *általános jellegű* sajátosság tükröződött. Az elváltozás ismérvszisztemének gazdagságával egyenes arányban egyre szűkebb csoportok állíthatók fel például:

- a nyomképző feltehetően 41-es méretű cipő volt,
- a nyomképző feltehetően 41-es méretű edzőcipő volt,
- a nyomképző feltehetően 41-es méretű, Adidas márkájú edzőcipő volt, stb.;

d) *egyedi azonosítás* megfelelő számú és minőségű sajátosság tükröződése esetén lehetséges. Az egyedi azonosítás megállapításakor a szakértői vizsgálat révén teljes biztonsággal kimondható, hogy az elváltozás mitől származott. (Az előző példát folytatva: *megállapítható, hogy a nyomképző a gyanúsítottól lefoglalt 41-es méretű, Adidas márkájú edzőcipő volt.*)

A kriminalisztikai azonosítás speciális esetei

Az eddig vizsgált példák mind az azonosítás tipikus esetei közé tartoztak, mindegyik esetben az volt a kérdés, hogy a helyszíni elváltozást mi hozhatta létre.

Ezen kívül igen gyakran van szükség az ún. *anyagvizsgálatok* végzésére, melyek felfoghatók az azonosítás speciális eseteinek. Ezekre akkor kerül sor, amikor a szakértői vizsgálat tárgyát ismeretlen eredetű és összetételű anyagok meghatározása képezi (pl. kábítószer-vizsgálat, méregkimutatás stb.). Az eljárás során a lefoglalt ismeretlen összetételű anyagból *reprezentatív módon vett vizsgálati mintát* (mint azonosító tárgyat) elemzik a szakértők, és az analízis során feltárt tulajdonságokat különféle adatbankok adataival (tömegspektrumok, kromatográfiás csúcs-térképek stb.) hasonlítják össze az inkriminált anyag összetételének (mibenlétének) meghatározása érdekében.

Összefoglalva az elmondottakat: a kriminalisztikai azonosítás **lényege** tehát nem az, hogy két tárgy azonos-e, mivel ez nem is lehetséges, hanem az, hogy nyomaik, anyagmaradványaik vagy a szemtanúk emlékképei alapján azonosíthatóak-e.

Az azonosítás azért lehetséges, mert a kölcsönhatás révén keletkező tükröződések *elváltozások formájában realizálódnak*, ezek pedig *jellemzik* az őket létrehozó objektumokat. Ezért valószínű meg az elváltozás alapján az objektum azonosítása.

Mindezek ismeretében elmondhatjuk, hogy *az azonosítás az egyik legfontosabb kriminalisztikai módszer*. A kriminalisztikai azonosítás kiemelkedő **jelentősége** abban áll, hogy alkalmazása révén – *a felderítési szakban* – igen sok fontos információhoz juthatunk a cselekményben részt vevő szereplőkre és a cselekmény lefolyására vonatkozólag; *a bizonyítás során* pedig a tárgyi bizonyítási eszközök meghatározása, a személyazonosítás és a bizonyítási kísérletek eredményeinek felhasználása révén járulhat hozzá a tényállás objektív, valóságnak megfelelő megállapításához.

3.4. AZ ADATOK ELEMZÉSE ÉS ÉRTÉKELÉSE

A nyomozásban mind a vizsgálandó múltbeli esemény, mind az eljárás lefolytatásához szükséges más tények megismerése *adatok összegyűjtésén, megfelelő feldolgozásán és felhasználásán keresztül valósul meg*. Ugyanígy még a legegyszerűbb intézkedéshez is szükség van bizonyos ismeretekre, melyeket hasonlóképpen szerezhethünk meg. A kriminalisztika emiatt foglalkozik az adatok problémakörével, valamint az *adatelemzés-értékelés különböző lehetőségeivel – mint sajátos megismerési módszerrel*.

1. Adat, információ, bizonyíték

Az adat, információ, bizonyíték, adatforrás, bizonyítékforrás fogalma/tartalma tekintében mind a szakirodalomban, mind a szakmai gyakorlatban többféle megjelölés, értelmezés létezik, illetve honosodott meg.³⁴ Amikor a nyomozásról, az adat jogalkalmazásbeli szerepéről van szó, akkor a kriminalisztikában a jogtudományokra jellemző *értelmezést* használjuk, mely szerint **az adat tényre vonatkozó ismeret**.

Az adatoknak a *nyomozás* elméletében és gyakorlatában betöltött szerepét vizsgálva azt tapasztaljuk, hogy a nyomozás során beszerzett adat

- *bármire vonatkozhat* – pontosabban bármilyen *tényre*, a szó köznapi értelmében (így személyre, tárgyra, az éppen vizsgált vagy más eseményre, annak valamely kísérő jelenségére stb.),

- *bármely forrásból származhat* (pl. közvetlen megfigyelésből, bizonyítási eszközből, nyilvántartásból; de lehet tudományos eredmény, előzetes ismeret stb. is), továbbá

- *formáját és jellegét* tekintve is *bármilyen lehet* (a nyomozásban adat a személyek magatartása, elmeállapota, külső megjelenése; a mérési eredmény, az egyezményes jel; a nyom, az anyagmaradvány; a helyszín állapota; a vélemény, amely egy számításba vehető alternatívát jelöl meg stb.; sőt, a hamis állítás is).

Az már viszont az adat *tartalmától és minőségétől függ, hogy a nyomozásban mire* (a vizsgált esemény megismerésére, azaz a felderítésére és/vagy a bizonyítására; az eljárás előbbre vitelére; illetve más célra, más ügyben, avagy semmire sem) *és hogyan* (adatként, információként, bizonyítékként) *használható fel*. E szempontokra figyelemmel történik az adatok feldolgozása (az adatok elemzése és értékelése).

³⁴ Az **adat** a) valakinek, valaminek a megismeréséhez, jellemzéséhez hozzásegítő tény, részlet; b) a valóság egy mozzanatát alkotó tény; c) valamely vizsgálat, kísérlet, mintavétel eredményeképpen megállapított olyan tény, ismeret, amelynek további feldolgozásával tanulmányozható a vizsgált jelenség; stb. Lásd: a) Magyar értelmező kéziszótár, 5. old.; b) Magyar szinonimaszótár (Akadémiai Kiadó, Budapest, 1978.) 18. old.; c) Hadtudományi Lexikon (Magyar Hadtudományi Társaság, Budapest, 1995.) 4. old. Mint látható, a megközelítés módjától függően sokféle meghatározás lehetséges; ezekre adott szituációban a kriminalisztikai elmélet és gyakorlat is támaszkodik.

☛ Fontos dolog, hogy **az adat ismerete nem azonos annak a dolognak az ismeretével, amelyre az adat vonatkozik**; a megismeréshez az adatot (adatbázist) *fel kell dolgozni*.

A szakmai gyakorlatban az adat minőségének, illetőleg az egyes adatscsoportoknak a megjelölésére/értelmezésére kialakult néhány elnevezés (szakkifejezés). Például:

a) Elsődleges adatnak nevezzük azt az adatot, amely valamely új, a hatóság (tagja) előtt *eddig nem ismert* tényre/eseményre vonatkozik. Alapvető jellemzője, hogy *nincs mihez kapcsolni*, illetve *tisztázatlan*, hogy az egy új vagy egy már folyamatban lévő (egyáltalán valóságos, *létező*) ügyszőhöz tartozik-e. Általában elsődleges adatnak minősül a feljelentés, bejelentés, a hatóság (tagja) számára adott tájékoztatás (megkezdett nyomozásban az *újabb, még nem ismert eseményre* vonatkozó adat). Tárgyától/jellegétől függően eljárás megindítására, vagy más szükséges intézkedésre kerülhet sor (pl. ellenőrzés, illetékes szervnek átadás stb.).

b) Az elsődleges adatok egyik csoportját az ellenőrizetlen adatok képezik, amelyek közvetlen felhasználásra csak korlátozottan alkalmasak, hiszen kétséges a hitelt érdemlőségük, a megalapozottságuk; a másik csoportba pedig az *ellenőrzött* adatok tartoznak, amelyek valóságtartalmáról, használhatóságáról valamilyen formában már meggyőződtek.

c) A rendelkezésre álló adatok körébe (alapértelmezésben) azokat az adatokat soroljuk, amelyeket a hatóság érintett *tagja* az adott ügyről adott időpontban *ténylegesen ismer*. E megjelölés nem csak a szakmai szóhasználatban, hanem igen sok kriminalisztikai tételben is szerepel, hiszen a nyomozás – és az annak során meghozott minden döntés, állásfoglalás – erre a folytonosan változó adatbázisra támaszkodik. Ez azonban egy igen relatív kategória, mert egyáltalán nem biztos, hogy amit az ügyről a benne dolgozók (nyomozásvezető, előadó, nyomozócsoport tagjai) tudnak, az megegyezik a *hatóság(ok) és tagjaik* által ismert *összes*, az ügygel kapcsolatos adattal. Nem mindig nyilvánvaló sem az ügyek közötti összefüggés (lásd például a sorozatalkövetések eseteiben az adatok térbeli-időbeli szóródását), sem az, hogy a meglévő adatok azonos ügyszőhöz tartoznak; bizonyos idő kell az adatok szabályszerű továbbításához stb., így szükségszerűen bekövetkezik, hogy az adatok nem egy kézben összpontosulnak. Amiről pedig az ügyben dolgozó személy valamely oknál fogva nem tud, azt nyilván nem is képes figyelembe venni. Az viszont már valóban hiba, ha *felületesség* (pl. prioritás, ellenőrzés, tájékozódás, elemzés elmulasztása, információ-kezelési hiányosság stb. miatt), vagy éppen a hatóságok, szervek, személyek közti *rivalizálás* következménye, hogy az adatról az illetékes nem szerez tudomást.

d) Jogi rendelkezések határozzák meg, hogy mit kell *személyazonosító, személyes, különleges, közérdekű*, illetve *minősített* adatnak tekinteni; kriminalisztikai szempontból pedig megkülönböztetjük még az *azonosítást*, illetve a *felismerést* biztosító adatokat is. Ezekről a krimináltaktika vonatkozó tételei (pl. adatgyűjtés, körözés) kapcsán lesz szó.

A nyomozásban az adatot aszerint lehet felhasználni, hogy miképpen viszi előbbre a megismerést, az eljárás lefolytatását. Ezzel függ össze az adat, információ, bizonyíték megkülönböztetése.

Az információ: *a)* ismeret, adat, hír, tájékoztatás; *b)* az adatoknak azon tulajdonsága, amely a feldolgozás hatását, következményeit fejezi ki; *c)* az adat tartalma.³⁵

Vita tárgya, hogy a nyomozás vonatkozásában mit tekintünk *információnak*, bár a gyakorlathoz meglehetősen „közel áll” az a felfogás, miszerint

– **az információ az adat hírtartalma** (tehát az, amivel kiegészíti az ügyre – a vizsgált eseményre – vonatkozó, meglévő ismereteinket),

– s hogy az adatban rejlő információtartalom is összetett, úgymint: ami újdonság, ami eddig ismeretlen volt, ami az adatok közti összefüggésekből fedhető fel, ami az adatnak a korábbi ismeretekkel való összehasonlításából származik; továbbá

– hogy az adatok elemzése és értékelése az adat információtartalmának megállapítását is szolgálja.

³⁵ Lásd: *a)* Vezetési, szervezési, információs és számítástechnikai értelmező szótár 26. old., *b)* Fülöp Géza: Az információ. (Egyetemi és főiskolai jegyzet, ELTE Bölcsészettudományi kar, 1996.) 14. old., *c)* Mikroszámítógépes értelmező szótár 60. old.

A bizonyíték „valaminek a bizonyítására alkalmas adat, érv, tény”.³⁶ Ez tartalmilag kétségtelenül így van a nyomozásban is, azonban az e körbe tartozó adatok több csoportra bonthatók, amelyek felhasználhatóságukban és elnevezésükben is különböznek egymástól.

Az elemzés és értékelés folyamatában valósnak bizonyult adatokat tulajdonképpen bizonyítékként (vö.: argumentum, érv) használjuk fel a következtetések, a meggyőződés megalapozásában; ez megfelel a logika szabályainak – és persze a felderítés és a bizonyítás igényeinek is. Ezeket „szokás” (helyesen, vagy helytelenül) *ellenőrzött adatnak*, vagy *bizonyító erejű adatnak* nevezni.

Közülük a *bizonyítékok* körébe már csak azok az adatok (bizonyító tények) tartoznak, amelyek *megfelelnek az eljárásjogi követelményeknek is*: azaz relevánsak, hitelesek, az adott jogágban elfogadott forrásból származnak, és rögzítésük is a jogi előírásoknak megfelelően történt meg. És persze alkalmasak is az adott tény bizonyítására.

♣ Itt a következőkre kell még felhívni a figyelmet. Valamely eljárásban csak olyan adat (tény) használható fel bizonyítékként, amely *olyan forrásból származik és oly módon szerezték be (és rögzítették), hogy az megfelel az adott jogág előírásainak*; hiszen a különböző jogágakban nem azonosak a bizonyítás eszközei, így a felhasználható bizonyítékok köre sem. Ez azonban nem azt jelenti, hogy az ily módon beszerzett adat meg is felel a valóságnak: hiszen (pl.) bármennyire is szabályos a tanú kihallgatása, a tanú ettől függetlenül *hazudhat és tévedhet is*. Elválik tehát egymástól az adat *valóságtartalma*, *hiteltérdemlőse*³⁷, és *eljárásjogi vonatkozású hitelessége*.

A bizonyítékok többféle módon is csoportosíthatók. Lehetnek:

- *eredetiek* (közvetlen észlelésen alapuló, pl. a szemtanú vallomása) és *származékosak* (áttételesek, pl. a hallomásból szerzett információk);
- *közvetlenek vagy közvetettek* (a bizonyítékból egyenesen lehet következtetni a tényre, a tény közvetlenül a cselekményre vonatkozik – avagy az összefüggés csak más bizonyítékok közbejöttével állapítható meg,³⁸
- *terhelők vagy mentők* (a bűnösségre utaló, a felelősséget alátámasztó, az elkövetőre nézve kedvezőtlen, illetve az előbbieket cáfoló, enyhítő, kedvező tények);
- ismeretes az a megjelölés is, amely az elkövetést kizáró, cáfoló tényeket *negatív bizonyítéknak* nevezi (pl. a valóságos alibi).

Az ellenőrzött, a bizonyító erejű adatokat *a felderítésben* lehet felhasználni, a bizonyítéknak minősülő adatokat pedig *a bizonyításban is*. A felderítésben persze felhasználhatók a nem ellenőrzött adatok is.³⁹

Adatforrás: ahonnan az adat származik. Az adatforrás lehet *tárgyi*, *személyi* és *kombinált*.

A tárgyi adatforrások körébe a vizsgált eseménnyel összefüggő anyagi elváltozások tartoznak. Ilyenek a nyomok,⁴⁰ anyagmaradványok, nyomhordozó tárgyak, egyéb tárgyi tükröződések, a materiális környezetben létrejött elváltozások. Tárgyi adatforrásnak

³⁶ Magyar értelmező kéziszótár, 139. old.

³⁷ Hiteltérdemlőség: az adat megbízható, elfogadható vagy sem.

³⁸ Például: ha a tanú látta, hogy az elkövető lőtt, vallomása közvetlen bizonyíték. Ezzel szemben a pisztoly szánjáról rögzített ujjnyom önmagában nem bizonyítja, hogy az ennek alapján azonosított személy lőtt, csak azt, hogy a fegyverhez ő is hozzányúlt, – emiatt a lövés leadását más módon még bizonyítani kell.

³⁹ A kihallgató olyan adatokra is tehet fel kérdéseket, amelyek csak az ügy érdemére vonatkozó kijelentés hiteltérdemlőségéről segítenek véleményt alkotni.

⁴⁰ Itt a traszológiai (nyomtani) értelemben vett nyomról van szó.

minősülnek a különböző vizsgálatokhoz szükséges minták, az elvitt vagy hátrahagyott tárgyak és a hiányzó elváltozások (az ún. „negatív nyomok”) is. A tárgyi adatforrásokból származó adatok objektívek, az információtartalom meghatározása az alkalmazott vizsgálati, értékelési módszer hatékonyságától függ.

A nyomozásban nem csak a vizsgált esemény kapcsán létrejött elváltozásokat lehet tárgyi adatforrásként felhasználni, hanem az attól független materiális forrásokat is, például a nyilvántartásokat, adatbázisokat és más ügyek tárgyi adatforrásait is.

A személyi adatforrások a vizsgált eseménnyel kapcsolatban felkutatható, számításba vehető személyek, elsősorban a cselekmény szereplői, az esemény tudati tükröződéseinek, az emlékképeknek a hordozói. Az innen származó adatok *szubjektívek*, ez befolyásolja az adatok információtartalmát és hiteltérdeklőségét.

A személyi adatforrások előnye, hogy a vizsgált esemény több mozzanatáról, esetleg előzményeiről, összefüggéseiről is információt szolgáltathatnak. Hátrányuk a tárgyi adatforrásokkal szemben az, hogy a tudattartalomra csak következtetni lehet, emellett a tükrözés szintje szubjektív tényezőktől (pl. észlelési képességek, elmeállapot stb.) is függ. A kombinált adatforrások lényege a tárgyi és személyi források együttes alkalmazása: az információtartalom az adatok összekapcsolásából ered. Ide sorolható minden olyan nyomozási cselekmény, amelynek során a tárgyi adatok feldolgozása személyek közbejöttével történik.

Más fogalom a *bizonyítékforrás*: ebbe a körbe a bizonyítási eszközök és eljárások, illetve a bizonyítási eszközök beszerzésére alkalmas egyéb eljárási cselekmények (pl. házkutatás) tartoznak. Minden bizonyíték adat, de nem minden adat bizonyíték. Ennek megfelelően minden bizonyítékforrás adatforrás, de ez sem igaz fordítva.

2. Az adatok elemzése és értékelése

Az adatok elemzése és értékelése az adat racionális megismerését, az adat információ-tartalmának (tárgyául szolgáló ténynek) megállapítását szolgáló kriminalisztikai módszer, amely a nyomozásnak, mint megismerési folyamatnak állandó, szükségszerű eleme. Több mozzanattól áll, amelyeket a gyakorlati alkalmazás során (miután tudatosítottuk, hogy ez a folyamat hogyan megy végbe) nem különítünk el egymástól, hanem mint egységes egészet kezeljük – egyszerűen így gondolkodunk.

Az adatelemzés-értékelés jelentőségét leginkább az jelzi, hogy ennek a módszernek az alkalmazásával lehet feltárni (egyebek mellett) az adat információtartalmát. A felteendő kérdés: mit mond az adat? (azaz mire, milyen tényre vonatkozó ismeretről van szó). Itt fogható meg a legjobban, hogy mennyire eltér a kriminalisztikai gondolkodás a köznapitól.

A nyomozás során beszerzett adatok elemzése és értékelése az adatok vizsgálatából, bírálatából, rendezéséből és a következtetésből áll; s tulajdonképpen nem más, mint az analízis-szintézis speciális alkalmazási formája.

a) ***Az adatok vizsgálata*** során azt kell eldönteni, hogy mire vonatkozik az adat, és ez a hatósági tevékenység szempontjából milyen következményekkel jár:

- egyáltalán érdekes lehet-e valamilyen szempontból,
- van-e intézkedési kötelezettség az adattal kapcsolatban,
- kinek a hatáskörébe, illetve
- milyen eljárási szabályok alá tartozik (amiről az adat szól).

Lényegében azt kell eldönteni, hogy milyen *alapállást* kell elfoglalni (nem szaknyelven szólva: „ráhangolódunk” a problémára), mint például:

– büntető-, szabálysértési vagy államigazgatási eljárás szabályait kell alkalmazni,

- nyílt eljárásra vagy operatív szempontból használható az adat,
- intézkedni kell, vagy elegendő a felvilágosítás, az ügyfél vagy más szervek tájékoztatása, stb.

Már itt látható, hogy az adatokkal végzett munka nem azt jelenti, hogy az adatot ki-
ragadjuk a környezetéből, azaz mindig is **összefüggéseiben** vizsgáljuk. Nyilvánvaló,
hogy mennyire fontosak a kriminalisztikai gondolkodás összetevőiről elmondottak,
hogy kellő alapok nélkül már ez az első mozzanat sem valósítható meg.

b) Az adatok bírálata az adatok *információ- és valóságtartalmának, valamint hitelességének*⁴¹ a meghatározása egyrészt az *adatforrás jellemzői*, másrészt az *adatok tartalma* alapján.

Az *adatforrás* értékelése arra irányul, hogy az mennyire megbízható (mármint ebből a szempontból), az adatai honnan származnak, és milyen körülmények befolyásolják az adatszolgáltatás minőségét, például:

- közhitelű, szabályozott, vagy egyéb nyilvántartásról van szó,
- az adathordozó eredeti vagy származékos (másolat, kivonat stb.),
- milyenek voltak az észlelés körülményei, hogyan jutottak az adathoz, (ide tartoznak a külső befolyásoló tényezők, pl. időjárás, távolság, látási viszonyok stb., a konkrét szituáció, a személy szerepe, állapota stb.),
- a személy mennyire képes az adott típusú információk megfigyelésére, megjegyzésére, felidézésére,
- milyenek ismerjük a személyt, egyáltalán tudunk-e róla valamit (pl. hazudós, nagyzó, korrekt, megfontolt stb.),
- az adatszolgáltató elfogult, érdekelt, érdektelen, jó szándékú, közömbös, ellenséges, rosszindulatú stb.,
- milyen tényezők befolyásolják (pl. félelem, anyagi érdek, családi kötöttség) – és így tovább.

Az adatforrás értékelése során az aktuális viszonyokat kell figyelembe venni. Lehetőséges, hogy csak további információk beszerzése után lehet az adatforrás megbízhatóságát elbírálni, ugyanez igaz az adatok tartalmának értékelésére is.

Meg kell említeni, hogy más a *jogi kötöttség* szerint és más a *tartalmi* szempontok alapján elvégzett értékelés. Egyes esetekben az adatforrást jogi rendelkezés alapján *elfogultnak* kell tekinteni (vö. kizárási szabályok, egyes tanúzási akadályok), ugyanakkor korántsem biztos, hogy *valóban fennáll* az elfogultság, és e miatt a pozíció miatt valóban nem tekinthető teljes értékűnek vagy hitelesnek az adat. Az a tény, hogy az adat *bizonyítékforrásból* származik vagy sem, csupán *egy szempont a sok közül*, tehát nem teszi feleslegessé az adat értékelését.

Az *adatok tartalmának* *valószerűségére* és *hiteltérdeklőségére* abból lehet következtetni, hogy az adat önmagában mennyire életszerű, mennyire felel meg az általános tapasztalatoknak, logikai szempontból mennyire illeszkedik a környezetébe. Ehhez az elméleti ismereteket, gyakorlati tapasztalatokat, tudományos eredményeket egyaránt fel lehet használni. A másik lehetőség az adatok összehasonlítása az ügyben már rendelkezésre álló információkkal (tényekkel, ellenőrzött adatokkal, bizonyítékokkal) és a különböző adatbázisok (nyilvántartások, hasonló vagy a vizsgálthoz kapcsolódó ügyek stb.) anyagával (megegyezés, eltérés, ellentmondás). Természetesen itt is számításba kell venni *formai* szempontokat is, egy szakvéleményben szereplő adat hitelességét tekintve esetleg semmi kétség nem merül fel, ugyanakkor az adat *helyességét* mégis meg kell vizsgálni.

Az adatok *hitelességének* nyomozásbeli vizsgálata tehát nem csupán *jogi* értékelést jelent. Nem biztos, hogy hitelesnek kell tekinteni egy tanúvallomás adatait, ha nincs ar-

⁴¹ A *hitelesség* itt: a rögzített adat híven tükrözi azt az ismeretet, amelyhez az adatforrásból az adatszerezés során jutottak.

ra vonatkozó információ, hogy *azt hogyan szerezték be*. A *hiteltérdeklőséget* pedig az adatforrás és az adat *együttes* elbírálása alapján lehet felmérni.

c) *Az adatok rendezése* annak megállapítására irányul, hogy az adat *melyik* kriminalisztikai alapkérdésre *milyen szintű* választ ad.⁴² Irodalmi nyelven szólva: a helyére rakjuk a megvizsgált és értelmezett mozaikkockákat – és így kezd kialakulni a kép. Valójában nagyon fontos mozzanata az adatokkal végzett munkának: ezzel lehet pontosan felmérni, hogy mi áll rendelkezésre a megismerési folyamatban. Így kerülhető el, hogy a következtetések *téves alapokon* nyugodjanak, és így lehet megkülönböztetni a *látszólagos* választ a *valóditól*.⁴³

Sajnos eléggé jellemző a gyakorlatra, hogy az ún. panaszfelvétel során *hiányos* az adatelemző-értékelő munka, ezért nem szereznek be és rögzítenek minden szükséges adatot. Emiatt elmaradnak intézkedések, nem lehet állást foglalni a felvett jegyzőkönyv alapján, többletmunkát okoz a hibák kiküszöbölése, pótolhatatlan információk vesznek el.

A tervezési (felkészülési) problémák mellett az adatkezelés hiányosságai okozzák a legtöbb kárt a nyomozás menetében.

d) A megvizsgált, értékelt és rendezett adatokon alapuló *következtetés* egyrészt *az ismeretek összefoglalására*, másrészt a *szükséges és lehetséges tennivalók* meghatározására irányul.

Az adatok vizsgálatának eredményéből levont következtetésről már volt szó: az adat vagy releváns a hatósági kötelezettségek szempontjából – és ekkor milyen eljárási formát kell választani; vagy pedig érdektelen, nincs rá szükség, nem kell dolgozni vele. Az adatforrás és az adat különböző szempontok alapján végrehajtott értékelésének eredményeként állapítható meg az adat:

- *relevanciája* (tájékoztató adat, háttér-információ, bizonyítandó tény, egyelőre eldönthetetlen, hogy releváns vagy sem), valamint

- *eljárásbeli lehetséges szerepe* (másképpen: az adat értéke és felhasználhatósága; úgymint: az adat *verzió* felállítására, ellenőrzésére, alakítására; *feladat* meghatározására; *döntés* megalapozására; illetőleg *bizonyításra* használható fel).

Az adatok rendezésével lesz teljes az ismeretek összefoglalását célzó következtetés. Ez szorosan összefügg a verziókkal végzett munkával: a következtetések alapján történik a verziók felállítása, ellenőrzése, alakítása stb. Az adatelemző-értékelő tevékenységnek a verziókkal végzett munkában betöltött szerepével a *nyomozás tervezésének és szervezésének* ismeretanyaga foglalkozik részletesen.

A minden szempontból helyükre tett adatok fejezik ki a megismerési folyamat aktuális állapotát: azt, hogy hol tart a nyomozás; azt, hogy *mi vált ismertté és mit kell még megismerni*. Erre épül a következtetés másik funkciója, a megismerési folyamat következő lépéseinek a meghatározása: mit kell tenni az adattal, illetve az adattól milyen további feladatok adódnak.

⁴² Pl.: a sértettet elmondása szerint „a kocsmából távozása után” támadták meg. Tessék végiggondolni, hogy ez mennyiben ad tájékoztatást az elkövetés *helyéről és idejéről*.

⁴³ Kiváló analógiát találunk erre a számítástechnikában. Végül is nem alaptalan az összehasonlítás, mert a megismerési folyamatban is akkor kerül a helyére az adat, ha nincs benne semmiféle hiba. Ha egy programot egy jelszóval nyithatunk meg, a számítógép nem fogja elfogadni a rokon értelmű kifejezést, nem fogja elfogadni a kisbetű helyett a nagybetűt, mert ragaszkodik az eredeti karakterekhez.

Pl. a helyszíni adatgyűjtés során valaki elmondja, hogy látta a menekülő elkövetőket és fel is írta a gépkocsijuk rendszámát. Következtetések:

– *mit kell tenni az adattal*: az adatra bizonyítékként szükség van, tehát az adat „minőségét” meg kell változtatni: azaz az eljárásjogi szabályoknak megfelelően kell rögzíteni, (ennek az a módja, hogy a személyt tanúként ki kell hallgatni, tehát egy szükséges feladatot máris ki lehet tűzni),

– *milyen szükséges és lehetséges feladatok következnek az adattól*: az adat alapján közelebb lehet jutni az elkövetőkhöz, tehát végre kell hajtani a rendszám ismeretében lehetséges intézkedéseket: nyilvántartások felhasználása a tulajdonos, illetve a használó kilétének, tartózkodási helyének megállapítására, a járműre vonatkozó információk – azonosító adatok, esetleg körözik-e stb. – beszerzése, a körözés elrendelése, a nyomon-üldözés megszervezése stb.

Az elmondottakhoz hozzá kell tenni, hogy a következtetések mindig meghatározott célt szolgálnak, ezért a nyomozás különböző fázisaiban, különböző eseményei kapcsán egymástól eltérő mozzanatokat is tartalmaznak.

4. A NYOMOZÁS, A FELDERÍTÉS ÉS A BIZONYÍTÁS

Mint már említettük, a nyomozás a mellett, hogy a releváns múltbeli esemény feltárásának sajátos módszere, egyben *joghoz kötött eljárási procedura* („ügyintézés”) is. **Célja** az adott ügy *kívánalmának megfelelő megoldása*: ehhez képest egyrészt a vizsgált esemény *valóságnak megfelelő és kellő mértékű* feltárása, másrészt *az eljárás sikeres lefolytatása* – s nem utolsósorban az ezekhez szükséges *feltételek biztosítása*.

A nyomozásra vonatkozó legfontosabb kriminalisztikai „alapismereteket” a következők szerint tárgyaljuk:

- a nyomozási munkafolyamat sémája, a nyomozás általános feladatai,
- a felderítés és a bizonyítás nyomozáson belüli szerepe,
- a nyomozás kriminalisztikai (alap)elvei.

4.1. A NYOMOZÁS MENETE, ÁLTALÁNOS FELADATAI

A nyomozás – mint munkafolyamat – *általános sémája* a következő:

- a hatóság⁴⁴ feljelentés, bejelentés vagy saját észlelése alapján tudomást szerez valamely eseményről;
- a saját magára, valamint a vizsgálandó eseményre vonatkozó jogi előírásoknak megfelelően a tényállás megállapítása, az eljárás lefolytatásához szükséges feltételek biztosítása, a rárótt feladatok teljesítése, valamint döntéseinek megalapozása érdekében végrehajtja a szükséges intézkedéseket és/vagy eljárási cselekményeket;
- végezetül az elért eredményekből levont következtetéseire alapozva és a döntési jogkörének függvényében fejezi be az ügy feldolgozását.

Az alapséma *lényegében* mindenféle eljárásban és esetben érvényesül (tehát még akkor is, ha az adott ügy *az elsődleges adatok, avagy az eljárás megindítása nélkül végrehajtott intézkedések* alapján lezárható). A részletekben nyilvánvalóan vannak eltérések, hiszen a különféle eljárásokban *nem azonosak a célok, a feladatok, az eljárás-*

⁴⁴ Hatóság alatt értd itt mindazon szerveket/személyeket, akik a nyomozást (a nyomozásszerű eljárást, beleértve a fegyelmi vizsgálatot, a magánnyomozást stb.) végzik – akik az ügyben eljárnak.

si/bizonyítási szabályok, az alkalmazható eszközök és módszerek, valamint a döntési alternatívák.

Mindezek mellett a munkafolyamat tartalma/terjedelme attól is függ, hogy az adott ügyben (a körülmények folytán) *ténylegesen mit kell/lehet megtenni*. Egyrészt előfordul, hogy bár volna rá lehetőség, mégsem szükséges az ügyet *teljes mértékben* feldolgozni (pl. nem teszik meg a magánindítványt stb.), másrészt hiba lenne azt hinni, hogy a nyomozás *mindig és minden vonatkozásban eredményes* lehet – ez utóbbival a felderítés és a bizonyítás tárgyalásakor foglalkozunk.

A nyomozás általános feladatai:

- a szükséges mértékben választ kell adni a kriminalisztikai alapkérdésekre,
- el kell végezni a tényállás feltárásával, illetőleg az eljárás sikeres lefolytatásával összefüggő, és az adott eljárásban meghatározott egyéb feladatokat,
- valamint az adminisztrációs jellegű munkát.

Vizsgáljuk most meg mindezek fontosabb részleteit.

a) A kriminalisztikai alapkérdések és megválaszolásuk

A múltbeli esemény megismerésében fontos szerepük van az ún. *kriminalisztikai alapkérdéseknek*; úm. *mi, hol, mikor, hogyan* történt; *ki, kivel, miért* cselekedett. A szakirodalom nem teljesen egységes a kérdések megfogalmazásában és számában, a „klasszikus” kérdések mellett elfogadott (pl.) a következő csoportosítás:

mi	hol	mikor	hogyan	ki, kivel	mit	miért	mivel
----	-----	-------	--------	-----------	-----	-------	-------

és ismeretek további „bővítmények” (*mi módon, mi célból* stb.) is. Az alapkérdések funkciója lényegében az *útmutatás* arra nézve, hogy milyen ismeretekre van szükség a múltbeli esemény feltárásához. Úgy is fogalmazhatunk: *ha válaszolni tudunk rájuk, akkor gyakorlatilag minden fontos dolgot tudunk a múltbeli eseményről*.

A probléma azért nem ilyen egyszerű:

– az alapkérdéseket mindig két „oldalról”, mégpedig *tartalmi* és *jogi* vonatkozásban vizsgáljuk, mivel nem csak a „történetet” kell megismernünk, hanem állást kell foglalunk annak *jogi vonatkozásaiban* is;

– e miatt a gyakorlatban rendszerint a *mi – hol – mikor – hogyan* (történt) kérdéssort kell minél rövidebb idő alatt *olyan mértékben* tisztázni, hogy az megfelelő alapot nyújtson mind az elsődleges döntésekhez, mind a (későbbi) feladatok teljesítéséhez;

– nyilvánvalóan az adott esettől függ egyrészt az, hogy *mindegyik kérdést meg kell-e válaszolni*, másrészt az, hogy *melyik kérdést mikor, milyen mértékben* kell és/vagy lehet tisztázni⁴⁵ (ha ez egyáltalán sikerülhet); következésképp

– fontos, hogy a kérdéseket az adott esetre „szabva” – a klasszikus kérdések megfelelő kibővítésével, illetőleg összekapcsolásával – *tegyük fel*, fogalmazzuk meg; és

– mindezek mellett a nyomozás során *fokozatosan* találjuk meg a választ: a már ismert részletek (az elméleti ismeretek és a gyakorlati tapasztalatok bázisán) hozzásegíte-

⁴⁵ Pl.: a büntetőeljárás megindításának feltétele a *bűncselekmény gyanúja*; először tehát ezt kell tisztázni – s ha ez nem „áll meg”, már fel sem merül a „ki-kivel” kérdés. Bizonyos ügytípusokban – amikor nem beszélhetünk elkövetőről, célról, eszköztől stb. (mint pl. a rendkívüli halálesetek, a közlekedési balesetek, tüzesetek, eltűnések) – szintén „kiesnek” egyes kérdések.

nek a még nyitott kérdések *válaszlehetőségeinek* kikövetkeztetéséhez; s persze meg kell birkózni a *látszólagos* és a *valóságos* feleletek megkülönböztetésével is.

- A *mi történt* kérdés kapcsán egyrészt az eseményre (a történeti tényállás), másrészt annak jogi megítélésére (minősítés) kell választ találnunk.⁴⁶

- A *hol, mikor, hogyan* (történt) kérdések az esemény térbeli-időbeli elhelyezkedésére és a cselekmény végrehajtásának módjára vonatkoznak.

- Az *időtényezők* megismerése nagyon fontos a nyomozás szempontjából. Nem csak az esemény időpontjának, hanem sokszor időtartamának is jelentősége van. Ide tartozik a jelenlét tisztázása, az alibi vizsgálata (hol volt a személy az adott időpontban, ott lehetett-e egyáltalán a cselekmény helyszínén, vagy azon a helyen, ahol állítása szerint tartózkodott; mennyi időt vett igénybe az elkövetés stb.). Az időpontok ismeretében lehet a tanúkat vagy más érintetteket felkutatni (pl. ki az, aki munkakörénél, foglalkozásánál, szokásainál, életritmusánál stb. fogva a *vizsgált időpontban* a helyszínen vagy annak közelében járhatott).

- A *hely* hasonló jelentőségű. A hely megválasztása – ideértve sorozatoknál a helyszínek azonosságai pontjait, közös jellemzőit is, a helyszínen való mozgás, az érkezés-távozás útvonala és lehetőségei fontos információkat szolgáltatnak. Ezeket is felhasználhatjuk az alibi vizsgálatában, a nyomon-üldözésben, a személyek és tárgyak felkutatásában stb.

- A „*hogyan*” keretében azt kell tisztázni, hogy a vizsgált múltbeli esemény *miképpen zajlott le*. Ez nem csak a törvényi tényállásban rögzített magatartási, cselekvési formának a feltárásából áll. A felderítés és a bizonyítás érdekében mozzanatról-mozzanatra rekonstruálni kell, hogy pontosan miben nyilvánult meg a konkrét *emberi tevékenység*, illetőleg az esemény bekövetkezésében *milyen tényezők* játszottak szerepet.

A *hogyan*hoz gyakran csatlakozik a „*mi módon*” és a „*mivel*” kérdés. Az *elkövetési mód* (az elkövető által alkalmazott módszer) mintegy a tettes *névjegye*, bármiféle cselekményről legyen is szó. Sokféle információt nyújt a felderítéshez: következtethetünk a cselekmény okára, illetve az okozati összefüggésekre, a személy fizikai és tudati állapotára, szándékára, felkészültségére, gyakorlottságára, szokásaira, esetenként a testi felépítésére stb. A cselekmény véghezvitele során felhasznált eszköznek („*mivel?*”) a módszerhez hasonló jelentősége van, hiszen nem „önmagában” létezik, hanem használójának a személyéhez kapcsolódik. Információ-tartalma van az eszköz megválasztásának, alkalmazási módjának, fajtájának, eredetének stb.; adott esetben befolyásolhatja a felderítés irányát, a feladatok sorrendiségét – és esetenként *anyagi jogi* vonzata is van (lásd pl. a lőfegyverrel, robbanóanyaggal elkövetett cselekményeket).

A „*hogyan*” mindezek mellett olyan *fizikai folyamat*, amely nem csak emberi cselekvésben testesül(het) meg; az esemény lezajlásának egyes mozzanataira sokszor csak a szakértők adhatnak választ (pl. műszaki hibából bekövetkezett balesetek stb.).

- A „*hol történt*” a hatáskör-illetékesség, esetleg a jogszabály hatálya szempontjából releváns. A „*mikor történt*” jogi vonzata az elévülés, az életkorhoz kapcsolódó kérdések (vö. a kiskorúakra vonatkozó rendelkezésekkel), és a jogszabály hatálya. (A „*hol*” és „*mikor*” szerepelhet bizonyítandó törvényi tényállási elemként is: pl. „háború idején”, „közveszély színhelyén” elkövetés.)

A „*hogyan*” és „*mivel*” az elkövető és a cselekmény *konkrét társadalomra veszélyességének* megítélésében, valamint akkor kap jogi szerepet, ha a vizsgált ügyben az elkövetés módja, illetve eszköze *tényállási elem*. Amennyiben a szándékosság vagy gondatlanság is bizonyítandó, az is a „*hogyan*” körébe tartozik. Az eszköz lehet *tárgyi bizonyítási eszköz*, és/vagy *lefoglalás, elkobzás* alá eshet. Ha a történeti tényállás feltárásához, illetve a hatósági döntés megalapozásához szükséges, az elkövetés módja és eszköze jogi relevanciát nyer a közigazgatási eljárásban is (pl. a szemle során rögzített ujjnyomok és lefoglalt vegyszer szakértői vizsgálata útján bizonyítják a permetezőszerrel elkövetett öngyilkosságot).

- A *ki, kivel és mit* (csinált) kérdések kapcsolják össze az esemény *személyi* és *tárgyi* oldalát. Többnyire a következőkre keresünk választ:

⁴⁶ Pl.: a tanya tulajdonosa bejelentette, hogy élettársát holtan, egy fára felakasztva találta meg. A „*mi történt*” kérdést (természetesen az elméleti ismeretekre és a gyakorlati tapasztalatokra alapozva) úgy tesszük fel, hogy *felakasztották* a nőt, vagy *ön maga* hajtotta végre a cselekményt, esetleg: *baleset történt*? A kérdések mögött nyilván más-más *történet* van eltérő *jogi háttérrel*. Ennek megfelelően kell a választ is megkeresni, ami együtt járhat a kérdés további pontosításával is. Ha megállapítjuk, hogy felakasztották, a következő kérdés az, hogy élve vagy holtan; ha holtan, akkor mi volt a halál oka – és így tovább mindaddig, amíg egyértelmű választ nem kapunk *történeti és jogi szempontból egyaránt*. A példából láthatjuk, hogy a „*mi történt*” kérdés magába foglalja azt is, hogy *mire irányult* a cselekvés.

– kik az esemény résztvevői, mindegyikről tudunk-e; ez a kérdés gyakran a személyazonosság megállapítására is kiterjed (nem az számít, hogy élő vagy halott, illetve milyen szerepet tölt be, hanem az, hogy *nem tudjuk, hogy kicsoda*),

– személy szerint melyikük mit tett az ügyben, milyen magatartást tanúsított, milyen releváns cselekményt hajtott végre (valóban fennáll-e a személy és a magatartás közötti összefüggés: ő hajtotta végre a neki tulajdonított cselekedetet vagy sem),

– milyen kapcsolatban állnak egymással,

– közülük kit milyen jogi felelősség terhel, melyikük milyen alanya (lehet) az eljárásnak.

Amennyiben az előző kérdések megválaszolása során megállapítjuk, hogy az esemény irreleváns, vagy más okból nincs helye az eljárásnak, akkor rendszerint feleslegessé válik a személyi oldal vizsgálata. A „*ki, kivel*” a jogszabály hatálya, az alannyá válás feltételei, illetve az alanyi minőség meghatározása, a konkrét társadalomra veszélyesség megítélése, valamint a személy kilétéhez és életkorához fűződő jogi körülmények szempontjából bír jogi jelentőséggel. A személlyel szemben fennálló eljárásjogi akadály tulajdonképpen nem teszi feleslegessé a kriminalisztikai alapkérdések megválaszolását, hiszen ezek nélkül maga az akadály sem állapítható meg *a jogi állásfoglaláshoz szükséges mértékben*. Sokkal inkább arról van szó, hogy milyen eszközökkel és mértékben kell *bizonyítani* a beszerzett válaszokat.

• A **miért** kérdéssel az egyes cselekvések okaira, motivációjára, a szándékra, a cselekvés és az eredmény közötti okozati összefüggésekre keressük a választ. Általában nem a „*miért*” a legelőször megvizsgálandó kérdés, azonban egyik-másik idetartozó tényező feltárása nélkül sokszor el sem tudunk indulni a helyes irányba. A „*miért*” tisztázása emberölési ügyben gyakran szolgál alapul a számításba vehető elkövetők körének meghatározásában (pl. szexuális indíték, bosszú, bűnözők közötti „nézeteltérés” stb. esetei). Sok eltűnési ügy megoldásában játszott szerepet annak tisztázása, hogy *éppen a keresett személy nem volt érdekelt* saját eltűnésében. Jogi oldalról nézve a cselekvés oka, motívuma, célzata stb. lehet tényállási elem, szerepet kaphat a konkrét társadalomra veszélyesség megítélésében is.

• Az eddig említetteken túl is vannak lehetőségek a kérdések kibővítésére, illetve összekapcsolására.

A **miért** kérdésnek az elkövetés motívumára (motivációs háttér) vonatkozó kibővítése igen sok esetben elősegíti az esemény megismerését. Ennek több lehetősége is van:

– *mi célból* (mi vezérelte az elkövetőt, mit akart elérni, miért volt szüksége a cselekmény végrehajtására; más cselekmény leplezése, előkészítése, családi-baráti „szívesség”, „önmegvalósítás”? – stb.);

– *ki ellen, kinek a kárára* (ez több oldalról is megfogható: pl. a sértett lehet tipikus áldozat; az elkövető esetleg érzelmi okokból, előzetes ismeretek alapján stb. választotta ki az áldozatát, netán tévedett a sértett személyében – és így tovább);

– *mit vitt el* (és miért pont azt; miért hagyott ott olyan dolgokat, amelyeket más elkövető elvitt volna stb.);

– *hogyan értékesít* (ez ugyanis összefügghet az elvitt dolog kiválasztásával, hiszen az elkövető elsősorban azt a dolgot viszi el, amelyre *szüksége van*, amelyre „*van vevő(je)*”, amire a „*megbízása*” szól, amit könnyű értékesíteni).

A **mi történt** mellett gyakran fel kell tenni a „*hasonló történt-e*” kérdést is, amely nem csupán az analógia alkalmazását jelenti, hanem az egyes cselekmények közötti összefüggések feltárására irányuló tevékenységet is meghatározza. Amíg az analógia ebből a szempontból tulajdonképpen megoldáskeresés, addig a *cselekmények összetartozásának* feltárása egyúttal nyomozási feladat is (vö. a *nyomozás teljessége* elvével).

Az alapkérdések kibővítése tehát mindig a konkrét, vizsgált esemény körülményeihez alkalmazkodik; olyan részletekre vonatkozik, amelyeket vagy bizonyítani kell vagy a múltbeli esemény feltárását valamely módon elősegítik; egyúttal (a klasszikus kérdésekkel együtt) nyomozási verziók alapjául is szolgál.

b) A tényállás feltárása – az igazság megállapítása

Bár a nyomozás során mindig a tények *valóságnak megfelelő* megállapítására kell törekedni, ez korántsem jelenti az, hogy akár *a vizsgált esemény (történeti) tényállását*, akár más – az eljárás szempontjából releváns – dolgot *teljes mértékben* fel kellene (lehetne) tárni. Itt az ún. „*objektív igazság*” problémájáról van szó.

Az „objektív igazság” a jogi és a kriminalisztikai szakirodalomban és gyakorlatban bevett, megszokott kifejezés. Valójában azt jelenti, hogy a tárgyra vonatkozó megszerzett ismeret megfelelően, hiven tükrözi a tárgy

lényeges, jellemző tulajdonságait, és a tárgy meg a rá vonatkozó ismeret között fennálló e viszony *objektív*, azaz független attól, hogy a megismerő szubjektum erről tud-e vagy sem, akarja-e ezt, vagy sem.

Mint később (a felderítés/bizonyítás kapcsán) majd láthatjuk, a nyomozás jellegéből adódik, hogy rendszerint sokkal kimerítőbben megismerjük az esemény körülményeit, többet tudunk meg, mint amennyit a beszerzett adatokból az eljárás során jogi szempontból fel is használunk, hiszen az objektív igazság megismerése *jogi szempontból* a releváns tényekre korlátozódik.⁴⁷ Az igazság *teljességét* tekintve eleve figyelembe kell venni, hogy különböző okokból (észlelés, emlékezés korlátai; nyomok, anyagmaradványok, elváltozások maradandóságának korlátozottsága; a tudatban lejátszódott folyamatok megismerésének közvetettsége stb.) egy múltbeli esemény *minden* összetevőjét nem lehet megismerni; e mellett *jogi megszorítások* is befolyásolják a folyamatot:

- az igazság megállapításának jogi feltételeit az eljárási szabályok határozzák meg (a hatóságok a jogszabályok keretei között mindent megtehetnek az igazság feltárására, de a törvényellenesen beszerzett tényeket tilos figyelembe venni);

- a hatóságok megállapításai a múltbeli eseménynek csupán azon összetevőire vonatkoznak, amelyek a jogi döntéshez – büntetőügyekben a büntetőjogi felelősség megítéléséhez – szükségesek; ebben az értelemben az igazság megállapítása *ténylegesen korlátozott*, ugyanis nem minden cselekvés, történés kap jogi jelentőséget (pl. az irreleváns tényeket *nem is kell* felderíteni);⁴⁸

- a hatóságok a megállapításaikat olyan tételekre alapozzák, amelyek igazsága bizonyított (ún. tényigazságok, amelyek valóságát nem kell, vagy nem is szabad további vizsgálat alá venni);

- a jogi döntést a bizonyított tényekre kell alapozni; ha tehát a múltbeli eseményt nem is lehet teljes mértékben feltárni, a *megállapított tényállás* akkor is lehet bár relatív, de mégis *objektív igazság*.⁴⁹

c) Az ügy megoldásával, az eljárás lefolytatásával kapcsolatos feladatok

Az ügy megoldása – és azon belül az alapkérdések szükséges mértékű megválaszolása – mindig megkövetel valamiféle hatósági cselekvést, ami azonban nem feltétlenül jár együtt *formális eljárás* megindításával/lefolytatásával. Hogy mi történjék, az attól függ, hogy *az adott jogeset megoldása* mit kíván meg.

A hatóságnak a tudomásszerzéskor rendelkezésére álló adatok elemzésének és értékelésének eredményeire támaszkodva először is el kell döntenie, hogy

- az esemény *egyáltalán micsoda és rá tartozik-e*;
- szükség van-e valamiféle *azonnali intézkedésre*;
- és az ügyben *eljárást* kell indítania, vagy *az a nélkül* is megoldható.

Van, hogy az ügy sorsa pusztán az adatok értékelése alapján azonnal, érdemben eldönthető, de rendszerint már a fentiekben való állásfoglalás *megalapozása* is együtt jár különféle tennivalókkal (pl. priorálás, adatgyűjtés/ellenőrzés stb., amelyek nem is mindig teljesíthetők eljárás megindítása nélkül).

⁴⁷ Vö. az objektív igazság megismerése, dr. Maczkó Mária: Jogelméleti alapismeretek (jegyzet, Rejtjel Kiadó, 1995.) 114–115. old. Lásd még a történeti tényállás fogalmát.

⁴⁸ Ezt az ismeretelméletben *relatív igazságnak* nevezik; az ismeret nem *teljes (abszolút)* tehát, de a relatív igazság is híven tükrözi a tárgynak az adott szempontból lényeges sajátosságait, vagyis *objektíve igaz*.

⁴⁹ Vö. ártatlanság vélelme, és lásd még a felderítés céljáról és feladatáról elmondottakat.

Esetenként csupán az *intézkedési kötelezettségének teljesítése* is elegendő lehet a jogeset megoldásához.

Pl.: az eltűnt személyek esetében nem az eljárás megindítása a „cél”, hanem a személy *megtalálása*, amely sok esetben egyszerű intézkedések útján is elérhető. Egy bevásárlóközpontban „elveszett” gyermeket a hangosbemondó, a biztonsági szolgálat (stb.) segítségével is elő lehet keríteni. A közigazgatási eljárás megindítása akkor indokolt, ha a(z adott esetben) szükséges és lehetséges közvetlen intézkedések nem vezetnek eredményre. Ha (netán) bűncselekményre utaló adatok merülnek fel, akkor viszont a *büntetőeljárás* szabályai szerint kell eljárni (még ha a gyermek elő is került).

A *formális eljárásban kibővülnek* a tennivalók: a tényállás feltárását szolgáló cselekmények (pl. kihallgatás, helyszíni szemle) mellett el kell végezni az adott eljárásban *kötelezően előírt más feladatokat* (pl. útlel, vezetői engedély bevonása; szakvélemény, előzményi iratok beszerzése) is. Mindezek mellett biztosítani kell az *eljárás sikeres lefolytatásához* szükséges feltételeket is, amelyek gyakran külön feladatokat jelentenek (pl. az elkövető kilétének/hollétének megállapítása, körözés, kényszerintézkedések végrehajtása, környezettanulmányozás).

d) Az adminisztrációs feladatok

A nyomozás szükségszerűen együtt jár bizonyos *adminisztrációs jellegű* feladatokkal (pl. jelentési kötelezettség, határozatok közlése, nyilvántartásba vétel, statisztikai adat-szolgáltatás, adatkezelés). A gyakorlatban leginkább nem is ezek *teljesítésével*, hanem a *már szükségtelenné, időszerűtlenné, alaptalanná vált* intézkedések (stb.) *visszavonásával* kapcsolatban merülnek fel kisebb-nagyobb gondok; mindezek esetenként *anyagi és erkölcsi károkat, működési zavarokat* okozhatnak, sőt, súlyosan sérthetik az érintettek jogait, jogos érdekeit. A néha elrettentő példák⁵⁰ arra intenek, hogy e feladatoknak is szak- és időszerűen kell eleget tenni.

4.2. A FELDERÍTÉS ÉS A BIZONYÍTÁS A NYOMOZÁSBAN

Felderít: valaminek az ismeretlen körülményeit tisztázza. **Bizonyít:** valaminek az érvényes voltát igazolja; a **bizonyítás** (lényegében) az erre a célra szolgáló eljárás.

- A „felderítés” kifejezés a szakmai gyakorlat szóhasználatában és a szakirodalomban többféle összefüggésben fordul elő. Többnyire *értelmezésről* van szó: így pl. egyesek az ismeretlenes ügyek nyomozását, mások az ún. „ismeretlenes szakaszt” nevezik felderítésnek; azután beszélünk forró nyomos felderítésről, bűnügyi felderítő munkáról; a felderítés büntetőeljárásbeli funkciójáról – stb. A felderítést mindegyik fel fogás valamiféle *nyomozási „formának”, adatgyűjtő tevékenységnek* tekinti; a nézőpontbeli különbségek főként a felderítés tárgyának, kereteinek, eszközeinek (stb.) megítélésében jelennek meg.
- A bizonyítás a *filozófiában* logikai művelet: a szükséges és elégséges feltételekből kiindulva kimutatja valaminek az igaz voltát; azaz: valamely állítás igazságának elégséges indoklása más ítéletek (bizonyított tételek) segítségével. A *formális logikában* olyan eljárás, amelynek célja valamely állítás igaz vagy hamis voltának kimutatása tisztán gondolati tevékenység útján. A *dialektikus logikában* elméleti és gyakorlati műveletek, eszközök, valamint kísérletek útján az igazság megállapítására szolgáló eljárás. Mindezek mellett a *jogi (jogalkalmazási) bizonyításnak* sajátos ismérvei is vannak: az eljárási szabályok állapítják meg (írják elő) a bizonyítás tárgyát, eszközeit, elveit és szabályait, valamint a bizonyítási eljárás alanyait és menetét.⁵¹ A *jogalkalmazási bizonyítás mindig ténybizonyítás*.

⁵⁰ Egy osztrák autóst hónapokon keresztül „zaklattak” a határon be- és kilépése során, mert bár szabályszerűen visszaadták neki az ellopott majd megtalált autóját, a gépkocsi körözését *nem vonták vissza!*

⁵¹ A *büntetőeljárásban* a bizonyítás a tényállás tárgyilagosa (az igazságnak megfelelő) megismerésére, és az ide vo-

A nyomozásbeli felderítés és a bizonyítás abban megegyezik egymással, hogy mindkettő a vizsgált esemény szükséges mértékű megismerésére, illetőleg az eljárási célok elérésére irányuló szellemi és gyakorlati (racionális és empirikus) tevékenység, ugyanakkor eltérnek egymástól *funkciójukban, terjedelmükben, forrásaikban, eszközeikben és módszereikben*, sőt gyakran a *következményeikben* is. Fő vonalaiban a következőkről van szó.⁵²

1. A nyomozásbeli felderítés és bizonyítás kriminalisztikai „fogalma”

A nyomozás esetében az a „valami”, amelynek „ismeretlen körülményeit tisztázni” kell, az egyrészt a történeti tényállás, másrészt minden egyéb olyan „dolog” (tény, részlet), amelynek ismerete elősegít(het)i az eljárás sikeres lefolytatását. A felderítés (mint megismerő tevékenység) természetesen nem csupán a szükséges adatok összegyűjtéséből áll, hiszen *a lényeg* a gondolati feldolgozás, a racionális megismerés útján tárható fel. Következésképp ***a nyomozáson belül a felderítés a történeti tényállás megismerésére és a nyomozási feladatok elvégzéséhez szükséges feltételek biztosítására irányuló adatgyűjtő és adatfeldolgozó tevékenység.***

A nyomozás funkciója – lényegében – az adott ügy megoldásának az *előkészítése: a tényállás feltárása* (s ha elkövetőről is beszélhetünk, az ő személyének megállapítása is), *valamint a bizonyítási eszközök felkutatása és biztosítása avégett, hogy az ügy elbírálására jogosult személy/szerv érdemi döntést hozhasson.* Ez a döntés mindenféle eljárásban csak olyan tényekre alapozható, amelyek a bizonyítás követelményeinek *alaki és érdemi szempontból megfelelnek*,⁵³ s mivel ezekhez csakis a bizonyítási eljárás (procedúra) során lehet hozzájutni, következésképp a nyomozásnak (minden látszat ellenére⁵⁴) *szükségyszerű eleme az eljárásjogi előírásoknak megfelelő bizonyítás.* Ugyanakkor bármely eljárásról legyen szó, a nyomozás során a *jogi bizonyítás* szabályai szerint *csak* az adott eljárásban a *bizonyítás tárgyához tartozó* tényeket kell megállapítani és rögzíteni; az egyéb feltárandó tények esetében sokszor még a logikai bizonyítás sem szükséges, csupán az, hogy azokat a hatóság *megtudja* (felderítse), s így az ügy megoldásában (valamely módon) felhasználhassa.

Amikor tehát a bizonyításnak a *nyomozásbeli szerepét* akarjuk körvonalazni, akkor tulajdonképpen egy gyakorlati szempontból is fontos *szemlélet* megfogalmazásáról van szó, miszerint ***a nyomozáson belül a bizonyítás egy jogfüggő cselekvéssorozat: a nyomozás során összegyűjtött adatok közül azokat, amelyek bizonyítandó tény igazolására szolgálnak, a vonatkozó eljárásjogi szabályozásnak megfelelő módon kell felkutatni, megállapítani és rögzíteni.***

natkozó ismeretek hatósági kinyilvánítására irányuló cselekvéssorozat; a tényállás feltárása, megismerése (rekonstruálása), rögzítése, és az ennek alapján hozott hatósági döntések megindokolása. A *bizonyítási eljárás* pedig azoknak az eljárási cselekményeknek az összessége, amelyek közvetlenül elősegítik a bizonyítás céljainak a megvalósulását.

⁵² Részletesen lásd: Bevezetés a kriminalisztikába, 4.4.–4.6. címek.

⁵³ Azaz: az adott jogágban meghatározott/elismert bizonyítékforrásból származnak, rögzítésük szabályszerűen, a hi-telességüket biztosító módon történt, az ügy anyagában szerepelnek, valamint az érdekelték számára – a jogszabályban meghatározott módon – hozzáférhetők. Ez nagyjában más hatósági döntések többségére is érvényes (mint pl. elővezetés elrendelése stb.).

⁵⁴ Egyes esetekben az elsődleges adatok, avagy az azonnali intézkedések eredménye alapján is eldönthető az ügy sorsa; azaz nincs szükség formális bizonyításra, legfeljebb felderítésre. A nyomozásbeli bizonyítás egészen más, mint ami a bíróság előtt folyik – amikor is az ügyész *állít* valamit, s azt *bizonyítékokkal támasztja alá*. Ez utóbbi miatt vitat-ják, hogy a nyomozásban is lenne bizonyítás.

2. A felderítés és a bizonyítás tárgya (terjedelme)

A nyomozás során rendszerint az ügy elbírálásához feltétlenül szükségesnél jóval több adatot kell összegyűjteni, jóval több adattal kell dolgozni. Ennek egyik oka a megismerési folyamat rekonstrukciós jellege, a másik, hogy az eljárási (nyomozási) feladatok teljesítéséhez egy sor olyan adatra is szükség van, amelyek nem tartoznak a bizonyítandó tények körébe.

A múltbeli esemény feltárása többé-kevésbé hiányos adatok alapján indul meg, s így (különösen a nyomozás kezdeti időszakában) a szakmai tapasztalatok mellett csupán az ügyre vonatkozó pillanatnyi ismeretek alapján lehet egy-egy adatot relevánsnak vagy irrelevánsnak ítélni, illetőleg abban állást foglalni, hogy a felmerült adatok közül melyikre, miért és milyen formában van szükség. Ugyanakkor akár azért, mert a vizsgált eseményt nem sikerül a szükséges mértékben megismerni, akár az annak elbírálására vonatkozó szabályok miatt menet közben meg is változhat a bizonyítandó tények köre. Nem könnyű hát eldönteni, hogy melyek az ügy megoldása szempontjából releváns adatok, és közülük is melyeket kell ténylegesen a bizonyítás tárgyához tartozónak tekinteni.

A felderítés során ezért célszerű minden feltárt adatot mindaddig relevánsnak tekinteni, amíg az irrelevánsnak nem bizonyul; továbbá a valószínűsíthetően bizonyítandó tényeket – lehetőség szerint – rögtön bizonyítékforrásból, a bizonyítási szabályoknak megfelelően beszerezni.

A felderítés tárgya nem csak az előbbieket miatt bővebb, mint a bizonyításé, hanem mert mindenféle eljárásban vannak olyan tények is, amelyek „puszta” ismerete is elegendő az adott feladat megoldásához. Az eljárás előbbre vitelét szolgáló adatok többsége elsősorban a felderítés és nem a bizonyítás tárgyát képezi.

Pl.: körözés elrendelésére a vonatkozó jogszabályokban előírt feltételek fennállásakor kerülhet sor; az erre vonatkozó tényeket megfelelő módon alá kell támasztani – ez bizonyítási kérdés. Azt nem kell bizonyítani, hogy a keresett személynek mi a hobbija, miféle képességei, szokásai, vélt tartózkodási helyei vannak stb. – márpedig ezek felderítése nélkül nehezen találhatunk rá. Szintén nem bizonyítandók egy adott objektum azon jellemzői, amelyek ismerete elengedhetetlen a csapda alkalmazásához, a kutatás, az elfogás, a megfigyelés biztonságos és hatékony megtervezéséhez és végrehajtásához (stb.); viszont (mondhatni) „teljesen mindegy”, hogy mindezeket honnan és miképpen tudjuk meg.

3. A felderítés és a bizonyítás forrásai, eszközei és módszerei

A felderítés során mindenféle adat (még egy vélemény is) és adatforrás felhasználható, ebben természetesen benne van az eljárásjogi szabályoknak megfelelő (nevesített) bizonyítási eszközök és eljárások alkalmazása, és – korlátozás nélkül – a titkos információgyűjtés/adatszerzés is. A (processzuális) bizonyításban viszont csak a vonatkozó eljárásjogi előírásoknak megfelelő eszközök és módszerek alkalmazhatók.⁵⁵

Gyakori, hogy valamely bizonyítandó tényt nem megfelelő forrásból/módon tudunk meg (pl. a nyomozó meghall egy beszélgetést; valamelyik kapcsolata tájékoztatja – de nem vállalja a tanúskodást). Ekkor arra kell törekedni, hogy mind az adatok, mind az adatforrás megfelelő felhasználásával azt is felderítsük, hogy a kérdéses bizonyítandó tény más forrásból, más módon beszerezhető-e, és hogyan.

⁵⁵ A közigazgatási eljárásban nincs házkutatás, ezért helyette – pl. az eltűnt későbbi azonosításához szükséges mintákat – szemle keretében lehet törvényesen beszerezni. A Be. külön rendelkezik arról, hogy a más eljárásban beszerzett adatok/bizonyítékok a büntetőeljárásban hogyan használhatók fel.

Megjegyzendő itt, hogy – szemben a bizonyítandó tényekkel – a felderítés folyamán beszerzett adatokat nem mindig, és nem feltétlenül kell az eljárási szabályok szerint rögzíteni, illetőleg az eljárás iratanyagában szerepeltetni.⁵⁶

4. A felderítettség és a bizonyítottság

Mint már említettük, a nyomozás joghoz kötöttsége folytán mindig az adott ügyre vonatkozó jogi szabályozás határozza meg a *feltétlenül* megismerendő (releváns) tények körét, azaz sosem a *teljes igazságot* kell feltárni, hanem annak *csak azt a részét*, amelyet a jog az adott ügy elbírálása szempontjából *relevánsnak tekint*. Az igazság megállapításának azonban *további korlátai* is vannak, legyen szó akár a múltbeli (vizsgálandó) eseményről, akár más – a nyomozási célok elérése szempontjából fontos – tényekről:

- a nyomozásbeli megismerés *lehetőségét* (mind az eljárás megindulásakor, mind később) az is korlátozza, hogy *a még egyáltalán megmaradt* adatok közül is csak azokra támaszkodhatunk, amelyek

- a tudomány és a technika „mai állása szerint” rendelkezésre álló jogi, kriminalisztikai (és más) eszközökkel, módszerekkel,

- valamint a hatóság tagjainak, és az eljárásba bevont szakembereknek (szakértők stb.) a *felkészültsége*,

- s (nem utolsó sorban) az eljárásban részt vevők *hozzáállása* (szándéka)⁵⁷ szerint *ténylegesen megtalálhatók, felkutathatók, értékelhetők*;

- továbbá a bizonyítás szabályai is behatárolják az ügy eredményes megoldását: a releváns tényeket ugyanis bizonyítani kell – s ha ez nem sikerül, legfeljebb arról beszélhetünk, hogy „*tudjuk, mi történt, csak éppen nem tudjuk bizonyítani*”.

Mindennek egyenes következménye, hogy a nyomozás *nem mindig, és nem minden vonatkozásban* ér(het)i el a célját, s hogy *a felderítettség és a bizonyítottság nem mindig esik egybe* – aminek sajátos következményei vannak.

Amikor egy – a felderítés alapján *nyilvánvaló* – rablás esetében *csupán* az „idegen dolog jogtalan eltulajdonítása” bizonyítható, az eljárást a „maradék” *lopás* miatt lehet lefolytatni. Mégis: az elkövetőről *már tudjuk*, hogy nem idegen tőle az erőszak alkalmazása; ő „*rabló*” és nem egyszerű tolvaj, a továbbiakban tehát így kell vele számolnunk. Ha a felderítés nyomán „*tudjuk*”, ki követte el a cselekményt, de ezt nem sikerült bizonyítanunk, akkor *nem kell más elkövetőt keresnünk*, hanem az elévülés határidején belül *meg kell próbálnunk* a hiányzó bizonyítékokat beszerezni; s lehetőleg azt is megakadályozni, hogy az illető újabb bűncselekményt kövessen el.

Talán nem indokolatlan visszautalni a kriminalisztikai gondolkodásra sem: bárhogy is fejezzük be a nyomozást, célszerű értékelni – s majd hasznosítani – mind a pozitív, mind a negatív tapasztalatainkat.

Lássunk egy példát, a többszörös gyilkos M. J. esetét. Amikor megölte az első áldozatát, egy kisleányt (merthogy később egy feleségét és egy élettársát is megölte!), a nála tartott házkutatás során szabályszerűen

⁵⁶ Azt kell jelentésbe foglalni, amiről az ügy feldolgozásában részt vevő más személyeknek (szerveknek) is tudniuk kell; a többi elég, ha a nyomozó saját magának feljegyzi (ha egyáltalán kell). A később irrelevánsnak bizonyuló jelentéseket rendszerint (és legfeljebb) az irattári példányhoz csatolják.

⁵⁷ Tipikus jelenség, hogy a sértett, a tanú, a gyanúsított a *saját érdekeit* helyezi előtérbe, s ezzel gátolja az igazság feltárását, és sajnos nem ritka az ügyek „lekezelése”, a hanyagság, a felületesség sem – ennyit a „hozzáállásról” meg a szándékról.

lefoglalták azokat a ruhadarabjait, amelyeket az elkövetéskor viselt. *Elmulasztották* viszont kiforgatni a lefoglalt nadrág zsebeit, így csak a szakértői vizsgálat során került elő az az ominózus zsebkendő, amelynek szerológiai vizsgálata egyértelműen alátámasztotta a bűnösségét. Az eljárásjogi hiba (eljárási szabálysértés) miatt M. J.-t felmentették. Mivel az eljáró nyomozók nem „csaltak” (nem ők „gyártották” ezt a bizonyítékot), így *saját magukat* alappal győzhették meg arról, hogy valóban M. J. az elkövető – tehát az ügyet *felderítették*. A büntetőeljárásban azonban nem elegendő, hogy „nekem igazam van”, és ezt logikus érveléssel alá is tudom támasztani, mert a bizonyítás *más minőségű* ismereteket követel meg: az állításokat az eljárásjogi szabályoknak is megfelelő érvekkel (azaz *jogi szempontból is* elfogadható bizonyítékokkal) kell alátámasztani. M. J. ügyében a bíróság alighanem egyetértett a nyomozóhatósággal a *felderítettség* vonatkozásában, azaz a bírák is azt gondolhatták, hogy *valószínűleg* M. J. a gyilkos, de a jogszerűen rendelkezésükre álló bizonyítékokból nem tudták a logika szabályainak megfelelően – tehát *raciónálisan* (ésszerűen) – levezetni, hogy ez *nem lehet másként*, vagyis, hogy az M. J. bűnössége iránti kétely nem *ésszerű*. Nem a *hit* az irányító tényező, hanem a jog által megkövetelt *meggyőződés*.

Még egy kérdés. A felderítés során beszerzett adatok felhasználása – minőségüktől és forrásuktól függően – többféleképpen történhet. Végül is megítélés (elemzés, értékelés) kérdése, hogy milyen vonatkozásban és mértékben támaszkodhatunk az adott adatra, hogy mire használhatjuk fel.

Egy elsődleges ellenőrizetlen adat is adhat *ötletet* a nyomozás tervezéséhez, esetleg még verzió felállításához, vagy feladat meghatározásához is. A megbízható(nak talált) adat alkalmas lehet saját magunk meggyőzésére, verzió ellenőrzésére, esetleg még intézkedés megalapozására is. Persze, ha az adat *bizonyítékforrásból származik*, vagy az adatszolgáltató hajlandó tanúként is közreműködni az eljárásban (stb.), akkor az már *bizonyítékként* is felhasználható.

A felderítés folytán megismert, de nem az adott ügygel összefüggő tényeket sem célszerű egyszerűen „félredobni”. Meg kell vizsgálni, hogy *másutt* (más ügyben, más célra, más hatóság számára) vajon nem hasznosíthatók-e; s ha igen, arról *gondoskodni is kell*.

4.3. A NYOMOZÁS KRIMINALISZTIKAI ELVEI

A nyomozás *kriminalisztikai* elvei – másképpen: *alapkövetelményei* – azon általános érvényű iránymutatásokat foglalják össze, amelyek betartásával, amelyekre támaszkodva a nyomozóhatóságok hatékonyan és eredményesen végezhetik el az egyes ügyek nyomozását, feldolgozását. Meghatározásukban kiemelt szerepe van azon tanulságok feldolgozásának, amelyek rámutatnak a nyomozások hiányosságaira, hibáira, vagy éppen erőnyeire. A következőkben az egyes elvek legfontosabb mozzanatai közül emelünk ki néhányat.⁵⁸

1. A törvényesség elve

(némi egyszerűsítéssel) egyrészt arról szól, hogy a nyomozás során *be kell tartani és tartatni* a jogi előírásokat, másrészt arról, hogy a nyomozó hatóság miképpen teljesítheti ezt a kötelezettségét és kerülheti el az ebbéli „buktatókat”.

Az elv szerint a nyomozóhatóságnak *arra kell törekednie*, hogy *ő ne kövessen el* olyan jogi avagy kriminalisztikai természetű hibát, amely miatt *megtámadhatóvá válik* akár maga a nyomozási procedura, akár pedig a nyomozás *eredménye*.

A nyomozás törvényességének egy sor – a szakszerűséget, a tárgyilagosságot és az ügyfelek jogérvényesítési lehetőségeit megcélzó/biztosító, garanciális jellegű – *jogi biztosítéka* van,⁵⁹ amelyeket a *rendeltetésük*,

⁵⁸ Részletesen lásd: Bevezetés a kriminalisztikába, 4.2. cím.

⁵⁹ Pl. a hatáskörre, a kizárásra vonatkozó szabályok; az ügyismereti, jogorvoslati, képviseleti stb. jogosultságok; a felettes szervek, az ügyész irányítási, beavatkozási lehetőségei – és így tovább.

az *értelmük* szerint kell érvényesíteni. Így pl. abból, hogy a ma használatos jegyzőkönyvek oldalnyi terjedelemben tartalmazzák a „kioktatási” passzusokat, még nem következik, hogy azokat ne kellene *aktuálisan* (az adott szituációra értelmezve) *elmagyarázni*, az ügyfelekkel *megértetni*. És persze nem elég őket *formálisan* tájékoztatni a jogaikról, hanem *valódi lehetőséget* kell nyújtani ahhoz, hogy azokkal (ha egyáltalán akarnak) *élhessenek is*. Hasonlóképpen: bár a kriminalisztika nagy gondot fordít arra, hogy az általa kidolgozott eszközök és módszerek megfeleljenek a jogi szabályozásnak, mindezek *alkalmazásának* is törvényesnek kell lennie – ami a folytonosan változó jogi környezetben gyakorta nem is egyszerű dolog.

2. A teljesség elve

lényegében azt jelenti, hogy *a nyomozás feladatait* – ideértve az *utólagos tennivalókat*⁶⁰ is – *maradéktalanul* el kell végezni. Ide tartozik az is, hogy a vizsgált esemény kapcsán az *összes elkövetőt* és azok *összes jogsértő cselekményét* fel kell tárni.

Egy betörő tettenérésekor – a „műfaj” jellemzőinél fogva – nyilvánvalóan felmerül egyrészt a *sorozatalkövetés* kérdése, másrészt az, hogy *társai* is lehetnek: pl. kaphatott tippet, esetleg egymaga (akár fizikailag is) „kevés” volt a végrehajtásra, avagy az elvitt dolgokat valahol *értékesíteni* kellett. Egy eltűnés kapcsán is felmerülhet, hogy pl. a szülő bűncselekményt követett el a gyermeke sérelmére, és ez volt az eltűnés kiváltó oka (következésképp be kell szerezni a kiskorú veszélyeztetésének magalapozott gyanúját alátámasztó adatokat, és intézkedni kell a büntetőeljárás megindítására).

A *teljesség* persze nem azonos az *eredményességgel*. Ha a tényállást *lehetetlen* teljes mértékben feltárni, ez nyilván akadálya lesz az eljárás eredményes befejezésének, de nem akadálya annak, hogy *amit kell, azt elvégezzük*.

3. A tárgyilagosság (objektivitás) elve

Bár a szubjektumnak – pl. a képzettség, a képességek – is van szerepe a nyomozásban, sem az eljárás lefolytatásának módjában, sem a tények feltárásában *nem engedhető meg az elfogultság*, a döntéseknek a tények reális értékelésén kell alapulniuk.

Formai oldalról az *eljárási szabályok*, tartalmi oldalról a *kriminalisztikai gondolkodás* teszi lehetővé az objektivitás megvalósítását. A legfontosabb *jogi biztosítékok* általában a *kizárás szabályai* (nem vehet részt az eljárásban a hatóság azon tagja, aki valamely okból *elfogult, vagy annak tekintendő*); a *bizonyítási elvek és szabályok* (a hatóságok a jogszabályi keretek között mindent megtehetnek az igazság megállapítása érdekében, és csak a törvényesen beszerzett bizonyítékokra alapozhatják a döntéseiket); a *jogorvoslati jogosultság* (a hatósági döntések/intézkedések többsége megtámadható). A kriminalisztikai gondolkodást azért tekintjük az objektivitás egyik fontos biztosítékának, mert utat mutat számunkra, hogy miképp lehet a múltbeli eseményt az igazságnak megfelelően, *minden ésszerű kétséget kizáró módon* megismerni.

Mind a *teljesség*, mind a *tárgyilagosság* követelményéhez hozzátartozik az a kétkedésből adódó sajátos *értékelési nézőpont*, szemlélet, hogy *nem akkor derítettük fel a cselekményt, ha megállapítottuk, hogy mi történt és ki követte el, hanem akkor, ha arra a meggyőződésre juthattunk, hogy „másként nem történhetett, és más nem lehet az elkövető”*.⁶¹

4. A gyorsaság elve

A nyomozás minél gyorsabb lefolytatásához egyaránt *fűződnek társadalmi, bűnüldözési és kriminalisztikai érdekek*. A gyorsaság emellett jogi követelmény is.

⁶⁰ Pl. körözés visszavonása, lefoglalás megszüntetése, nyilvántartásból törlés stb.

⁶¹ Tévedések és téves értelmezések elkerülése végett feltétlenül hangsúlyoznunk kell, hogy itt *elvről* (nézőpontról, látásmódról) és *nem bizonyítási feladatról* van szó. Ugyanezen az elven alapul pl. a fénykép és a személy összehasonlítása. Ha az azonosságokat keressük, a hasonlót is azonosnak fogjuk találni. Ha a *különbségeket*, akkor a *hasonlóság nem fog megtéveszteni*. Ez a szemlélet rákényszerít az ellenőrzésre, a többoldalú vizsgálatra.

Minél több idő telik el, annál nagyobb az *információvesztés*. Az érintettek emlékképei elhalványulnak, az ügyvel kapcsolatos nézeteik megváltozhatnak; a nyomok, anyagmaradványok, elváltozások elenyésznek, megsemmisülnek; az érdekeltek elhárító jellegű cselekményeket hajthatnak végre. Ily módon az idő múlása megnehezíti, vagy lehetetlenné teszi az adatok, információk, bizonyítékok felkutatását, beszerzését, felhasználását – ezzel arányosan csökken a lehetősége a tényállás objektív feltárásának, az igazság megállapításának. A gyors felelősségre vonás az egyik lehetősége a *bűnözés visszaszorításának*. Minél hamarabb felderítjük az elkövető(ke)t, annál nagyobb az esély a folyamatban lévő cselekmények megszakítására és az újabbak megakadályozására, a helyrehozhatatlan károk (pl. műkincs megsemmisülése) elkerülésére; sőt arra is, hogy az elkövetőnek ne legyen módja a bűnös módon szerzett előny (javak) felhasználására. *A sértett érdekei* is azt kívánják, hogy minél előbb lezáruljon az ügy. Valószínűbb, hogy megtérülhet a kára; kevésbé kell tartania az elkövetőnek az eljárás miatt ellene irányuló cselekményeitől; élete hamarabb visszatérhet a normális kerékvágásba.

A nyomozás gyorsasága persze *nem jelenthet felületességet, nem okozhat eljárási vagy taktikai hibákat, nem csorbíthatja a nyomozás teljességét.*

5. A titkosság elve

az ún. *nyomozási titkok* megőrzéséről szól, azaz *a nyomozás során beszerzett adatok védelmére* nézve ad útmutatást. A titoktartás egyrészt *az eljárás sikeres lefolytatásához* szükséges, másrészt összefügg az állampolgári jogok, illetve az eljárásban érintett természetes és jogi személyek jogos érdekeinek, valamint az állami, a szolgálati, a magán-, az üzleti titkok védelmével is. Lényegében arról van szó, hogy *a jogi rendelkezésekre és a taktikai megfontolásokra tekintettel az eljáró hatóságon belül és kívül* (ún. belső és külső titoktartás) *ki, mikor, milyen mértékben* szerezhet tudomást a nyomozás állásáról és a nyomozás során beszerzett adatokról.

a) *A titoktartás nyilvánvalóan összefügg az eredményességgel.* Ha illetéktelenek megtudják, hogy milyen adatok állnak az eljáró hatóság rendelkezésére, lehetőségük nyílik az eljárás megnehezítésére, meghiúsítására, befolyásolására (összebeszélés, szökés; információk, bizonyítékok megsemmisítése; személyek megfélemlítése, megvesztegetése, eltávolítása, elhallgattatása stb.). Különösen fontos az olyan adatok védelme, amelyekről csak az ügy szereplői és a nyomozás közvetlen résztvevői tudhatnak, ugyanis ezek alapján lehet megállapítani, hogy a látókörünkbe került személy valóban érintett az ügyben, vagy sem. Emellett akár konkrét adatok, akár feltevések kiszivárgása is zavart okozhat – mert vagy nem, vagy csak hosszas utánjárással lehet eldönteni, hogy azok valós információk-e, a személynek tényleg volt szerepe az ügyben, avagy csak „szerepvállalásról” van szó.

b) *A belső titoktartás* elsősorban azt jelenti, hogy be kell tartani az ügyintézés rendjét, az adatkezelési szabályokat. Folyamatban lévő ügyről csak a jogosultaknak lehet tájékoztatást adni. Ennek nem mond ellent a csoportos nyomozás módszerének alkalmazása, hiszen ebben az esetben a jogosultak körének olyan kibővítéséről van szó, amikor a nyomozás irányítói az adott feladat végrehajtásához szükséges információkat adják át a részfeladatokkal megbízott személyeknek, egységeknek. Ugyanez az elv érvényesül az eljárásban részt vevők együttműködésében is. Nyilvánvaló, hogy a részfeladatok sikeres ellátásához információkra van szükség, de nem tanácsos átadni, nyilvánosságra hozni – az előbbieken már vázolt – kriminalisztikai vagy jogi szempontból „védett” adatokat. Mindezekon túl is gondot kell fordítani arra, hogy az adatok felhasználása se okozzon titoksérelmet, veszélyhelyzetet vagy egyéb érdeksérelmet.

c) *A külső titoktartás* sajátos esete a sajtóval tartott kapcsolat, illetve a lakosság és a tömegkommunikációs eszközök bevonása az adatgyűjtésbe. Bár ezek természetes velejárója a tájékoztatás, e körben sem adható ki olyan adat, amely veszélyeztetné az eljárás sikerét, vagy egyéb jogsérelemmel járna.

5. NYOMTAN

A nyomtan a kriminalisztikának az egyik legrégebbi szakterülete. A *nyomtan* vagy *bűnügyi nyomtan* helyett igen gyakran használt *traszológia* elnevezés részben francia, részben pedig görög eredetű szóösszetétel: a francia *trace* (= nyom) és a görög *logosz* (= tudomány) szavak értelemszerű összekapcsolódásával jött létre.

A nyomtan a krimináltechnikának az az ága, amelyik a vizsgált esemény felderítése és bizonyítása érdekében foglalkozik a nyomképződés folyamatával, a nyomok keletkezési körülményeinek feltárásával valamint a nyomok megjelenési formájából kiolvasható következtetésekkel és a nyomot létrehozó objektum azonosítása céljából végzendő szakértői vizsgálatral. Mindezek érdekében kidolgozza a nyomok felkutatásának, szakértői vizsgálatra történő előkészítésének és szakértői vizsgálatnak a mód-szereit és eljárásait.

A vizsgált esemény (cselekvés vagy történés) felderítésénél és az eljárás későbbi szakaszában a bizonyításnál, a nyomok szerepe meghatározó. A nyomok kriminalisztikai jelentősége ugyanis alapvetően abban áll, hogy vizsgálatuk révén mód nyílik a múltbeli esemény jelenben történő gondolati rekonstruálására, és a nyomot létrehozó objektum (a nyomképző személy vagy tárgy) azonosítására.

A bűnügyi tudományokhoz hasonlóan – és egyben gyakorlati megfontolások alapján is – a nyomtan tárgyát képező ismeretanyagot alapvetően két nagy területre lehet osztani: nyomtan általános részre és nyomtan különös részre.

A nyomtan általános része a fogalom meghatározásokon és egyéb, a nyomtan egészére vonatkozó megállapításokon túl – értelemszerűen – azokkal az ismeretekkel foglalkozik, amelyek valamennyi nyomfajtára egyaránt vonatkoznak.

Az általános rész tárgyát képezi:

- a nyom fogalmának meghatározása,
- a nyomképződés tényezőinek ismertetése,
- a nyomok és az anyagmaradványok közötti viszony vizsgálata,
- a nyomok osztályozása,
- a nyomképződés folyamatára és a nyomok keletkezésének körülményeire és azonosítására vonatkozó általános ismeretek,
- a nyomok előhívásának módjai,
- a nyomok felkutatásának, rögzítésének és csomagolásának általános ismertetése,
- és a nyomokból levonható következtetések értelmezése.

A nyomtan különös része az egyes nyomféléseket egyenként vizsgálja, így foglalkozik:

- az emberi testrészek nyomaival,
- az állatok által létrehozott nyomokkal,
- az eszköznyomokkal,
- a közlekedési eszközök nyomaival,
- gépek és egyéb gyártósorok nyomaival és
- a különféle záruk és lakatok illetéktelen felnyitása során keletkező nyomokkal.

5.1. NYOMTAN ÁLTALÁNOS RÉSZ

1. A nyom traszológiai fogalma

Köznyelvi értelemben a „nyom” szó minden olyan jelet, jelzést jelent, ami egy korábbi eseményre, jelenségre vonatkozik. A mindennapi életben, amikor egy bűncselekmény kapcsán nyomokról beszélünk, mindazokra a dolgokra gondolunk, amelyek elősegíthetik a tisztázatlan kérdés megválaszolását.

A krimináltechnika, ezen belül is a nyomtan, a nyom fogalmát sokkal szűkebben értelmezi. A vizsgálat tárgyát képező esemény (cselekmény vagy történet) szempontjából releváns (lényeges, fontos) tárgyasult jellegű elváltozásokat alapvetően két nagy csoportra osztja: ennek értelmében az egyik csoportba tartoznak az elváltozást létrehozó objektum körvonalaival, felületi morfológiai jellemzőit tükröző nyomok; a másik csoportot pedig azok az anyagmaradványoknak nevezett tárgytöredékek, anyagrészek képezik, amelyek – miután keletkezésük felfogható egy egyszeri véletlenszerű mintavételnek – fizikai és kémiai, (biokémiai) tulajdonságaikban azt az objektumot reprezentálják, amiből származnak.

Traszológiai értelemben a nyom olyan, a vizsgált ügy szempontjából releváns objektumok kölcsönhatása révén keletkező tárgyasult elváltozás, mely morfológiai sajátosságai révén információval szolgál a nyomképző objektumról és a nyomképződési folyamatról.

A traszológiai értelemben vett nyomok vizsgálata révén azt lehet megállapítani, hogy a nyomképző objektum tükröződő része milyen alakú és/vagy felületi kiképzésű volt; szemben az anyagmaradványokkal, amelyek vizsgálata révén a létrehozó objektum anyagi összetételére következtethetünk.

A nyomképződés folyamatának elemei a következők:

- a *nyomképző objektum* (személy vagy tárgy),
- a *nyomhordozó objektum* (személy vagy tárgy)
- és a közöttük lejátszódó *nyomképződési folyamat*.

Általánosságban nyomképzőnek mindig azt az objektumot tekintjük, amelynek tulajdonságai a kölcsönhatásban részt vevő másik tárgyon, vagyis a nyomhordozón tükröződnek. A nyomképződési folyamat megnevezés pedig – értelemszerűen – a két objektum közötti kölcsönhatás eredményeképpen lejátszódó tükröződés leírására szolgál.

Traszológiai értelemben *nyomképzőnek* nevezzük azt a tárgyat (ideértve az emberi és állati testrészeket is, pl.: ujjak, tenyér, talp, fogazat, karmok, pata stb.), amelyik formai és felületi sajátosságait egy másik tárggyal történő érintkezése folytán azon hátrahagyja, a *nyomhordozó* pedig az az objektum, amelyiknek a felületén az elváltozás létrejön.

2. A nyomok kriminalisztikai jelentősége

A kriminalisztikai gondolkodás során *a nyomokból kiolvasható következtetések és a vizsgálatuk révén tehető megállapítások a tényállás felderítésében igen fontos szerepet játszanak.*

A múltbeli esemény megismerésében fontos helyük van az ún. kriminalisztikai alapkérdéseknek. A helyesen megfogalmazott kérdésekre ugyanis – a nyomok vizsgálata

révén – fontos válaszokat kaphatunk, elősegítve ezáltal a felderítés és a bizonyítás folyamatát.

a) Felderítési szakban a nyomok gondos tanulmányozása révén, elsősorban az elkövetőre és az elkövetés körülményeire nyerhető megállapításoknak és következtetéseknek van jelentőségük. Ezek a következtetések irányulhatnak az elkövető/k személyére, számára, helyismeretükre, több elkövető esetén az esetleges szereposztásra, a megtörtént eseményre, az elkövetés helyére és idejére, az elkövetési módra és sokszor még a bűncselekményt kiváltó motívumra is.

b) A nyomokból kiolvasható következtetések *alapul szolgálnak a különféle verziók felállításához*, melyek révén a sikeres nyomozó munka eredményeként egyre szűkebbre vonhatjuk az elkövetőként számításba vehető személyek körét.

c) A *bizonyítás szakaszában* a nyomok szakértői vizsgálata révén az azonosítás eredményeként lehetővé válik az elkövetési eszköznek és az elkövető/k személyének megállapítása, valamint az elkövetés tényének bizonyítása.

d) Az egymástól független bűncselekmények helyszínén felkutatott nyomok egyenkénti tanulmányozása és a feltárt sajátosságok végig gondolása révén *mód nyílt olyan általános következtetés levonására, mely a későbbiekben a bűncselekmények megelőzésében és a már megtörtént esetek felderítésében hasznos lehet.*

e) A különböző helyszíneken feltárt hasonló elváltozásokat létrehozhatja hasonló eszköz és hasonló elkövetési mód, aminek felismerése utalhat arra, hogy a vizsgált bűncselekményeket ugyanaz a személy követhette el. *Az esetleges sorozatjelleg felismerésének kriminalisztikai jelentősége egyértelmű.*

3. A traszológiai nyomok osztályozása

A nyomok traszológiai szempontú osztályozására elsősorban azért van szükség, mert a nyomrögzítéskor minden esetben szükséges a nyom jegyzőkönyvi leírása, a leírás során pedig első lépésként meg kell határozni a nyom fajtáját. A nyom-fajta megállapítása a sajátosságok figyelembevétele alapján történő osztályba sorolással zajlik.

A traszológiai nyomok megjelenési formája, vagyis az, hogy egy kölcsönhatás során milyen típusú és információtartalmú nyom keletkezik (milyen a tükröződés mértéke), attól függ, hogy:

- milyen objektumok kerültek egymással kölcsönhatásba, (vagyis hogy milyenek a nyomképző és a nyomhordozó tulajdonságai);
- milyen kölcsönhatás játszódtott le közöttük, (vagyis hogy milyen volt a fellépő hatás jellege, erőssége, időtartama és esetenként iránya, továbbá hogy egyszeri vagy ismétlődő volt-e?);
- milyen környezeti hatások játszottak közre a képződés során és azt követően (sokszor még a nyomképződést megelőző hatásoknak is jelentőségük lehet);
- továbbá mennyi idő telt el a nyomképződés és a nyomrögzítés között?

A traszológiai nyomok osztályozása – a fent leírt tényezők által determinált – megjelenési formájuk alapján történik, és *lehetséges*:

- a nyomképző fajtája szerint,
- a nyomhordozón való ábrázolódás szerint,
- a nyomképződéskor végbemenő hatások szerint, és
- a szabad szemmel való észlelhetőség szempontjából.

a) *A nyomképző fajtája szerint megkülönböztetjük:*

- az emberi testrészek nyomait,
- az állatok testrészeinek nyomait,
- az eszköznyomokat,
- a közlekedési eszközök nyomait valamint
- az egyéb tárgyak és gépek nyomait.

b) *A nyomhordozón való ábrázolódás alapján megkülönböztetjük:*

- a térfogati nyomokat és
- a felületi nyomokat.

Térfogati nyom akkor keletkezik, ha a nyomhordozó anyaga puhább a nyomképző tárgy anyagáénál, és ha a nyomképződéskor fellépő hatás elég intenzív ahhoz, hogy a nyomképző behatolhasson a nyomhordozó anyagába.

Felületi nyom keletkezésekor a nyomhordozón a nyomképző kétdimenziós képe síkban tükröződik, a nyom mélysége illetve magassága ugyanis – kriminalisztikai szempontból nézve – elhanyagolhatóan kicsi.

A felületi nyomokat tovább csoportosíthatjuk:

- réteg-lerakódásos,
- réteg-leválasztásos és
- egyéb felületi nyomokra.

Réteg-lerakódásos nyomok általában úgy keletkeznek, hogy a nyomképző tárgyon levő szennyeződés, vagy esetleg a nyomképző külső, viszonylag képlékeny rétege lerakódik a nyomhordozóra. Ezekben az esetekben a lerakódott anyag képezi le a nyomképző felületének sajátosságait (pl.: a sáros, poros lábbeli nyoma a tiszta padlón). A keletkezett nyom információtartamát nagymértékben meghatározza a nyomképző felületéről lerakódó anyag jellege. Abban az esetben, ha a tükröződő felületet vastag, sűrű szennyező anyag fedi, a lenyomaton a domborzat finom sajátosságai egyáltalán nem, vagy csak alig fognak látszani, a nyom az összefüggő anyaglerakódás következtében csak a nyomképző felület alakjának körvonalait fogja leképezni. (Ez a magyarázata annak, hogy erősen szennyezett kéztől értékelhető ujjnyomok nem maradnak vissza.)

Réteg-leválasztásos nyomoknak azokat a nyomokat nevezzük, amelyek esetében a nyomképző tárgy alakja azáltal rajzolódik ki a hordozón, hogy a nyomhordozó felületi rétege (általában vékonyan lerakódott por, festék, vér, olaj vagy egyéb anyag) az érintkezés következtében a nyomképzőre tapad. A vékony felületi réteg leválasztása nyomán hátra maradt anyaghiányos terület (ún. negatív nyom) formai jellemzőit a nyomképző morfológiai tulajdonságai fogják meghatározni.

A nyomok osztályozása során, a teljesség kedvéért meg kell említeni azokat, az egyszerűen csak *egyébnek* minősített felületi nyomokat, melyek esetében a nyomképződés nem jár anyagátadással. Ebben a viszonylag ritkán előforduló nyomtípusban a nyomképző körvonalai azáltal rajzolódnak ki a nyomhordozó felületén, hogy annak anyagát valami olyan hatás éri, ami maradandó változást okoz (pl. kiszívja a nap, kimarja a sav, vagy hó hatására elszíneződik a hordozó anyaga stb.). Az ilyen módon keletkezett nyomok „pozitív és negatív nyomok” egyaránt lehetnek. (Ha pl. a túlhevült vasaló talpa megpörköli a szövetet, barnás foltot hagyva maga után, akkor „pozitív”, ha a kiömlött Hypó az üveg körül kifakítja a padlót, akkor az üveg helyén „negatív nyom” keletkezik.) Pozitívnak nevezett nyom esetén a nyomképző által kiváltott hatás változtatja meg a hordozó felületi rétegének tulajdonságát, és a (leggyakrabban) elszíneződött terület tükrözi a nyomképző alakját. Ellenkező esetben a nyomképző alakja azáltal válik láthatóvá, hogy azokon a területeken, ahol érintkezett a hordozóval, megvédi annak felszínét a hő-, vegyi vagy egyéb hatástól.

c) *A nyomképződést kiváltó hatás szerint megkülönböztetünk:*

- mechanikai,
- termikus,
- kémiai és
- fotokémiai nyomokat.

Ezek a hatások felléphetnek külön-külön, de együtt is. Utóbbi esetben az osztályozáskor a domináns tényezőt kell figyelembe venni.

Mechanikai nyomok esetében a nyomképző és a nyomhordozó között valamilyen erőhatás lép fel. Ez az erőhatás lehet emberi vagy állati „izomerő”, de lehet a szabadon eső test nehézségi ereje, vagy a mozgásban lévő rendszerekben fellépő tehetetlenségi erő, és igen gyakran járművek és egyéb gépek elektromos vagy belsőégésű motorjai által kiváltott erő is számításba jöhet, mint a nyomképződést kiváltó hatás.

Attól függően, hogy a nyomképző és a nyomhordozó tárgy a nyomképződési folyamat végső fázisában elmozdul-e egymáshoz képest – a keletkező elváltozás milyenségét tekintve –, lényeges különbséget fedezhetünk fel az ún. *statikus és dinamikus nyomok* között. (Statikus és dinamikus nyomok a térfogati és felületi nyomok között egyaránt előfordulhatnak.) **Statikus nyom** akkor keletkezik, ha a *nyomképződés utolsó fázisában* a nyomképző és a nyomhordozó között már *nincs számottevő elmozdulás*, vagyis a két tárgy érintkező felületei az érintkezés időpontját követően egymáshoz viszonyítva oldalirányban már nem mozognak el. Az ilyen nyomokban a nyomképző alakbeli és felületi sajátosságai viszonylag hűen, torzulásmentesen – és ami az azonosítás szempontjából a legfontosabb – *pontszerűen tükröződnek*. A pontszerű tükröződés azt jelenti, hogy a nyom minden sajátossági pontja megfeleltethető a nyomképző felület jellemző sajátossági pontjának. **Dinamikus nyom** – ezzel szemben – akkor keletkezik, amikor a nyomképző és a nyomhordozó érintkező felületének síkja/síkjai *a nyom keletkezésének utolsó fázisában is elmozdulnak egymáshoz képest*. Dinamikus nyomok esetében *a tükröződés vonalszerű*, a szakértői azonosítás alapjául a keletkező *traszvonalak* szolgálnak, melyek a nyomképző felületi egyenetlenségeit tükrözik. Az ilyen típusú nyomok keletkezése mindig összetett erőhatások eredménye. Általában az a jellemző, hogy a domináns, főirányú erőhatás mellett más irányú hatás is fellép, továbbá, ha a nyomképző és nyomhordozó tárgyak nem csak egymás irányában mozognak, hanem egyúttal egymáshoz képest oldalirányban is elmozdulnak (pl. dörzsölés, vágás, csúszás következtében). A legegyszerűbb ilyen esetben a nyomképzésben részt vevő objektumok között legalább két (az esetek többségében általában több) erőhatás lép fel: az egyik kitüntetett erő a testek felületének síkjára merőlegesen hat, és egy másik pedig a nyomképződés síkjával párhuzamos.

A hő hatására keletkező nyomokat **termikus nyomoknak** nevezzük. Keletkezésüknek az a fizikai magyarázata, hogy a hőhatásnak különböző mértékben kitett tárgyak anyagában vagy felületi jellemzőiben – a hőhatás mértékének függvényében és a tárgy anyagi tulajdonságai által meghatározott formában – változások állhatnak be. Általában két eset szokott előfordulni: a nyomképző alakja vagy azért rajzolódik ki a nyomhordozón, mert annak érintkező felszínét a nyomképző megvédi a váratlanul fellépő környezeti hőhatástól, és ezáltal a körülötte levő területek megégése, megperzselődése stb. révén maradnak meg a körvonalai; vagy pedig a túlhevülő tárgy azáltal válik nyomképzővé, hogy mintegy beleégeti formáját a nyomhordozó felületébe, vagy akár teljesen át is égetheti azt. (Termikus nyomok esetében is beszélhetünk „pozitív” és „negatív” nyomokról.)

Kémiai nyomok keletkezésekor a termikus nyomokhoz nagymértékben hasonló a helyzet, a lényegi különbség abban van, hogy ilyenkor nem hőhatás, hanem valamilyen vegyszer (leggyakrabban oxidáló vagy redukáló szerek, mint pl. Hypo vagy klórgáz) által kiváltott kémiai reakció váltja ki a nyomhordozó anyagának megváltozását.

Fotokémiai nyomok esetében a nyomképződést intenzív fényhatás váltja ki. Kriminálisztikai jelentőségű fotokémiai nyomok igen ritkán fordulnak elő, mivel keletkezésükhöz viszonylag hosszú időre van szükség. Elvileg fényérzékeny anyagokon is létrejöhetnek, de a gyakorlatban általában az szokott előfordulni, hogy a hosszabb időn keresztül, intenzív napsugárzásnak kitett tárgyak válnak nyomhordozóvá azáltal, hogy a nap sugarai „kiszívják” a nyomhordozó színét azokon a részekben, ahol a nyomképző nem árnyékolja. A termikus nyomokhoz hasonlóan a fotokémiai nyomokra sem jellemző a finom részletekbe menő információgazdagság.

d) **Észlelhetőség** szempontjából a nyomok lehetnek:

- szabad szemmel jól láthatóak és
- látensek (melyek szabad szemmel nem vagy csak alig láthatóak.)

4. A nyomok felkutatása és láthatóvá tétele (előhívása)

A nyomok felkutatása leggyakrabban helyszíni szemle vagy tárgy szemléje keretében történik, de sor kerülhet rá a szakértői laboratóriumban vagy ritkábban egyéb nyomozási cselekmény során is. Esetenként – az eredményes helyszíni nyomrögzítés érdekében – a nyomokat a bűncselekmény felfedezését követően, a szemle megkezdéséig biztosítani kell annak elkerülésére, hogy akár illetéktelen személyek, akár az időjárási viszonyok kárt tegyenek bennük. A nyombiztosítás általában a helyszínbiztosító járőr feladata, akinek a lehetőségekhez képest gondoskodnia kell a nyomok változatlan állapotban való megővzéséről. *A nyomok biztosításán* tehát a megsemmisülés vagy a megváltoztatás mindenféle formája elleni *ideiglenes védelmet kell érteni*. A felkutatott nyomokat mindaddig biztosítani kell, amíg szakszerű rögzítésükre vagy vizsgálatukra sor nem került. A biztosítás kiterjed a nyomok szándékos vagy gondatlan emberi magatartás vagy más behatások (időjárás, állatok kártevése stb.) elleni védelmére. A nyomok biztosítása általában a helyszín lezárásával, az egyes nyomok alkalmi eszközökkel történő megvédésével (pl. lefedéssel stb.) történik.

A nyomkutatás egyrészt *gondolati*, másrészt *gyakorlati* tevékenység. Első lépése az ún. gondolati rekonstrukció, amikor is a helyszíni szemle kezdeti, statikus szakaszában végig kell gondolni, miként játszódhatott le a bűncselekmény: a tettes feltételezett tevékenységének és helyszíni mozgásának végiggondolása révén ki kell jelölni azokat a helyeket, ahol okkal feltételezhető, hogy keletkeztek nyomok vagy más elváltozások. A helyszíni szemlét végző szakembernek el kell képzelnie, hogyan játszódhatott le a bűncselekmény: mi volt az elkövető érkezési és távozási útvonala, hol történt a behatolás és milyen konkrét tevékenység zajlott a helyszínen. Noha minden bűncselekmény egyedi és megismételhetetlen, mégis az egyes bűncselekményfajták helyszíni jellemzői között bizonyos törvényszerűségek fedezhetők fel: pl. vagyon elleni bűncselekmények kapcsán a nyomkutatás szempontjából a behatolási hely (roncsolásos vagy roncsolásmentes zárnyitás, betört ablak, kibontott tető stb.) és a zsákmány megszerzésével kapcsolatos tevékenység helye a leginkább fontos; élet elleni bűncselekmények kapcsán viszont sokkal inkább a holttest és a környezetében levő tárgyak az elsődleges nyomhordozók.

A jól felépített gondolati kép alapján meghatározhatók azok a (bűncselekmény szempontjából lényeges, fontos) helyek, ahol érdemes nyomkutatást végezni. Minderre azért van szükség, mert miként az ismert angol „kriminalisztikai szlogen” is mondja: „What is not looked for will not be found.”, vagyis *amit nem keresünk, azt nem is fogjuk megtalálni*.

A nyomkutatás gondolati megtervezését követi – a helyszíni szemle második, ún. dinamikus szakaszában – a konkrét manuális tevékenység: a számításba vett helyek és tárgyak gondos átvizsgálása, mely során a helyes sorrendiséget továbbra is szem előtt kell tartani.

5. A nyomok rögzítése

A nyomrögzítés alatt azt a rendkívül fontos tevékenységet értjük, mely alkalmassá teszi a nyomot arra, hogy azt a szakértő érdemben megvizsgálhassa, és ezáltal a bizonyításban felhasználható legyen.

A nyomok rögzítése során olyan eljárásokat kell alkalmazni, melyek biztosítják:

- a nyom hitelességét (bizonyítania kell a nyom lelőhelyét, eredetét, származását, illetve ki kell zárnia az elcserélés lehetőségét);
- a nyom összes lényeges sajátosságának megtartását; továbbá lehetővé teszik
- a nyom elhelyezkedésének, környezetének és keletkezési mechanizmusának megismerését.

A felkutatott nyomokról – a kriminalisztikai fényképezés szabályainak betartása mellett –, fényképfelvételeket kell készíteni. Annak érdekében, hogy a fényképezéssel rögzített nyom szakértői vizsgálatra alkalmas legyen, mindig „metrikus felvételt” kell készíteni, és ügyelni kell arra, hogy a nyom síkja és a fényérzékeny anyag síkja párhuzamos legyen.

A helyszíni szemlék során a helyszínről és annak környezetéről helyszínrajz készül, mely alkalmas a helyszín állapotának és az ott talált objektumok, tárgyak, nyomok, anyagmaradványok helyzetének, összefüggéseinek valamint méreteinek ábrázolására.

A nyomfajtatól függően – szükség szerint – közvetlenül a nyomot (nyomokat) célszerű lerajzolásal is megörökíteni (pl. lábnyomcsapás esetén – a jellemző méretek feltüntetésével – vázlatrajzot kell készíteni). A nyomok lerajzolására általában akkor van elsősorban szükség, amikor viszonylag kis területen több nyomot, ún. nyom-csoportot találunk, így azok egymáshoz viszonyított helyzete is fontos információval szolgál.

A krimináltechnikai nyomrögzítés elméletileg kétféle módon történhet:

- az eredetben, a hordozóval együtt történő rögzítés során a nyomhordozót kell olyan állapotba hozni, ami biztosítja, hogy a rajta levő traszológiai elváltozás eredeti tulajdonságai ne változhassanak meg;
- az eredetben nem rögzíthető nyom esetén adekvát krimináltechnikai eszköz és módszer alkalmazása révén el kell készíteni annak alakját, méreteit és egyéb sajátosságait hűen tükröző képmását.

6. A bűnjeltárgyak csomagolása

A helytelen csomagolás a legszakaszzerűbben rögzített nyom vizsgálatát is megghiúsíthatja. A nyom (illetve a nyomhordozó) fajtájától függően más és más módon ugyan, de mindig arra kell törekedni, hogy a rögzített elváltozás sérülésmentesen és változatlan állapotban juthasson el a szakértőhöz. A lehetőségekhez képest meg kell óvni minden károsító külső hatástól (ütődés, rázkódás stb.), és arra is ügyelni kell, hogy a sajátosságokat erodáló belső folyamatok se játszódhassanak le (mint pl. nagyfokú penészedés, rozsdásodás, mállás stb.). Nagyon fontos továbbá, hogy a csomagolás módja olyan legyen, hogy annak látható megsértése nélkül ne lehessen a bűnjeltárgyat kicserélni.

7. Az igazságügyi nyomszakértő kirendelésével kapcsolatos általános ismeretek

A szakérőnek feltehető kérdések alapvetően két témakörre vonatkozhatnak, attól függően, hogy a szakértő kirendelésére a nyomozás mely szakaszában kerül sor.

Általában a bűncselekmény felderítésének kezdeti stádiumában, amikor az ügyben még nincs gyanúsítható személy, és/vagy nincs lefoglalt eszköz, a szakértő olyan – a nyomokból kiolvasható általános jellegű – információkkal segítheti a nyomozást, mely leginkább az egyes verziók felállításában, megerősítésében vagy esetleg elvetésében segítenek.

Így pl. megkérdezhetjük a szakértőtől, hogy

- mi lehetett a nyomképző (a nyomképző fajtájának megállapítása);
- milyen hatás hozta létre a nyomot;
- a nyomot létrehozó hatás jellegéből, erősségéből, irányából, esetleges ismétlődéséből milyen egyéb következtetések vonhatók le a nyomképzőre vonatkozóan;
- mikor történhetett a nyomképződés stb.?

Konkrét gyanúsított személy, illetve lefoglalt feltételezett eszköz esetén van mód a kriminalisztikai azonosítás elvégzése révén a gyanúsítás (feltételezés) megerősítésére vagy cáfolására; elkövetési eszköz esetén annak megállapítására vagy úgyszintén kizárására. Ebben az esetben a legfontosabb kérdés arra irányulhat, hogy

- a rögzített nyom származhatott-e a gyanúsított személytől, illetve
- a rögzített nyomot létrehozhatta-e a lefoglalt eszköz?

Ezekben az esetekben a helyszíni szemle jegyzőkönyvön és a rögzített nyomon kívül – értelemszerűen – a feltételezett nyomképzőt (vagy annak kísérleti mintáját, mint pl. helyszíni fülnyom esetén a gyanúsítható személy fülkenyomatát) is vizsgálatra kell küldeni, a szakértői összehasonlítás végett, ez ugyanis az azonosítás előfeltétele.

Az igazságügyi nyomszakértő által készített *szakértői vélemény*, mely a megállapítás jellegét tekintve állító vagy tagadó és ezen belül is kategorikus vagy valószínűségi lehet, az ügy bizonyításában fontos *bizonyítási eszköznek számít*, akár perdöntő is lehet.

5.2. NYOMTAN KÜLÖNÖS RÉSZ

A nyomtan különös része az egyes nyomféleségek konkrét vizsgálatával foglalkozik. Az általános részben tárgyalt szempontok alapján jellemzi azokat, és következtetéseket von le az adott nyomtípusból olyan kérdésekre vonatkozóan, mint pl. hogy milyen (esetleg speciális) módon történt a behatolás, milyen tárgyak tűnhettek el a helyszínről, az elkövetők ismerősek voltak-e a helyszínen, milyen jellemző tulajdonságaik voltak, (testi erő, magasság, szakértelem, jobb- vagy balkezesesség), mennyi ideig tartózkodhattak ott, kb. mikor történt a bűncselekmény stb.

A különös részben kerül leírásra az adott nyomfajta esetében az előhívás, felkutatás, rögzítés és csomagolás esetleges specialitása, a nyom megjelenési formájából, elhelyezkedéséből levonható következtetések és tehető megállapítások összegzése, és itt kerülnek megfogalmazásra azok a kérdéskörök, amelyek a szakértői vizsgálat tárgyát képezhetik.

6. DAKTILOSZKÓPIA

A daktiloszkópia a krimináltechnikának az az ága, amelyik az ujjak és a tenyér bőrfelületén található bőrfodorszál rajzolatok nyomainak és lenyomatainak kriminalisztikai vizsgálatával foglalkozik.

A daktiloszkópia kialakulásának legfontosabb állomásai

A „daktiloszkópia” kifejezés két görög eredetű szó összetételéből adódik: daktylos=ujjak, szkopein=nézni, szemlélni. A daktiloszkópia szó etimológiailag tehát az ujjak szemlélését jelenti.

Kialakulásának kezdeti lépéseit meghatározni nem lehet, a legtöbb történész egyetért abban, hogy az ujjak lenyomatainak tudatos alkalmazása nagyon régi időkre nyúlik vissza. Feltehetően már az ősember is felfigyelt tenyerének és ujjai belső felületének különböző mintáira, amelyeket barlangrajzok formájában meg is örökített.

A bűnözés mértékének növekedése és az urbanizációval járó társadalmi változások azt eredményezték, hogy a XIX. század második felére az egyre több visszaeső bűnöző személyének azonosítása az angol rendőrség számára is igen súlyos, megoldatlan problémát jelentett. A feladatra a brit kormány Sir Francis **Galton**, az akkori Anglia egyik legismertebb antropológusát (aki egyébként Charles Darwin unokaöccse volt) kérte fel. Galton tudományos alapoossággal látott neki a feladatnak. Vizsgálódásainak eredményeiről az 1892-ben kiadott, „*Fingerprints*” (Ujjnyomok) című könyvében számolt be, ahol teljes részletességgel összegezte mindazt az ismeretet, amit az idő tájt az ujjak és a tenyér mintázatáról tudni lehetett⁶². Leírta a legfontosabb ujjnyomat-típusokat, felfedezte a legfontosabb törvényszerűségeket, és kidolgozta az ujjlenyomatok osztályozásának első rendszerét.

Az ujjlenyomatok vizsgálatán alapuló személyazonosítás másik atyja a londoni születésű Sir Edward **Henry**, akinek több éves kutatómunka eredményeként sikerült megoldania az ujjlenyomatok rendszerezésének és nyilvántartásának kérdését. Olyan rendszert sikerült alkotnia, amely Galtonénál sokkal jobban kezelhető volt, és nagyszámú adat tárolására és visszakeresésére is alkalmasnak bizonyult.

A Galton által kidolgozott elméleti alapokra felépített Henry-féle osztályozási rendszer „Galton–Henry-féle tízujjas daktiloszkópiai nyilvántartási rendszer”-ként vált ismertté. A módszert az 1900-ban Londonban történt bevezetése óta a mai napig is a legtöbb országban alkalmazzák az ujjnyomok és az ujjlenyomatok nyilvántartására.

Az emberi bőr felépítése

Ahhoz, hogy a daktiloszkópia legalapvetőbb törvényszerűségeit megértsük, először röviden át kell tekintenünk az emberi bőr felépítését.

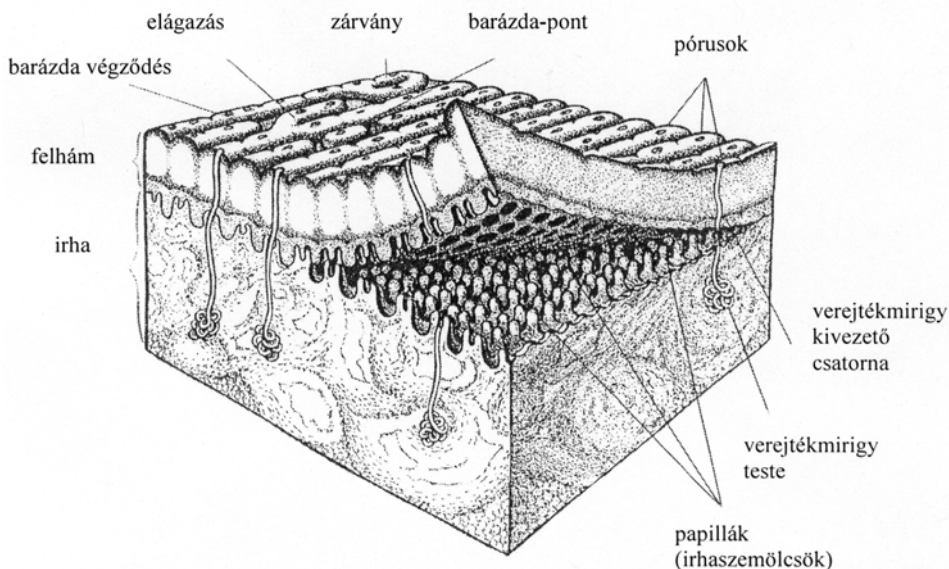
Az emberi bőr két fő rétegből áll: az alsó vastagabb, rostos kötőszövetből álló réteg az *irha* (corium), a lényegesen vékonyabb felső réteget, a *felhám*. A hidegvérű állatoknál a felhám simán ráfekszik az irhára, az emlősöknél ez a két réteg sokkal szorosabban kapcsolódik egymáshoz. Az irhából kesztyűujj-szerű kitüremkedések, az ún. csapok (papillák, irhaszemölcsök) nyúlnak be a felhám rétegeibe. Ezeknek a kitüremkedéseknek igen sokrétű biológiai szerepük van. Vérerek, idegszálak és idegvégződések találhatók bennük, rajtuk keresztül kapják a táplálékot a felhám osztódó sejtjei, valamint itt helyezkednek el az izzadmány termelése szempontjából fontos verejtékmirigyek⁶³ is, de ezen kívül még olyan szerepük is van, hogy leküzdjék a bőrt kívülről érő hatásokat, így a nyírőerőnek ellenállva megakadályozzák, hogy a bőr két fő rétege elcsúszhasson egymáson.

Az ember bőrének felhám rétegét többretegű, elszarusodó laphámsejtek alkotják, aminek az a következménye, hogy *a felszíni elszarusodott hámsejtek állandóan kopnak, a kopás pótlására az alsóbb rétegek sejtjei szolgálnak*. Az elszarusodott sejtek egyesével vagy többesével válnak le a bőr felszínéről. (A fejbőr elsza-

⁶² Időrendi sorrendben: Grew, Bidloo, Malpighi, Mayer, Purkinje, Kollman, Faulds, Herschel, és Thompson kutatásaiból merített.

⁶³ A verejtékmirigyek egyszerű csöves mirigyek, a kiválasztást végző alsó részük az irhában található, melyből a felhámra áthaladó csövön keresztül jut ki a verejték a bőr felszínére. A kivezető cső 40-50 mikron átmérőjű nyílását pórusnak hívjuk.

rusodott sejtjeiből áll a korpa.) Az elszarusodás külső hatásoktól független, állandó folyamat, aminek az az oka, hogy a felhám alsó rétegében levő sejtek állandó osztódásban vannak.

Az ember kezének tenyér részén valamint a lábfej talpi területén a bőr felépítése kis mértékben eltér a többi bőrfelülettől. Túl azon, hogy *a tenyéren és a talpon* nincsenek sem szőrtüszők, sem faggyúmirigyek, *a felhámot az irhával összekötő* – már említett – *papillák sorokba rendeződnek*, és ezeknek a soroknak megfelelően a *bőr felületén* sajátos rajzolatot mutató *kiemelkedések, redők* találhatók. Megnevezésükre a daktiloszkópia több, egyenértékű kifejezést használ: **bőrfodorszálok, papilláris vonalak, bőrlécek**. A papilláris vonalrajzolatot fedett területek az emberi bőrfelületnek mindössze 5 %-át teszik ki. *A bőrlécek gerincén találhatók a verejtékmirigyek kivezető nyílásai* (a már említett pórusok).

A verejtékmirigyek váladéka a verejték (vagy más néven izzadmány) kémiaiilag egy nagyon híg vizes oldatnak minősül, aminek megközelítőleg 98 %-át képezi a víz. A fennmaradó 2 % sokféle szerves és szervetlen anyagból áll. A verejtekezésnek igen fontos élettani szerepén túl kriminalisztikai jelentősége is van, ugyanis az ujjnyomok keletkezése a legtöbb esetben arra vezethető vissza, hogy **a nyomhordozó felülettel érintkező bőr felületének mintázatát a lerakódó izzadmány képezi le. A nyom láthatóvá tétele során az egyes módszerek ennek az izzadmánynak a kimutatásán alapulnak.**

1. A daktiloszkópia alapelvei

A daktiloszkópia alapelvei

- az egyediség törvényszerűsége,
- az állandóság ténye,
- a rendszerezés lehetősége, és
- a könnyű leképezhetőség.

Az egyediség törvényszerűsége. A filozófiából ismert az a tény, hogy az anyagi valóság minden egyes különálló egysége önmagában egyedi és megismételhetetlen. Ennek az axiómaként felfogható állításnak nem mond ellent az a Galton matematikai-statisztikai számításain alapuló megállapítás, miszerint két azonos mintázatú ujjlenyomat együttes előfordulása a számítások szerint elviekben akkor következhetne be, ha a Földön egy időben legalább 64 milliárd ember élne. Miután a Föld lakosainak a száma jelenleg alig valamivel haladta meg a 6 milliárdot, az ujjnyomok egyediségének a ténye jelenleg nem lehet kérdéses. Még az egyetértő ikrek ujjlenyomatai sem egyeznek meg egymással

Az állandóság ténye. A bőrfodorszál rajzolatok már a magzati élet kezdeti szakaszában kialakulnak, a differenciáció ideje a harmadik-negyedik hónapra tehető. Vizsgálatok sora igazolta, hogy sem a bőrléccrajzolat mintázatában, sem a finomabb részletekben (a sajátossági pontokban) nincs változás az egyén élete során. A növekedés időszakai alatt a lécek is megnagyobbodnak, a fodorszálak szélessége és vastagsága arányosan követi a test növekedését, és az esetleges későbbi súlyváltozásokat is. A rajzolat azonban mindvégig, egészen a test feloszlásáig az egyénre jellemző marad.

A húzamosabb időn keresztül intenzív fizikai (dörzsölés, súrlódás) vagy kémiai hatásoknak (erős lúgok, savak vagy egyéb maró anyagok) kitett bőr esetében előfordulhat, hogy a bőrlécek lekopnak, a mintázat alig kivehető a lenyomatokon. A bőr rövid pihentetése után azonban a rajzolat kezd előtűnni, mivel a bőrlécek újra „kinőnek”. Mivel a mintázat az irharéteg és a felhám közti irha-papillák felszíni megjelenése, a regenerálódott bőrfelszín újra és újra ugyanazt a bőrléccrajzolatot hordozza. A felhámot ért hatások nem okoznak hegesedést, és a mintázat sem változik meg.

A daktiloszkópia használhatóságát jelentős mértékben alátámasztja az a tény, hogy a bőrfodorszálak rajzolatát csak a legdurvább behatás tudja megsemmisíteni. Ha a bőr felső rétegeit éri sérülés, égés vagy vágás, akkor ideiglenesen ronszolódnak ugyan a papilláris vonalak, azonban a sejtek regenerációja után, a seb begyógyulásával újból eredeti alakjukban jelennek meg.

A bőrfelszín maradandó változása csak az intenzívebb, a mélyebb rétegeket is elérő hatások (szúrás, vágás, súlyos égés, néhány betegség /pl. lepra/, elfertőződött sérülések, radioaktív sugárzás) következtében jön létre, ilyenkor a gyógyulás után hegszövet marad vissza, a gyógyult seb környékén a fodorszál mintázat maradandóan torzul. A későbbiekben azonban ez a deformitás igen jó alapot nyújt a sebesülés után hátrahagyott ujjnyomok azonosításához. A maradandó elváltozások ugyanúgy egyediek, mint maga a papilláris rendszer, és a személyazonosítást nem hogy akadályozzák, hanem még segítik is.

A rendszerezhetőség. A bőrfodorszál rajzolat együttes igen lényeges sajátossága, hogy rendszerezhető, ami azt jelenti, hogy bizonyos, számításba vett morfológiai jellemzők hiánya vagy megléte, száma illetve formája alapján – matematikai összefüggések alkalmazásával – egymásra épülő egységek (csoportok, osztályok, osztályok) állíthatók fel. A teljes rendszer olyan összefüggő egészet alkot, ami megfelel egy jól funkcionáló nyilvántartással szemben támasztott legfontosabb követelményeknek: a bevíhető adatok száma korlátlan, a sajátosságok viszonylag egyszerűen kódolhatók és adott a gyors keresés lehetősége.

A leképezhetőség könnyűsége alatt azt kell érteni, hogy az ujjlenyomatok és az ujjnyomok keletkezése egyaránt rendkívül egyszerű módon történik. Az ujjlenyomatok készítésekor a vékonyan befestékezett ujjakat papírlaphoz kell nyomni, az ujjnyom keletkezéséhez pedig az is elég, ha az ujjak valamilyen tárggyal érintkeznek.

2. Egyujjas (mono)daktiloszkópiai nyilvántartási rendszerek

A manuálisan kezelt és immár klasszikusnak mondható tízujjas daktiloszkópiai rendszerek olyan jól működő nyilvántartások voltak, melyek máig kiválóan alkalmasak a személy azonosítására, amennyiben annak ujjnyomatai már korábban levételre kerültek. Nagy hátránya azonban ezeknek a rendszereknek az, hogy egyrészt a helyszíni nyomok alapján történő keresés meglehetősen korlátozott, másrészt az ujjnyomat lapok osztályozása, rendszerezése hosszadalmas és fáradtságos szakértői tevékenység. A tenyérnyomatok osztályozása pedig a nagyfokú bonyolultság miatt manuálisan gyakorlatilag megoldhatatlan.

A XX. század második felének informatikai fejlődése eredményeként a '90-es évek elején a daktiloszkópiában is forradalmi változás következett be. A nagy adattároló képességű és nagy művelti sebességű számítástechnikai berendezések, kiegészítve a digitális képfeldolgozásra (alakfelismerésre) képes elemekkel, lehetővé tették a daktiloszkópia „digitalizálását”. Ennek a folyamatnak az eredményeként jöttek létre az ún. **AFIS-rendszerek** (Automatic Fingerprint Identification System⁶⁴).

⁶⁴ Automatikus ujjnyomat azonosító rendszer.

Az AFIS-rendszereket azért tekintjük *monodaktiloszkópiai nyilvántartási rendszereknek*, mert az osztályozás nem a tíz ujj együttes képéből felállított képlet, hanem *minden egyes ujj nyomatának külön-külön történő digitális bevitele* alapján történik, ami egyben azt is eredményezi, hogy *a rendszer képes egyetlen nyom vagy nyomat alapján is keresésre*. Az AFIS-rendszer alkalmazásával tehát igen rövid idő alatt teljesíthető az a bűnüldöző szervek részéről joggal felmerülő igény, hogy *állapítsa meg a szakértő, vajon a helyszínen rögzített ujjnyom(töredék) vagy tenyérnyom részlet származhatott-e valamelyik, a nyilvántartásba már korábban bekerült személytől*.

3. A daktiloszkópia kriminalisztikai jelentősége

A daktiloszkópia alapvető jelentősége kriminalisztikai felhasználhatóságának sokrétűségéből adódik.

A legfontosabb alkalmazási területei a következők:

- személyazonosítás,
- helyszíni nyom(ok) azonosítása,
- sorozat jelleg megállapítása és
- ismeretlen elkövető leleplezése ujjnyom csapda alkalmazása révén.

Személyazonosításra a kezdetektől fogva alkalmazzák. A rendszerezett ujjnyomat lapok tárolása révén összeállított nyilvántartási rendszerek adataival történő összehasonlítás a mai napig a legegyszerűbb módját képezi az ismeretlen személyazonosságú vagy álnevet viselő személyek azonosításának, kilétük megállapításának, feltéve, hogy a kérdéses egyén ujjnyomat lapja már szerepel a nyilvántartásban.

Halott személy kilétének megállapítására is mód van. Általában a következő esetek szoktak előfordulni:

- ismeretlen holttest⁶⁵ azonosítása,
- hullarészek azonosítása és
- tömegszerencsétlenségek esetén a felismerhetetlenné vált áldozatok személyazonosságának megállapítása (utaslisták és egyéb nyilvántartások adatainak felhasználásával).

A helyszíni nyomok azonosítása teszi ki az igazságügyi ujjnyomat szakértők munkájának legnagyobb részét. A számítógépes AFIS rendszerek bevezetése előtt csak a helyszíni nyom és a gyanúsított személytől levett ujjnyomat összehasonlítására volt mód. A számítógépes rendszerek már képesek egyetlen helyszíni nyom alapján is az adattárban történő keresésre és összehasonlításra.

Az összefüggő bűncselekmény-sorozatok feltárásának lehetősége is nagymértékben megnőtt az automatizálás révén, mivel a korábbi vizsgálatok során elvileg a szakértő csak úgy tudott sorozat jelleget kimutatni, ha az összes helyszíni nyomot összehasonlította volna egymással. A valóságban ez természetesen nem volt kivitelezhető, ha mégis sikerült ilyen megállapításra jutni, az csak a szakértő kitűnő vizuális emlékezőtehetségének volt köszönhető.

⁶⁵ Magyarországon évente 200 körül van az ismeretlen holttestek száma.

7. AZ ANYAGMARADVÁNYOK

Kriminalisztikai szempontból anyagmaradványnak nevezzük azokat a – vizsgált ügy szempontjából releváns – tárgyak és/vagy személyek közötti kölcsönhatás révén létrejött elváltozásokat reprezentáló anyagi jellegű információhordozókat, melyek időben relatíve állandó jelleggel visszatükrözik azoknak a tárgyaknak és/vagy személyeknek jellemző belső tulajdonságait (fizikai szerkezetét, kémiai összetételét), amelyektől/ből származnak.

Az anyagmaradványok megjelenésüket tekintve tehát olyan anyagrészecskék és tárgytöredékek, amelyek a vizsgált eseménnyel releváns kapcsolatban állnak (közvetlenül vagy közvetve összefüggésbe hozhatók), és ennél fogva arról valamilyen információval szolgálnak.

Amíg a nyomok esetében az elváltozást létrehozó tárgy alakbeli és felületi sajátosságai tükröződnek vissza, ezzel szemben az anyagmaradványok esetében a tükröződés anyagátadás formájában megy végbe.

Az anyagmaradványok keletkezése felfogható egy egyszeri, véletlenszerű mintavételnek. Az így létrejött anyagmaradványok tulajdonságai (anyagösszetétel, anyagszerkezet, fizikai, kémiai, biológiai tulajdonságok – azaz mennyiségi és minőségi jellemzők) megegyeznek annak az objektumnak a tulajdonságaival, ahonnan származnak, és éppen ez az egyezés az alapja annak, hogy azonosítás révén eredetük meghatározható.

7.1. AZ ANYAGMARADVÁNYOK KELETKEZÉSÉNEK MÓDJAI

Azt a folyamatot, melynek során az anyagmaradványok létrejönnek – a traszológiában elfogadotthoz hasonlóan – nyomképződési folyamatnak lehet nevezni, valamint alkalmazni lehet a nyomképző (nyomokozó vagy nyomot hagyó) és a nyomhordozó kifejezéseket is.

Az anyagmaradványok természetes és művi folyamatok eredményeképpen jöhetnek létre. Terjedésükhöz nem feltétlenül szükséges a dolgok fizikai kapcsolata, érintkezése, mert pl. a lecsöppenő vér a sérült testrésszel történő érintkezés nélkül is a talajra jut, a levegőben szállongó anyagrészecskék (virágpor, cement, permet stb.) is mindenhová lerakódnak. Ezt is figyelembe véve, a hordozóra lerakódott anyagmaradványok származhatnak:

– a hordozó szokásos környezetéből (makrokörnyezetéből), pl. a szövődei dolgozó hajában, ruházatán megtaláljuk a munkahelyéről származó elemi szálakat;

– a bűncselekménnyel összefüggő környezetből, pl.: a helyszínen, az érkezés-távozás útvonalán jellemző összetételű talajszemcsék, növényi rostok lerakódása a cipőre, ruhára stb.;

– a dolgok (személyek-tárgyak) fizikai érintkezéséből, ezen belül az érintkezésbe került dolgok saját anyagából és a már rajtuk levő anyagmaradványokból, pl. a sértett körme alatt nemcsak az elkövető bőrhám-darabkái, de a bőrért szennyező ásványi vagy egyéb anyagok maradványait is megtalálhatjuk.

A traszológiai értelemben vett nyomok és az anyagmaradványok közötti kapcsolat olyan szoros, hogy a sokszor már-már erőltetettnek ható merev fogalmi szétválasztásuk

esetenként akár meg is kérdőjelezhető. *Keletkezésük* ugyanis közös: mivel minden esetben az eseményben részt vevő objektumok kölcsönhatása révén jönnek létre; lényegüket tekintve egyaránt – a vizsgált esemény kapcsán törvényszerűen lejátszódott tükröződési folyamatok eredményeként létrejött – *olyan anyagi jellegű elváltozások, amelyeket annak alapján, hogy a vizsgálatuk milyen természetű jellemzőik alapján történik, a krimináltechnika nyomnak vagy anyagmaradványnak nevez.*

A kétféle elváltozás közötti szoros kapcsolatra utalnak a leírásukhoz és vizsgálatukhoz használt közös kifejezések is. Az anyagi jellegű elváltozások keletkezésének általánosan alkalmazott alapvető tényezői: *a nyomképző, a nyomhordozó és a nyomképződési folyamat* elnevezések mindét típusú elváltozás esetében egyaránt használatosak.

Az esetek jelentős számában – a releváns objektumok kölcsönhatásának eredményeként – egyidőben vizsgálható traszológiai nyomok és vizsgálható anyagmaradványok is keletkeznek. (A vizsgálhatóságnak azért van jelentősége, mert miként ismeretes, filozófiai értelemben az objektumok mindig kölcsönösen tükröződnek egymáson, csak a gyakorlatban ebből a kétoldali tükröződésből igen gyakran csak az egyik oldal manifesztálódik reálisan vizsgálható mértékben.)

Azokban az esetekben, amikor a nyomhordozón a nyomképző tárgy érintkező felületének formája azáltal rajzolódik ki, hogy *a nyomképzőről anyag rakódik le* a nyomhordozóra, *az így keletkezett elváltozás* önmagában egyszerre traszológiai értelemben vett *nyom és anyagmaradvány is* (pl. véres cipőtalp nyoma). Az a kérdés pedig, hogy az így létrejött elváltozást a konkrét eljárás során nyomnak vagy anyagmaradványnak kell-e tekinteni, az mindig attól függ, hogy milyen szakértői vizsgálatnak vetjük alá. *Ha az azonosításra az alakbeli sajátosságok vizsgálata révén van nagyobb esély*, akkor az elváltozást traszológiai értelemben vett *nyomnak tekintjük*, és vizsgálatára igazságügyi nyomszakértőt rendelünk ki (ujjnyomok esetén igazságügyi ujjlenyomat szakértőt). Abban az esetben viszont, *ha fennáll a lehetősége az eredményes anyagvizsgálatnak*, akkor a rögzített elváltozást *anyagmaradványként értékeljük*, és jellegétől függően leggyakrabban igazságügyi fizikus vagy vegyész, biológiai eredetű maradvány esetében pedig általában orvos vagy hemogenetikus szakértőt rendelünk ki. Természetesen annak a lehetősége is fennállhat, hogy összehangolt szakértői vizsgálat révén, az elváltozásnak mind az alaki, mind az anyagi sajátosságai egyaránt vizsgálatra kerüljenek.

A traszológiai nyomok és anyagmaradványok együttes keletkezésének az előbbiektől valamelyest eltérő módját képezik azok, a kriminalisztikában *„nyomkereszteződés”*-nek nevezett esetek, amikor *egy fellépő hatás következtében* az egymással kapcsolatba kerülő objektumok között a tükröződés *az egyiken nyom, a másikon anyagmaradvány* formájában jön létre. (És mégis nyomkereszteződésről és nem nyom és anyagmaradvány kereszteződéséről beszélünk!) Ilyenkor a két objektum között lejátszódó nyomképződési folyamat eredményeként, a kölcsönhatásban részes *mindkét objektum egyszerre lesz nyomképző és nyomhordozó is*. (Pl. ha egy vésővel megkísérelnek felfeszíteni egy festett fa ajtót, a fellépő mechanikai hatás következtében az ajtó anyagába nyomódó véső traszológiai értelemben vett nyomot hoz létre, míg ezzel egyidőben, érintkező felületére az ajtóról festékfelkenődés rakódik le.)

A nyomok és az anyagmaradványok között fennálló kapcsolatra utal továbbá az a tény is, hogy – az egyébként anyagmaradványnak minősülő – *viszkózus folyadékokból származó foltok alakja* nemegyszer olyan *morfológiai sajátosságokat mutat*, mely alap-

ján következtetések vonhatók le a bűncselekmény mechanizmusára, elősegítve ezáltal a lejátszódott esemény gondolati rekonstrukcióját. Pl. vér, olaj vagy festékfoltok esetében a folt megjelenési formája – a keletkezés módjától függően – felületesen rászáradt, pikelyesen rászáradt, beivódott, elkent, freccsent, cseppent lehet. Vérszennyeződések esetében nemegyszer fontos kérdés a freccsenés irányának a megállapítása, illetve a cseppenés magasságára való következtetés.

Az anyagmaradványok vizsgálata során számtalanszor az is előfordul, hogy a szakértő az azonosítás folyamatában az anyagvizsgálati eredményeken túl *morfológiai sajátosságokat is figyelembe vesz*: pl. fém-, üveg- vagy műanyag tárgyak törési felületeinek összeillesztésekor, textíliák fonási, szövési sajátosságainak vizsgálatakor, vagy a kristályszerkezet mérete és formája alapján történő azonosítása esetén.

7.2. A LEGGYAKRABBAN ELŐFORDULÓ ANYAGMARADVÁNYOK ÁLTALÁNOS JELLEMZÉSE

1. Vérszennyeződések

Azokban a bűncselekményekben, melyek során akár a sértett, akár a gyanúsított testi sérülést szenved, vérszennyeződések keletkeznek.

A sérülés nagyságától és jellegétől függően a testből kikerült vér – intenzív vérzés esetén – folyik, csepeg és freccsen. A vérfolt jellege és a vérmennyiség nagysága tehát utal a sérülés fajtájára.

A vér csepegés, freccsenés esetén jellegzetes formációt mutat a felfogó tárgyon. A keletkezett foltok alakját az határozza meg, hogy a csepegés milyen magasságból történt, illetve a freccsenés iránya milyen volt. A különböző magasságból merőlegesen leesett vérfoltok jellegzetes alakúak, a kör alakú csepp körül rozettaszerűen kisebb elnyúlt cseppecskék keletkeznek, ún. „koronaképződés” figyelhető meg. A csepp átmérője és a koronát alkotó ágacskák közti távolság annál nagyobb, minél magasabbról történt a cseppenés. Az oldalirányból freccsent jellegzetes, felkiáltójel alakú foltok hosszabb szára adja meg a freccsenés irányát.

A rögzített vérszennyeződés mennyiségétől függ, hogy abból milyen vizsgálatokat lehet elvégezni. Már minimális mennyiségről – a vérelőpróbák pozitivitása esetén – is megállapítható a kérdéses anyag vérgyanús jellege.

Annak eldöntésére, hogy a szennyeződés valóban vér-e, ennél valamivel több vizsgálati anyagra van szükség.

Ezzel a vizsgálattal egy időben az is megállapítható, hogy a vér emberi vagy állati eredetű-e. Állati eredet esetén ki lehet mutatni azt az állatfajtát is, amelytől a vérszennyeződés származik.

Elegendő vérmennyiség esetén DNS alapú meghatározásokat lehet végezni, mely vizsgálat típus révén arra a kérdésre is lehet válaszolni, hogy a szennyeződés férfitől vagy nőtől származott-e.

2. Nyál- és izzadmányszennyeződések

A bűncselekmény helyszínén talált nyállal szennyezett cigarettavégek, izzadmánnyal erősen átitatott ruházati tárgyak, vagy köpetmaradványok DNS-típezésre alkalmasak.

3. Ondó- és hüvelyvádadékok

Morfológiai (mikroszkópos) vizsgálattal jelenlétük igazolható. Ondófoltokban ugyanis (rendszerint ép, nagyon ritkán rendellenes) ondószálcsákat, a hüvelyvádadékban pedig sejtmaggal rendelkező jellegzetes, ún. hüvelyi eredetű laphámsejteket lehet kimutatni. Morfológiai vizsgálaton túl a nyál- és izzadságszennyeződésekhez hasonló módon – hasonló elvek alapján – DNS-meghatározások végezhetők.

4. Vizelet, bélsár

Ezeknek a főként salakanyagokat, vizet és egyéb néhány jellegzetes szerves anyagot tartalmazó anyagcsere-végtermékeknek a kriminalisztikai jelentősége nem túl nagy. Speciális esetekben DNS-vizsgálat végzésére alkalmasak lehetnek.

5. Magzatszurok, magzatmáz

Magzatszuroknak nevezzük azt a bélsármaradványt, amit az újszülöttek a megszületés utáni első 24 órában ürítenek.

A magzatmáz pedig egy olyan szürkés-barna színű kenőcsszerű, olajos, zsíros anyag, mely az újszülött testét borítja, védve a felázás ellen a bőrt.

Ezek vizsgálata mikroszkópos úton történik, sajátos alkotórészeik (magzatszurok testecskék, magzati piheszőrök) kimutatásával. Magzatszurok és magzatmáz vizsgálatra eltitkolt szülések, újszülöttek sérelmére elkövetett emberölés kapcsán kerül sor.

6. Haj- és szőrszálak

Különböző bűncselekmények elkövetése során haj- és szőrszálak kerülhetnek az elkövetőről a sértettre, a sértettől az elkövetőre, hozzátapadhatnak az elkövetési eszközökhöz, egyéb tárgyakhoz, ruházathoz. Gyakran találhatók – védekezés következtében kitépett – hajszálak az áldozat kezében vagy a körmei alatt.

Visszamaradhat az elkövető kalapja, vagy egyéb ruházati tárgya a helyszínen, de tapadhatnak hajszálak közlekedési balesetek során a gázoló járműre is.

A haj- és szőrszálak jellegzetes szerkezeti képük (kéreghártya, kéreg- és velőállomány) alapján mikroszkóposan könnyen felismerhetők, és elkülöníthetők a növényi rostoktól, textil- és műanyag szálaktól.

A haj- és szőrszálak vastagsága alapján következtetni lehet arra, hogy a test melyik részéről származhatnak (haj, szemöldök, fanszőr stb.) valamint a fénymikroszkópos vizsgálat során egyértelműen megállapítható, hogy a hajszál festett-e, sőt, lenövés esetén következtetni lehet a festés körülbelüli idejére is. A témával foglalkozó kutatók ugyanis megállapították, hogy a hajszálak átlagosan naponta 0,35 mm-t növekednek.

Kitépett szál esetén a hajszál végén megtalálható az ép hagyma, a kihullott szálra az jellemző, hogy a hagyma megtalálható ugyan, de sorvadtt (ez a kihullás fiziológiás oka). Vágott szálakon nincs hagyma, és a szál vége éles.

A morfológiai vizsgálatok alapján – összehasonlító hajminta birtokában – valószínűsíthető, hogy a kérdéses szálak adott személytől származnak-e.

A hajhagymából rendelkező szálakból pedig DNS-vizsgálat végezhető, melynek segítségével a számításba vehető személyek körének igen nagyfokú leszűkítésén túl az is megállapítható, hogy a szál férfitől, vagy nőtől származik-e.

Az összehasonlító fény- és elektronmikroszkópos valamint szerológiai vizsgálatokon túl igen nagy jelentősége van – a ma még ugyan viszonylag ritkán alkalmazott – mikroanalitikai vizsgálatoknak is, melyek arra irányulnak, hogy igen érzékeny módszerekkel kimutassák a hajszálakban levő nyomelemeket (arzén, ólom, szilícium, nátrium, réz, cink, bór stb.), és meghatározzák azok mennyiségét is.

A hajban előforduló nyomelemek fajtája és mennyisége alapvetően függ a táplálkozástól, és attól a környezettől, ahol a személy huzamosabb időn át tartózkodik, lakik, dolgozik, él. A nyomelemek kimutatására irányuló vizsgálatokat először az arzénmérgezések kapcsán végezték, hiszen köztudottan ilyen esetekben a mérgező a hajszálakban nagy koncentrációban van jelen.

7. Növényi maradványok

Vizsgálattal botanikus szakértő foglalkozik. A növényvilág sokrétűségének megfelelően a növényi maradványok igen sokfélék lehetnek. Virágos növények pollenjei, melyek igen ellenállóak, és jellegzetes alakjuk révén egyértelmű következtetés vonható le belőlük arra a növényfajra, amelyből származnak.

8. Textilmaradványok

A leggyakrabban előforduló textilmaradványok a különböző ruhafoszlányok, mikroméretű elemi szálak és száltöredékek, textilrostok, cérnák, fonalak, kötél- és zsinegmaradványok stb. Ezek között is különösen nagy jelentőségük az elemi szálak és száltöredékek.

A személyek és tárgyak érintkezésével járó bűncselekmények során óhatatlanul válnak le a ruházatokról szövet-szálak, melyek rákerülnek a másik személy ruházatára, testére, tárgyaira, és ugyanígy fordított irányú nyomkeletkezéssel is számolhatunk. Így pl. a sértett ruházatából származó textilszálak rákerülhetnek az elkövető ruházatára, körme alá, az elkövetési eszközre, de érdemes ezek után az anyagmaradványok után kutatni a közvetlen helyszínen kívül a behatolási helyen, feltételezett érkezési és távozási útvonalon egyaránt (kerítés, növényzet, egyéb kiálló részek stb.).

Nagy jelentőségük lehet a textilmaradványoknak a különféle közlekedési balesetek, így különösen a cserbenhagyásos gázolások felderítése során. Az áldozat ruhájából szövet-szálak, nagyobb ruhafoszlányok, de akár teljes ruhadarabok is tapadhatnak a gázoló járműre, illetve szorulhatnak annak alkatrészei közé (pl. az elgázolt személy sapkája stb.). A megrepedezett, de teljesen ki nem tört szélvédőre az üveg törésvonalai közé is szorulhatnak a hajszálakon kívül textilszálak vagy száltöredékek is.

A textilmaradványok vizsgálatával általában textil szakértő foglalkozik, de természetes alapú rostok esetén bevonható botanikus szakértő, a szintetikus szálak esetén egyes kérdések megválaszolása pedig vegyész szakértő feladata.

A textilmaradványok vizsgálata során mikroszkópos és kémiai módszerekkel megállapítható, hogy a ruhafoszlány milyen alapanyagú és morfológiájú szálakból áll. További információk vonhatók le a fonalak sodrata, sodratiránya, vastagsága, a szövet sűrűsége, esetleges szövés hibák megléte, kötés mintája és mintázata alapján. A műszaki jellemzők alapján pedig megállapítható az a gyártási technológia, amivel készült a kérdéses anyag.

A szál fajtájának meghatározásán túl igen gyakran felmerül az a kérdés, hogy az inkriminált szál illetve szálak és az összehasonlító anyagként rendelkezésre álló minta azo-

nos vagy különböző eredetű-e. Ennek a kérdésnek a megválaszolásához az anyag belső szerkezeti jellegzetességeinek feltárására irányuló bonyolult műszeres vizsgálatokra van szükség.

Az inkriminált szál és az összehasonlító minta külső jellegzetességeinek egymás melletti megfigyelése az összehasonlító mikroszkóppal végzett vizsgálatok révén lehetséges.

Kötéldarabok, zsinegfoszlányok esetén az összetétel és szerkezet vizsgálaton túl az esetleges vágási felületek is azonosíthatók. Szövetfoszlányok összeillesztésével mód nyílik ruhadarabok rekonstruálására, ami szintén bizonyító erejű lehet.

9. Zsírok és olajok

Jelenlétüknek kimutatása – illetve fizikai és kémiai tulajdonságaik – alapján történő azonosításuk különböző közlekedési és üzemi balesetekben, tüzesetek kapcsán teszi fontossá vizsgálatukat.

Vizsgálatuk általában alapvető kémiai összetételükre, az egyes komponensek százalékos arányára, kimutatható színezőanyagok és egyéb szennyeződések jelenlétére irányul. Ezen ismérvek birtokában megállapítható, hogy konkrétan milyen anyagról van szó, amennyiben a vizsgált bűnjeltárgyon kimutatható volt, azonosítás végezhető.

10. Szerves oldószerek

A zsírokkal és olajokkal kémiaiilag rokon anyagok. Nagyon sok közöttük a kőolajszármazék. Sokszor igen hasonló fizikai tulajdonságokat mutatnak. Nagyfokú illékonyaságuk miatt főként robbanással járó üzemi balesetekben, de igen gyakran mérgezések felderítése során is kerülhetnek vizsgálatra. Vizsgálatuk sok hasonlóságot mutat a zsírok és olajoknál leírtakkal.

11. Festékek és lakkok

A bűncselekmények – különösen a cserbenhagyásos gázolások, egyéb közlekedési balesetek és betörések – felderítése során az egyik leggyakrabban előforduló anyagmaradvány a festék.

Megjelenési formáját tekintve a festékek egyaránt megtalálhatók szilárd (beszáradt) és folyékony halmazállapotban is, ezen belül is igen változatos módon.

Lehetnek festék felkenődések, megszilárdult vékony rétegek, lepattogzott lakk, zománcpikkelyek, porszerű alakban is találkozhatunk velük.

A festékek rendkívül sokféle, változatos összetételű anyagok. A festékek teljes skálájának gyártásához az ipar közel 600féle szerves és szervetlen alapanyagot használ fel. Alapvetően pigmentekből, oldószerekből, filmképzőkből, lakkokból és egyéb adalékokból állnak.

A festékbevonatok lényeges jellemzője a bevonatokat alkotó rétegek száma, azok színe és egymásba hatolása, a rétegeken belül pedig a festék alkotórészeinek elkülönülése, azok mérete és elrendeződése, tovább számos egyéb morfológiai jellemzői.

12. Fémdarabok, fémreszelékek

A vizsgálataink során találkozhatunk fémfelkenődésekkel, rozsdafoltokkal, fémforgács-
csal, fémreszelékekkel stb.

A fém eredetű anyagmaradványok igen gyakori előfordulása jórészt azzal magyarázható, hogy a mindennapi élet szinte minden területén találkozhatunk fémekkel. Köz-

lekedési eszközök, szerszámok, munkaeszközök jelentős része fém-ből készül, és elkövetési eszközként is leggyakrabban fém- vagy fém-et is tartalmazó tárgyak szerepelnek. Az eszközök sérülnek, törnek, szennyeznek a velük érintkező tárgyakat, az így levált darabok és szennyeződések gyakran kerülnek szakértői vizsgálatra.

Kriminalisztikai szempontból azoknak a kérdéseknek van jelentőségük, amelyek megválaszolásával megállapítható, hogy az adott tárgy kapcsolatba hozható-e a bűncselekménnyel, adott esetben pl. a két darab az anyagi tulajdonságok alapján képezhetett-e előzőleg egy egészet.

Fémmaradványok vizsgálatából meghatározható a kémiai összetétel (az egész anyagra vonatkozó átlagos elemi összetétel és a kémiai összetétel térbeli eloszlása), valamint a legfontosabb fizikai jellemzők: elektromos és hővezető képesség, olvadáspont, mágneses, akusztikai, optikai, mechanikai tulajdonságok, kristályszerkezeti jellemzők stb.

Az, hogy az összehasonlítás során mely tulajdonságok használhatók fel, mindig a konkrét ügytől függ. Pl. ha a lakatszárat lefűrészelték és a bűnjelminta a reszelék, vagy ha közlekedési balesetben az ütközés következtében a bűnjelminta a felületre felkenődött fém, akkor az anyagszerkezeti tulajdonságok alapvető megváltozása miatt csak a kémiai összetételből vonhatók le következtetések, mivel az egyéb jellemzők már nem feltétlenül hasonlítanak.

A fémmaradványok előfordulási formái végtelenül változatosak lehetnek: letört eszközdarabok, fémfelkenődések, lángvágótól származó forrasztási gyöngyök, fúrás, faragás, reszelés eredményeként létrejött forgácsok, hulladékdarabok stb.

13. Gumik és műanyagok

Ide tartoznak a természetes és mesterséges alapú gumik, valamint a szintetikus anyagok (kivéve a műszálakat) teljes köre.

Műanyagok hihetetlen nagy számban, formában és fajtában fordulnak elő. Bűncselekmények kapcsán gyakran válik szükségessé vizsgálatuk, gondoljunk csak a közlekedési balesetekre.

Kémiai összetétel valamint fizikai szerkezetvizsgálatok végzésével a vegyész szakértő különféle – eredetre, jellemzőkre, azonosságra stb. – vonatkozó kérdésre tud válaszolni.

14. Talaj

Már a múlt század kriminalistái is nagy jelentőséget tulajdonítottak a talajmaradványoknak. Az elkövető cipőjén talált talaj vizsgálata bizonyítékkul szolgált a tekintetben, hogy a kérdéses személy járhatott-e a bűncselekmény helyszínén. A talajmaradványok a lábbeliken kívül a közlekedési eszközök kerekein, egyéb részein, ruházati tárgyakon, elkövetési eszközön és egyéb tárgyakon is előfordulhatnak.

Ha a talaj eredetű maradványok más, jellegzetes anyagmaradványt nem tartalmaznak, úgy az ásványi összetétel alapján alapuló geológiai vizsgálat csak valószínűsítő jellegű eredményeket adhat. Ennek értékét azonban lényegesen növelhetik egyéb tényezők, mint pl. a talajmaradványok lehetséges származási helyének tisztázása.

15. Üvegmaradványok

A különféle bűncselekmények kapcsán igen gyakran találkozunk üvegtörésekkel. A törés következtében keletkező üvegszilánkok szinte láthatatlan módon tapadnak ruházat-

ra, lábbelire, egyéb tárgyakra, és kimutatásuk akár több mosást követően, hosszú idő eltelte után is eredményes lehet.

Az üvegmaradványok vizsgálata a vastagság, fénytörés és egyéb optikai tulajdonságok, fajsúly, kémiai összetétel stb. meghatározására irányul.

Az üvegdarabok mechanikai összeillesztése az egyik igen gyakran alkalmazott igazságügyi üvegvizsgálati technika, mivel egyértelműen megállapítható – a törmelékek megléte esetén –, hogy két vagy több üvegdarab eredetileg egy egységet képezett-e. Az üveg különösen alkalmas az ilyenfajta vizsgálatok elvégzésére, mivel kristályszerkezettel nem rendelkező, amorf anyag lévén az teljességgel kizárható, hogy két különböző üvegtárgy ugyanolyan módon törjön el, ugyanolyan formájú darabokra essen szét. Az üvegdarabok összeillesztése előzetes vizsgálat szerepét is betöltheti adott esetben, feleslegessé téve a bonyolultabb további fiziko-kémiai, analitikai vizsgálatok elvégzését.

Külön említést érdemelnek a közlekedési balesetek kapcsán az üvegvizsgálatok révén nyerhető információk. A törött reflektor izzójának wolfram szálán kimutatott – olvadást követően megdermedt – üveggömböcskék jelenléte arra utal, hogy az ütközés pillanatában a gépkocsi világított-e. Különösen cserbenhagyásos gázolások esetén fontos feladat a gázoló és a helyszínt elhagyó jármű típusának azonosítása. Ez annak alapján lehetséges, hogy a gépjárművek reflektorüvegének adott esetben jellemző anyagi összetételén túl, annak felületén különböző feliratok, mintázatok találhatók. A reflektorok jellemzése számos fizikai és kémiai paraméterrel lehetséges: szín, alak, fénytörőfelületek formája, vastagsága, fajtája, felületi geometriája, az üveg peremének szélessége és vastagsága stb. Mindezek vizsgálatával egyrészt katalógusok segítségével következtetni lehet az ismeretlen gépkocsi típusára, másrészt a sérült jármű és a helyszíni üvegtörmelék összehasonlítása útján a gépkocsi azonosítása is elvégezhető.

16. Dohányzással kapcsolatos helyszíni maradványok

A cigarettavégről a rajta lévő számok és az esetleges felirat alapján kiolvasható annak márkája, mikor, hol, és melyik gépen, milyen műszakban gyártották.

A helyszínen talált hamuból megállapítható, hogy az elégett anyag dohánytermék-e, és hogy milyen dohányból származik.

A cigarettavég egyéb szennyeződései is vizsgálhatók. A nyálszennyeződésekkel szexuális vizsgálatok révén megállapítható, hogy az milyen vércsoport-tulajdonságú személytől származhatott. Az esetleges rúzsnyomok, fiziko-kémiai vizsgálatából is fontos adatok nyerhetők.

Az égett gyufaszálakból főként a dohányzó személy szokásaira lehet következtetni.

17. Kábítószer

Irodalmi adatok szerint mintegy hatszázötven-hétszáz azoknak az anyagoknak a száma, amelyekről jelenleg tudott, hogy kábító hatással rendelkeznek. A kábító hatás kiváltására alkalmas anyagok közül nem mindegyik minősül hivatalosan kábítószernak. *Kábítószernak nevezzük azokat a kábító hatást kiváltó anyagokat, amelyeket a hatályos nemzetközi egyezmények annak nyilvánítanak.*⁶⁶

⁶⁶ Nemzetközi viszonylatban alapvetően két egyezmény szabályozza a kérdéskört. Az 1961-ben New-Yorkban aláírt Egységes Kábítószer-egyezmény és az 1971-ben Bécsben elfogadott Pszichotrop Anyagokra vonatkozó Egyezmény. A nemzetközi megállapodások nem tartalmazznak kábítószer- és pszichotropanyag-definíciókat, ezért ezek a kifejezések jo-

A kábítószerek esetében az akár a helyszínen is elvégezhető ún. gyorsesztek alkalmazásával megállapítható, hogy a kérdéses anyag „kábitószert gyanús-e”. A pontos anyagmeghatározást, a szükséges kvalitatív és kvantitatív vizsgálatokat az igazságügyi vegyész szakértők végzik.

18. Lőpormaradványok

A lőfegyverrel kapcsolatos bűncselekmények felderítése során fontos szerepe van a lőpormaradványok vizsgálatának. Kimutatásuk révén válasz adható azokra a kérdésekre, hogy:

- a kérdéses személy adott-e le lövést fegyverből, vagy hogy egyáltalán érintkezésbe került-e fegyverrel,
- a különböző nyílások, folytonosság-megszakadások, sérülések stb. közül a lerakódó lőpormaradványok vizsgálata révén könnyedén kiválaszthatók azok, amelyek lövéstől származtak, és
- a lövési távolságra is lehet következtetni belőlük.

Vizsgálatukra klasszikus és modern eljárások egyaránt ismeretesek, melyek a nyomokban jelen levő, a lőport alkotó kémiai anyagok kimutatásán alapulnak.

A teljesen el nem égett lőpor nitráttartalmának kimutatására szolgál az ún. „paraffinos vizsgálat”, mely során a tömény kénsavban oldott difenil-amin hatására pozitív reakció esetén kékes elszíneződést kapunk. Mivel a nitrátok a természetben igen sok helyen fordulnak elő, ezért a reakció nem specifikus.

A fémek elemek közül az ólom, az antimon és a bárium az, amelyek együttes előfordulása utal lőpormaradvány jelenlétére. Harrison és Gilroy 1959-ben dolgozta ki az ólom és a bárium együttes kimutatásán alapuló rhodizonátos tesztet. Az eljárás során a vizsgálandó felületre borkősav oldattal átitatott szűrőpapírt szorítanak, majd a szűrőpapírt nátrium-rhodizonát oldattal permetezik le. Az ólom és bárium nyomok erős vörös színreakciót mutatnak.

A nyomokban jelen levő ólom, antimon és bárium különböző vegyszerez analitikai úton történő kimutatásánál nagyobb biztonsággal kutathatók fel a lőpormaradványok a különféle műszeres mikroanalitikai technikák révén.

A lövő kéz meghatározása

A „lövő kéz” meghatározásának természettudományos módszere azon a jelenségen alapszik, hogy ha egy fegyvert elsütnek, akkor a lőporgázoknak egy igen kis hányada lecsapódik a fegyvert elsütő kéz (= „lövő kéz”) felületére. A lőporgázok ugyanis igen finom füst alakjában szilárd halmazállapotú anyagokat tartalmaznak.

A lőporgázokban levő füstöt alkotó szemcsék jelentős része nem a lőporból, hanem a csappantyú gyúeleggéből származik, mivel az el nem égett vagy félig elégett lőpor-szemcsék zömében a csőtorkolaton keresztül távoznak, és viszonylag nagy méretük miatt nem kerülnek vissza a kéz felületére. Ez alól akkor lehet kivétel, ha a lövés rossz minőségű fegyverrel és régi lőszerrel történik.

gi fogalmak, és így jogilag kábítószertnek az az anyag számít, amely az 1961-es Egyezmény hatálya alá esik, pszichotrop anyagnak pedig az, amelyik az 1971-es Egyezmény jegyzékein szerepel. (Magyarország természetesen tagja mindkét nemzetközi egyezménynek.)

A másodlagos lőtényezőknél⁶⁷ is nevezett mikroméretű szemcsék⁶⁸ részben a csőtorkolatból, részben a závarzat tömitési hiányosságain keresztül jutnak a lövést leadó kézre. A szakértői vizsgálat ezeknek a mikroméretű anyamaradványoknak a kimutatására irányul, melyek kémiai elem-összetétele specifikus, jelenlétük egyértelműen lövési eredetre utal.

Hagyományos gyutacsot tartalmazó lőszeres esetében a kéz felületére lerakódó anyamaradványban az ólom (Pb), az antimon (Sb) és a bárium (Ba) együttes előfordulása utal lövésre. Esetenként ezekhez az elemekhez még járulékosan ón (Sn) és higany (Hg) is társul. A modernebb, úgynevezett környezetkímélő gyutacsokat tartalmazó lőszeres kilövése során cink (Zn) és titán (Ti) rakódik le a bőrre.

Miután ezek az elemek – a löporfüstre jellemző finom eloszlásban és arányban – a természetben együtt máshol nem fordulnak szabadon elő, ezért együttes kimutatásuk révén egyértelműen igazolható a lövés leadása.

Annak a személynek a kezét, akiről azt feltételezzük, hogy viszonylag rövid idővel a vizsgálat előtt lövést adott le, az erre a célra rendszeresített mintahordozóval szakszerűen le kell tapogatni.

Nagyon fontos ügyelni arra, hogy a letapogatás előtt a bűnügyi technikus alaposan mosson kezet, és vegyen fel új gumikesztyűt! Kerülni kell ugyanis minden olyan kontaktust, ami irreleváns anyagátadáshoz vezethet. Szem előtt kell tartani, hogy a szolgálatban levő rendőrök kezén lehetnek lőmaradványok!

A megfelelő előkészítés után a mintahordozó átlátszó kupakját le kell venni, majd a mintahordozó fekete körfelületéről a védőfóliát el kell távolítani. A védőfóliát azonnal el kell dobni, azt tilos a felületre visszarakni!

Az inkriminált kezet a mintahordozó fekete, ragacsos felületével kell letapogatni a hüvelykujjtól a középső ujjig bezárólag a kézfej külső felületén. Minden egyes tapogató mozdulatnál a mintahordozót kb. egy másodpercig kell a bőrfelületen tartani, hogy az anyamaradványok a bőr pórusaiból is a mintahordozó felületre kerüljenek. (A művelet kézfejenként kb. egy percig tart.) A letapogatás befejeztével az átlátszó műanyagkupakot vissza kell helyezni. Vigyázni kell arra, hogy a fekete felülethez a letapogatás után semmi nem érhet hozzá.

A rögzített anyamaradványokat az *ORFK Bűnügyi Szakértői és Kutatóintézet Fizika-kémiai Szakértői Osztály Morfológiai és szerves Analitikai Laboratóriumába* kell vizsgálatra küldeni.

A fizikus szakértő röntgen mikroanalizátorral felszerelt pásztázó elektronmikroszkóppal kutatja fel a gyúeleggégés maradványaiból származó mikroméretű szemcséket. A műszer segítségével az ezredmilliméternél kisebb szemcsék esetében is meg lehet határozni a szerves elemösszetételt, ezáltal eldönthető, hogy egy szemcse valóban lőmaradványnak minősíthető-e.

⁶⁷ A nemzetközi szakirodalomban használt elnevezés: GSR, az angol Gun Shot Residue rövidítéseként.

⁶⁸ Méretük a milliméter ezred része körüli.

7.3. AZ ANYAGMARADVÁNYOK KRIMINALISZTIKAI JELENTŐSÉGE

Az anyagmaradványok kriminalisztikai jelentősége elsősorban az, hogy eredetük megállapítható, így bizonyító értékkel rendelkeznek. A bizonyítás során gyakran elegendő a csoportazonosság megállapítása, de – rendszerint a morfológiai jellemzők alapján – ugyancsak gyakori az egyedi azonosítás is.

Az anyagmaradványok megtaláláskori helyzetéből, elhelyezkedéséből, formájából, egyáltalán az adott helyen való előfordulásukból következtetni lehet az esemény lefolyására, illetve igen gyakran a részt vevő személyekre, az elkövetőkre.

Az anyagmaradványok emellett lehetővé teszik személyek vagy tárgyak azonosítását (saját csoport, vagy egyedi azonosságuk megállapításán keresztül).

Akkor is létrejönnek, ha a bűncselekmény elkövetője különösen óvatosan jár el.

Azokban az igen gyakori esetekben, amikor az azonosító objektum nem áll a szakértő rendelkezésére, a vizsgálatokból levonható következtetések csak arra irányulhatnak, hogy a vizsgálati tárgyak – esetünkben az anyagmaradványok – közös eredetűek-e, vagyis azonos személytől és/vagy tárgytól származnak-e.

Egyes biológiai anyagmaradványoknak a helyszínen történt kimutatása már önmagában is a cselekmény tényleges megtörténte utal.

Kimagaslóan nagy kriminalisztikai jelentőségük van a mikroméretű anyagmaradványoknak, ami több tényezőtől is adódik. Egyfelől az indokolja fontosságukat, hogy keletkezésük a tárgyak kölcsönhatásának következtében törvényszerű. Másrészt pedig az jellemző rájuk, hogy igen jól tapadnak a hordozóra, akár évekig is megmaradnak. A látható nyomok esetében a tettes igyekszik azoktól megszabadulni. A mikroméretű anyagmaradványokkal kapcsolatban ez már nehezebb feladat, mivel azok mindenféle külső hatásnak, eltüntető, megsemmisítő szándéknak ellenállnak, így akár évek múlva is vizsgálhatók.

8. A KRIMINALISZTIKAI ÍRÁSVIZSGÁLATOK

A nyomozó hatóságok mindennapi bűnüldöző tevékenységük során gyakran kerülnek olyan helyzetbe, hogy valamilyen írás, kézírás szakértői vizsgálatára van szükség. Úgy tűnhet, hogy erre egyre ritkábban kerül majd sor, hiszen a kézírás, az íráskép a számítástechnika előretörésével jelentősen átalakul. Tény, hogy napjainkban egyre ritkábban készülnek klasszikus értelemben vett kéziratok, kézzel írt levelek és rohamosan terjednek a számítógép segítségével elkészített írásművek vagy a mobiltelefonon küldött rövid üzenetek – mégis a kézírásnak a mindennapi életben betöltött szerepe még jó ideig fennmarad.

Kiemelt szerepe lehet a kézírásnak – elsősorban az *aláírásoknak* – a hitelesítés területén. A személyi okmányok például sok esetben csak a tulajdonos aláírásával együtt hitelesek. A banki megbízások, az ügyintézés, vagy a bankkártyával történő fizetés ritkán elképzelhető aláírás nélkül.

A kézírás kriminalisztikai szerepe abban rejlik, hogy minden ember kézírása egyedi tulajdonságokkal rendelkezik, ezáltal a személyazonosítás egyik eszköze lehet. Természetesen a vizsgálatok minden esetben az igazságügyi kézírászakértő tevékenységi körébe tartoznak.

Említést érdemel, hogy írásvizsgálatokkal nem csak a kriminalisztika foglalkozik, hanem más tudományok, (ágazatok) is, mint a pedagógia, a nyelvtudomány, a pszichológia, a fiziológia és a pszichiátria; és kézírás-vizsgálattal a grafológia is foglalkozik.⁶⁹

⁶⁹ Az, hogy a grafológia tudomány-e, ma szakmai viták tárgya – *a szerk.*

1. Az írás és a kézírás fogalma

Az írás illetve a kézírás kifejezések első hallásra talán szinonimáknak tűnhetnek, azonban a kriminalisztikai írás-, kézírásvizsgálatok területén szükséges a két fogalom kategorikus elhatárolása.

A Magyar Értelmező Kéziszótár szerint az „írás” szónak a szövegkörnyezettől függően többféle jelentése is lehet. Utalhat többek között *irodalmi tevékenységre, megélhetési forrásra, magára az írómozgásra, és egy adott tevékenység eredményeképpen megjelenő írásképre* is. Így a következőképpen határozható meg az írás definíciója: **„Az írás az emberi érintkezésben a beszédet kiegészítő eszközrendszer, a beszéd rögzített változata, amely írásjegyek és írásjelek segítségével lehetővé teszi a gondolatoknak marandó rögzítését, ezáltal térbeli korlát nélküli közvetítését.”**⁷⁰

Fontos megjegyezni, hogy adott írás csak egy nyelvre vonatkozik, azaz etnikumközi. Csak azok értik, akik elsajátították a beszélt nyelvet tükröző írásjelek fogalmi jelentését. A legelterjedtebb írások a kínai, az angol, az orosz, a spanyol, a japán és a német. Egy adott nyelv sem egyfajta írásrendszerrel rendelkezik. Példáért nem kell messzire menni, a hazai, a magyar írás fogalma is több írásfajta fed le. Az írás lehet többek között kézírás (kisbetűs vagy nagybetűs), (nyomda)technikai úton készített írás (kisbetűs, nagybetűs vagy vegyes), gyorsírás, vakírás (Braille írás), titkosírás vagy átalakított grafikai jelekből álló írás.

Mivel az írás és a kézírás egymással nem helyettesíthető fogalmak, így nem kerülhető meg az – ugyancsak többféle jelentésű – „kézírás” kifejezés fogalmi tisztázása sem. A kézírás jelenthet többek között

- egy adott kéziratot, vagy
- egy bizonyos személy egyéni, sajátos tulajdonságokkal rendelkező kézírását.

A kézírás definíciójaként a következő meghatározás adható: **az „írómozdulatok állandó rendszere” egy pszichológiai készségen nyugvó motoros képesség, a kézírás pedig vagy egy eserint lebonyolódó mozdulatsor, vagy e mozdulatsor tárgyiasuló eredménye.** (A tárgyiasult eredmény megjelenési formája a *kézirat*.) A sok gyakorlás következtében megszokottá vált, állandósult, egyedi sajátosságokkal rendelkező kézmozgások segítségével elkészített kézírás *egyedi, az író személyre jellemző sajátosságokkal rendelkezik*. Így kézírásának vizsgálata alapján adott személy azonosítható.

A kézírás grafikai formája az ember élete során az írástanulás kezdetétől a kiírt formákon keresztül az íráshanyatlás korszakáig törvényszerűen változik, átalakul. Ennek következtében a kézírást jellemző állandóság is csak *relatív*, és csak egy adott korszakra vetítve értelmezhető.

2. A kézírásvizsgálatok tudományos alapjai

Az írás mint tevékenység *elsődlegesen az agy által irányított cselekvés*. Természetesen, magát az adott írásképet, annak sajátosságait befolyásolják az agy mellett az írásban részt vevő izomcsoportok tulajdonságai, valamint egyéb külső körülmények is, melyek elváltozott, illetve elváltoztatott írásképet eredményezhetnek.

Az írómozgások mechanizmusát vizsgálva kijelenthető, hogy a folyamatos és állandó gyakorlás eredményeképpen körülbelül 17-20 éves korra alakul ki az agyi automatizmus. Értelemszerűen figyelembe kell venni a gyakorlás mértékét is. Előfordulhat, hogy egy keveset író személynél alacsonyabb szinten alakul ki a kézírás során fellépő agyi automatizmus, és csak koncentrált figyelemmel képes a betűk, betűkapcsolatok képzésére. Ennek következtében írása során alapvetően az iskolai alapformákhoz ragaszkodik, kézírása

⁷⁰ Krimináltechnika II. (Rejtjel Kiadó, Budapest, 1998., szerk.: dr. Illár Sándor), 39. old.

nem válik kiírttá, kevés egyedi sajátosságot tartalmaz. A kézírásban, a betűképzésben az iskolai tanult, azaz standard formáktól való eltérés a tanulás folyamatában már sokkal korábban is megjelenik, és a kézírás természetesen az iskolai képzési időn túl is fejlődik: a dinamikus sztereotípiák rögzülésével egyre tartósabbá, kiírtabbá válik a grafikai kép. De még egy kiírt kézírás is változhat különböző befolyásoló tényezők hatására, melyek következtében a kézírás variációinak széles palettájával találkozhatunk még a természetes írómozgással kivitelezett grafikai produktumnál is. Azonban a hosszabb idő alatt rögzült írómozgások rendszerének teljes megváltozása nem lehetséges, még akkor sem, ha az író személy azt tudatosan megpróbálja.

Egy agyi automatizmus vezette kézírás tehát egyedi, hosszabb időn keresztül relatíve állandó, és a kézírásban kifejeződő sajátosság-komplexumok alapján adott személyhez hozzárendelhető. Egy kézírás egyediségének megállapításához alapul szolgáló kiindulópontokat az egyes sajátosságok nyújtják, amelyek formai megjelenésüket és képzési mechanizmusukat tekintve eltérnek a tanult iskolai kézírás jellemzőitől.

A kézírás alapján történő személyazonosítást egy adott személy kézírásában meglévő sajátosságok összességének egyedisége, minden más személy kézírásától való különbözősége teszi lehetővé. A grafikai képben lévő írássajátosságok vizsgálata, egy adott személynek kézírása alapján történő azonosítása igazságügyi írásszakértői feladat.

8.1. AZ ÍRÁSMINTÁK FAJTÁI

Az írásvizsgálatok során, ahol a minták keletkezésének és létrehozásának körülményei különös jelentőségűek, három – létrejöttük és jelentőségük alapján egymástól jól elkülöníthető – írásminta fajtát lehet megkülönböztetni:

- a spontán és
- a felpontán írásmintákat, valamint
- a próbairást.

Az írásszakértői vizsgálatok céljára történő írásminták beszerzése során figyelembe kell venni keletkezésük, létrejöttük körülményeit, a vizsgálatok céljára történő felhasználhatóságuk mértékét és a velük szemben támasztott kriminalisztikai követelményeket.

1. A spontán írásminták

Spontán írásminta alatt a kérdéses személytől vagy íróeszköztől származó olyan írást kell érteni, mely nem az adott ügy kapcsán, hanem attól függetlenül, a mindennapi tevékenység során jött létre, például levelezés. Nagy előnyük, hogy az író személynek az írás keletkezését befolyásoló tényezőktől – például álló testhelyzet – meghatározott, de alapvetően torzításmentes grafikai írásképét tükrözik vissza. Az írás alapján történő személyazonosítás területén jelentőségük annak köszönhető, hogy az írat szerzője az írásfolyamat során nem figyel arra, hogy a rá jellemző szövegszerkesztési, illetve grafikai sajátosságokat elleplezze, álcázza, vagy valamilyen módon eltorzítsa.

A mindennapi életben létrejövő, és az írás készítőjének szövegszerkesztési és grafikai tulajdonságait jól tükröző spontán írásminták csak abban az esetben tudják feladatukat teljes mértékben betölteni, ha megfelelnek az alábbi követelményeknek:

a) Igazolhatóan a kérdéses személytől származzanak, azaz eredetüket alaposan ellenőrizni kell. Az adott ügy szempontjából teljesen félrevezető következtetéseket eredményezhet egy téves adatokkal biztosított spontán írásminta. Nagyobb az esélye a tévedésnek, ha a kérdéses személyi körben azonos vagy hasonló nevű egyének (pl. apa - fia) találhatók.

b) A kérdéses írással azonos írásmódban és tartalommal (pl. nyomtatott nagybetűs vagy idegen nyelven készített írás, aláírás, számok írása) készüljenek. Ez azért fontos, mert így biztosítható, hogy a spontán minta a kérdéses írat írásképeivel megegyező grafikai elemeket tartalmazzon.

c) A kérdéses írással közel azonos időben készüljenek. Ez azért fontos, mert az írás – még a felnőtt korra jellemző úgynevezett kiírt írás is – az idő múlásával vagy különböző körülmények hatására (pl. életkörülmények vagy munkakör változása, sérülés, alkoholizmus) időlegesen vagy akár tartósan is megváltozhat.

d) Amennyiben a szükséges információk az írat keletkezésének körülményeiről rendelkezésre állnak, ügyelni kell arra, hogy lehetőség szerint a spontán minták is az ennek megfelelő módon (pl. álló testhelyzet, függőlegesen tartott íráshordozó, alkoholos befolyásoltság) elkészített iratok közül kerüljenek ki.

e) Beszerzésük során törekedni kell a teljességre, arra, hogy az írás minden olyan grafikai variációt tartalmazzon, mint a kérdéses írat. Ennek érdekében szükség szerint akár nagyobb mennyiségű írat is biztosítható.

Az írásszakértői vizsgálatok számára mindig célszerű, bizonyos esetekben (pl. aláírások, idegen nyelven készített írások, számok írásának vizsgálata) követelményszerűen ajánlott a spontán írásminták beszerzése. Spontán mintaként többek között

- a különböző hivataloknak, önkormányzatoknak, okmányirodáknak elküldött, beadott, hivatalos iratok, aláírt okmányok, átvételi elismervények,
- levelezések (rokonoknál, barátoknál stb.),
- határidőnaplók,
- nyomtatott nagybetűs írás esetében keresztrejtvények,
- számok vizsgálatához telefonnoteszek

jöhetnek számításba.

2. A félspontán írásminták

A félspontán írásminták már a kérdéses eljárás során keletkeznek – például jegyzőkönyvi aláírások – de nem kifejezetten szakértői vizsgálatok céljaira. Ebben az esetben előfordulhat, hogy a kérdéses személy tudatosan változtatja, vagy változtatni próbálja írását, de általában torzításmentes a grafikai kép.

A félspontán írásminták átmenetet képeznek a spontán minták és a próbairás között. Egy adott ügy kapcsán keletkezett hivatalos iratokon legtöbb esetben szerepelnek a kérdéses személy(ek) aláírásai. Ezek a grafikai produktumok jellegükénél fogva alkalmasak lehetnek szakértői vizsgálatok céljaira is, mert általában torzításmentesen készülnek, és sokszor a próbairás meghatározott feltételeinek is – egyszerre több, öt-tíz aláírás is keletkezhet – megfelelnek. Természetesen nem csak aláírások jöhetnek létre ily módon, de ez a fajta – alapvetően hitelesítési célokat szolgáló – grafikai produktum a legjellemzőbb félspontán írásminta.

3. A próbairás

A próbairások céljukat tekintve kifejezetten írásszakértői vizsgálatok számára készülnek.⁷¹ Előnyük, hogy a kérdéses irattal megegyező, illetve több különböző írásfajtában készülhetnek; szükség esetén többször ismételhetők; és tartalmazzák a kérdéses anyagban szereplő összes grafikai jelelemet.

8.2. AZ IRATOK RÖGZÍTÉSE ÉS CSOMAGOLÁSA

Az iratok, csakúgy mint egyéb anyagi elváltozások vagy tárgyak

- leírással,
- fényképezéssel illetve videotechnika alkalmazásával, valamint
- eredetben

⁷¹ A krimináltechnika részletesen foglalkozik a próbairások felvételével; ez azonban nem tartozik az alapismeretek körébe.

rögzíthetők. A későbbi szakértői vizsgálatok sikerének biztosítása érdekében nagy jelentőségű a különböző rögzítési módok helyes végrehajtása. Büntetőügyekben a különböző iratok rögzítésére alapvetően nyomozási cselekmények (szemle, házkutatás stb.) keretein belül kerül sor.

A rögzítendő iratról **leírást** kell készíteni, melyet a nyomozási cselekményről készített jegyzőkönyvnek illetve jelentésnek tartalmaznia kell. Az iratról készített leírás alap szabálya, hogy annak alapján az irat azonosítható legyen. Ennek érdekében fel kell tüntetni valamely egyedi jellemzőjét.⁷²

Elképzelhető, hogy az irat a rögzítés, csomagolás, tárolás, szállítás során megsérül, megsemmisül, ezért az iratokat az eredetben történő csomagolás előtt minden esetben le kell **fényképezni**. Fontos, hogy az elkészült fényképek alapján szükség esetén később írásszakértői vizsgálatok is végezhetőek legyenek, ezért méretarányos, torzításmentes felvételeket kell készíteni. Mivel az elkészült fényképeken a valóságos méretek nem látszanak, az iratokról készített felvételekhez hiteles mérce használata szükséges.

Előfordulhat, hogy az iratokon az íráson kívül **egyéb releváns anyagi elváltozások**, nyomok (például ujjnyom), anyagmaradványok (például nyál) is találhatóak, melyek más szakértői vizsgálatokat is lehetővé vagy szükségessé tesznek. Fontos, hogy a rögzítés során az írással mellett ezek az anyagi elváltozások se szenvedjenek sérülést.

Az **eredetben** történő rögzítés során a fentebb leírtak érdekében tilos:

- a rögzítendő iratokat fedetlen kézzel megfogni (célszerű a gumikesztyű, vagy a gumivégű csipesz használata);
- az iratokra írni, azokra bármilyen feljegyzést tenni, fontosnak ítélt információkat bekeretezni, aláhúzni vagy egyéb módon kiemelni;
- az iratokat máshol, mint ahol eredetileg is voltak, összehajtani;
- összegyűrt iratokat simítgatni;
- az iratokat összetűzni, összefűzni, összeragasztani;
- az iratokat erős fény, hő vagy nedvesség hatásának kitenni;
- tépett iratokat összeragasztani vagy felragasztani.

Szükségessé válhat nedves iratok kiszáritása, ez azonban csak szobahőmérsékleten, fénytől védve történjen.

A rögzítést követő **csomagolás** általános szabályai közé tartozik, hogy azt úgy kell végrehajtani, hogy

- az iratokon külső behatás elváltozást ne okozhasson;
- a csomagból a csomagolóanyag megsértése nélkül az irat ne legyen kicserélhető.

A fentieket figyelembe véve csomagolás céljára legcélszerűbbek a különböző méretű, más célra még nem használt műanyag tasakok, mert iratvédelmi funkciójukon kívül megőrzik az azokról származó, a mozgás során róluk lehulló különböző méretű anyagmaradványokat (például hajszálat, elemi szálakat), amelyek később rögzíthetők és vizsgálhatóak, és a nedvességnek, szakadásnak, gyűrődésnek illetve egyéb külső behatásnak jobban ellenállnak, mint a papírzacskó.

A becsomagolt iratokat bűnjelcímkével minden esetben el kell látni.

⁷² Értelmszerűen a leírásnak nem kell minden adatot tartalmaznia, a cél az, hogy a leírtak alapján az irat minden kétséget kizáróan azonosítható legyen. Adott esetben elegendő lehet egyetlen egy sorszám feltüntetése is az irat egyediségének megállapításához.

Gyakori hiba, hogy az irat(ok) csomagolása után, azt alátétként használva kerül sor a csomagoláson a szükséges adatok feltüntetésére. Ennek következtében a már becsomagolt irato(ko)n – elsősorban az önindíggal ellátott számlákon – különböző sérülések, feljegyzések keletkeznek, melyek a későbbi szakértői munkát gátolják, vagy akár lehetetlenné teszik. Fontos tehát, hogy időben előbb történjen az adatok feltüntetése, a címzés a csomagoláson, mint maga a csomagolás végrehajtása.

Amennyiben a felkutatás, rögzítés, csomagolás következtében valamely okból az iraton a megtaláláskori állapotához képest elváltozás jön létre, a változás okainak az eljárás okmányaiból ki kell tűnnie.

Az iratok felkutatására irányuló eljárás során minden olyan tárgy, illetve anyag (számítógépes vagy egyéb irodatechnikai háttér, nyomdatechnikai eszközök, újságok, festékek, ragasztók, vegyszerek, minták, piszkozatok stb.) párhuzamos felkutatását is meg kell kísérelni, ami a kérdéses irat, okmány vagy írás elkészítését lehetővé tehetné, és amely a szakértői vagy egyéb bizonyítást elősegítheti. A szemetesvödört, illetve az iratúzózt minden esetben érdemes átnézni.

Az iratok rögzítésének, csomagolásának speciális esetei

Megtörténhet, hogy a leírásra, fényképezésre, videotechnikára, eredetben történő rögzítésre, csomagolásra vonatkozó általános kriminalisztikai szabályok mellett, az iratok sajátosságaiból adódóan, speciális előírásokat is be kell tartani azok rögzítése és a csomagolása során.

A **nagyobb méretű rögzítendő iratok** esetében (például plakát, térkép, falinaptár stb.) több, egymást átfedő méretarányos részletfelvételeket kell az iratról készíteni, melyek a nagyítás után egységes egésszé vághatóak össze. Az iratokból hengert kell készíteni, vigyázva, hogy a már meglévőkhöz kívül újabb gyűrődés vagy törés az iratokon ne keletkezzék. Ezek után kerülhet sor a csomagolásra, amit bűnjelcímkével kell ellátni.

Hőhatásnak kitett iratok rögzítése esetében különös gondossággal kell eljárni, hiszen ezek az iratok sokszor elvesztették szilárdságukat, és könnyen széteshetnek, ami a későbbi szakértői vizsgálatokat lehetetlenné teszi. Hőhatásnak kitett iratok esetén a fényképezés különös szabályai közé tartozik, hogy mindig nagy mennyiségű, több irányból elkészített fényképeket kell készíteni.

Amennyiben felmerül a gyanú, hogy az adott irat, vagy egyéb íráshordozó **valamilyen vegyi anyagot** tartalmaz, azzal van átitatva, (például látens írás) szükség esetén szaktanácsadó bevonása lehetséges.

Gyakran előfordulhat, hogy az írást **olyan hordozóra** – házfal, aszfalt, ajtó stb. – készítik, **amely nem mozgatható**, a helyszínről nem távolítható el, ezáltal nem csomagolható, ilyen például a falfirka. Ezekben az esetekben a leírás és a méretarányos valamint részlet fényképfelvételek után olyan felvételeknek is kell készülniük, amelyek az íráshordozó sajátosságaiból adódó grafikai vonalvezetési hibákat is rögzítik. Fontos továbbá, hogy mind az írás, mind a hordozó anyagából a későbbi összehasonlító szakértői vizsgálatok céljából anyagmaradványok is rögzítésre kerüljenek.

Külön gondot jelenthet, ha egy eljárás során nagyon **nagy mennyiségű iratot** kell lefoglalni, például csödbüntett, sikkasztás esetén egy teljes könyvelési iratköteget. Amennyiben lehetőség van felkészülni a nyomozási cselekmény végrehajtására, gondoskodni kell megfelelő mennyiségű összekötőző spárgáról, vagy bőrdöngőről, nehogy a lefoglalt irathalmaz szállítás közben szétsüsszon, összekeveredjen, amelynek újbóli rendszerezése rengeteg energia- és időráfordítást igényel.

Amennyiben **felragasztott, odatűzött, -szögezett vagy felvarrt iratokat** kell rögzíteni, ügyelni kell, hogy azok ne sérüljenek meg. Ha ez elkerülhetetlen, mindenképp – a kriminalisztikai fényképezés szabályait értelemszerűen betartva – felvételeket kell készíteni az iratokról. Ezek után kerülhet sor az iratok rögzítésére, ami, elsősorban a felragasztott iratok esetében, nem mindig jár sikerrel. Az adott helyzettől függően sor kerülhet tárgyak, anyagmaradványok (ragasztó, hordozó felületől származó stb.) rögzítésére is.

Fentiekből látható, hogy az iratok rögzítése során **gyakran** megtörténhet, hogy a szokványostól eltérő körülmények miatt a nyomozási, eljárási cselekménybe **szaktanácsadó bevonása szükséges**.

8.3. KÉZÍRÁSOK SZAKÉRTŐI VIZSGÁLATI LEHETŐSÉGEI

1. A vizsgálat feltételei és szükségessége

Egy kézírás vizsgálatának lehetősége *akkor adott*, ha az irat szerzőjének megszokott írómozdulatait, azaz az író tevékenység produktuma – mint a megszokott írómozgások visszatükröződése – rögzített formában rendelkezésre áll.

A kézírás készítőjének azonosításához azonban szükséges, hogy a vizsgálatra rendelkezésre álló iraton az írássajátosságok egységességükben megjelenjenek és minőségileg elegendőek legyenek, azaz adott személy megszokott írómozdulat-rendszere visszatükröződjön, valamint az azonosítandó személytől származó minta is rendelkezésre álljon.

Egy *lehetséges* kriminalisztikai írásvizsgálat elvégzésének adottak a feltételei, ha egy jogilag releváns eseményhez kapcsolódó kérdéses kézírás áll rendelkezésre, melynek eredetét (készítőjét) tisztázni kell. Nem csak lehetőségként jelentkezik azonban, hanem *szükséges* a vizsgálat elvégzése abban az esetben, ha az iratok mint terhelő vagy enyhítő körülmények jelentős szerepet játszanak az esemény (pl. bűncselekmény) tisztázásában. Az írásvizsgálat lehetőséget nyújt az író személy és egy adott esemény/cselekmény közötti kapcsolat feltárására, következtetések levonására, verziók megerősítésére vagy elvetésére.

2. Vizsgálati lehetőségek az összehasonlító vizsgálatok során

A kézírászakértői vizsgálati lehetőségeket alapjaiban behatárolják a szakértő rendelkezésére bocsátott iratok fajtái, hiszen nem mindig van mód az összehasonlító vizsgálatok elvégzésére. Amennyiben mind a kérdéses irat, mind a hozzárendelhető megfelelő minőségű minta vizsgálat tárgyává tehető, az adott ügy függvényében a szakértői vizsgálat legtöbbször az alábbi kérdéskörökkel kapcsolatban merülhet fel:

- a kézírást készítő személy azonosságának megállapítása,
- az irathamisítás tényének, módjának felfedése,
- írástorzítás megállapítása,
- elváltozott írások kiszűrése.

3. Vizsgálati lehetőségek a kérdéses iratok vizsgálata során

Nem minden iratvizsgálat során áll azonban rendelkezésre egyúttal összehasonlító minta is, de ezekben az esetekben is lehet jelentősége egy szakértői vizsgálat elvégzésének, amely támpontokat adhat az eljárás további szervezéséhez, tervezéséhez, verziókat erősíthet meg, vagy éppen ellenkezőleg, új irányvonalat jelölhet ki.

Összehasonlító minta hiányában a kérdéses iraton lévő igazságügyi írásszakértői vizsgálat irányai a következők lehetnek:

- a szándéktalanul készített írások (átnyomás) kiolvasása,
- vonalkeresztvezetékeknél írások, vonalfedések sorrendiségének meghatározása,
- törlések, javítások, átírások vizsgálata,
- torzítás megállapítása,
- irathamisítás tényének megállapítása (például kettő fedésbe hozható kérdéses aláírás esetén),
- nagy mennyiségű iratok közül a hamis iratok kiszűrése,

- hamisítás módjának megállapítása,
- íráskörülmények (íráshelyzet, befolyásoltság) tisztázása, valamint
- nehezen olvasható szövegek elolvasása.

A felsorolás nem teljes, nem is lehet, hiszen mindig egy adott ügy határozza meg az elvégzendő feladatokat, a szakértői vizsgálatok célját, tartalmát.

4. A szakértő bevonása az írásvizsgálatokba

A Be. 99–113 §§ tételesen rendelkeznek a szakértő alkalmazásának törvényi feltételeiről, melyek értelemszerűen vonatkoznak az írásszakértő kirendelésének szabályaira is. A törvény alapján ha a bizonyítandó tény megállapításához vagy megítéléséhez különleges szakértelem szükséges, szakértőt *kell* alkalmazni.

Írásszakértő alkalmazására nem rendelkezik kötelező jelleggel a törvény, a vezető mérlegelési szerepe tehát különösen jelentős a kirendelés szempontjából. A kirendelés menete során a szakértő alkalmazásának szükségszerűsége mellett vizsgálni kell a kirendelés *időszerűségét* is. Figyelembe kell venni a szakvélemény elkészítéséhez szükséges időt, melyet összhangba kell hozni a nyomozás határidejével. A legfontosabb annak átgondolása, mit kell bizonyítani. Amennyiben szükséges, további vizsgálati anyagokat kell összegyűjteni, mintákat (például spontán írásmintát) kell beszerezni. Csak ezek után kerülhet sor a konkrét határozat elkészítésére. Rendszerint egy szakértőt kell alkalmazni, de ha a vizsgálat jellege szükségessé teszi, több szakértő is kirendelhető.

9. OKMÁNYOK KRIMINALISZTIKAI VIZSGÁLATA

Napjainkban az okmányok⁷³ vizsgálatának kriminalisztikai jelentősége egyre fokozódik. Ennek a folyamatnak – mely elsősorban a hamisítások mennyiségi és minőségi átalakulásában figyelhető meg – több összetevője könnyen felismerhető.

Ezek közül az egyik legfontosabb, hogy egyre többféle és egyre magasabb értékeket képviselő okmányt bocsátanak ki, ezáltal természetesen megnőtt az okmányokkal történő visszaélések és az okmányhamisítások száma, illetőleg fokozottan nőtt az így okozott kár mértéke.

Másik jelentős körülmény, hogy gyökeresen megváltozott a bűncselekmények során felhasznált hamis okmányok színvonala. A technikai fejlődés egyre nagyobb mértékű, ezáltal egyre több munkahelyre és otthonba került – viszonylag jó minőségű hamisítványok előállítására alkalmas – fénymásoló, nyomtató stb.

Jelentős mértékben megnövelte az okmányokkal kapcsolatos bűncselekmények számát, hogy az oktatásban és a számítástechnikai képzésben illetve az Interneten nagyon sok olyan információ megtalálható, amely segíti a hamisító kedvű személyeket. Nyílt kereskedelmi forgalomban beszerezhetők olyan korszerű nyomdatechnikai eszközök, amelyek, bár igen magas árfekvésűek, nagyon jó minőségű utánzatok előállítására is alkalmasak.

Nem szabad megfeledkeznünk arról sem, hogy az okmányhamisítás egyre inkább szervezett jellegűvé válik. A hamisítással foglalkozók között – tudatos konspiráció miatt – többlépcsős munkamegosztás figyelhető meg. Egy-egy elkövető nem ismeri a hamisító csoport összes tagját, hanem csak azokat, akiket a feladatának ellátásához feltétlenül ismernie kell, így lebukása esetén a hamisító csoport többi tagja nem kerül a nyomozó hatóság látókörébe. Ilyen esetekben természetesen csak jól átgondolt, tervszerű, összehangolt tevékenységgel érhetünk el sikert a nyomozás során.

⁷³ A jog nem használja az okmány fogalmát. Az okiratot illetve annak két fajtáját, a közokiratot és magánokiratot ismeri. A kriminalisztikában okmány a személyre, tárgyra vagy azok közötti viszonyra vonatkozó, fontos adatokat tartalmazó irat, mely általában meghatározott alakítás szerint van kialakítva.

Az okmányok kriminalisztikai jelentőségéről beszélve nem szabad megfeledkezni arról, hogy az igazságügyi szervek eljárásaik során az objektív igazság megismerésére és bizonyítására törekednek, és ehhez rendszerint csak tárgyi bizonyítékokon keresztül jutnak el. Az okmányok kriminalisztikai vizsgálata ugyanis tárgyakra (okmányokra, utánzatokra stb.) terjed ki, és azokon olyan vizsgálati technikákat alkalmaznak, amelyek tárgyszerűen mérhető adatokkal szolgálnak, ezáltal igen hatékonyan segítik az igazságszolgáltatást.

Kriminalisztikai szempontból igen nagy jelentősége van annak is, hogy a technikai fejlődés nemcsak a bűncselekmények elkövetőit segíti, hanem lehetőséget ad az okmányok előállítóinak is arra, hogy termékeiket magasabb fokú védelemmel lássák el. Jelentős azonban az a fejlődés is, ami az okmányok szakértői vizsgálatainak körében tapasztalható. Ez elősegíti, hogy az okmányok illetőleg a velük kapcsolatos okmányszakértői vélemények egyre többször kerüljenek tárgyi bizonyítási eszközként a bíróságok elé.

Az okmány általában akkor lehet tárgyi bizonyítási eszköz, ha

– *bűncselekmény nyomait hordozza* (pl. egy adott bűncselekmény elkövetésekor az okmányra nyom vagy anyagmaradvány kerülhet);

– *bűncselekmény útján jött létre* (pl. ha egy hamisított okmányt teljesen az elkövető állít elő);

– *bűncselekménnyel hozható kapcsolatba* (pl. lopott, zsarolás, fenyegetés, hatására állítják ki, írják alá ill. hitelesítik, bűncselekmény elkövetésekor felhasználják stb.);

– *a bűncselekményt magára az okiratra nézve követik el*, vagyis az okmány a bűncselekmény jogi értelemben vett elkövetési tárgya (pl. ha meghamisítanak egy okiratot).

Az előbbi felsorolásból is kitűnik, hogy nem csak maga a meghamisított vagy teljes hamisítású okmány lehet egy eljárás során tárgyi bizonyítási eszköz, hanem nagy jelentőséget kell tulajdonítani a kérdéses okmányokon található nyomoknak és anyagmaradványoknak is. Ezek a tárgyasült elváltozások ugyanis származhatnak közvetlenül a hamisító(k)tól, illetve – szervezett jellegű elkövetés esetén – más szerepkört betöltőtől és természetesen a hamisításhoz használt eszközöktől. Ezek a nyomok, anyagmaradványok nem csak a hamisítás tényének igazolására alkalmasak, hanem kedvező esetben konkrét személy vagy tárgy érintettségének bizonyítására is felhasználhatók lehetnek. Ezért tehát az okmányok kriminalisztikai vizsgálata csak komplex – minden jelentős körülményre kiterjedő – lehet, különben szakszerűtlen és eredménytelen lesz ez a tevékenység.

1. Az okmányok korszerű védelmi rendszere

Hazánkban a biztonsági okmányok⁷⁴ viszonylatában nagymértékű változást jelentett az új korszerű okmánycsalád⁷⁵ kidolgozásával és bevezetésével kapcsolatos feladatokról szóló 2380/1996. (XII. 20.) kormányhatározat meghozatala.

A jogszabály – összhangban az európai integrációs törekvésekkel – fontos elérendő célokat fogalmaz meg, úgymint:

- a hatósági okmányok közhitelességéhez fűződő közérdek és állampolgári érdek,
- a korszerű igazgatási, nyilvántartási és informatikai rendszer kialakítása,
- a bűnmegelőzés és bűnüldözés hatékonyságának javítása,
- a biztonságosság növelése (védett okmány, adminisztratív védelem, adatvédelem stb.).

A hamisítás ellen védett okmányok ***korszerű biztonsági rendszere*** többszörösen is hármas tagoltságú.

⁷⁴ A biztonsági okmány fogalmát a többször módosított 86/1996. (VI. 14.) kormányrendelet a biztonsági okmányok védelmének rendjéről szóló 1. § b) pontja fogalmazza meg: „Biztonsági okmány: a természetes és jogi személyekkel, tárgyakkal, objektumokkal közvetlen vagy közvetett kapcsolatban lévő olyan irat, amely tulajdonosának (birtokosának) személyét hitelesen igazolja, vagy jogosultságok gyakorlását, illetve kötelezettségek teljesítését teszi lehetővé, amennyiben az irat jogszerűtlen, illetve rendeltetésellenes használata nemzetbiztonsági, közbiztonsági-bűnügyi, igazgatási vagy egyéb nemzetgazdasági érdeket súlyosan sérthet.”

⁷⁵ A kormányhatározat konkrétan nevesíti a korszerűsítendő okmánycsalád tagjait: útlevelek (beleértve a diplomata és külügyi szolgálati útlevelet is), személyazonosságot, illetőleg azzal együttesen jogosultságot igazoló okmányok (személyazonosító igazolvány, gépjármű-vezetői engedély), gépjármű-azonosító okmányok (forgalmi engedély, törzskönyv, járműkísérő lap).

- a) Először is három fő pilléren alapszik, melyek a következők:
- **a hamisítás-védett biztonsági okmány** (a kémiai, technikai és technológiai védelemmel előállított okmány);
 - **a biztonsági okmányok** – percről-percre megújuló – **nyilvántartási rendszere** (fontos kérdés, hogy az elveszett és elloptott jelzések is bekerüljenek a nyilvántartásba, különben a visszaélések nagy része még az okmány ellenőrzése során sem kerül napvilágra; az ún. okmányirodák felállítása és az általuk alkalmazott rendszer e feladatokat megoldotta);
 - a korszerű, híradástechnikai és számítástechnikai eszközökön alapuló **okmányellenőrző rendszer** (nagyon fontos, hogy az arra jogosult személy részére mindig rendelkezésre álljon, és ellenőrzéskor mindig a friss adatok legyenek elérhetők).
- Mindezek együttes megléte jelenthet csak megbízható védelmet a manapság egyre korszerűbb technikai eszközöket is alkalmazó magas felkészültségű okmányhamisítók ellen.
- b) Másodsor: a 86/1996. (VI. 14.) kormányrendelet a biztonsági okmányokat három **védelmi kategóriába** sorolja.
- „1. „A” védelmi kategória. Az e védelmi kategóriába tartozó biztonsági okmányok minden alkatrészét védeni kell a teljes, illetve részleges hamisítás ellen. A védelmi módszereknél a kémiai, technikai, technológiai és adminisztratív eljárásokat együtt kell alkalmazni.
2. „B” védelmi kategória. Az e védelmi kategóriába tartozó biztonsági okmányok egyes főbb alkatrészeit kell a teljes vagy részleges hamisítás ellen védeni. A védelmi módszereknél a kémiai, technikai, technológiai és adminisztratív módszereket differenciáltan kell alkalmazni.
3. „C” védelmi kategória. Az e védelmi kategóriába tartozó biztonsági okmányok hamisítása ellen és annak felismerése érdekében adminisztratív védelmi eljárásokat kell alkalmazni.”
- c) Végezetül a védelmi rendszer hármasságú aszerint is, hogy a különböző védelmi megoldásokat *kik képesek vizsgálni*. Ezek a „szintek” a következők:
- az **állampolgárok szintje** (ezeket a védelmi megoldásokat mindenki ismerheti és ellenőrizni képes);
 - ún. **alkalmazói szint** (általában a hatóság tagjai számára ismertté tett védelmi megoldások, melyek egyszerű eszközökkel vagy módszerekkel ellenőrizhetők);
 - és a **szakértői szint** (csak a szakértők számára hozzáférhető biztonsági megoldások, melyek bonyolult eszközökkel és módszerekkel vizsgálhatók).

2. Az okmányok felépítése, az okmányelemek

A biztonsági okmányok rendeltetésüknél fogva nagy mechanikai ellenálló képességgel, és ennél is nagyobb mértékű, egymásra épülő biztonsági rendszerrel kell, hogy rendelkezzenek. A védett okmányok biztonsági rendszere bonyolult, biztonsági elemeken és korszerű okmányvédelmi módszereken alapul. A biztonsági elemek és módszerek lehetnek kémiai, technológiai és adminisztratív jellegűek, melyeket általában a biztonsági okmány valamennyi alkotóelemén alkalmaznak. A biztonsági megoldások vagy az okmányelemek anyagában vagy utólagos felvitellel kerülnek kialakításra.

A biztonsági okmányok – egymás számára nélkülözhetetlen – önálló funkciót is betöltő ún. *okmányelemekből* állnak. A biztonsági okmány védelmének fokozása érdekében ezek az alkotóelemek különleges tulajdonságúak, és kereskedelmi forgalomban nem lehet azokat beszerezni. Az okmányelemek között – a különböző kötőerők hatása révén – a legszorosabb korrelációs⁷⁶ viszony alakul ki.

Az okmányelemek közötti kapcsolatban döntően fizikai, kémiai, fizikai-kémiai, koloid-kémiai, technológiai hatások érvényesülnek, melyeket különleges anyagok fel-

⁷⁶ Kölcsönös, egymástól függő.

használásával és különleges eljárásokkal alakítanak ki. Ennek következtében valamely változtatás vagy beavatkozás hatására nem csak a módosított elem, hanem az azzal szoros kapcsolatban lévő okmányelemen is – részben észrevehető, részben valamilyen eljárással láthatóvá tehető – jellegzetességek, elváltozások keletkeznek. Így tehát a hamisító tevékenysége után mindig maradnak árulkodó jellegzetességek.

Az okmányelemek a következők:

– ***hordozóanyagok*** (jellemzően: biztonsági papír /okmánypapír/, vagy műanyag kártya); ezeken felül lehet még textil, bőr, műanyag, fém ill. vegyes alapú. Az okmányok döntő többsége papír alapú volt, de az utóbbi évtizedekben a papír mellett közkedvelt alapanyagok lettek a műanyagok (pl. kártya alakú okmányok) és a vegyes alapanyagok (pl.: műszál papír vagy selyemkarton);

– ***nyomatok és védelmi megoldásai*** (alapnyomatok, szövegnyomatok, grafikai elemek, különböző nyomtatási eljárások, különleges nyomdafestékek, sorszámozás stb.);

– ***kitöltő, érvényesítő, hitelesítő elemek/anyagok*** (kézi és gépi bejegyzések és anyagai, pl. tinták, írógépszalagok, fényképek rögzítő és hitelesítő anyagai, száraz- és nedvesbélyegzők, bélyegzőfestékek, bélyegek stb.);

– ***az okmány-összeállítás anyagai és védelmi megoldásai*** (fedelek, ragasztók, a lapok rögzítésének kellékei, cérnák, kapcsok, vásznak stb.);

– ***tartozékok*** (pl. a műanyag tok, mely az okmány kibocsátója által készített és általában valamilyen védelemmel ellátott);

– ***egyéb védelmi eljárások*** (adminisztratív védelem, ellenőrző kódok, nyilvántartás, különböző változatok kiadása stb.).

A sokféle formátumból és az okmányok sokféleségéből is adódik, hogy egyetlen biztonsági okmány sem tartalmazhatja az előbbi felsorolás minden alkotóelemét.

3. Az okmányhamisítás fajtái

Az okmányhamisításnak két alapvető formáját különböztetjük meg: a részleges és a teljes okmányhamisítást.

a) ***A részleges hamisítást*** elsősorban személyi adatok vagy fénykép megváltoztatására alkalmazták, mostanában inkább végzettséget, jogosultságot igazoló illetve érvényesítő bejegyzéseket készítenek ilyen módon. A hamisítás e formájához a hamisítónak kisebb felkészültségre és minimális technikai háttérre van szüksége. Nézzük a részleges okmányhamisítás két fő csoportját:

aa) ***tartalmi hamisítás:*** Az eredeti, már kiállított okmány valamely elemét (adat, fénykép, hatósági bélyegzőlenyomat, érvényesítő címke, bélyeg stb.) utólagosan megváltoztatják. Az okmányok megváltoztatása történhet mechanikai vagy kémiai törléssel, lefedéssel, átírással, kiegészítéssel, fényképcserével, lap vagy adatoldal cseréjével, bélyegzőnyomat hamisítással, címke-, bélyegutánzatok behelyezésével stb. A tartalmi hamisítások módszerei és minőségük jelentősen átalakultak az okmányok gépi kitöltésére történő áttéréssel és a védelmi elemek fejlődésével;

ab) ***eredeti okmány vagy űrlap jogtalan felhasználása:*** Az eredeti – általában illegális úton megszerzett – okmányt jogosulatlanul vagy valótlan adatokkal állítják ki. Legveszélyesebb azonban a hatóság korrumpált tagja által illetéktelen adatokkal kiállított – még nyilvántartásba is vett – okmány.

b) **A teljes hamisítások** esetében nem a meglévő okmányok adatainak megváltoztatásával vagy hamis adatokkal való kiállításával, hanem a *hamisító által elkészített okmány adatokkal való kitöltésével* történik a hamisítás. Ezt a hamisítási formát választó hamisítónak fel kell készülnie az okmány előállítására (legyártására), ami biztonsági okmányok esetében nem egyszerű feladat. Ehhez a hamisítási formához a hamisítónak magas felkészültségre, modern technikai háttérre és sokféle alapanyagra van szüksége. Ezek után nézzük a teljes (vagy totális) okmányhamisítás két fő csoportját:

ba) **okmányutánpótlás, másolat készítése:** Létező okmány utánpótlásának, másolatának előállítása után azt valós vagy valótlan adatokkal állítják ki. Minden olyan okmány utánpótlásnak számít, amit nem a hivatalosan kijelölt nyomda készít. Ezek a hamisítványok fototechnikával, fénymásolókkal, számítástechnikai nyomtatókkal és az utóbbi időkben egyre inkább nyomdatechnikai úton készülnek – sajnálatos módon – egyre jobb minőségben;

bb) **fiktív okmány⁷⁷ készítése:** Nem létező, kitalált okmányt készítenek el, és jogosulatlan vagy valótlan adatokkal állítják ki – kifejezetten visszaélés céljából. A fiktív okmányok előállításához az előbb említett technikai háttérrel kívül általában könyvkötészeti ismeretekre és berendezésekre is szüksége van a hamisítónak.

4. Az okmányok szakértői vizsgálatának lehetőségei

Az okmányok szakértői vizsgálatát a többször módosított 86/1996. kormányrendelet és a 16/1990. IM rendelettel módosított 2/1988. IM rendelet szabályozza, így a biztonsági okmányok jelentős részének⁷⁸ vizsgálata a *Nemzetbiztonsági Hivatal Okmány- és Írás-szakértői Iroda* hatáskörébe tartozik, míg a többi vizsgálatot elsősorban az *ORFK Bűnügyi Szakértői és Kutató Intézete* végzi, de lehetőség van más igazságügyi okmányszakértők kirendelésére is.

Tisztáznunk kell, hogy az okmányok szakértői vizsgálata *általában összehasonlító vizsgálat*. A vizsgálatra küldött okmány ismérveit a szakértő összehasonlíttja egy eredeti okmány sajátosságaival. Amennyiben a mintaokmány nem szerezhető be, az összehasonlítás elvégezhető az okmány hivatalos leírása alapján is.

A szakértői vizsgálatok elvégzéséhez szükséges összehasonlító minta beszerzése a nyomozó hatóság feladata. Az okmányok esetében ez sokszor megoldhatatlan feladatot róna a hatóság tagjaira – nem is beszélve a szakmai tájékozatlanság miatt tévedésből beszerzett nem megfelelő változatú mintaokmányról (személyazonosító igazolványból jelenleg 9 fajta van forgalomban!).

Az okmány vizsgálata rendszerint természetes fényben történő szakértői szemrevételezéssel kezdődik, melynek lényege az okmányelemek észlelés alapján (látás, tapintás) történő megismerése, melyhez a szakértő különböző megvilágítási módokat (szórt fény, spot fény, áteső fény, súrló fény) alkalmazhat. A továbbiakban a szakértő az okmányelemek reflexió (fényvisszaverő) és emissziós (fénykibocsátó) tulajdonságait vizsgálhatja a látható spektrumban (VIS)⁷⁹ illetőleg nem látható ultraviola (UV)⁸⁰ és infravörös

⁷⁷ A fiktív okmányok részben új államok még meg nem ismert útlevélei, más részük tekintélyes szervezetek hivatalos iratai, harmadik csoportjuk nem létező hatóságok igazolványai, melyek visszaélés esetén bizonyos mértékű „pszichés védelmet” biztosítanak a felhasználónak.

⁷⁸ A részletes felsorolást a 16/1990. IM rendelettel módosított 2/1988. IM rendelet 3. számú melléklete tartalmazza.

⁷⁹ 400-800 nm hullámhosszúságú fénytartomány.

(IR)⁸¹ tartományokban. Így a szakértő vizsgálhatja a hordozót, a nyomatokat – ezen belül a nyomtatási technológiát, a nyomdafestéket, a nyomat morfológiai és optikai tulajdonságait –, a kitöltő, hitelesítő, érvényesítő elemeket, anyagokat és az egyéb védelmi elemeket, eljárásokat. Egyes színezékek és okmányelemek anyagi összetételükre jellemzően különböző hullámhosszú fény gerjesztése hatására fluoreszcencia vagy lumineszcencia⁸² jelenséget mutatnak. Mivel a biztonsági okmányok tervezésekor gondolnak a hamisítási lehetőségekre, az okmányelemeket úgy alakítják ki, hogy megváltoztatásuk, cseréjük, utánzásuk esetén tulajdonságaik *ne egyezhessenek meg* az eredeti ismérvekkel és ezek az ismérvek *vizsgálhatóak* legyenek. A már említett optikai vizsgálatokkal bonyolult biztonsági megoldások is megfelelően ellenőrizhetők, illetőleg sok esetben lehetőség van az ún. *rekonstrukciós vizsgálatokra*, a – hamisítás előtti – eredeti állapot megismerésére (pl.: az okmány, okirat eredeti adattartalma, vagy megfakult, elégett szövegrészek láthatóvá tétele stb.).

Az előbb említett optikai vizsgálatokon kívül *analitikai* (spektroszkópai és vékonyréteg kromatográfiai) vizsgálatok is végezhetők az okmány alkatelemei kémiai összetételének pontos megismerésére, ez is megnehezíti a hamisító dolgát. Különleges védelmi megoldások esetén az okmányok eredetiségének ellenőrzése lehetséges *vegyi reagensek*⁸³ segítségével is.

A szakértő az elvégzett vizsgálatok alapján általában az okmány eredetiségének kérdésén kívül sok, az ügy szempontjából lényeges körülményt is képes megállapítani. Ezek a következtetések vagy bizonyítékok vonatkozhatnak a *hamisítás jellegére, módszerére*; a hamisításhoz felhasznált *technológiákra* (nyomtatási, könyvkötészeti, kitöltési), *technikai eszközökre* (nyomdagép, nyomtató, másoló gép, írógép, kés, szike, olló, íróeszközök, vasaló, radír stb.), és *alapanyagokra* (papír, fólia, festékek, színezékek, ragasztók, oldószeres stb.); illetve *ezek különlegességeire*. Ezek az adatok sokszor segíthetik nemcsak a bizonyítást, hanem a felderítést is. Ne feledkezzünk meg arról sem, hogy a szakértő a hamisítási jellegzetességekből azonnal következtetni tud a sorozatjellegre is. Arra is volt már példa, hogy a szakértő a hamis okmányon talált elváltozások alapján az elkövető személyére utaló konkrét megállapítást tett.

Sajnálatos módon a nyomozó hatóság tagjai sokszor figyelmen kívül hagyják, hogy az okmányokat komplex módon vizsgálják, hogy *ne csak okmányként, hanem nyomhordozóként is számításba vegyék* – azaz nyomokat, anyagmaradványokat is feltételeznek rajtuk –, pedig ezek az elváltozások sok esetben előre vihetnék mind a felderítést,

⁸⁰ 240-400 nm hullámhosszúságú fénytartomány. Okmányvizsgálatra a 254 nm-es rövidhullámú, a 313 nm-es középhullámú (ún. UV-B) és a 365 nm-es hosszuhullámú (ún. UV-A) UV fényt használják.

⁸¹ 800-1400 nm hullámhosszúságú fénytartomány.

⁸² A *lumineszcencia* olyan fénykibocsátás, amely fénnel, röntgensugárással vagy valamilyen részecskével történő besugárzás (gerjesztés) hatására jön létre. A lumineszcencia fény hullámhossza általában nagyobb a gerjesztő fény hullámhosszánál. A kibocsátott fény a gerjesztő fény kioltásával nem szűnik meg azonnal, a kialvási idő lehet a másodperc milliommód része vagy akár több óra is. A lumineszcencia fény erőssége mindig nagyobb, mint az illető test infravörös sugárzásának az erőssége, ezért nevezik a lumineszcencia fényt hidegfénynek. A folyamat fényabszorpcióval kezdődik, ekkor a molekula gerjesztett állapotba, magasabb energiaszintre kerül. A kísérőfolyamatok leírását az egyszerűség kedvéért mellőzve, ilyenkor az történik, hogy a molekula energiafeleslegét fényemisszió formában kisugározza. Ha a fényabszorpciót követően a gerjesztési energia elvesztése 10^{-9} - 10^{-8} sec-on belül történik *fluoreszcenciának*, ha ennél hosszabb idő múlva, akkor *foszforeszcenciának* nevezik.

⁸³ Az okmány valamely anyagába meghatározott helyen különleges kémiai anyagot visznek be. Ellenőrzéskor a megfelelő reagens anyag e helyre csőppentve színreakciót vált ki.

mind a bizonyítást. Mivel az utóbbi időben a hamisításokhoz gyakran alkalmaznak számítástechnikai eszközöket, a felderítés, a bizonyítás és a nyomozás szélesítése⁸⁴ érdekében *ne feledkezzünk el a számítástechnikai adathordozók hiteles, szakszerű vizsgálatáról sem.*

5. Az okmányvizsgálatok előkészítése, együttműködés a szakértővel

Amennyiben egy okmány gyanússá válik, úgy azt le kell foglalni (csomagolni, hitelesíteni) és igazságügyi okmányszakértőt kell kirendelni. A szakértőnek felteendő kérdések szakszerűségének és a szakértőtől beszerezhető – a felderítést és bizonyítást segítő – adatok mennyiségének optimalizálása érdekében vegyük fel a kapcsolatot a szakértővel. Segíthet a gyanúsított kör meghatározásában, de fontos lehet egy házkutatásra való felkészülés esetén is. Ezeket az adatokat szükség esetén előzetes szaktanácsadói felvilágosításként is be lehet szerezni a szakértőtől, sőt szükség esetén kérhetjük a szakértő részvételét a nyomozási cselekményen a különleges eszközök, anyagok, technikai eszközök felismerésének, megtalálásának érdekében.

A szakértőnek (kirendelésakor) rendelkezésére kell bocsátani a vizsgálandó okmányt, az előzményi adatokat, illetőleg minden olyan adatot, körülményt, amely befolyásolhatja a szakértőt véleménye kialakításában. Az okmánymintákat (mintaeredeti okmány), a szakértő kérésére a nyomozó hatóságnak kell beszerezni. Törekedni kell arra, hogy a minta lehetőleg azonos sorozatú, azonos évjáratú és azonos kiállítási helyű és módú legyen. Sok esetben be kell szerezni a kérdéses okmány részletes kitöltési utasítását is.

A hatóságok sokszor megelégednek azzal, hogy a szakértő szakvéleményében megállapítja, hogy a kérdéses okmány nem eredeti. Az okmányszakértő pedig sokat segíthetne az ügy megoldásában, szakértelmével pontosan meghatározna a hamisítás módszerét, a felhasznált anyagokat, az alkalmazott eszközöket, berendezéseket. Ezek az információk nem csak a lehetséges tárgyi bizonyítékok könnyebb beszerzésére adnak lehetőséget, hanem nagymértékben előre vihetik az ismeretlen elkövető felderítését is.

A bizonyítás érdekében lehetőség van arra, hogy a szakértőnek vizsgálatra küldjük az utólag lefoglalt eszközöket, anyagokat, amennyiben alapos a gyanú arra vonatkozóan, hogy azokkal az eszközökkel és ilyen anyagok, ill. ezen anyagok felhasználásával készítették vagy hamisították az okmányt. A szakértő szakvéleményét kiegészítve az eszközök, alapanyagok azonosításával további bizonyítékot szolgáltatathat az eljárás során. Többször előfordult már – főleg beismerésben lévő gyanúsított esetében –, hogy a beismerés ténye miatt a tárgyi bizonyítási eszközként felhasználható eszközök, anyagok lefoglalására sem került már sor. Majd a vallomás visszavonása után bizonyíték hiányában az ügy megszüntetésre került.

Minden esetben értékeljük a szakértői vélemény megállapításait, mennyiben támasztja alá a nyomozás adatait, vagy mennyire kerül ellentmondásba azokkal, s kell-e ezért a nyomozási terven illetve a nyomozás menetén változtatni.

Soha ne feledkezzünk meg arról, hogy egy „okirathamisítás” eredményes nyomozása nem a hamis okirattal visszaélő személy felderítésével és bűnösségének bizonyításával kell, hogy befejeződjön, mert ***azt is meg kell állapítani, hogy ki hamisította az okmányt!*** Ennek a bűnmegelőzés szempontjából is nagy jelentősége van.

⁸⁴ A hamisító általában nem egy hamisítást követ el!

10. A SZEMÉLYAZONOSÍTÁS

A bűnözés – és így a személyazonosítás kérdése is – szinte egyidős az emberi társadalommal. A személyazonosítás, koronként változó eszközökkel és módszerekkel ugyan, de mindig azt a célt szolgálja, hogy az egyes embereket megkülönböztethessük egymástól, a kérdéses személy kilétét megállapíthassuk, de még ennél is fontosabb az, hogy a visszaeső bűnelkövetők személyét meg tudjuk határozni. Az élet legkülönbözőbb területein fordulhatnak elő olyan szituációk, amikor valaki vagy nem tudja vagy nem akarja elárulni, hogy kicsoda. A bűncselekmények elkövetői tudatosan kívánják személyüket leplezni, ismeretlen holttestek vagy önmagukról elegendő adatot közölni nem tudó személyek (szellemi fogyatékosok, leépült időskorúak, súlyos betegek stb.) esetében pedig objektív akadály lehet a személyazonosság egyszerű megállapításának. Mind az előbbi, mind az utóbbi típusú esetekben is egyaránt eredményesen alkalmazhatók a kriminalisztika erre a célra kidolgozott módszerei. A személyazonosítás napjainkban alkalmazott hatékony módszereinek kialakulásáig nagyon sok időnek kellett eltelnie, a korábbi eljárások közül nem egy esetében az eredményesség és főleg a humanitás igencsak vitatható volt.

A személyazonosítás története

A rabszolgatartó társadalmakban természetesnek számított, hogy a tulajdont képező rabszolgákat megbélyegezték, vagyis egyszerűen belesütötték a bőrükbe tulajdonosuk nevét, akinek a birtokába tartoztak. A személy kilétének megállapításánál általában sokkal fontosabb volt a rabszolgatartó tulajdonának a védelme. A középkorban, sőt még az újkorban is elterjedt volt a megbélyegzés számtalan formája. Franciaországban pl. a Bourbon-liliomot égették az elítélt vállára, és ugyancsak tüzes vassal jelölték meg a gályarabokat is. A megbélyegzés gyakran nemcsak a felismerhetőséget, hanem egyben a büntetést is szolgálta.

A XIX. századra a nagyvárosok lakosságának jelentős növekedése és a bűnözés egyre nagyobb mérvű elterjedése miatt a visszaeső bűnözők, csalók és szélhámosok azonosítása – a szinte mindennapos álnévhasználat miatt – gyakorlatilag lehetetlenné vált. A bűnözőkről készített személyleírásokat és – a fényképezés felfedezését és elterjedését követően – a fényképfelvételeket is tartalmazó bűnügyi nyilvántartások idővel kezelhetetlen halmazokká váltak. Gyakorlati szükségszerűségként fogalmazódott meg egy olyan kriminalisztikai módszer kidolgozásának az igénye, mely viszonylag gyorsan, egyszerűen és nagy biztonsággal volt alkalmas a kérdéses személy kilétének a megállapítására.

A személyazonosítás első, tudományosnak mondható módszere antropometriai⁸⁵ alapokra épült. Az 1879-ben, a francia **Bertillon**⁸⁶ által felállított személyazonosító és nyilvántartási rendszer elméleti alapját az az ismert biológiai megállapítás adta, hogy 21 éves kor után (néhány igen ritkán előforduló hormonrendellenesség kivételével) az emberek csontméretei nem változnak. A bertillonage-nak elnevezett módszer az emberi testről felvett 11 méreten alapult (testmagasság, széttárt karok közötti távolság, ülőmagasság, fej hossza, fej szélessége, jobb fül hossza, arc szélessége, bal lábszár hossza, bal középső ujj hossza, bal kisujj és a bal alkar hossza), és rendszere révén lehetőséget nyújtott az egyes személyek adatait tartalmazó kártyák osztályozása alapján nyilvántartásba vételre és természetesen a nyilvántartásból történő „visszakeresésre” is. Bertillon módszere – viszonylagos nehézkessége ellenére – a maga korában forradalmian újnak számított, és igen hasznos volt, mivel időlegesen ugyan, de megoldotta az akkor a bűnüldözés előtt álló egyik legfontosabb kérdést: a törvénysértők személyének eredményes azonosítását és adataik nyilvántartását.

Az időlegesség oka alapvetően két tényezőre vezethető vissza. Egyrészt adódott abból a matematikailag kiszámítható tényből, hogy 11 méret (hibátlan!) felvétele esetén annak a statisztikai valószínűsége, hogy két olyan személyt találjanak, akinek mind a 11 mérete megegyezik egymással 1 : 286 435 456. (Vagyis 286 435 436 főt meghaladó lélekszám után fordulhat csak elő két, egyforma adatokkal rendelkező személy.)

Mivel kétszáznyolcvanhat és fél millió felnőtt korú lakosú ország még ma is csak igen kevés van, ennél lényegesebb akadályt jelentett az a körülmény, hogy a túl sok személy adatait tartalmazó nyilvántartások kezelhetősége nehézkessé vált.

⁸⁵ *Antropometria* (görög eredetű szó), jelentése: embermérés; az antropológiának (embertannak) a testrészek méreteivel és arányukkal foglalkozó ága (Idegen szavak kéziszótára, Terra, Budapest, 1967.).

⁸⁶ Alphonse Bertillon, a Párizsi Személyazonosság Megállapításával Foglalkozó Hivatal egykori vezetője, a róla elnevezett antropometriai nyilvántartási rendszer kidolgozója.

A bertillonage sorsát a büntetettek számának gyors növekedése pecsételte meg. A szükséges méretek felvétele alapján felállított nyilvántartási rendszer viszonylag gyorsan „telítődött”, és a tárolt nagyszámú adat következtében gyakorlatilag kezelhetetlenné vált. Az utólag a kriminalisztika egyik zsákutcájának tartott személyazonosítási és nyilvántartási célú rendszer néhány évtized alatt átadta helyét egy sokkal korszerűbb és tökéletesebb rendszernek, a daktiloszkópiának, melynek csírái akkor már évek óta bontakoztak. A szerepváltás nem ment egyik napról a másikra, a két módszert eleinte együtt alkalmazták, majd az egyre szélesebb körben elterjedő daktiloszkópia fokozatosan, de véglegesen kiszorította a személyazonosítási célú antropolometriát a kriminalisztikai gyakorlatból.

10.1. A SZEMÉLYAZONOSÍTÁS LEHETSÉGES MÓDJAI

A személyazonosításra azért van mód, mert nincs két egyforma ember, akinek személyi adatai és biológiai jellemzői (kvantitatív és kvalitatív tulajdonságai) megegyeznének egymással.

A személyazonosítás leggyakrabban alkalmazott lehetséges módjai a következők:

- az *iratok* alapján történő azonosítás (ebben az esetben alapvető szempontként kell figyelemmel lenni a hitelesség kérdésére. A különféle okmányvédelmi elemek közül a lehetőséghez képest minél többnek a vizsgálatát célszerű elvégezni);
- a *fénykép* alapján történő azonosítás (felhasználhatók a modus operandi nyilvántartásban levő fényképek. Szakértő bevonására is van mód – pl. annak eldöntésére, hogy két különböző fénykép ugyanarról a személyről készült-e, vagy hogy egy, a hatóság rendelkezésére álló fénykép származhatott-e az ismeretlen kilétű személytől);
- a *biológiai sajátosságok* alapján történő azonosítás (pl. ujjlenyomat összehasonlítás, DNS-profil meghatározás, hang analízis és azonosítás valamint szagazonosítás révén);
- ritkább esetben pedig sor kerülhet személyazonosításra *helyszíni elváltozások vizsgálata* révén is (pl. ismeretlen holttestek esetében).

10.2. A SZEMÉLYLEÍRÁS

A kriminalisztikai cél a kérdéses személy azonosítása, ennek egyik igen fontos eszköze a felismerés alapját képező személyleírás.

A személyleírás alatt az emberi test külső ismertetőjeleinek és az ember jellegzetes szokásainak, egységes megjelölések segítségével, felismerésre alkalmas módon történő, írásbeli rögzítését értjük.

A személyleírás készítésekor úgy kell körülírni a kérdéses személyt, hogy az egy másik ember számára is vizuálisan megjeleníthető legyen.

A személyleírás elméleti alapját az a biológiából ismert tény képezi, hogy a magasabb rendű szervezetekre, így az emberre is az ismérvek nagy száma jellemző. Az ismérvek, vagy mindennapi szóhasználatnál élve az emberre jellemző tulajdonságok, sajátosságok, ismertetőjelek mind minőségüket, mind mennyiségüket tekintve igen nagy változatosságot mutatnak.

A vizsgálható ismérvek lehetnek állandóak és változóak. Mindkét kategórián belül számos életkor függő sajátosság is található. (Az ember neve, biológiai rasszhoz való tartozása az egész élete során változatlan marad, ezzel szemben testrészeinek alak- és méretviszonyai, fogazata, szemszíne stb. az élet során jelentős változáson megy át.)

A sajátosságokat fontos a szerint is megvizsgálni, hogy azok mennyire **általánosak** illetve mennyire **különösek**. Az általános sajátosságoknak (pl. hajszín, életkor, testmagasság, testalkat stb.) a felismerhetőség tekintetében fontos szerepük van, de a konkrét személy azonosítását a különös sajátosságok teszik lehetővé (pl. speciális tetoválás, sebhely, csontolt testrész stb.).

A személyleírás módszertanát is elsőként Alphonse Bertillon dolgozta ki; 1885-ben „Instructions signalétiques”⁸⁷ címmel megjelent könyve tudományos alapossggal tartalmazza az emberi test ismertetőjeleinek egységes nomenklatúráját. Az általa megfogalmazott és azóta is alkalmazott **módszertani alapelvek** a következők:

- a rendszeresség,
- az egységes és egyértelmű kifejezések alkalmazása valamint
- az egyedi meghatározottságra törekvés.

A személyleírás készítésekor az emberre jellemző kvalitatív és kvantitatív jellegek minél teljesebb felsorolására törekszünk.

A személyleírás alapelemei:

- az élettani ismertetőjelek,
- az anatómiai ismertetőjelek,
- a funkcionális ismertetőjelek és
- a ruházat leírása.

A legfontosabb **élettani ismertetőjelek** a következők:

- életkor (tényleges és látszólagos),
- biológiai nem (genetikailag meghatározott és látszólagos),
- biológiai rassz⁸⁸, (négy nagyrasz: europid, mongolid, negrid és az átmeneti típusok; mindegyiken belül számtalan csoport létezik),
- bőrszín,
- haj típusa és a hajszín,
- arc- és testszörzet valamint a
- szem jellegzetességei (szivárványhártya színe, pupilla formája).

A legfontosabb **anatómiai ismertetőjelek** a következők:

- testmagasság,
- testalkat,
- testsúly,
- a fej alak- és méretviszonyai valamint
- az egyes testrészek alak- és méretviszonyai.

A legfontosabb **funkcionális ismertetőjelek** a következők:

- járásmód,
- fejtartás,
- gesztikuláció,
- arcmimika,
- „test-beszéd” (body language)

⁸⁷ Személyleírási útmutatások.

⁸⁸ Rassz: biológiai értelemben egy adott speciést (fajt) rasszokra lehet osztani. A felosztás szempontjai sokfélék lehetnek: genetikai, földrajzi stb. tulajdonságok képezhetik a biológiai felosztás alapját. Általánosan fogalmazva: rassznak nevezhetjük élőlények típusainak olyan altípusait, amelyek az adott típus jegyeivel és további, csak az adott altípusra jellemző megkülönböztető jegyekkel rendelkeznek.

- beszéd,
- olyan betegségek, melyeknek az életvitelben megnyilvánuló külső jelei vannak,
- rendszeressé vált szokások (mint pl. dohányzás) és a különféle
- kényszeres tevékenységek (mint pl. „tikkelés”⁸⁹) stb.

Személyleírás készítése

Minden esetben írásban is rögzített személyleírást kell készíteni:

- azon személyekről, akik ellen körözést rendeltek el,
- akik ellen elfogatóparancsot adtak ki, és
- akiknek a személyazonosságát más módon megállapítani nem tudjuk (ismeretlen holttestek, magatehetetlen, zavart tudatú személyek, kisgyermek stb.).

A személyleírás elkészítésének alapvetően kétféle esete szokott előfordulni, attól függően, hogy az a *hatóság tagjának saját észlelése* alapján vagy *mások elmondása alapján* történik-e.

Saját észlelés alapján készülnek azok a személyleírások, amikor

- közvetlen észlelés útján módunkban áll a személyt a szükséges ideig megfigyelni. Ilyenkor elvileg jól használható, a felismerhetőséget lehetővé tevő leírások készítésére van mód. A munkát előre elkészített űrlapok könnyítik, de ügyelni kell arra, hogy ezek automatikus kitöltése ne eredményezzen sablonosságot.
- más esetekben a hatóság tagjának emlékezetből kell egy korábbi ismert vagy csak futólag látott személyről (pl. üldözés, megfigyelés vagy tömegből való kiemelés után) személyleírást készítenie. Értelemszerűen ebben az esetben kevesebb sajátosság pontos leírására van lehetőség.

Mások elmondása (kikérdezése) alapján rendszerint a következő esetekben készül személyleírás:

- eltűnt személyekről,
- bűncselekmény ismeretlen elkövetője után folytatott adatgyűjtés során a tanúk által látott személyekről és
- bűncselekmény elkövetésével gyanúsított, szökésben lévő ismert személyről.

A személyleírást adó személyek kikérdezésekor hasznosítani kell a tanúkihallgatásra vonatkozó krimináltaktikai ismereteket, ugyanakkor figyelembe kell venni néhány más sajátosságot is. A hozzátartozók, barátok, ismerősök, munkatársak sok, a személyleíráshoz tartozó kérdésre helyes választ tudnak adni, azonban ritkán fordul elő, hogy egy-egy személy minden részletet megfigyeljen (a mindennapos kapcsolatból egyáltalán nem következik az, hogy mindent tudnak is az adott személyről). A sértett és a bűncselekmény tanúi többnyire rövid ideig, esetleg zaklatott idegállapotban, rossz látási körülmények között észlelték az elkövetőt, megfigyeléseik mégis igen pontosnak bizonyulhatnak.

Azt, hogy a sértettől vagy a tanútól mennyire pontos személyleírás adását várhatjuk, nagyban befolyásolják az alábbi tényezők:

- az észlelés időtartama,
- az észlelés körülményei,
- az észlelő személy egyéni adottságai és
- az észleléskori egyéb történések, esetlegesen zavaró körülmények.

Mindezek figyelembevételével a személyleírás beszerzése céljából meghallgatott személlyel először általában az alábbi kérdéseket kell tisztázni:

- ismeri-e a leírandó személyt; ha igen, mióta, milyen mértékben; rendszeresen szolgált-e találkozni vele; mikor látta utoljára?

⁸⁹ Arc- vagy szemizmok akarattól független rángása.

– mennyi ideig, milyen távolságról és milyen látási viszonyok között észlelte (pl. a tanú sötétből lépett ki a világosra, vagy fordítva, esetleg nem volt egyenletes a terület megvilágítása stb.)?

– miért és milyen mértékben figyelt fel a leírandó személyre?

– mit tett ő maga és a megfigyelt személy az észlelés időszakában (pl. állni, futni, gépkocsiban ülni látta a személyt stb.)?

– milyen pozícióból figyelte meg a személyt (pl. emeleti ablakból nézett le, vagy a személy volt magasabb helyen; hátulról, oldalról vagy szemből látta; az egész alakot, az arcot, vagy csak a személy egy részét látta stb.)?

– volt-e lehetősége alaposabban szemügyre venni a megfigyelt személyt?

– milyen idegállapotban volt az észlelés időpontjában?

– amennyiben szemüvegviselésre szorult, az rajta volt-e a kérdéses időben?

Mindezek mellett célszerű a foglalkozással, megfigyelőképességgel kapcsolatos kérdéseket is feltenni (pl. a ruhaneműekkel foglalkozó eladó színében, fazonjában is jól le tudja írni a ruházatot).

Az előzetes kérdésekre adott válaszokból meggyőződhetünk arról, hogy a tanú milyen mértékben lesz képes leírni az általa látott személyt, és melyek azok a tényezők, amelyeket elmondásának értékelésében figyelembe kell vennünk. A személyleírásra vonatkozó konkrét kérdéseket úgy kell feltenni, hogy kérdéseinkkel ne befolyásoljuk a tanút, ne tegyük bizonytalanná az emlékezetében megőrzött képet; ne térjünk rá a részletek tisztázására mindaddig, amíg nem rögzítettük azokat a vonásokat, amelyek megragadták a tanú figyelmét és amelyekre *biztosan* emlékszik. Segítsük elő, hogy a tanú emlékképeit általunk is ismert, vagy megismerhető adatokkal hasonlítsa össze, mert így pontosabb és nem csupán általánosságokat tartalmazó válaszokat kaphatunk. Nem várhatjuk el a tanútól, hogy a személyleírási elveknek megfelelően, rendszerbe foglalva, szakkifejezésekkel mondja el megfigyeléseit, ezért a megfelelő sorrendben kell az egyes ismérvekre rákérdezni, és hagyni kell, hogy a tanú a saját szavaival elmagyarázza, szükség esetén bemutassa, vagy lerajzolja, amit közölni tud. Helyes pl. megkérdezni a tanú életkorát, majd nyilatkoztatni, hogy a látott személy nála idősebb, vagy fiatalabb lehetett-e, esetleg ezen belül is pl. idősebbnek látszott, de fürgén, fiatalosan mozgott. A testmagasság tisztázásakor rekonstruálni kell az észlelési körülményeket, avagy álljon fel a tanú és mutassa meg, hogy hozzá képest milyen magas volt a személy stb. Így elkerüljük a befolyásolást, érvényesíthetjük az összehasonlító módszert.

A tanúktól beszerzett személyleírást össze kell vetni a rendelkezésünkre álló egyéb adatokkal (pl. a talált lábnyom mérete stb.) is, ez azonban nem jelenti azt, hogy a különböző forrásokból származó leírásokat összesíteni kellene, mert könnyen lehetséges, hogy ezzel éppen a legmegbízhatóbb leírást rontjuk el. Helyesebb az egymástól jelentősen eltérő leírásokat külön-külön közzétenni, felhasználni.

Az ismert (az eltűnt vagy a szökött) személy leírása mellé mindig be kell szerezni a fényképét, valamint az azonosíthatóság érdekében az ujjlenyomatait is (pl. az általa használt tárgyakról, esetleg a daktiloszkópiai nyilvántartásból).

A személyleírás során alkalmazható legfontosabb krimináltechnikai eljárások:

– *grafikai* portré készítése,

– *dia-mozaik* portré készítése, és

– a különféle *számítógépes* portrékészítő szoftverek alkalmazása.

A gyakorlatban napjainkban még mindig leggyakrabban grafikai portré készítésére kerül sor. A mozaikképkészítés technikai lehetőségeivel nem minden területi szerv rendelkezik, és a számítógépes szoftverek széleskörű elterjedésének is számos személyi és tárgyi akadálya van. A használatban levő szoftverek grafikai eszköztára sok esetben nem tartalmaz elegendő választási lehetőséget, és használatuk a számítógépes ismereten túl speciális rutint is igényel.

11. A HELYSZÍNI SZEMLE, A HELYSZÍN BIZTOSÍTÁSA

Az ügyek jelentős részében szerepe van annak a konkrét helynek, ahol a vizsgálandó esemény, illetőleg annak valamely részlete megtörtént. Például: az elkövető többnyire tudatosan választ olyan helyet, amely kedvező feltételeket nyújt a számára a cselekmény végrehajtásához; a helyszín sajátosságainak közvetlen szerepük lehet a cselekmény mechanizmusában (lásd a közlekedési eseményeknél az út- és látási viszonyokat); a helyszínen megmarad(hat)nak az esemény során keletkezett fizikai elváltozások – és viszont: az adott környezetre jellemző anyagmaradványok is rárakód(hat)nak mindenkire, aki ott járt. Következésképp a *helyszín* rendszerint olyan adat- és bizonyítékforrás, amelyre kiemelt figyelmet kell fordítani, mert segítségünkre lehet mind a felderítésben, mind a bizonyításban.

A következőkben részletesen a *helyszín biztosításával* fogunk foglalkozni, míg a helyszíni szemlével (mivel megtartása *hatósági* feladat) csak vázlatosan.

11.1. A HELYSZÍN FOGALMA, FAJTÁI

Kriminalisztikai nézőpontból *helyszín mindaz a hely, ahol a nyomozás szempontjából jelentős esemény (cselekmény) zajlott le*. Értelemszerűen a helyszínhez tartozik az a terület is, amely összefüggésben lehet az adott esemény *közvetlen* színhelyével.

Pl.: egy betöréses lopás *közvetlen helyszíne* a lakás, ahová behatoltak; a helyszín *szűkebb környezete* az egész lakóház, az udvar, a garázs stb., amelyen keresztül a közvetlen helyszínre be lehetett jutni, illetőleg ahol a cselekmény egy-egy részlete megtörténhetett; *tágabb környezetnek* tekintjük az érkezés és távozás útvonalát, a várakozás, a leleplezés elleni figyelés helyét stb. Ezeken a helyeken olyan elváltozások maradhatnak hátra, amelyek egy része közvetlenül az elkövetőre is szolgáltatathat adatokat (nyomok, anyagmaradványok, eldobott/elvesztett tárgyak); irányt mutathatnak az adatgyűjtésben (pl. tanúk felkutatása, a megtalált dolgok eredetének tisztázása); és további helyszínek megtalálásához, illetve létük feltételezéséhez is vezethetnek. Mindezek a *helyszín biztosítása szempontjából is fontosak*.

A helyszín *fajtai*: valódi, koholt, változtatott; többes (tagolt), mozgó, ún. „élő”; továbbá nyílt vagy zárt helyszín.

a) *Valódi* (eredeti) helyszínek az azt tekintjük, ahol *az esemény lezajlása során természetes módon kialakult állapoton* még semminemű *változtatás* nem történt. Ez ritkán fordul elő a gyakorlatban (hogyan is, arra nézve lásd a továbbiakat).

b) A *koholt* (beállított) helyszín *mesterségesen létrehozott állapotot tükröz*; mégpedig azt, amit az elkövető a hatósággal *el akar hitetni*.

Ennek több variációja lehetséges: a helyszínt úgy módosítják, hogy a ténylegesen megtörtént cselekmény *másnak* látszék (pl. emberölést öngyilkosságnak álcáznak); a cselekmény részben vagy egészben nem is ott zajlott le (a másutt megölt sértettet a vasúti sínekre fektetik); nem is történt bűncselekmény, de annak látszatát keltik (pl. az ún. önbetörések).

A helyszín meghamisítói tehát vagy az okot, vagy az okozatot koholják, ezek azonban nem illenek be a dolgok és jelenségek kölcsönös kapcsolatának egységébe (a logikai sorba), ezért egy szakszerűen lefolytatott helyszíni szemle eredményeként „tetten érhető”. Koholt, beállított helyszínről utalhatnak az ún. *negatív jelenségek* is – úgy mint azoknak az elváltozásoknak a hiánya, amelyeknek az adott folyamat (elkövetési mód, cselekvés stb.) során szükségszerűen keletkezniük kellett.

c) *Változtatott* helyszínről beszélünk akkor, ha a helyszínt a *felfedezésével, illetőleg a helyszín biztosításával összefüggésben, avagy az esemény felfedezésének, az elkövető azonosításának megnehezítése, megghiúsítása céljából* változtatták meg.

– Az ún. *spontán* jellegű – az esemény felfedezésével, a helyszín biztosításával *természetesen együtt járó* – beavatkozások *nem* az elváltozások károsítására, a nyomozás

megnehezítésére irányulnak, függetlenül attól, hogy akár *gondatlanul* történnek, akár *szándékos cselekvés* következményei.

A *gondatlan* változtatás tipikusan abból ered, hogy a helyszínre belépő személy (pl. a sértett, a takarító személyzet) nem észleli *azonnal*, hogy ott valami történt. Így (akár napokon át is) a *megszokott* módon végzi a dolgát – hiszen még nem tudja, hogy nem volna szabad oda bemennie, illetve bármihez hozzányúlania.

Nem ritka, hogy a sértett – nehogy „rossz benyomást” keltsen azzal, hogy miféle állapotok uralkodnak körülötte – gyorsan „rendet rak” a bizottság érkezése előtt.

A felfedező tanú, az orvos, a helyszínbiztosító (stb.) bár ügyelhet arra, hogy *felesleges* változásokat ne okozzon, de a tájékozódás, a sérült ellátása, a közveszély elhárítása, a megtalált nyomok letakarása (stb.) mind-mind *olyan szándékos cselekvés*, amely elkerülhetetlenül módosítja a helyszín eredeti állapotát.

A helyszín állapotában így létrehozott változások az érintettek meghallgatásával rendszerint viszonylag könnyen tisztázhatók, hiszen többnyire emlékeznek arra, hogy mit tapasztaltak és tettek a helyszínen.

– Az elkövető sokszor igyekszik mindent megtenni azért, hogy *a nyomozást megnehezítse és/vagy tévútra vezesse*; hiszen nyilvánvaló érdeke, hogy minél kevesebb, a *személyére utaló* elváltozás maradjon utána, illetve hogy *a felfedezést késleltesse*.

Néhányuk tudatosan „vigyáz a rendre”, nehogy az ott jártára utaló, könnyen észrevehető változást okozzon (eltakarítja a lehullott anyagmaradványokat, letörölgeti, visszarakja a helyére az elmozdított tárgyakat, bezárja maga után az ajtót stb.). A darabolásos emberölési ügyek tapasztalatai szerint az elkövetők rendszerint igen gondosan kitakarítanak a helyszínen: felmossák a vért, eltüntetik a szennyezett berendezési tárgyakat, ruhadarabokat, az elkövetéshez illetve a takarításhoz használt eszközöket stb. Előfordul „durvább megoldás” is: amikor az elkövető *felgyújtja* az adott objektumot.

Van, hogy a felfedező tanú vagy a sértett megpróbálja *a maga javára kihasználni* az esemény során kialakult helyzetet – pl. elvisz/elrejt néhány dolgot, mintha azok is az esemény során tűntek volna el (vagy semmisültek volna meg). Előfordul az is, hogy a sértett önmaga vagy más személy „védelme” érdekében változtat a helyszín állapotán (pl. eltünteti a számára kompromittáló, a kapcsolatára utaló dolgokat; ami legtöbbször a szexuális élet eltítkolt mozzanataival, illetőleg a barátok, hozzátartozók gyanúba keveredésének megakadályozásával függ össze).

E szándékos változtatásokat azonban a legtöbbször „felesleges” cselekmények jellemzik, így a cselekménysor logikája megtörik.

A helyszínen talált állapot *nem* véletlenül felhalmozott dolgok és jelenségek sokasága, *hanem egymáshoz szervesen, törvényszerűen kapcsolódó dolgok, jelenségek összefüggései*. Ezek a dolgok és jelenségek (helyzetek, nyomok, elváltozások) azoknak a történeteknek (okoknak) a következményei (okozatai), amelyek ott végbementek. A helyszín állapotában – mint negatívan – tükröződik a cselekmény, és ezért az a helyszín alapján utólag is rekonstruálható. Ha az egyes jelenségeket, elváltozásokat összefüggéseikben vizsgáljuk, a helyszín összképéből szinte „kiabál” a logikailag oda nem illő eseménysor, illetve annak elemei.

d) *Többes (tagolt) helyszínről* akkor beszélhetünk, ha a bűnös tevékenység materiális nyomai más-más helyen találhatók (pl. máshol történt az emberölés, mint ahol az aldozatot megtalálják). Több helyszín létezésére utalhatnak a már említett *negatív jelenségek*, pl. a holttesten szúrt seb van, vér pedig minimális, vagy nincs. Ilyen esetekben fel kell kutatni a még ismeretlen helyszíneket.

e) *Mozgó helyszínek* a közlekedési eszközök. Esetükben a munkát rendszerint az nehezíti, hogy az elkövetés után is tovább mozognak, idő telik el a megtalálásukig, ez alatt változások következhetnek be, és sok esetben ún. *nyomszegény* helyszínek.

f) „Élő” helyszínek tekintjük azokat, ahol a helyszín éppen a folyamatban lévő esemény miatt nem maradhat eredeti állapotában (pl. tüzesetek, robbanások). Az ilyen helyeken a legfontosabb feladat a tűz eloltása, az élet-, vagyonmentés, közveszély elhárítása, a további károsodások megelőzése. Ezeken a helyeken arra kell törekedni, hogy az elhárító tevékenységek csak szükséges mértékűek legyenek, de ezt betartani, betartatni igen nehéz.

g) A helyszín adottságaira figyelemmel különbséget kell tennünk még a nyílt és a zárt helyszín között is – ugyanis az elváltozások megmaradása és a feladatok végrehajtása szempontjából is jelentősége van annak, hogy a helyszín forgalmas közterületen, erdős-hegyes terepen, avagy egy lakásban, irodában vagy őrzött épületben van-e. Ez meghatározza a biztosítandó terület határait, a helyszín biztosításában részt vevők számát, a technikai eszközöket stb. is.

11.2. A HELYSZÍNI SZEMLE

A jog szerint a *hatóság* akkor tart *szemlét*, ha a bizonyítandó tény felderítéséhez vagy megállapításához, a tényállás tisztázásához *személy, tárgy vagy helyszín* (közvetlen) megtekintése, illetőleg tárgy vagy helyszín megfigyelése szükséges. Ha a szemle tárgya nem, vagy csak nehezen állítható a hatóság elé, *a szemlét a helyszínen kell megtartani*.⁹⁰ A krimináltaktika szerint *a helyszíni szemle eljárásjogi alakításához kötött nyomozási cselekmény, amelynek során megfigyelik és rögzítik a helyszínen talált állapotot, helyzetet, körülményeket; továbbá felkutatják, megvizsgálják és olyan módon rögzítik a nyomokat, anyagmaradványokat, nyomhordozókat, egyéb elváltozásokat és mindezek összefüggéseit, hogy a szemle során feltárt és rögzített tények támpontot nyújtsanak a nyomozáshoz, és az eljárás során bizonyítékként felhasználhatók legyenek*.⁹¹

A helyszíni szemle *feladata*

- az esemény helyszínének (és az ott lévő dolgoknak) a vizsgálata annak megállapítása végett, hogy milyen eseményről van szó (történt-e bűncselekmény, s ha igen, milyen bűncselekmény történt; ha nem, akkor mivel állunk szemben);
- olyan adatok összegyűjtése, amelyekből az esemény lefolyására – s ha annak is jelentősége van: az elkövető személyére – következtetni lehet,
- valamint *a tárgyi bizonyítékok* felkutatása, összegyűjtése, szakszerű rögzítése;
- mindezekkel az eredményes nyomozás feltételeinek biztosítása.

⁹⁰ A különböző jogágakban kissé eltérő a törvényszöveg – lásd pl.: Be. 119. §., Sztv. 65. § – stb.

⁹¹ Ide kívánczik két megjegyzés. (1) Bár a jog szerint a szemlének csupán egyik esete magának a helyszínnek a vizsgálata, nincs ellentmondás a jogi és kriminalisztikai meghatározások között, ugyanis a taktikai fogalom sem csak a helyszín, hanem minden ott található dolog (azaz: a helyszín, a helyszínen lévő személy és tárgy) megszemléléséről szól. (2) A taktikai megközelítés nem teljesen „fedi” a krimináltechnikai fogalomrendszert. Taktikai nézőpontból ugyanis a nyomokhoz és anyagmaradványokhoz hasonló módon jelentősége van a nyomhordozónak – pl., mert azt lehetőség szerint „eredetben” kell biztosítani (lefoglalni), mert annak elhelyezkedése is információt nyújt(hat); míg „egyéb elváltozás” alatt rendszerint azt értjük, hogy a dolgok elhelyezkedése – pl. a plafonon, a falon, a talajon stb. lévő vércseppek (anyagmaradványok) szóródása, a berendezési tárgyak helyzete stb. – milyen információt nyújt az esemény valamely mozzanatának mechanizmusáról.

11.2.1. A helyszíni szemle jellemzői, taktikai elvei

A helyszíni szemle (rendszerint) *halasztást nem tűrő, helyettesíthetetlen és eredeti formájában megismételhetetlen* eljárási cselekmény; amelyet *tárgyilagosan*, a helyszínt *teljes egészében vizsgálva*, s ennek alapján *minden releváns tényt megfelelő részletességgel* feltárva és rögzítve kell lefolytatni.

Amely ügyekben az esemény (valamely) helyszínének jelentősége van, mihelyst arról tudomást szerzünk, a szemlét ott *felesleges késlekedés nélkül* végre kell hajtani.⁹² Egyrészt a helyszínen feltárható adatok döntő fontosságúak lehetnek mind a nyomozás egésze, mind a soron következő tennivalók meghatározása szempontjából; másrészt, mert a helyszín az idő múlásával arányosan egyre kevesebb információval szolgál.

A helyszín, illetőleg a szemle adatai támpontokat nyújtanak az elsődleges verziók felállításához, a nyomozás tervezéséhez, irányának meghatározásához; a nyomontüldözés, a forrányomos felderítés megszervezéséhez stb. Számos bűncselekmény-típus esetében (pl. emberölés, betöréses lopás) a helyszíni szemle adatai nélkül nem is lehet megkezdeni a felderítő munkát. Ugyanakkor minél később kerül sor a szemlére, annál nagyobb a veszélye annak, hogy az esemény során létrejött különféle elváltozások még külső beavatkozás nélkül is megsemmisül(het)nek.

Helyettesíthetetlenségéről (az elmondottakon túl) azért beszélünk, mert a szemle során a nyomozó hatóság *közvetlen megfigyelést végez, a helyszínt a maga komplexitásában vizsgálja, és fontos tárgyi bizonyítékokhoz juthat hozzá.*

Természetesen más adat- és bizonyítékforrások, eljárási cselekmények, intézkedések is ad(hat)nak támpontokat a nyomozáshoz, illetőleg lehetőséget nyújthatnak tárgyi bizonyítási eszközök felkutatására, beszerzésére, csakhogy más körülmények között. Egy kihallgatás minden pozitívuma ellenére mégis csak a *szubjektum közvetítésével* juttat hozzá adatokhoz. A házkutatáskor lefoglalt tárgyi bizonyítékok a megtalálásukig és később is rendszerint több-kevesebb változáson mennek át (pl. a szakszerűtlen tárolás, szállítás során/miatt egyes nyomok megsemmisülhetnek, szennyeződések, indifferens nyomok keletkezhetnek rajtuk), ami még a későbbi szakértői vizsgálatok megbízhatóságát is kétségessé teheti – és a nyomozó hatóság sem képes ugyanolyan és ugyanannyi ismerethez jutni a bűnjeltárgy révén, mint amikor azt a helyszíni szemle során *eredeti környezetében vizsgálja meg*. És persze mindezekből nyilván hiányzik a *helyszín* nyújtotta információ is.

A *megismételhetetlenség* főként abban fogható meg, hogy a helyszínen végzett tevékenység *szükségszerűen megváltoztatja magát a helyszínt*, egyes nyomrögzítési módszerek alkalmazásuk során a helyszíni nyomokat megsemmisítik, illetve újabb vizsgálatra alkalmatlanná teszik. Ezek mellett is az idő múlásával egyenes arányban csökken annak valószínűsége, hogy a valamely okból esetleg megismételt szemle hasznosítható eredményt hozzon.

A szemle *tények* feltárását és rögzítését szolgálja; következésképp mindig *tárgyilagosan* kell lefolytatni. Végrehajtását *e tekintetben* nem befolyásolhatják sem az eseményről az előzetes adatok alapján kialakított (kialakítható) elképzelések (verziók), sem az időközben beszerzett adatok. Ez természetesen nem zárja ki a *céltudatosságot*: a már rendelkezésre álló, a szemle során feltárt, vagy a vele párhuzamosan összegyűjtött adatok felhasználását, illetőleg ellenőrzését.

⁹² Erre nem mindig az *eseményről* való tudomásszerzésről kerül sor; hiszen gyakran előfordul, hogy más nyomozási cselekmény – pl. a helyszíni kihallgatás – eredményeképpen tudjuk meg, hogy hol történt a betörés, hol ásták el a holttestet (stb.), azaz hol van az a helyszín, ahol szemlét kell tartani.

Az objektivitást és az eredményességet szolgálja a helyszín *teljes egészében* való vizsgálata is (ezt szokás „a szemle teljessége” elvének nevezni): egyrészt, mert ez rámutathat az előzetes elképzeléseink hiányosságaira, másrészt, mert így találhatunk rá olyan elváltozásokra, amelyek esetenként egészen más „megvilágításba” helyezhetik a vizsgált eseményt, s újabb verziók felállítását alapozhatják meg.

Az előre kialakított vélemény követése azzal a veszéllyel jár, hogy *csak* azokat az elváltozásokat keresik és értékelik, amelyek azt alátámasztják. Ha az alapul vett verzió később nem igazolódna be, a figyelmen kívül hagyott részletek már aligha tárhatók fel, hiszen a szemle megtartásával együtt járó tevékenység óhatatlanul megváltoztatja a helyszín „eredeti” állapotát – vö.: megismételhetetlenség. (Persze szó sincs arról, hogy az elsődleges adatokat *ne kellene számításba venni*: nem egyszer éppen ezek tudatos felhasználása vezetett el a sértett állításainak megcáfolásához.⁹³)

A már feltárt adatokból levont következtetések (és a rájuk építhető verziók) viszont éppen hogy elősegítik a tárgyilagosság megvalósítását. Pl. ha a megtalált lábnyomokból látható, hogy az elkövető a drótkerítésen mászott át, joggal feltételezhető, hogy a kerítésen valamiféle anyagmaradvány (elemi szál stb.) maradhatott hátra, ezt tehát meg is kell vizsgálni (vö.: az információs lánc módszere). Ha a szemlével párhuzamosan folytatott adatgyűjtés felhozza, hogy egy vérző kezű személyt láttak a helyszín közelében, nyilván ellenőrizni kell, hogy van-e a helyszínen ezzel összefüggő elváltozás (vér, bőrhám, illetve ahol/amtől az elkövető megsérülhetett).

Természetesen az is hiba, ha olyan részletekben merülünk el, amelyek miatt az egész folyamat (és eredményei) áttekinthetetlenné, parttalanná válnak. Nem az a jó szemle, amelynek során az egész helyszínt és minden egyes tárgyat egyforma gondossággal és minden részletében megvizsgálunk és rögzítünk, hanem az, amikor *valamennyi az ügy szempontjából jelentős* részlet képezi a szemle tárgyát.

Nagyjából és általában a következőkről van szó. Meg kell vizsgálni és rögzíteni

- a helyszín általános jellemzőit (hol helyezkedik el, miből áll stb.);
- az esemény következtében a helyszín (eredeti) állapotában és a tárgyak elhelyezkedésében létrejött változásokat;
- az esemény lezajlásával (mechanizmusával) összefüggésbe hozható elváltozásokat;
- a tárgyi bizonyítékként számításba vehető tárgyakat (ide értve a szükséges mintákat⁹⁴ is);
- és az ún. negatív körülményeket (amelyeknek létezniük kellene, mégis hiányoznak).

Hogy mikor mi tekinthető releváns ténynek, az nyilván az ügy jellegétől is függ. Egyszerű példával élve: egy betörés esetében – szemben egy közlekedési balesettel – aligha releváns tény, hogy az útkereszteződésben lévő közlekedési jelzőtábla milyen távolságból látható – és így tovább.

Számolni kell azzal is, hogy a helyszín rendszerint már nem „érintetlen” a szemle időszakában, hogy az adott eseményre jellemző elváltozások nem mindig jelentkeznek szükségszerűen és ugyanolyan formában, hogy az idő múlása, az elkövető elhárító jellegű cselekvései folytán egyes nyomok stb. már nem találhatók meg. És persze minden eset *egyedi*; semmiképpen sem célszerű tehát *csupán rutinból* dolgozni.

11.2.2. A helyszíni szemlét megelőző feladatok

A helyszíni szemle előtt rendszerint az ügyeletnek, a helyszínbiztosítónak és a helyszíni szemle bizottság vezetőjének vannak meghatározott feladatai. Jegyzetünk rendeltetésére figyelemmel az ügyeletes és a bizottságvezető feladatai közül csak néhányat említünk meg.

⁹³ Pl. amikor a sértett szerint a mellékhelyiség ablakán hatolt be a betörő – csak hogy az elvitt televízió *nem fért ki* azon.

⁹⁴ Lásd az azonosításnál.

Amennyiben az **ügyelet** értesül olyan eseményről, amely miatt helyszíni szemlét kell tartani, akkor a következő főbb tennivalói vannak:

- a bejelentés rögzítése;
- tájékozódás az eseményről;
- intézkedés a helyszín biztosítására;
- a hatáskör és illetékesség megállapítása, ennek függvényében
- a helyszíni szemlebizottság, kiemelt bűncselekmények esetén nyomozócsoport összeállítása, illetőleg további erőknek a helyszínre irányítása,
- a szükséges technika biztosítása (szállító járművek, hírósszeköttetés, technikai felszerelés);
- egyéb intézkedések (jelentés, értesítés stb.).

Mivel a bejelentő kikérdezésének, illetőleg a helyszínbiztosító eligazításának fontosabb szempontjai nem csak a hatóság ügyeletére nézve irányadók, ezért célszerű itt elidőznünk.

A tisztázandó fő kérdések a következők:

- a bejelentő mikor, milyen körülmények között fedezte fel a cselekményt, annak eredményét (röviden ki kell kérdezni az általa tapasztaltakról); illetőleg
- milyen eseményről van szó (pl. élet elleni bűncselekmény, tüzeset stb.);
- hol történt az esemény, illetve hol található a helyszín;
- hogyan közelíthető meg a leggyorsabban, van-e valamilyen közlekedési akadály (úteltárás, terepadottságok);
- van-e sérült (hány, milyen), történt-e már ezzel kapcsolatban intézkedés;
- illetőleg milyen azonnali intézkedésekre (életmentés, kárelhárítás, közveszély elhárítása, forgalomelterelés stb.; mentők, tűzoltók, tűzserészek, közüzemek ügyeleteinek értesítése) van szükség;
- elfogták-e, üldözik-e az elkövetőt, van-e olyan információ, amelyet a hatóság azonnal hasznosítani tud (azonosító adatok, személyleírás, gépjárműleírás, menekülési irány, rendelkezik-e fegyverrel stb.);
- biztosítja-e valaki a helyszínt, illetve megoldható-e az ideiglenes biztosítás.

Mindezek alapján eldönthető, hogy milyen konkrét intézkedéseket kell megtenni.

A bejelentést szükség és lehetőség szerint *ellenőrizni* is kell. Nyilván nem ugyanaz a helyzet, ha a bejelentést valamely hatóság tagja, polgárőr, más megbízható személy teszi meg, mint amikor egy ismeretlen. Telefonon tett bejelentéskor visszahívással kell ellenőrizni annak (és a hívó fél) valódiságát; esetleg a környéken lakó/dolgozó általunk ismert személyt is felkérhetünk az ellenőrzésre; ha erre nincs lehetőség, a helyszínre járőrt kell küldeni, aki majd a biztosítási feladatokat is ellátja.

Szükség esetén a bejelentőt, vagy (az előbb már említett) más személyt meg lehet bízni a helyszín (elsősorban ideiglenes) biztosításával, illetőleg egyes e körbe tartozó feladatok azonnali teljesítésével. A helyszínbiztosító *kioktatása* mindig aktuális és kellőképpen részletes legyen: figyelembe kell venni, hogy mennyire ért ehhez a feladathoz, van-e benne jártassága, mit képes megoldani; továbbá ki kell térni az adott esemény *specialitásaira* is.

Polgári személyt *ne* kérjünk fel fegyveres bűnöző elfogására, üldözésére. Egy vagyonőr nem hagyhatja el a szolgálati helyét – ezt is figyelembe kell venni. Ha a felfedező tanú észrevette, hogy a szomszédjához betörték, ki kell oktatni, hogyan menjen be a helyszínre és győződjön meg arról, hogy nincs-e sérült a lakásban. Fel kell hívní arra, hogy várja meg a hatóság megérkezését, és helyes, ha feljegyzi az általa tapasztaltakat, hogy részletes tájékoztatást adhasson az addig történetekről – stb.

A szemlebizottság vezetőjének nem csak a helyszínre kivonulás előtt kell tájékozódnia (hogy megfelelő összeállítású bizottság megfelelő felszereléssel vonuljon ki), hanem *a helyszínen is*; ez utóbbiban az is benne van, hogy *győződjön meg arról, hogy a helyszínbiztosítás feladatait maradéktalanul végrehajtották-e*. Ennek elmulasztása súlyos következményekkel járhat.

A helyszín biztosítása

Kriminalisztikai értelemben ***a helyszín biztosítása a helyszín változatlan állapotban való megőrzésére irányuló tevékenység***. Ez azonban nem egyszerű őrzési feladat, hanem sokoldalú *aktív* tevékenység, amely kiterjed az ott lévő személyek, értékek szükséges védelmére, a helyszínnel összefüggően fellelhető bizonyítékoknak a további eljárás elősegítése céljából történő felderítésére, és a mindezekhez szükséges intézkedések végrehajtására is.

A helyszínbiztosítás során a következő ***elveket*** kell érvényesíteni:

– a helyszínbiztosítást *azonnal meg kell kezdeni, és az addig tart, amíg befejezésére a szemlebizottság vezetője engedélyt nem ad*;

– a feladatokat *mindig az adott eset körülményeitől függő sorrendben* kell végrehajtani: természetesen elsőbbséget élvez az élet- és vagyonmentés, a közveszély elhárítása, az elkövető elfogása, a nyomoknak a megsemmisüléstől való megóvása;⁹⁵

– a helyszín állapotát *csak indokolt esetben*, és akkor is csak *a lehető legkisebb mértékben szabad megváltoztatni*; törekedni kell arra, hogy a bűnügyi vagy más érdekből szükséges intézkedések végrehajtása során senki tevékenysége ne okozzon indokolatlan károkat;

– mindig meg kell jegyezni a helyszín *eredeti állapotát*, továbbá azt, hogy *mikor, ki, mit, miért és hogyan* változtatott meg, hogy ennek alapján később (a szemle, illetve a nyomozás során) az eredeti állapotot szükség esetén rekonstruálhassák.

A helyszínen történő mozgás során lehetőleg *olyan útvonalat* kell választani, ahol minden valószínűség szerint *nincsenek az eseménnyel összefüggő elváltozások*. Ha valamit el kell mozdítani, azt is olyan módon/helyen szabad megfogni, hogy *a rajta lévő nyomok ne semmisüljenek, sérüljenek meg*. Ügyelni kell arra is, hogy pl. kárelhárítás ürügyén az érdekeltek *ne hamisíthassák meg a helyszínt*, ne „tűnjenek” el bűnjelék, értékek stb.

A helyszínbiztosító feladatai:

- *Tájékozódás a helyszín körülményeiről, a helyszín felmérése.*

Mindig ez a legelső feladat: így állapítható meg, hogy *mi történt, miből áll a helyszín, továbbá milyen feladatokat és milyen sorrendben kell végrehajtani*. Persze ha eközben fontosabb tennivaló akad (pl. életmentés), a tájékozódást annak végrehajtása után kell folytatni. A szükséges információkat a helyszín vizuális áttekintése és az ott tartózkodók rövid kikérdezése útján lehet megszerezni.

Tisztázni kell, hogy mi történt és az milyen következményekkel járt; kik, miért tartózkodnak a helyszínen, és mit tudnak a cselekményről, illetve az elkövetőről (azonosító adatok, személyleírás, menekülés eszköze,

⁹⁵ Nem mindig az életmentés az első: lehet, hogy ahhoz előbb a közveszéllyel fenyegető helyzetet kell megszüntetni – pl. áramtalanítás. A megsérült elkövetőt is előbb ártalmatlanná kell tenni (pl. el kell venni a fegyverét stb.), s csak ezt követheti az elsősegélynyújtás.

iránya stb.), tettek-e már valamilyen intézkedést (pl. mentőt hívtak); járt-e valaki már a helyszínen és mit csinált ott stb.

A tájékoztódás érdekében – ha ez kívülről kellőképpen nem lehetséges – be kell menni a helyszínre. A helyszín felmérése során nem csak arról kell meggyőződni, hogy hol vannak megőrzendő elváltozások, hanem arról is, hogy nincs-e valahol (pl. a pult mögött, ahová nem lehet az ajtóból odalátni) egy sérült, aki esetleg elvérezhet, ha a helyszínbiztosító megáll az ajtóban és nem enged be senkit. Ugyanilyen problémát jelent a tűz- vagy robbanásveszély stb. felfedése is. Számításba kell venni, hogy az elkövető ott lehet még a helyszínen, és menekülése érdekében támadást is megkísérelhet.

• *Értesítésadás (visszajelzés az ügyeletnek).*

Ez attól függően alakulhat, hogy hol van a helyszín, azt ki biztosítja, az illetékesek tudnak-e már az eseményről, s hogy elsőként kinek az értesítése a legfontosabb.

Ha az illetékes (hatóság) *még nem értesült* az eseményről, akkor (az előző alcímben elmondottak szerint) meg kell tenni a bejelentést. Attól függően, hogy hol van a helyszín (pl. bv. intézetben, őrzött objektumban), lehetséges, hogy nem közvetlenül a rendőrséget kell tájékoztatni, hanem a belső rend szerint illetékes vezetőt (ügyeletet).

Ha a bejelentés már megtörtént, a helyszínbiztosítónak rendszerint arról kell tájékoztatnia az ügyeletet (visszajelzés), hogy milyen esemény történt, szükséges-e más szervek (mentők, tűzoltók, katasztrófaelhárító egységek stb.) vagy személyek (felelős gazdasági vezető) értesítése, kell-e nagyobb erő a biztosításhoz, a nyomom üldözéshez, a tettes elfogásához.

Az értesítés során mindig a leggyorsabb megoldást válasszuk. Egy tüzesetnél, ha az objektumot közvetlen vonal köti össze a tűzoltósággal, vagy van helyi tűzoltóság, úgy őket kell értesíteni. A sérült ellátása érdekében is ajánlatos lehet a rögtön igénybe vehető helyi segítségre támaszkodni. Legtöbbször azonban az a célravezető, ha minden információt a rendőri ügyeletnek továbbítunk, amelynek módjában áll a többi érintett szervet tájékoztatni. Mindehhez persze nem árt tudni azokat a telefonszámokat, amelyek biztosítják az *azonnali elérhetőséget* (a segélyhívó számok néha sokáig foglaltak).

• *Életmentés, elsősegélynyújtás.*

Az életmentést/elsősegélynyújtást lehetőleg szakemberre kell bízni, csak ennek hiányában végezze azt a helyszínbiztosító a maga ismeretei szerint. Ez nyilván fontosabb érdek, mint a nyomok megóvása, de azért a lehetőségekhez képest arra kell törekedni, hogy a legkevesebb elváltozás jöjjön létre a helyszín állapotában.

A személyt olyan módon kell megközelíteni, ahogyan ezt az elveknél már ismertettük. A helyszínbiztosító határozza meg a behatolás útvonalát a mentők és az orvos számára is. Ha az lehetséges, az ellátást ne a helyszínen végezzék, hanem vigyék ki onnan a sérültet.

Meg kell jegyezni a sérült fekvésének pontos helyét, ruházatának állapotát, környezetének helyzetét, és minden, az ellátása során keletkezett változást (pl. hogy elszakították/elvágták a ruházatát, elmozdítottak vagy hátrahagytak tárgyakat, padlórészt összejártak stb.). Jó szolgálatot tesz ilyenkor a fényképezőgép (vagy erre alkalmas mobiltelefon), amelynek segítségével rögzíthető a sérült megtaláláskori állapota, helyzete.

Ha a sérültet elszállítják, fel kell jegyezni az adatait; az elszállító orvos, mentőtsizt nevét, a jármű rendszámát; s hogy mely egészségügyi intézménybe viszik; továbbá ajánlatos az orvostól tájékoztatást kérni a sérült állapotáról. Fontos, hogy a helyszínbiztosító a szállítást végzők útján figyelmeztesse a kórház orvosait, hogy a sérült ruháját fertőtlenítés nélkül, eredeti állapotában őrizzék meg; a testen lévő esetleges nyomokat, idegen anyagokat (hajsza, váladék stb.) ne semmisítsék meg, hanem biztosítsák az eljáró hatóság számára. Ha a sérült meghallgatható állapotban van, röviden ki kell kérdezni a történt eseményekről, az esetleges elkövetőről stb., és elmondását fel kell jegyezni.

• *Az előbbihez hasonló módon történhet a közveszély elhárítása és a további károsodások megelőzése (a vagyonmentés).*

Az áramtalanítás, gázömlések megakadályozása, tüzek lokalizálása és eloltása, vízfolyás megszüntetése érdekében azonnal intézkedni kell, ezekhez célszerű a helyszínt ismerő személyeket igénybe venni (illetőleg megfelelő szakembereket kell a helyszínre hívni), akik figyelmét fel kell hívni az esetleges nyomok meg-

óvására. Éppen emiatt lehetőleg nem a készülékeket kell elzárni, hanem a vezetékeknek a helyiségen kívül lévő főcsapját (főkapcsolót).

Tűz esetén a helyszínbiztosító addig vegyen részt az oltásban, amíg azt szakemberek át nem veszik, ezután térjen vissza az alapfeladatához, a helyszínbiztosításához. Különös gondot kell fordítani a tűz keletkezési okára, ha ezzel kapcsolatos elváltozások, körülmények figyelhetők meg, azokat gondosan fel kell jegyezni, a tárgyakat biztosítani.

A vagyonmentés, a gazdasági érdek másodlagos kérdés: nem mehet sem az életmentés, közveszély-elhárítás, sem a büntügyi érdekek rovására. Nyilván nem hagyjuk bennégni a menthető tárgyakat, de emiatt ne tapossák össze a nyomokat, a biztosított területen *kívül* helyezték el a tárgyakat és *őrizzék is azokat*. Az ügyfelforgalmat, a munkát az érintett területen fel kell függeszteni, amíg annak folytatására a hatóság engedélyt nem ad stb.

- *A tetten ért elkövető elfogása.*

Amennyiben az elkövető a helyszínen van, el kell fogni, és biztonságos, más személyektől elkülönített őrzéséről gondoskodni kell. Az elfogásra ez esetben *bárki* jogosult.

- *A nyomonüldözés.*

A nyomonüldözést azonnal meg kell kezdeni, ha annak feltételei fennállnak (még ha ennek érdekében a helyszínbiztosítást időlegesen más megbízható személyekre kell is rábízni). Ennek végrehajtása után (akár eredményes volt, akár nem) a helyszínbiztosítónak kötelessége a helyszínre azonnal visszatérni és feladatait továbbra is ellátni.

A helyszínbiztosítás akkor is szükséges, ha a tettes nyomban kézre került, mert a tényállás felderítéséhez, a bizonyításhoz a szemleköteles (bűn)cselekmények esetén a helyszíni szemle lefolytatása elengedhetetlen.

- *A tanúk visszatartása, az illetéktelenek helyszínről való eltávolítása.*

Mint említettük, a tájékozódás során meg kell állapítani, ki miért van ott a helyszínen. A felfedező tanút és akik tanúként még számításba jöhetnek (ideértve aki valami érdemlegeset tud az eseményről; aki járt a helyszínen, és ott esetleg még elváltozásokat is okozott, aki a helyszínen keletkezett/található elváltozások eredetére vallomást tud tenni) a szemlebizottság megérkezéséig *vissza kell tartani*. Aki valamely nyomos okból nem tud ott maradni (hiszen a bizottság néha órák múltán érkezik meg), őt csak kikérdezése és adatai feljegyzése *után* szabad elengedni.

Mivel összehavazhatják egymást azzal, ha egymás között megbeszélik az esetet, ezért fel kell szólítani őket, hogy az ügyről ne beszélgessenek. Bevált módszer megkérni őket, hogy írják le, amit tudnak (amivel „elfoglalják” magukat, és emlékképeik is jobban rögzülnek). Az ideális az lenne, ha elkülönítetten várakozhatnának, ez azonban ritkán oldható meg; viszont a szomszédságban lakók/dolgozók visszatérhetnek a lakásukra, a munkahelyükre; s a bizottság érkezésekor majd visszahívjuk őket a helyszínre.

Ajánlatos odafigyelni a helyszínen tartózkodók magatartására, kijelentéseire is. Pl., hogy ki tartja magát feltűnően távol, melyik hozzátartozó mutat feltűnő közömbösséget az áldozat iránt, ki távozik el, holott jelenléte természetes volna. Figyelni kell az olyan személyekre is, akik feltűnő szolgálatkészséget, kíváncsiságot tanúsítanak. Hasonlóképpen a sértett (különös) viselkedése is felhívhatja a figyelmet állításainak valótlanságára, az egész bűncselekmény vagy bizonyos részeinek koholtságára.

A kíváncsiskodók jelenléte nem mindig jelent hátrányt a felderítés szempontjából. A kriminalisztika irodalmából ismert, hogy néha maga a tettes jelenik meg a kíváncsiskodók között, és magatartásával elárulja magát. Persze, akire nincs szükség, azt el kell küldeni a helyszínről. Hasonlóképpen távol kell tartani a sajtó képviselőit is, nyilatkozatra amúgy is az eljáró hatóság jogosult.

- *A helyszín körülhatárolása, lezárása; a nyomok biztosítása.*

Ha megtörtént a helyszín felmérése, akkor már tudjuk, hogy mely területet kell lezárni, őrizni, mely területen kell a különféle elváltozások, bűnjeltárgyak megóvásáról gondoskodni. Az őrzendő terület határait lehetőség szerint a hibalehetőség leszűkítése érdekében – de az ésszerűséget is figyelembe véve – *minél távolabban* kell megvonni. A lezárásnak ki kell terjednie a közvetlen helyszínre, az érkezés-távozás felfedett útvonalára, a kapcsolódó események helyére.

– Szabad terepen (mező, erdő) jól ki lehet használni a természetes határokat (utak, fasorok, folyók, csatornák), mivel az általuk határolt terület könnyebben biztosítható, jól áttekinthető. Hasonló az eljárás, ha a

helyszín valamely szabad térségen lévő objektum. Falusias, kertvárosi jellegű településeknél le kell zárni az épületeket körülvevő nyílt területeket (udvar, kert), mivel ott is előfordulhatnak különböző értékelhető nyomok. Városi lakásokban lezajlott eseményeknél általában nincs lehetőség a lakáson kívüli területek lezárására. Előfordulhat azonban, hogy szükséges lehet a helyszínbiztosítás kiterjesztése a folyosókra, lépcsőházakra, kapualjakra és a ház előtti járda azon részeire is, ahol esetleg vérmaradványok, lábbeli-nyomok stb. lehetnek. A lakást azonban teljes egészében biztosítani kell, nem csak azt a helyiséget, ahol első látásra az esemény végbement. Gazdasági egységek és intézmények esetében csak ritkán lehet akadálya a helyszínként számba jöhető területek teljes lezárásának. Ezért a helyszínbiztosító első feladata, hogy az érintett helyiségekből, területről mindenkit eltávolítsa, s alkalmas „várakozóhelyiséget” jelöljön ki.

Közlekedési baleset/bűncselekmény esetén, ha az forgalmas úton vagy útkereszteződésben történt, a helyszínbiztosításakor az érintett útszakaszt le kell zárni, s a forgalmat terelőutakra, illetve ha ez a szemlét nem zavarja, az úttest másik oldalára kell irányítani.

– A lezárás megszervezése mellett biztosítani kell a helyszín állagát is. Óvni kell a helyszínt a külső behatásoktól, az időjárás miatti megrongálódástól. A szabadban lévő nyomokat (stb.) azok érintése nélkül le kell fedni. Erre csak olyan eszközt szabad felhasználni, amely állagánál fogva megfelelő (nem „esik bele” a nyomba), s amelyről semmiféle szennyeződés – még *szag* sem – rakódhat át a letakart dologra, mert az a szakértői vizsgálatot, a szagrögzítést, illetve a nyomkövető kutya alkalmazását ellehetetlenítené.

– A nyomrögzítés *nem feladata* a helyszínbiztosítónak. Ennek nem mond ellent, hogy a megsemmisülésnek kitett és másképpen meg nem óvható dolgokat biztonságba helyezze, illetve a helyszín megváltoztatásával járó tevékenységek esetében egyes rögzítési módszereket (leírás, fényképezés, lerajzolás) alkalmazzon. Ez megkönnyíti a visszaemlékezést, a jelentéstételt és az esetleg szükséges rekonstrukciót.

Eredetben biztosításra csak akkor kerülhet sor, ha az végképp elkerülhetetlen (pl. az eső elmosna egy fontos anyagmaradványt, az utcán szétszóródott pénzt, ékszereket elvinné a szél vagy egy „segítőkész” járókelő). Az ilyen dolgok összegyűjtését megfelelő segédeszközzel (csipesz, gumikesztyű, nejlonzacskó) és lehetőleg *tanúk* jelenlétében végezzük.

• *A közrend fenntartása.*

Esetenként a helyszínen és annak környékén – részben az esemény, részben a helyszín jellege vagy lezárása miatt – előfordulhat, hogy tömeg gyűlik össze, torlódás keletkezik a közlekedésben stb. Ez nem csak a helyszíni munkát gátolhatja, de kialakulhat lincshangulat is; esetleg az elkövetők hozzátartozói (kapcsolatai) lépnek fel támadólag az elfogott személy kiszabadítása érdekében.

Az értesítésadásnak azért kell tartalmaznia, ha ilyen veszélyhelyzet fenyeget, vagy a terület lezárásához nagyobb erő szükséges, hogy a szükséges segítség mielőbb megérkezzen.

• *Jelentési kötelezettség teljesítése.*

A helyszínbiztosító rendőrnek jelentési kötelezettsége van, ezért célszerű, ha a kérkezést követően jegyzeteket készít a jelentés teljessége és pontossága érdekében. Amikor a helyszíni szemlebizottság megérkezik, a helyszínbiztosító neki szóban jelent, majd a szolgálati helyére történt bevonulása után *írásbeli jelentést is kell készítenie.*

A jelentés tartalma:

- kinek a felhívására, utasítására (vagy saját észlelése alapján) kezdte meg a helyszín biztosítását;
- mikor érkezett a helyszínre, milyenek voltak az időjárási, látási viszonyok,
- kiket talált a helyszínen (sértett, felfedező tanú stb.),
- megérkezésekor milyen állapotban volt a helyszín (nyílászárók, kulcsok, világítás, biztonsági berendezések helyzete, állapota, jellegzetes illat: pl. benzin, vegyszer, füst stb.),
- milyen halaszthatatlan intézkedéseket tett (elsősegély, nyomonüldözés stb.);
- volt-e sérült, és milyen intézkedés történt vele (hová szállították stb.),
- megérkezését követően ki mit változtatott a helyszínen, mi volt az oka vagy indoka ennek; továbbá milyen tájékoztatást kapott a megérkezése előtt történt változtatásokról,
- milyen nyombiztosítási munkákat végzett;
- kik viselkedtek gyanúsán, gyanúját mire alapozza,
- kit, mikor és hogyan értesített az eseményről (hatóságokat, feletteseit stb.).

Hasonló jelentési kötelezettség más testületeknél és a polgári biztonsági szolgálatoknál is van; rájuk és az ideiglenes biztosítást végzőkre az elmondottak *értelmszerűen* irányadók.

11.2.3. A helyszíni szemle lefolytatása

A szemlebizottság munkáját a bizottságvezető irányítja, aki egy személyben felelős a helyszíni szemle *jog- és szakszerű lefolytatásáért*. Az ő feladata a különböző közreműködőkkel (ügyelet, forrányomos akcióparancsnok, mentők, tűzoltók stb.) való kapcsolattartás is. *Engedélye nélkül a szemle megkezdését követően senki nem léphet be a helyszínre, illetőleg ott semmiféle tevékenységet nem folytathat.*

A bizottság másik állandó tagja a *bűnügyi technikus*, aki lényegében szaktanácsadóként működik közre. Fő feladata, hogy a bizottságvezető irányítása mellett felkutassa, illetőleg előhívja és rögzítse a helyszínen található és a bűncselekménnyel összefüggésbe hozható nyomokat, nyomhordozókat stb.

Az élet elleni (emberölés, halált okozó testi sértés) bűncselekmények esetén a bizottság állandó tagja a rendőrorvos (igazságügyi orvos szakértő). A bizottság munkáját segíthetik még a különböző szakterületek szakemberei is, akik szakismeretük folytán olyan tényekre, körülményekre is felhívhatják a bizottságvezető figyelmét, amelyekre esetleg a szemle nem terjedne ki (pl. épületomlással összefüggő halálos balesetnél a bontási technológiai előírásokra, az erre vonatkozó iratokra, a felelős személyekre), de igénybe lehet venni bűvárokat, barlangászokat, hegymászókat is. A szolgálati kutya és vezetője szintén szaktevékenységet folytat. Ennek szükségessége esetén az ügyelettel közölni kell, hogy milyen képzettségű (nyomkövető, kábítószer-, robbanóanyag-, hullakereső) ebet kell a helyszínre vinni.

A helyszíni szemlén a hatóság rendszerint (indítványra, vagy saját elhatározásából) *hatósági tanúkat* alkalmaz (ők *nem* tagjai a bizottságnak). Feladatuk a szemle lefolyásának figyelemmel kísérése, hogy ha később vita/kifogás merülne fel, úgy az a kihallgatásuk útján tisztázható legyen. Ennek érdekében egy sor előírás szabályozza, hogy mire kell őket kioktatni, és hogyan kell biztosítani, hogy a szemle során történetekről érdemben tudomást szerezzenek.⁹⁶

Egyes esetekben (pl. élet elleni bűncselekmények stb.) ún. *forrányomos felderítésre* kerül sor, amelyben jelentősebb és különféle erők vesznek részt. Ez a szemle lefolytatását elsősorban abban befolyásolja, hogy a gyors információcsere folytán a bizottság azonnal fel tudja használni a másutt beszerzett adatokat – s a más közreműködők is időben értesülnek minden, a szemle során feltárt és a feladatuk ellátásához felhasználható adatról.

A helyszínre érkezést követően a szemlebizottság vezetője először is tájékozódik a történetekről. Ha a helyszínt rendőr biztosította, mindenekelőtt annak jelentését hallgatja meg és meggyőződik arról, hogy a halaszthatatlan intézkedéseket megtették-e, s ha nem, azonnal intézkedik azok végrehajtására; majd kellően kikérdezi a sértettet az esetleges felfedező tanút és egyéb tanúkat; végül áttekinti a helyszínt. Mindezek alapján kialakítja az elsődleges elképzelését a szemle lefolytatásáról, s megkezdődhet a szemle.

1. A végrehajtás módszerei

A szemle végrehajtásának ún. *objektív* és *szubjektív* módszerei ismeretesek. Az objektív módszerek *a szemle alá vett terület tárgyi természetű felosztásán* alapulnak; míg a szubjektív módszerek alap gondolata az, hogy *a helyszíni szemlét* ne mechanikusan, valamely előre meghatározott haladási irány egymásutániságával, hanem *a szituációból adódó logikai összefüggések szerint* végezzék.

⁹⁶ Pl. egy megtalált ujjnyom esetében a rögzítés előtt azt akár nagyítóval is megnézhetik; a rögzített/lefoglalt nyomok, tárgyak bűnjelcímkeit alá kell írniuk stb.

a) A terület-felosztási módszerek jelentősége, hogy precíz alkalmazásukkal biztosítható a *helyszín teljes átvizsgálása* (hogyan abból semmi se maradjon ki). Két alaptípus, az ún. *spirális* és az ún. *szektoros* módszer ismeretes.

- A *spirális módszer* lényege az, hogy a megsejmlendő területet valamely előre meghatározott pontból kiindulva a spirálvonal alakjának megfelelő haladási irány szerint veszik szemügyre. Attól függően, hogy a kiindulási pont a spirál középpontja vagy végpontja, kifelé haladó (centrifugális, excentrikus), illetve befelé haladó (centripetális, koncentrikus) módszerről beszélhetünk.

- A középponttól kifelé haladó spirálforma javasolt, ha a helyszín nem túl nagy és viszonylag könnyen áttekinthető, ha a helyszínen holttest van (ekkor ez a középpont), ha a környéken nem kell lábnyomokat keresni. E módszer hátránya, hogy a középpontban lévő nagy számú nyom figyelmetlenség vagy nem megfelelő magatartás miatt könnyebben megsérülhet, mint ha kívülről befelé haladva végeznénk a vizsgálatot.

- A szélektől befelé haladó spirál mentén célszerű a szemlét végrehajtani mindenekelőtt akkor, ha a helyszín igen kiterjedt és nem ismeretes az esemény középpontja. E módszer kétségtelen előnye, hogy segítségével áttekinthetetlen terepen is lehetőség nyílik a holttest, sebesült, az elkövetési eszközök és a menekülő tettes nyomainak gyors feltárására. Célszerűbb e módszer alkalmazása akkor is, ha a tettes érkezési és távozási útvonalait, az ezek mentén elveszett, elrejtett vagy eldobott tárgyakat, bűnjeleket kívánjuk felkutatni; ha az esemény nyomainak egy része zárt helyen, míg a többi az azt körülvevő nyílt területeken található, és az időjárási viszonyok miatt azok megsemmisülésétől kell tartani. A befelé haladó vizsgálat ajánlott kezdőpontja az a pont, ahol a tettes a helyszínre behatolt, ennek hiányában pedig az, ahol a kérdéses területet egyébként meg szokták közelíteni (pl. udvari kapu, épület bejárata, erdőbe vezető ösvény).

- A *szektoros módszer* a nagyobb kiterjedésű nyílt területnél alkalmazható. Lényege, hogy a nagy területeket a rajtuk lévő természetes határok figyelembevételével szemlélik meg – pl. elkülönítve folytatják le a lakóépület, az udvar, a gazdasági épületek, a kert szemlélését. Ha pedig a terület egynemű (rét, mező, erdő), akkor természetes határokkal (utak, ösvények, mezsgyék, patak) osztják részekre. Ha ilyen határok nem lennének, a területet négyzetekre vagy téglalapokra osztják és e részeket egymás után vetik szemle alá (ún. *négyzethálós felosztás*).

b) A szubjektív módszerek alapja a kriminalisztikai gondolkodás. Lényegét tekintve az ún. *gondolati rekonstrukció* az ügýtípus-ismeretre, míg az *információs lánc* módszere a logikai összefüggésekre támaszkodik.

- A gondolati rekonstrukció során a statikus szakaszban észlelte alapján kialakítható reális verzió szerint *filmszerűen magunk elé képzeljük az esemény lezajlását*, így meghatározhatjuk, hogy elvileg hol, milyen elváltozásokat kell/lehet találni (ezt szokás átvitt értelemben *nyomtérképnek* nevezni). Ezután lépésről lépésre felkutatjuk és rögzítjük mindazon elváltozásokat, amelyek az így feltételezett eseménysor kapcsán keletkez(het)tek. A tapasztalatok szerint az effajta rekonstrukciót ott kell megkezdeni, ahol a nyilvánvaló elváltozások és az első „látható” nyomok felfedezhetők. Ezek többnyire azok a helyek lesznek, ahol a tettes az érintett objektumba behatolt (pl. ajtók, ablakok), melyeken túl számításba kell venni a szabad terepet is, amelyen keresztül elérte az elkövetés közvetlen helyét, ahol várakozott, figyelt, ellenőrzött, illetve távozott. Végig kell gondolni, hogy az elkövető

- melyik utat vette igénybe, hogy az elkövetés helyére jusson;
- ennek során milyen akadályokat kellett leküzdenie, következképp hol kell lenniük a megfelelő nyomoknak, illetve hol kellene azokat keresni;
- milyen tárgyakat kellett a tettesnek megérintenie, elmozdítania, eltávolítania;
- kellett-e segédeszközöket használnia, hogy az elkövetési helyre beléphessen;
- hová kellett nyúlnia, mit kellett megragadnia ahhoz, hogy behatolhasson az objektumba;
- hogyan történt az objektumba való behatolás (üvegtáblák betörése, ajtó kifeszítése stb.), ehhez igénybe vett-e szerszámokat, ezek megtalálhatók-e a helyszínen;
- hogyan mozgott a helyszínen, milyen helyiségekben járt;
- mit, milyen eszközökkel, milyen módszerrel nyitott fel;
- a munkamódszere bizonyos rutinra, ügyességre, (bűnözői) tapasztalatokra mutat-e;
- mit túrt fel, forgatott össze, mit keresett;
- vannak-e olyan adatok, hogy több elkövetővel kell számolnunk stb.

Ezután megkezdődhet a tulajdonképpeni nyomkeresés. Ha a dinamikus szakasz végrehajtása során a már feltételezettekén kívül előkerülnek egyéb nyomok, elváltozások is, nyilván felmerül a kérdés, hogy ezek szükségszerűen más elkövetési módra utalnak-e, vagy a tettes (idegességében, előre nem várt zavaró körülmény miatt) nem az általunk elképzelt módon „dolgozott”. Figyelemmel kell lenni arra is, hogy az elkövető a *saját gondolatmenete szerint* cselekszik, ami a számunkra esetleg érthetetlennek, logikátlannak tűnhet. Ezért nem elég csak a saját tapasztalatainkra támaszkodni, hanem célszerű beleélni magunkat az elkövető helyébe, az ő „fejével”, az ő szempontjából is át kell gondolnunk a cselekvés modelljét.

- Mint említettük, az információs lánc módszerének lényege az, hogy a helyszín bizonyos elemei között *szoros logikai összefüggés áll fenn*. Minden esemény-, illetve cselekvéssornak megvannak a szükségszerű jellemzői, amelyek *informatív* kapcsolatban állnak egymással; ezek megléte vagy hiánya következtetési alapul szolgál a történet vizsgálatához.

Ha valaki egy méternyi darab kötéllel felakasztotta magát egy három méter magasan lévő gerendára, ehhez szükségszerűen hozzátartozik, hogy a kötelet *meg kellett fognia*, hogy valamely módon *fel kellett jutnia abba a magasságba*, ahová a kötelet kötötte, s ahol a nyakát a hurokba helyezte; és lennie kell ott olyan eszköznek (pl. létrának) is, amely ennek a cselekvéssorozatnak a végrehajtását *a méreténél és helyzeténél fogva* lehetővé is tette. Kedvező esetben megtalálhatók a kezén a kötélről származó anyagmaradványok, valamint a létrán és a gerendán az ujjnyomai is. Ha valami hibádzik, máris adódik az a feltevés, hogy nem is öngyilkosságról van szó, ami persze újabb – az emberölésre jellemző – elváltozások felkutatására ösztönöz. Ha belöttek valakinek az ablakán, a megtalált lövedékből, illetőleg elváltozásokból következtetni lehet a löállítás helyére, a fegyver fajtájára stb. – hiszen ezek összetartozó dolgok.

- A magyarázatként felhozott példákban jól látható, hogy a szubjektív módszereket *nem egymástól függetlenül* kell alkalmaznunk, hiszen kiegészítik egymást, együttesen adnak magyarázatot számunkra az esemény lefolyásának lehetséges módjaira nézve – és így arra is, hogy mikor mit (és hol) kell keresnünk.

c) Mind az objektív, mind a szubjektív szemlemódszerek segítségünkre vannak *a helyszínbiztosítás szakszerű végrehajtásában* is; elsősorban annak megállapításához, hogy miféle eseményről van szó s az mely területet érint – következésképpen melyek lesznek a helyszínbiztosítás konkrét feladatai.

2. A helyszíni szemle szakaszai

A helyszíni szemle két egymással szorosan összefüggő részből: a *statikus* (összképrögzítő) és a *dinamikus* (nyomkereső) szakaszból áll.

A statikus szakasz feladata *az összkép – a helyszín adott állapotának és összefüggéseinek – feltárása és rögzítése*.

Ennek során a szemletárgyakat „nyugalmi” állapotukban vizsgáljuk; külső megjelenésüket, egymáshoz viszonyított távolságukat, helyzetüket, a szabad szemmel látható nyomokat és elváltozásokat rögzítjük. A statikus szakasz megállapításai alapján egyrészt lehetőség nyílik a további helyszíni munka megtervezésére, a dinamikus szakasz feladatainak, módszereinek meghatározására, másrészt e megállapítások következtetései alapként szolgálhatnak a legelső feltevések kialakításához. Sok esetben a statikus szakasz megállapításai alapján következtethetünk számos releváns információra pl. a tettes helyismeretére, a bűncselekmény indítékára, az elkövetés időpontjára, az elkövető személyi tulajdonságaira. A jellemző rögzítési módszerek a jegyzőkönyvi leírás, a képfelvétel (fénykép, videó) és a helyszínvázlat (helyszínrajz) készítése – ezek ugyanis nem okoznak változást.

A dinamikus szakasz *a helyszín tervszerű, módszeres, alapos és szakszerű átvizsgálásából/át kutatásából, és a megtalált elváltozások rögzítéséből áll*.

Ekkor a szemletárgyak vizsgálatára – ellentétben a statikus szakasz „semmit sem érinteni” elvével – a nyugalmi (statikus) helyzetükből kimozdítva, a megfelelő eljárások alkalmazásával (azaz nem csak érzékszervi, hanem a legkülönbözőbb fizikai és kémiai eljárások segítségével) kerül sor. A nyomkereső szakasz megállapításai szervesen kapcsolódnak az összképrögzítő szakasz eredményeihez, kiegészítik azokat, feltárják az összefüggéseket és elősegítik jobb megértésüket. A statikus szakaszban rögzített „helyzetképek” kiegészülnek a látens nyomokkal, anyagmaradványokkal és elváltozásokkal. Ezek az új ismeretek a koráb-

ban felállított feltevéseket pontosíthatják – egyeseket kizárnak, másokat megerősítenek, illetve új feltevések kialakítását követelhetik meg.

3. A szemle eredményeinek rögzítése, értékelése

A helyszíni szemle eredményeinek rögzítése a felderítésben és a bizonyításban betöltött szerepe mellett *garanciális szempontból* is jelentős. Alapvető követelmény mind az eljárásjogi rendelkezések, mind az egyes rögzítési módokra vonatkozó technológiai szabályok betartása; hogy a jegyzőkönyv és mellékletei *hű képet adjanak a helyszínről és a szemle során történetekről*; hogy ezek alapján a szemle lefolyása, eredménye később is ellenőrizhető legyen, továbbá a helyszín *szemlekor*i állapotát szükség esetén rekonstruálni lehessen.

A szemlejegyzőkönyv *bevezető* része tartalmazza a helyszíni szemle idejét és helyét; a szemle okát vagy célját; a bizottság tagjainak nevét és hivatalos minőségét; a szemlén részt vevő személyek nevét és adatait; a szemle lefolytatásának körülményeit; a helyszín időjárási és világítási viszonyait. A *leíró rész* tartalmazza a bizottság által szemrevételezett helyeket, helyiségeket; a megvizsgált dolgokat és jelenségeket (elváltozások, tárgyak, nyomok, anyagmaradványok); a vizsgálatok módszerét; az alkalmazott (technikai) eljárásokat és azok eredményét. A *záradékban* fel kell tüntetni a szemle során lefoglalt tárgyakat, bűnjeleket, mintákat; a szemlén részt vevő személyek (pl. a hatósági tanúk) a szemle lefolytatásával vagy megállapításaival kapcsolatban tett észrevételeit és a szemle befejezésének pontos idejét.

A szemlejegyzőkönyv mellékletei: a *bűnjelek jegyzéke* (amely tartalmaz az eredetben rögzített és lefoglalt minden olyan tárgyat, amely a bűncselekmény elkövetésével kapcsolatba hozható); a helyszínen készített fényképeket tartalmazó *fényképmelléklet*; a *magnetofon-, videofelvételek*; a *helyszínvázlat, helyszínrajz*, (esetleg egyes elváltozásokról fénykép helyett mellett készített rajz); a *helyszínbiztosító*, valamint (ha közreműködött) a *szaktanácsadó, rendőrorvos, szolgálati kutya vezető jelentése*, és esetenként a *szemlebizottság vezetőjének külön jelentése* (amely mindazon szubjektív megállapításokat, következtetéseket, hipotéziseket tartalmazza, melyek szabály szerint nem kerülhetnek a szemlejegyzőkönyvbe). A mellékletek készítésére a szemlejegyzőkönyvben utalni kell.

A szemle akkor tekinthető befejezettnek, ha valamennyi nyomot, elváltozást és tárgyi bizonyítékot felkutattak, összegyűjtöttek és szakszerűen rögzítettek, s a bizottság vezetője meggyőződött arról, hogy semmi sem került el a figyelmet.⁹⁷

Az eredmények értékelése a szemle folyamán a bizottságvezető, később a nyomozás vezetőjének a feladata.

Az értékelésre a szemle *egész folyamán* – szinte minden egyes újabb adat feltárásakor – szükség van. Az elvégzett munka áttekintése és elemzése, illetőleg a másoktól (pl. adatgyűjtést végző nyomozóktól) kapott információkkal való összevetése az összefüggések feltárását, a még szükséges feladatok meghatározását, valamint azt a célt szolgálja, hogy előtűnjenek az esetleges hibák, amelyeket így még korrigálni lehet. A befejezéskor ajánlatos ismét ellenőrizni, hogy nem maradt-e ki valami.

A szemle eredményei a nyomozás vezetője számára értékes támpontokat nyújtanak mind a nyomozás további feladatainak meghatározásához, mind a más forrásokból (eljárás cselekményekből) származó adatok értékeléséhez.

⁹⁷ Előfordul, hogy a szemlét nem lehet egyszerre teljes mértékben végrehajtani. Ekkor azt fel kell függeszteni, és a folytatásig a helyszínt biztosítani kell.

12. AZ ADATGYŰJTÉS

A nyomozás tudvalévőn adatigényes tevékenység. Mind a vizsgált esemény megismeréséhez, mind magának a nyomozási procedúrának a lefolytatásához egyaránt különféle adatokra van szükség, melyekhez az egyszerű észleléstől kezdve a technikai eszközök, a tudományos vizsgálati eljárások alkalmazásáig sokféle forrásból és módon hozzájuthatunk; s tegyük hozzá: a nyomozás során *nem kell és nem is lehet* minden adatot *alakszerű eljárási cselekmények* végrehajtása útján beszerezni.

Az adatgyűjtés módszereit nem a jog, hanem a kriminalisztika dolgozta ki. Ugyanakkor az adatok kezelésére és védelmére, a titkosszolgálati eszközök és módszerek alkalmazására, a büntetőeljárás lefolytatására stb. vonatkozó hatályos szabályozás *fő vonalaiban* meghatározza, hogy *melyik adatgyűjtési forma milyen körülmények között alkalmazható*, s hogy *az így beszerezett adatot mire lehet felhasználni, és milyen formában kell rögzíteni*.

12.1. AZ ADATGYŰJTÉS ÁLTALÁNOS KÉRDÉSEI

Az adatgyűjtés a vizsgálandó esemény körülményeinek, illetve a célszemély tevékenységének, hollétének és személyi körülményeinek tisztázása, meghatározása, valamint az eljárás sikeres lefolytatásához szükséges feltételek biztosítása céljából végzett információszerző tevékenység.

Alkalmazásának leggyakoribb területei:

- adatforrások, személyek, tárgyak felkutatása,
- bizonyítási eszközök felkutatása, meghatározott esetekben beszerzése,
- a nyomozási cselekmények és intézkedések megalapozásához, megtervezéséhez, előkészítéséhez, végrehajtásához, valamint
- a nyomozás tervezéséhez-szervezéséhez szükséges adatok összegyűjtése,
- a már meglévő adatok, illetve
- a verziók ellenőrzése,
- az eljárásban részt vevő (érintett) személyek előéletének, személyiségének, körülményeinek (stb.) megismerése,
- az ügy (esemény) lényeges körülményeinek tisztázása.

Az adatgyűjtésnek elsősorban a felderítésben van szerepe; míg a bizonyításban csak akkor, amikor a vonatkozó eljárásjogi szabályozás ezt megengedi. A nyomozáson kívül nélkülözhetetlen más hatósági feladatok (ellenőrzési, felügyeleti, megelőzési tevékenység, rendőri intézkedések stb.) ellátásában is. Az adatgyűjtés egyes módszerei (meghatározott módon) bizonyos nem hatósági tevékenységekben (pl. személy- és vagyonvédelem, magánnyomozás, polgárőrség munkája) is felhasználhatók.

A már ismerteken (adat, adatforrás stb.) túl az adatgyűjtéshez további fogalmak is kapcsolódnak. Általánosan használt adatgyűjtési fogalom

- a ***célszemély*** és a ***célobjektum***: *akire, illetve amely dologra az adatgyűjtés irányul,*
- az ***adatszolgáltató***: *az adatgyűjtés során adatforrásként felhasznált vagy számításba vehető személy* (magánszemély, szerv, szervezet tagja, dolgozója), *akitől az adat származik, illetve – vélhetően – beszerezhető.*

Jogi előírások szabályozzák, hogy mit kell *személyazonosító, személyes, bűnügyi személyes, különleges, közérdekű, közérdekből nyilvános*, illetve *minősített* adatnak tekinteni. A jogi szabályozás kiterjed az *adatok kezelésének a módjára* is. E rendelkezé-

seket az adatgyűjtési módszerek alkalmazása során is be kell tartani; ezért ajánlott a vonatkozó jogszabályok⁹⁸ alapos tanulmányozása.

Az adatgyűjtés elvei, alapvető taktikai kérdései

Az adatgyűjtés előkészítése és végrehajtása során szem előtt kell tartani, hogy

- az adatforrást és az adatgyűjtés módszerét a szerint kell megválasztani, hogy *mi a feladat* (mi az elérendő cél), és *milyen minőségű adat*⁹⁹ kell vagy elegendő annak megoldásához, végrehajtásához;

- alapvető követelmény a beszerzett adatok *torzulásmentes*, az előírt úton és módon történő rögzítése és továbbítása; melyek során szigorúan el kell választani a *tényleges információt a véleményétől*;

- nem szabad megsérteni sem az *adatkezelési előírásokat*, sem a *nyomozás titkosságának* elvét (különösen a titoktartási kötelezettség alá eső adatok esetében fontos, hogy azokhoz illetéktelenek *később se* juthassanak hozzá).

a) Az adatforrás és az adatgyűjtés módszerének megválasztása során először is azt kell eldönteni, hogy milyen (felderítési és/vagy bizonyítási) feladatról van szó, mert ettől függ, hogy *tartalmára* és *minőségére* nézve milyen adatra van szükség, s hogy milyen *jogi szabályokat* kell figyelembe venni, alkalmazni.

Pontosan meg kell határozni, hogy *milyen kérdéseket* kell tisztázni, milyen információkra van szükség, vagy éppen milyen bizonyítási eszközhöz kívánunk hozzájutni. Mindezekre figyelemmel mérhető fel, hogy az *honnan, kitől* szerezhető be (ki tudhat róla, ki rendelkezhet vele).

Meg kell vizsgálni, hogy az adatgyűjtési feladat végrehajtására az adott szituációban milyen *konkrét lehetőségek* vannak, ugyanis így állapíthatjuk meg, hogy a cél elérésére egyébként megfelelő, vagy legmegfelelőbb adatgyűjtési módszer alkalmazásának *fennállnak-e*, vagy *megteremthetők-e a feltételei*, mert ha nem, akkor más megoldást kell választani (lásd pl. a csapda alkalmazását).

Mint tudjuk, az adat *tartalmától, hiteltérdemlőségétől és hitelességétől egyaránt* függ, hogy azt *mire és hogyan lehet felhasználni*.¹⁰⁰ A tartalom és a hiteltérdemlőség szoros kapcsolatban áll az *adatforrás megbízhatóságával, az adatszolgáltató ismereteivel* és sokszor a *szándékával* is.

Ilyen kérdések például, hogy az adatszolgáltató miről tud; honnan származnak és mennyire pontosak az értesülései; mennyire *képes*, és egyáltalán *akar-e* tájékoztatást adni; tudja-e, hogy kinek és milyen célra ad ki információt; milyen viszonyban áll a célszeméllyel vagy az adatgyűjtést végzővel stb.

A hitelesség (amely a vonatkozó jogi rendelkezések betartásával biztosítható) nyilván akkor jön számításba, ha az adatra bizonyítékként lesz/lehet szükségünk.

– Az a gyakorlati tevékenység, ahogyan az *adott adatforrástól* adathoz lehet jutni, mindig két mozzanatból áll: az alkalmazott *módszerből* és annak *jogi körülményeiből*. Egy-egy *módszer* többféle célt szolgálhat és többféle jogi környezetben is előfordulhat – lásd pl. a környezettanulmányt. A *jogi körülmények* körébe az

⁹⁸ 1992. évi LXVI. törvény a polgárok személyi adatainak és lakcímének nyilvántartásáról, 5.§; 1992. évi LXIII. törvény a személyes adatok védelméről és a közérdekű adatok nyilvánosságára hozataláról, 2–4 §§.; 1995. évi LXV. törvény az államtitokról és a szolgálati titokról, 2. § (2) bek. A Rendőrség és tagjai számára az Rtv. VIII. fejezete részletesen szabályozza az adatkezelés módját.

⁹⁹ Vö.: 3.4. cím 1.) pont.

¹⁰⁰ Vö.: 3.4. cím 2.) pont.

adatforrásra, az adat beszerzésére és felhasználására vonatkozó vagy ezeket befolyásoló normák tartoznak. Mivel egyáltalán nem mindegy, hogy az eredmény *adat, információ vagy bizonyíték* lesz, az aktuális célnak megfelelően kell megválasztani, hogy adott esetben melyik módszert milyen jogi keretek között alkalmazzuk; így például a személy kikérdezésére személyes megkeresés vagy puhatolás keretében is sor kerülhet; de az is lehet, hogy adatgyűjtési módszer alkalmazása helyett a *kihallgatása* mellett kell döntenünk stb.

– Elkerülhetetlenül befolyásolja az adatgyűjtés eredményességét az *adatszolgáltató és az adatgyűjtést végrehajtó* személy kapcsolata. A hatóságok tagjainak tudatosan és folyamatosan törekedniük kell a személyismeretük – mint állandó információs háttérbázis – megalapozására, bővítésére. Az adatgyűjtési módszerek alkalmazása során a látókörbe került személyek segítségével nem csak az aktuális feladatot kell megoldani, hanem arra is gondolni kell, hogy amelyikük megbízhatónak, alkalmasnak látszik, lehetőleg ne zárkozzon el attól, hogy adatszolgáltatóként máskor is közreműködjön.

– Nagyon fontos az adatszolgáltató egyéniségének és helyzetének, valamint az adott szituációnak megfelelő bánásmód, fellépés, magatartás, stílus megválasztása. Ennek érdekében törekedni kell a kapcsolatteremtési, a szerepjátszási, a helyzetfelmérő és reagáló készség fejlesztésére, hiszen (bár az lenne a lebonyolítás kívánatos menete) sok esetben *nincs mód* az adatszolgáltató előzetes kiválasztására, megismerésére és így konkrét taktika megtervezésére, kidolgozására sem. Sokszor az adatgyűjtés végrehajtása során kell (akár csak a kihallgatás bevezető szakaszában) „kitapogatni”, megismerni az adatszolgáltató releváns tulajdonságait, az ügyhöz és az abban részt vevőkhöz fűződő viszonyát, hozzáállását (ideértve az érdekeltségét, az esetleges félelmét, fenyegetettségét, vagy éppen a hatósággal szembeni fenntartásait stb. is). Megkönnyítheti a kapcsolatteremtést az adatszolgáltató számára megszokott környezet; a valóságos vagy látszólagos közös ismeretségi vagy érdeklődési körre, illetve nézetazonosságra hivatkozás; egyes általános tulajdonságok – pl. a hiúság – kihasználása.

– A meglévő információktól, az ügy állásától, valamint az eljárási szabályoktól is függ, hogy mennyire határozható be a releváns tények köre: mire terjedjen ki az adatgyűjtés, továbbá melyik adatgyűjtési módszer (és miképpen) alkalmazható. Vannak olyan adatok, amelyeket csak meghatározott nyilvántartásokból lehet beszerezni (ez megköti nem csak az adatforrás kiválasztását, hanem a beszerzés és az adatkezelés módját is). A tanúk felkutatásakor gyakran az adott területen lakó (dolgozó, rendszeresen arra járó stb.) személyek *mindegyikét* ki kell kérdezni, azaz fel sem merül a szelektálás. Nem mindegy még, hogy a feladatot mennyi idő alatt, milyen területen, környezetben kell végrehajtani; hogy milyen személyi, anyagi és technikai feltételek állnak rendelkezésre – ideértve természetesen az adatgyűjtést végzők felkészültségét is stb. Persze mindig meg kell vizsgálni, hogy van-e valamiféle választási lehetőség. Gyakorlati példák igazolják, hogy egy lakás belső beosztásáról vagy arról, hogy a házkutatás szenvedője rendelkezik-e lőfegyverrel, pontosabban lehet tájékozódni az érintettel kapcsolatban álló személyektől, mint a nyilvántartásokból, bár *elvileg* az utóbbiak a hitelesebb és megbízhatóbb adatforrások.

b) Alapvető követelmény, hogy a beszerzett információkat *torzulásmentesen* kell rögzíteni és továbbítani, továbbá szigorúan el kell választani a *tényleges* információt a beszerzett adatok alapján, azzal kapcsolatosan kialakított *véleményünk*től.

Az adatszolgáltató gyakran nem csak tényeket közöl, hanem kifejti a saját álláspontját is. A hatóság eljáró tagjának is lehet véleménye akár az előbbiekről, akár az adatszolgáltató magatartásáról, akár az adatnak más információkkal való – esetleg csak általa észlelt, felfedett – összefüggéséről stb. Ezek közül egyiknek a relevanciáját sem lehet előre kizárni, mindegyikre szükség lehet, de semmiképpen sem szabad összeoszni, összekeverni őket, eltüntetni a reális értékeléshez szükséges megkülönböztető jegyeket, mert a *rögzítési hiba elkerülhetetlenül téves következtetésekhez vezet*.

Az adatgyűjtés (egyik) sajátossága, hogy sok, *nem az adott ügyhöz kapcsolódó* adatot is felszínre hoz. A megfelelő felkészülés és adatkezelés a feltétele annak is, hogy ezek se vesszenek kárba, eljussanak oda, ahol felhasználhatók.

Adott esetben rögzíteni kell a bizonyítási szempontból irreleváns adatokat is (ismét jó példa a tanúkutatás, amikor a felderítés érdekében azoknak a személyeknek az adatait is fel kell jegyezni, akik nem tudtak érdemleges információval szolgálni, mert e nélkül ellenőrizhetetlen, hogy mindenkivel beszéltek-e). Sajnos, gyakran előfordul, hogy *az adott ügyhöz nem tartozó* adatok rögzítése, feldolgozása, továbbítása elmarad, pedig ez a gyakorlat több szempontból is kifogásolható. Korántsem biztos, hogy az eljáró (érdekelt) szerv

tud az adatforrásról, hogy az utóbbi tisztában lenne azzal, hogy az ismeretei bárki számára is jelentőséggel bírnának. Az adat aktualitását veszítheti, hozzáférhetetlenné válhat, újbóli beszerzése többletmunkával, költségekkel, idővesztéssel jár, az ismételt kikérdezés negatív irányba befolyásolhatja az adatszolgáltató együttműködési készségét és magatartását is.

c) Az adatok valósághű rögzítése, valamint gyors, az előírt úton és módon történő továbbítása biztosítja, hogy azok *csak az illetékes személyekhez* (szervekhez) jussanak el, mégpedig a *kellő időben és változatlanul*. A pontosság mellett a *gyorsaság* is sok esetben befolyásolja az adat felhasználhatóságát.

Az információk szabálytalan továbbítása torzuláshoz, titoksértéshez vezethet. Itt már nem csak a felhasználhatóságról van szó: *követhetetlen lesz az adat származása, megálapíthatatlan a titoksértő személye, csorbulhatnak a személyiségi jogok* stb. Nem biztos, hogy az eljárás megnehezülése vagy megghiúsulása lesz a legnagyobb probléma, hiszen veszélybe kerülhet az adatszolgáltató, a sértett, a nyomozó egzisztenciája, testi épsége vagy éppen az élete. E tekintetben annak sincs jelentősége, hogy az adat minősített vagy sem.

Néhány éve sajtóetikai vitát is eredményezett az az eset, amikor egy elrabolt gyermekkorú ügyében az elrendelt hírzárlet ellenére (sajnálatos módon éppen egy rendőrtisztól) a sajtó hozzájutott néhány nyomozási titkot képező adathoz, amelyet a tájékoztatás szabadságára hivatkozva közzé is tett. Óriási szerencsének minősíthető, hogy amatőr elkövetőkről volt szó, hiszen a külföldi példák sora igazolja, hogy ilyen esetben a felfedezés veszélyétől tartva megölik az áldozatot függetlenül attól, hogy elállnak-e a követelésüktől vagy sem.

12.2. A MEGKERESÉS

A nyomozás során gyakran előfordul, hogy egy-egy eljárási cselekményt/intézkedést más hatóság illetékeségi területén kell(ene) fogatosítani; hogy az ügy érdemi előbbre vitele, elbírálása érdekében szükséges intézkedés megtétele más szerv (szervezet stb.) hatás- vagy feladatkörébe tartozik; hogy valamely adatot annak birtokosától vagy kezelőjétől a vonatkozó jogszabályi rendelkezéseknek megfelelően kell/lehet beszerezni. Ennek megoldására szolgál a különböző jogágakban szinte azonos szabályokhoz kötött *eljárási cselekmény*, a *megkeresés*. E mellett a nyomozó hatóság adat, információ, bizonyítási eszköz beszerzése végett természetes személyekhez is fordulhat, s mivel mindkét esetben pontosan közli kérésének célját, a krimináltaktika a megkeresést nem csak *eljárási cselekménynek*, hanem egyben *adatgyűjtési módszernek* is tekinti.

A megkeresés az eljáró hatóságnak az ügy érdemi elintézésével összefüggő, valamely adat beszerzésére vagy feladat végrehajtására irányuló, az adatforráshoz, illetve az intézkedésre jogosulthoz intézett szóbeli vagy írásbeli kérése (rendelkezése, felhívása). Alkalmazására a hatósági jelleg és a hivatalos cél *leplezése nélkül* kerül sor, emiatt (bár a titkos információszerzés eszköztárában is szerepel) nyílt adatgyűjtési módszernek tekintjük. Irányulhat:

- adat, információ, bizonyíték, illetve bizonyítási eszköz megszerzésére,
- adat- vagy bizonyítékforrás felkutatására,
- intézkedés, részfeladat,
- vagy – a személyes megkeresést kivéve – nyomozási cselekmény (eljárási cselekmény, kényszerintézkedés) elvégzésére.

A címzettek szerint megkülönböztetjük az eljárási cselekménynek minősülő külső vagy belső, valamint a személyes megkeresést (ezeket fajtáknak is nevezhetjük); továbbá a végrehajtás módja szerint az írásbeli és a szóbeli megkeresést.

1. Az ún. külső és a belső; az írásbeli és szóbeli megkeresés

a) A **külső megkeresés** címzettje nem rendőri szerv vagy nyomozó hatóság, hanem állami, illetve önkormányzati szerv, más hatóság, köztestület, gazdálkodó szervezet, alapítvány, közalapítvány, társadalmi szervezet, amelyektől *tájékoztatást, adatok közlését, átadását, iratok rendelkezésre bocsátását* lehet kérni. Ha a felsoroltak valamelyike (kivéve a „más hatóságot”) a feljelentő vagy a sértett, akkor a vezetőjüktől, illetőleg a vizsgálatra jogosult szervtől vizsgálat tartását és a kár megállapítását lehet kérni.

A **belső megkeresés** címzettje rendőri (vagy más nyomozó) szerv, amely a hatáskörébe és illetékessége alá tartozó feladatok – köztük nyomozási (eljárási) cselekmények, intézkedések – végrehajtására kérhető fel.

A megkeresésre mindig az adott jogág rendelkezései az irányadók; ideértve a szervek közötti érintkezés szabályait (ki, kivel, milyen formában levelezhet) is. A megkeresések büntetőeljárásbeli alkalmazását a Be. és a Nyer szabályozza.¹⁰¹

b) Az eljárási cselekménynek minősülő megkeresésekre általában írásban – átirattal vagy az erre a célra szolgáló nyomtatvány felhasználásával – kerül sor. A szóbeli megkeresés elsősorban előkészítő, kiegészítő szerepet tölt be.

A személyesen vagy telefonon lefolytatott megbeszélés során azonnal tisztázhatók az akadályok, elkerülhetők a tájékoztatatlanságból adódó tévedések, továbbá pontosítható, hogy az írásbeli anyagban mi és hogyan szerepeljen. Sürgős esetben célszerű telefonon felvenni a kapcsolatot a címzettel, és közölni minden olyan adatot, amelynek alapján azonnal megkezdődhet a feladat végrehajtása, a válasz elkészítése. Így időt lehet megtakarítani: az átirat megérkezése után a címzett azonnal eleget tehet a megkeresésnek. Nem kizárt, hogy a válasz lényegéről előre szóbeli tájékoztatást kérjenek, azonban az ezúton megszerzett információk nem (mindig) tekinthetők hitelesnek, így csak korlátozottan használhatók fel. Előfordulhat, hogy a címzettnek további adatokra, magyarázatra, segítségre van szüksége, amelyhez ugyancsak nem feltétlenül szükséges az írásbeliség.

c) A **kibocsátó hatóság felelős** a megkeresés jogszerűségéért, majd pedig a válaszként kapott adatok szabályszerű felhasználásáért (adatkezelés). Köteles a megkeresett rendelkezésére bocsátani minden szükséges adatot. A feladatok, a kérdések egyértelmű megfogalmazásával elkerülhető, hogy a teljesítés hiányos, felszínes, formális legyen.

A **címzett** köteles a megkeresésben foglaltakat teljesíteni, illetőleg a teljesítés akadályát közölni. Ha jogszabály másként nem rendelkezik, csak akkor tagadhatja meg a teljesítést, ha az nem tartozik a feladatkörébe, vagy nincsenek meg a végrehajtás feltételei (pl. adatvédelmi, titokvédelmi rendelkezésekbe ütközne, nem rendelkezik a szükséges adatokkal stb.). **Felelős** a végrehajtás jogszerűségéért, a (megállapított) határidő betartásáért, az általa közölt adatokért (valódiság, hitelesség).

d) A kapott választ tartalmi és formai szempontból egyaránt gondosan meg kell vizsgálni (értékelés-elemzés). Ennek alapján lehet eldönteni, hogy milyen intézkedést kell tenni az esetleges hiányosságok kiküszöbölésére.

e) A gyakorlat azt bizonyítja, hogy mind a megkeresések előkészítésében, mind a teljesítés értékelésében szerepe lehet más adatgyűjtési módszerek – pl. a személyes megkeresés, a puhatolás, a megfigyelés – alkalmazásának is.

Az átirat (de tartalmánál fogva a szóbeli megkeresés is) eleve behatárolja, leszűkíti a problémát, csökkenti a mozgásteret, a korrigálási lehetőségeket. A címzett arra fog koncentrálni, ami a felkérésben szerepel. Sok esetben nem az az érdeke, hogy érdemi választ adjon, vagy kielégítő módon intézkedjen, hanem az, hogy a

¹⁰¹ Lásd: Be. 71., 178., 178/A. §§, Nyer 110–114. §§.

jogszabályban előírt kötelezettségét formálisan teljesítse. Ezzel szemben az előzetes személyes megkeresés vagy a puhatolás útján felszínre kerülhetnek olyan információk, amelyeknek a létezéséről vagy relevanciájáról a megkereső nem is tud; megállapítható, hogy pontosan kinek kell címezni a megkeresést, hogyan célszerű a kérdéseket vagy a feladatot megfogalmazni, mennyiben kell módosítani az eredeti elképzeléseket.

f) Külön kell szólni a belső megkeresések egyes problémáiról. A jogi szabályozás *nem teszi kötelezővé* a megkeresést, bár hatáskör hiányában általában nincs más megoldási lehetőség. Az illetékességi okokon alapuló *belső megkeresések* esetében azonban a *célszerűség* elvét kell követni.

Nyilvánvaló, hogy a saját területét, a helyi viszonyokat jól ismerő rendőri szerv gyorsabban és gazdaságosabban képes végrehajtani a feladatot. Mégis indokolt lehet, hogy a távolsággal összefüggő problémák, valamint a hely- és személyismeret hiánya miatt fennálló hátrányos helyzet ellenére a feladatot az illetékességi területén kívül is az ügyben eljáró hatóság végezze el, például:

- az adott cselekménynek az ügyben betöltött jelentős szerepe vagy
- a gyorsasághoz fűződő érdek miatt (ha nem várható, hogy a megkeresés útján hamarabb sor kerülhet a végrehajtásra),
- amikor elengedhetetlen az előzményekre vonatkozó olyan részletes ügyismeret, amelyet az iratok megküldése sem biztosítana,
- ha bármely okból is fennáll a dekonspiráció veszélye (pl. az ügy jellege, az előzetes információk, a személyes összefüggések miatt),
- vagy a területileg illetékes szerv nem rendelkezik a végrehajtáshoz szükséges személyi-technikai feltételekkel stb.

2. A személyes megkeresés

a magánszemélyektől, illetve a hatóságok, szervek stb. dolgozóitól való nyílt felvilágosítás- vagy segítségkérés eljárásjogi formáságokhoz nem kötött módja.

A módszer a rendőri munkában az Rtv., illetve a Be. rendelkezései szerint *csak hivatalos cél* (a rendőri feladatok ellátása, illetve a nyomozás) érdekében alkalmazható; az érintettek csak az e jogszabályokban megjelölt esetekben tagadhatják meg a közreműködést.

A személyes megkeresés két embernek a kapcsolatán alapul. Az adatszolgáltatónak az a funkciója, hogy a tőle telhető módon segítsen, ennek feltételeit – legalább is részben – a hatóság eljáró tagjának kell megteremtenie (vö. az adatgyűjtés elveivel). A cél és a körülmények ismeretében kell eldönteni mind a kapcsolatfelvétel, mind az adott feladat lebonyolításának a módját.

Általában előnyös *személyesen felkeresni* az adatszolgáltatót. A beszélgetés éppen úgy irányítható, mint egy kihallgatás. Figyelemmel lehet kísérni a hozzáállását, a magatartását, a reakcióit; felmérhető az esetleges konfliktushelyzet; ezek alapján időben korrigálható a taktika. Megbízhatóbban eldönthető, hogy valóban rendelkezik-e a szükséges információkkal, képes-e kielégítő választ adni, jogosult-e a kérés teljesítésére stb. Könnyebben pontosíthatók a kérdések és a válaszok. *Telefonon, rádión*¹⁰² a már ismert, a megbízhatónak tekinthető személyektől, illetőleg akkor célszerű felvilágosítást, segítséget kérni, ha a feladat, illetve az információ beszerzése így is kielégítő módon végrehajtható. További indok még a gyorsaság és a gazdaságosság, valamint az, hogy egyes feladatok megoldásának ez a természetes módja (pl. bejelentés ellenőrzésére, helyszín időleges biztosítására felkérés; olyan információ beszerzése, amelyet bármely ügyféllel telefonon is közölnek). Van, amikor célszerű *írásos* tájékoztatást kérni (pl. a válasz bonyolult vagy sok adatot foglal magába; esetleg létezik a szükséges információt tartalmazó kiadvány, irat, amelyet másolatban vagy betekintésre meg tudnak küldeni). Ügyelni kell arra, hogy az írásbeliség ne legyen kényelmetlen az adatszolgáltató számára, ne rontsa meg a kapcsolatot, ne ütközzön titokvédelmi vagy más előírásokba.

¹⁰² Pl. mentők, polgárőrség, taxisok stb.

A személyes megkeresés a nyomozó hatóságok egymás közti kapcsolatában is alkalmazható, egyrészt az eljárási cselekménynek minősülő megkeresés előkészítésére, másrészt az ún. háttér-információk beszerzésére.

A nyomozás titkosságának és az adatkezelési szabályoknak a megszegése nélkül is lehetőség van az információcserére. Tipikus esetnek tekinthető az eljárásban részt vevő személyek megismerését, a körözést, a bűncselekmények közötti összefüggések (sorozat) felfedését szolgáló, illetve az *iratokban nem szereplő adatok* kérése-átadása. Sok esetben ennek alapján lehet eldönteni, hogy szükséges vagy célszerű-e az írásbeli megkeresés kibocsátása és végrehajtása. Természetesen nem tartozik ide – nem minősíthető személyes megkeresésnek – az engedélyhez kötött szóbeli vagy írásbeli adatszolgáltatás.

A személyes megkeresést és eredményét csak indokolt esetben kell írásba foglalni (jelentés, hivatalos feljegyzés). Ha a felmerült adatra bizonyítékként van szükség, akkor azt az eljárásjogi előírásoknak megfelelően kell beszerezni és rögzíteni (pl. jelentés, tanúkihallgatás, magánszemélytől okirat bekérése stb.).

12.3. A PUHATOLÁS

A puhatolás a valódi cél felfedése nélkül, illetve azt leplezve, az adatszolgáltatóval folytatott irányított beszélgetés formájában végzett adatgyűjtés vagy adatellenőrzés.

A puhatolás egyértelműen *felderítési* funkciót tölt be. Sajátosságainál fogva lehetővé teszi az adatok leplezett beszerzését, ellenőrzését és egyes nyomozási érdekek érvényesítését; ugyanakkor kizárja az így beszerzett adatok bizonyítékként való közvetlen felhasználását (a valóságos cél elfedése miatt az adatszolgáltató nyilatkozata nem felel meg az eljárásjogi követelményeknek).

Az adatgyűjtés tényének, illetőleg az adatgyűjtési célnak az elhallgatását vagy leplezését a nyomozási érdekek, az érintettek jogainak védelme, illetve az adatszolgáltató személyével összefüggő körülmények egyaránt indokolhatják. Akár az egész eljárás, akár az adott eljárási cselekmény (intézkedés) eredményes, sikeres lefolytatását veszélyeztetheti, továbbá az érintettek számára komoly erkölcsi, anyagi vagy egyéb hátrányt is okozhat, ha arról *illetéktelenek* szereznek tudomást, avagy *az érdekeltek idő előtt vagy informális* (nem szabályos, így pontatlan és ellenőrizhetetlen) *úton tájékozódhatnak*.

Az *adatszolgáltató* mindenkor *bizonytalansági tényező*. Kérdéses, hogy hajlandó-e együttműködni vagy a személyes érdekei-érzelmei mást diktálnak; képes-e a titoktartásra; mennyire tárgyilagos, megbízható és így tovább. Éppen az ezekből fakadó káros következményeknek a kiküszöbölése érdekében *nem tudhatja meg*, hogy ténylegesen *miért* beszélgetnek vele, *melyek a releváns kérdések*, és adott esetben azt sem, hogy *kivel* áll szemben. Minél kevesebb támpontot kap a helyzet felismerésére, annál inkább csökken a dekonspiráció lehetősége, annál nagyobb az esély arra, hogy természetesen viselkedik; nem hallgatja el, amit tud; nem ferdíti el vélt vagy valós érdekből a tényeket; több és/vagy pontosabb információt nyújt, esetleg más témákat is felhoz. Mindezek nem mondhatók el a személyes megkeresésről, ahol a jogainak és kötelességeinek (és persze az érdekeinek) a figyelembevételével mérlegelheti, hogy milyen álláspontra helyezkedjen; ráadásul az sem zárható ki, hogy másokat tájékoztatni fog a vele folytatott beszélgetésről.

Ajánlatos, hogy a puhatolást gyakorlott, jól felkészült, megfelelő kapcsolatteremtő, kommunikációs és helyzetfelismerő készséggel rendelkező személy végezze.

1) A puhatolás előkészítése során a következőket kell megvizsgálni:

- milyen adatokat kell beszerezni vagy ellenőrizni, ennek érdekében milyen kérdéseket (és hogyan) lehet vagy kell feltenni, tisztázni,
- kiket lehet adatszolgáltatóként számításba venni, e személyekről milyen információk állnak rendelkezésre,
- mire alapozható, hogyan történhet a kapcsolatfelvétel,

- van-e jelentősége annak, hogy ki végezze el a puhatolást,
- miről és milyen mértékben lehet tájékoztatni az adatszolgáltatót,
- szükséges-e legenda alkalmazása, az mire épülhet, mire terjedjen ki.

Látható, hogy a felsorolt szempontok összefüggenek; hogy a felkészülés információigényét gyakran csak külön erre irányuló adatgyűjtés útján lehet kielégíteni.

a) A terület bűnügyi helyzetének, a folyamatban lévő ügyeknek, a lakosságot foglalkoztató aktuális eseményeknek az ismerete olyan adatbázis, amely megkönnyíti a legenda felépítését, a találkozás legalizálását, a beszélgetés irányítását. Maga az adatszolgáltató is – helyzetétől függően – sok mindenről tudhat. Minél több téma kerülhet szóba, annál gazdaságosabb és hatékonyabb felderítő munkát lehet végezni, annál könnyebb eltitkolni az adatgyűjtés valóságos célját. Az információigény és a kérdések meghatározása a puhatolás sajátosságai folytán tehát *nem csak az adott ügyben rendelkezésre álló adatokra épülhet*.

b) Az adatszolgáltató kiválasztása során a következőket célszerű figyelembe venni. Ki az, aki birtokában lehet a szükséges adatoknak? *Ha egyáltalán lehet választani*, melyikük a megbízhatóbb, az értelmesebb, akire számítani lehet, akivel könnyebb a kapcsolatteremtés?

c) Legalább ilyen súlyú probléma az, hogy *ki végezze el* a puhatolást. Ebben benne van az is, hogy *célszerű-e felfednie* a kilétét, azaz *a hatósághoz tartozását*. Nem könnyű helyes döntést hozni, mivel a célok és a feltételek gyakran nem esnek egybe, illetve egymással ellentétes hatású tényezőkkel kell számolni.

Könnyebben elvégzi a feladatot, aki a saját területén dolgozik, megfelelő kapcsolatokkal rendelkezik, ismeri a helyi viszonyokat *és/vagy*: aki pontosan tudja, hogy milyen adatokra van szükség, miről nem szabad beszélnie. Nehezebb a helyzete annak, akinek ezeket az ismereteket a felkészülés során kell megszereznie (nem is beszélve arról, hogy mennyi ideje van a felkészülésre). Előfordulhat, hogy aki a helyzeténél fogva a legalkalmasabb lenne, nem rendelkezik kellő gyakorlattal, szerepjátszó készséggel; személyes ellentét van közte és az adatszolgáltató között stb.

Akit ismernek, nem tagadhatja le a hatósághoz tartozását, holott esetenként ez lenne a kívánatos (pl. a hatóságokkal szembenálló, együttműködni nem hajlandó személyek vonatkozásában; a célszemélyekre tekintettel; az adatszolgáltató titoktartásának, konspirációs készségének hiányosságai miatt stb.). Sokszor *nincs is szükség a hatósági jelleg leplezésére*, mert a lakossági kapcsolatok ápolása, a szokásos ellenőrzés, a területen történt eseményekre hivatkozva végzett személyes megkeresés is megfelelő alapot nyújthat a puhatolásra.

d) A puhatolás során gyakran szükség van valamilyen ürügyre, *legendára*, amely lehetőséget nyújt a kapcsolatteremtésre, a beszélgetés irányítására, a cél elhallgatására vagy leplezésére.

A legenda mesterségesen felépített, hihető fedőtörténet. Olyan fél igazság, amely minél kevésbé komplikált, minél több valóságos és (köz)ismert tényre épül, annál inkább elfogadható, annál kevésbé gyanús és ellenőrizhető. A **cél elhallgatása** annyit tesz, hogy nem hívják fel az adatszolgáltató figyelmét arra, hogy milyen ügyben, miért, kire, mit kell elmondania, melyek a releváns kérdések. A **cél leplezése** a figyelem hamis irányba terelése (valótlan indok megjelölése, félrevezető szituáció létrehozása, taktikai blöff¹⁰³ alkalmazása).

A felkészülés során el kell döntenie, hogy mely tényeket lehet beépíteni a legendába, illetve magába a beszélgetésbe. Elsősorban azok jöhetnek számításba, amelyet az adatszolgáltató amúgy is tud, illetve amelyek nélkül nem lehet szóba hozni, megtárgyalni a kérdéses témát; de semmiképpen sem szabad öt olyan dologról tájékoztatni, amelyek dekonspirációhoz vezethetnek, vagy veszélyeztethetik a kitűzött célok eléré-

¹⁰³ A taktikai blöff mindkét változata alkalmazható: akár a téves képzet megerősítése, akár olyan kérdéskombináció, amelynek jelentőségét az adatszolgáltató az adott szituációban nem ismerheti fel.

sét. Mindig ügyelni kell arra is, hogy az adatszolgáltató *ne nagyon ellenőrizhesse* a legenda valóságát. (Ha pl. feltesszük azt a kérdést, hogy ki tudhat az ügyről, kit volna érdemes kikérdezni, akkor a szoba került személyek közül legalább néhányat beszélni is kell. Így az adatszolgáltató nem jön rá, hogy csak őt akartuk kifaggatni, még kevésbé arra, hogy kiről.)

2. A puhatolás végrehajtása két, egymással szorosan összefüggő, az eredményességet egyformán befolyásoló mozzanatból áll: a kapcsolatteremtésből és az irányított beszélgetésből.

A **kapcsolatteremtés** egyik funkciója a beszélgetés legalizálása (indokoltnak, természetesnek tűnjön a találkozás, adjon módot a kikérdezésre), a másik az adatszolgáltató felmérése, megismerése. Az **irányított beszélgetés** a puhatolás levezetése: az adatszolgáltató figyelmének, gondolkodásának, magatartásának, érzelmeinek a manipulálásán alapuló, a kapcsolatteremtést, a tényleges cél elfedését és a szükséges információk beszerzését szolgáló kikérdezési módszer.

A bemutatkozás, a kérdés, a beszélgetés stílusának alkalmazkodnia kell az adatszolgáltató személyiségéhez, magatartásához, körülményeihez. A fölényeskedés, lekezelés, rideg magatartás többnyire ellenállást vált ki, akadályozza a megfelelő kontaktus kialakulását, és semmitmondó válaszokhoz vezet.

Ezzel szemben mindenki szívesen veszi, ha figyelmesen végighallgatják, ha elmondhatja a problémáit, ha kikéri a véleményét. A *hiúság* és a *szereplési vágy* is jól felhasználható általános emberi tulajdonság. Van, aki akkor szólal meg, ha felmagasztalják: ha elhítetik vele, hogy ő milyen okos, milyen sokat tud, mennyire megbízható, hogy nélküle semmire sem lehet jutni stb. Másokat meg kell sérteni az önérzetükben ahhoz, hogy úgy érezzék, be kell bizonyítaniuk a fontosságukat, a hozzáértésüket. A pusztá helyeslésnél sokszor hatásosabb az együttérzés kimutatása. Lehet korrekt módon vitatkozni, de előfordul, hogy hibás, támadható, felületes érveléssel előbb elérhetjük, hogy több mindent előadjanak saját maguk és/vagy álláspontjuk védelmében. Ha sikerül ráérezni a beállítottságára, sikerül rátálni a kedvenc témájára, máris lehetőség nyílik az adatszolgáltató *beszélgetésére*.

Kerülni kell a dekonspirációra vezető magatartást. A szuggesztív, túlzottan részletekbe menő kérdezősködés, a puhatolást végző türelmetlensége, magatartásának, reakcióinak észrevehető megváltozása kétélű fegyver. Ha a céltémához kapcsolódik, akkor gyanússá válhat, lelepleződéshez vezethet – ugyanakkor a kialakított taktika részeként alkalmas az adatszolgáltató figyelmének a manipulálására, a mellékes kérdésekre irányítására is.

A viszonylag gyakori témaváltás, az egy-egy felmerült kérdésnél tanúsított változó érdeklődés szétszórja az adatszolgáltató figyelmét, emellett rendszerint az érdekes, valamint az utolsóként megbeszélrt részletek maradnak meg a legjobban az emlékezetében. Ezért a puhatolás tényleges tárgyát közbenső, természetesnek és szinte mellékesnek tűnő, éppen sorra kerülő problémaként célszerű a beszélgetésbe beilleszteni. Az elmondottak mind hozzájárulnak ahhoz, hogy az adatszolgáltató ne tudja eldönteni, hogy valójában mit is akartak tőle megtudni.

A beszerzett információkról csak akkor lehet menet közben feljegyzést készíteni, ha az alkalmazott legenda (mint pl. a személyes megkeresésnek álcázott puhatolás) ezt is lehetővé teszi. E közben nyilván nem csak a releváns adatokat kell leírni, mert az lelepleződéshez vezethet. Ma már nem elképzelhetetlen, bár kockázatos a beszélgetés hangfelvételen rögzítése: műszaki hiba miatt elveszhetnek az információk, a készüléket bármely okból (pl. mérete, elhelyezése vagy gépzip miatt, esetleg valamiféle szerencsétlen véletlen következtében) felfedezhetik.

Mint arról már volt szó, a puhatolás viszonylag objektív eredményt hoz, ez azonban nem teszi feleslegessé az adatszolgáltató (mint adatforrás) értékeléséhez szükséges információk beszerzését. A beszélgetésnek erre is ki kell terjednie.

A puhatolás eredményeinek felhasználására és rögzítésére a felderítés vonatkozó elveit kell alkalmazni.

12.4. KÖRNYEZETTANULMÁNY (KT) KÉSZÍTÉSE

A környezettanulmányozás a célszemély, a célobjektum szükséges mértékű megismerésére irányuló adatgyűjtés. Az ennek eredménye alapján összeállított speciális adatbázis a környezettanulmány.

A környezettanulmányozás *célirányos adatgyűjtés*. Ebben rejlik az önállósága, valamint a többi adatgyűjtési módszertől való eltérése is: amíg másutt a *módszer* áll a középpontban, addig a környezettanulmányozás taktikájának a lényege a cél és az elérésére alkalmas adatforrások, adatgyűjtési módszerek és bizonyítási eljárások *együttes* meghatározása.

A *környezettanulmány* nem csupán egybegyűjtött adathalmaz, hanem *feldolgozás eredménye*: az elemzéshez és értékeléshez szükséges információkat is tartalmazó, a célnak megfelelő módon rendezett és rögzített, *adatforrásként*, illetve a *felderítés és bizonyítás eszközeként felhasználható adatbázis*.

Mindig a *konkrét cél* határozza meg, hogy a személyről, az objektumról *milyen jellegű és mennyiségű adatot, milyen módon, honnan kell és/vagy lehet beszerezni*, továbbá az eredményt *milyen formában* kell rögzíteni. E keretek között *bármely* adatforrás, adatgyűjtési módszer, sőt bizonyítási eljárás is felhasználható (legáltalánosabb a nyilvántartások igénybevétele, a megkeresés, a puhatolás és a megfigyelés).

A környezettanulmányozás lehetőséget nyújt

- a célszemély (sértett, tanú, gyanúsított, eltűnt) megismerésére,
- a vizsgált esemény körülményeinek, hátterének a feltárására, illetve
- egyes intézkedések, eljárási cselekmények, adatgyűjtési módszerek esetében a tervezéshez, illetve a feladatok hatékony, biztonságos végrehajtásához szükséges információk beszerzésére.

Felderítési, nyomozástaktikai, tervezési-szervezési érdekből többnyire csupán *részleges KT-ra* – az adott feladat ellátásához szükséges információk megszerzésére irányuló környezettanulmányozásra van szükség. A felderítésben az *egész KT*, forrásától függetlenül *annak minden adata* felhasználható. Az adatszolgáltatók legfontosabb személyi adatait az információk értékelhetősége és ellenőrizhetősége érdekében mindig fel kell jegyezni. Ha a környezettanulmányozás során beszerzett adatokat *az eljárásban is fel kell, vagy lehet használni* (pl. körözés elrendelése), akkor úgy kell összeállítani, hogy csak a vonatkozó eljárási szabályoknak megfelelően rögzített, az adott eljárási formában megengedett adatforrásokból, módszerekből származó adatokat tartalmazza. Ez esetekben *jelentést* kell készíteni, amelyben arra is ki kell térni, hogy *az adatok honnan származnak*.

1. A KT (általános) tartalma¹⁰⁴

A *célszemély* kapcsolatai, életvitele-életkörülményei és egzisztenciális viszonyai, személyes tulajdonságai, magatartása, a vizsgált eseményben betöltött szerepe (esetenként kiterjedhet a felismerését vagy azonosítását elősegítő adatokra is).

A *kapcsolatok* kiléte, típusa, jellemzői; a célszemély életében, illetve a vizsgált eseményben betöltött szerepe.

Az *életviszonyok*: milyen életmódot folytat; milyen körülmények között, kikkel él; hogyan, milyen forrásokból biztosítja a megélhetését; hol és milyen ingó és ingatlan vagyona van.

Személyes tulajdonságok, magatartás: egészségi állapot, fizikai állóképesség; pszichikai-jellembeli tulajdonságok; fogyatékoságok, torzulások; szokások; műveltség, szakismeret, különleges képességek; általános és bűnözői magatartási jellemzők stb.

A *vizsgált eseményben betöltött szerepe*: pozíciója, indítékai, magatartása.

¹⁰⁴ Terjedelmi okokból sem engedhető meg és az áttekinthetőséget sem szolgálná az egyes alkalmazási módok részletekbe menő ismertetése. Ugyanígy nem lehet azt sem részletesen elemezni, hogy mely esetben milyen információra lehet szükség. Ezért csak az irányadó szempontokra, a KT néhány fontosabb típusának főbb összetevőire, illetőleg a KT lehetséges tartalmát képező néhány adatcsoport vázlatos, ötletadó ismertetésére térünk ki.

Adott esetben KT elkészítése során kell, vagy lehet egyes, *a személy felismerését vagy azonosítását* szolgáló adatokat beszerezni. Előfordulhat, hogy így lehet rábukkanni a célszemély olyan kapcsolatára, tartózkodási helyére, ahol (akínél) fényképe, használati tárgyai, a tőle származó nyomok és anyagmaradványok megtalálhatók; avagy ezúton állapítható meg a tényleges személyazonossága.

A célobjektumnak a végrehajtandó feladat szempontjából fontos adatai: jellege (leírása), megközelíthetősége, védelmi helyzete, a hozzá kapcsolódó személyek és rendelkezési jogosultságuk.

Az objektum jellegének fontosabb elemei: elhelyezkedése, rendeltetése, építészeti (műszaki) és a használatával kapcsolatos jellemzői. *Megközelíthetőség és védelmi helyzet:* út- és terepviszonyok, védettség, belrend, belépési (behatolási), illetve rá- és kilátási lehetőségek. *Személyi kérdések:* rendelkezési jog; személy- és objektumismeret; belépési, mozgási, cselekvési lehetőségek.

2. A KT egyes alkalmazási lehetőségeiről

A gyanúsítottról készített KT *elősegíti* a nyomozási taktika kialakítását; *feltárhatja* a felderítési és/vagy bizonyítási szempontból fontos tényeket, *megalapozhatja* a gyanúsítottal kapcsolatos megelőző, illetve kényszerintézkedések alkalmazását (bizonyíthatja azok feltételeinek fennállását); *felfedheti*, hogy ártatlan, a körülmények áldozata, gyanúba keverték, más felelősségét vállalta magára, esetleg maga is sértett.

A sértettéről, tanúról, eltűntről készített KT főbb indokai:

- a sértettnek és a tanúnak az eljárás során tanúsított magatartása sokszor visszavezethető a gyanúsítotthoz, illetve egymáshoz fűződő viszonyára, az egyéni érdekeire, esetenként mások befolyására; ezek feltárása – a gyanúsítotthoz hasonló módon – elősegíti a megfelelő taktika kialakítását;

- felfedhetők felderítési és bizonyítási szempontból jelentős tényezők is:

A fiatalokóról készített KT tartalma attól függ, hogy milyen célra készül. Bizonyítási eszközként alkalmasnak kell lennie arra, hogy a fiatalokú egyéniségét és életviszonyait jellemző körülményeket hitelt érdemlően feltárja. Tartalmát ez esetben meghatározza, hogy a pártfogó felügyelő a megkeresésben mely tények feltárását, megállapítását kéri. Mindezeket célszerű figyelembe venni akkor is, amikor *kiskorú sértett* körülményeit kell feltárni.

Objektumokról rendszerint a következők előkészítése végett célszerű KT-t készíteni: *rendezvénybiztosítás; házkutatás, illetve helyhez kötött elfogás;*¹⁰⁵ *helyszíni kihallgatás, illetve helyszínhez kötött bizonyítási kísérlet; megfigyelés, csapda.*

12.5. A MEGFIGYELÉS

A megfigyelés az adatgyűjtés vizuális módja: személyek, tárgyak, objektumok, helyek, események figyelemmel kísérése a vizsgált eseménnyel kapcsolatba hozható, illetve az eljárás lefolytatása szempontjából szükséges adatok beszerzése, ellenőrzése, dokumentálása, valamint intézkedések végrehajtása céljából.

Nyomozásbeli jelentőségét aláhúzza, hogy a hatóság számára közvetlen észlelésre és beavatkozásra nyújt lehetőséget.

¹⁰⁵ Ide sorolhatjuk az ön- vagy közveszélyes állapotban lévő személyekkel szemben történő intézkedéseket is, amelyek esetében szintén szükség van a felsorolt adatok egy részére. Bár legtöbbször igen rövid idő áll rendelkezésre, és nem is beszélünk KT-ról, gyakorlatilag mégis a környezetanulmányozás elveit, szabályait követjük.

A megfigyelés *elvileg* megbízható adatokat eredményez, hiszen a hatóság tagjai személyesen győződhetnek meg a történetekről – ami nyilván kedvezőbb, mint pl. mások elmondására támaszkodni. Nem feledkezhetünk meg azonban arról, hogy az érzéki észlelés útján megismerhető jelenségek *nem feltétlenül* tükrözik a lényegét. Minden, az előkészületek és/vagy a végrehajtás során elkövetett esetleges hiba, s néha a véletlen is közrejátszhat abban, hogy megváltozik az események „természetes menete” (például, ha lelepleződik a megfigyelés, akkor elmaradhat a várt esemény, a célszemély „az orrunknál fogva vezethet” minket), s így az eredmény hamis lesz.

A megfigyelés (alap)elvei:

– sem a célszemélyek, sem más illetéktelenek *nem szerezhetnek tudomást a figyelés céljáról*, s az esetek túlnyomó többségében *a figyelés tényéről*, azaz a megfigyelés alkalmazásáról sem;

– olyan figyelési módot és végrehajtási módszert kell választani, amely az adott cél elérésére valóban megfelelő, és az adott körülmények között ténylegesen alkalmazható is;

– a megfigyelést gondosan elő kell készíteni, és körültekintően, fegyelmezetten kell végrehajtani.

1. A megfigyelés módjai (fajtái)

A megfigyelés különböző módjait (ha úgy tetszik: fajtáit) lényegében aszerint különböztetjük meg, hogy melyik esetben *mit* (a figyelés tényét, tárgyát, a figyelő kilétét, jelenlétét, illetve ezek variációit) és *milyen módon* tartunk titokban.

A nyílt megfigyelés demonstratív jellegű, és elsősorban megelőzési célokat szolgál. A jelenlévők lát(hat)ják, hogy ott a hatóság tagja, és tud(hat)ják, hogy szemmel tartja őket (ez többnyire befolyásolja is a magatartásukat – éppen ezért alkalmas a visszatartásra, a megelőzésre). Ugyanakkor nem csak az adott feladat végrehajtásához szükséges (pl. a rendbontók figyelemmel kísérése), hanem a későbbiek során megelőzési és felderítési célra felhasználható információk beszerzésére (pl. kapcsolatok felfedése) is lehetőséget nyújt.

A leplezett megfigyelés a szokásos, mindennapos hatósági tevékenység mögé bújtatva, annak végrehajtása közben vagy ürügyén történik; titokban tartva a figyelés *tényét és tárgyát*.

Hogy a mindennapos tevékenység *közben*, vagy annak *ürügyén* végezzük, ez lényegében két alkalmazási változatot jelent. A szolgálati feladatok teljesítésekor az éppen adódó lehetőségeket kihasználva rendszeresen, folyamatosan gyűjteni kell a bűnügyi szempontból releváns adatokat: fel kell figyelni a gyanús jelenségekre, szemmel kell tartani a gyanús, a bűnöző személyek tevékenységét stb. Erre (különösen, amikor nem célszerű vagy nem akarjuk, hogy ez a „melléktevékenység” feltűnjön a kívülállóknak) azért alkalmas a leplezett megfigyelés, mert előkészítése rendszerint egyszerű, és a tényleges (eredeti) feladat végrehajtása közben könnyen, észrevétlenül, érdemi többletmunka nélkül lebonyolítható.

A másik változat esetében a figyelés a főfeladat; mikor is azt használjuk ki, hogy mindenki számára természetes, hogy a „hatóság végzi a dolgát”, s emiatt a hatósági személyek bárhol különösebb feltűnés nélkül megjelenhetnek. Így viszonylag egyszerű a mindennapos tevékenység látszatát keltve eltitkolni és végrehajtani a figyelést. Ezt a megoldást akkor célszerű alkalmazni, amikor személyek, objektumok, területek rendszeres, és/vagy hosszabb távú megfigyelésére van szükség; álcázott vagy rejtett figyelésre egyáltalán nincs, vagy nincs reális lehetőség; illetve a figyelő (mint idegen személy) megjelenése az adott helyen, környezetben feltehetően vagy biztosan *gyanút keltene*.

Az álcázott megfigyelést a környezethez történő alkalmazkodás jellemzi; ez esetben a *megfigyelést és a figyelő kilétét* kell titokban tartani. A dekonspiráció elkerülése érdekében nagyon fontos, hogy a figyelő rendelkezzen az álcázásul választott foglalkozás, sze-

repkör betöltéséhez szükséges ismeretekkel; az adott környezetben ne ismerjék; öltözete, viselkedése stb. odaillő legyen, ne hívja fel magára a figyelmet (ne „lőgjon ki a sorból”).

A figyelő persze bármikor összetételalkozhat a feladat végrehajtása szempontjából nem kívánatos ismerőssel, tehát nagy a lelepleződés veszélye. Emiatt e módot akkor célszerű alkalmazni, ha nincs más megoldás, ha az adott helyre nem lehet másképp bejutni úgy, hogy a megfigyelés zavartalanul végrehajtható legyen.

A rejtett megfigyelés esetében a figyelő alkalmas helyre *elrejtőzve, jelenlétét és tevékenységét titokban tartva* végzi a feladatát. A figyelőnek úgy kell elhelyezkednie, továbbá olyan magatartást kell tanúsítania, hogy ottlétét, és következésképp a figyelést senki illetéktelen még véletlenül se észlelhessen; ugyanakkor a figyelés tárgyát a kiválasztott/kialakított figyelőpontról jól szemmel tarthassa.

Ez a mód azért hatékony, mert a tevékenység teljes mértékben titokban, „láthatatlanul” történik, következésképp szakszerű alkalmazása kizárja az ellene való védekezést. Megszervezése és végrehajtása viszont korántsem egyszerű; emiatt mindig meg kell fontolni, hogy az adott cél elérésére van-e egyszerűbb megoldás.

A főbb, sarkalatos kérdések a következők: a figyelőpont kiválasztása, kialakítása; a figyelőpont elfoglalása, elhagyása, a figyelők váltása; a szükséges intézkedések végrehajtási feltételeinek biztosítása; a kapcsolattartás biztosítása; valamint a figyelők magatartása.

– A figyelőpont kiválasztása részben az adott lehetőségektől, részben a kitűzött céloktól függ. A célszemély/célobjektum megfigyelése történhet az adott objektumon belülről (ún. *belső figyelés*), vagy valamely másutt lévő helyiségből. Az mindenképpen előnyös, hogy a környezeten nem kell változtatni; viszont komoly hátrány, hogy ezekben az esetekben a rejtett megfigyelésről szükségszerűen mások is tudomást szereznek (pl. az előkészítésben közreműködő, a figyelőhelyre bejutást biztosító személyek; a sértett; avagy éppen a célszemély kapcsolatait, hozzátartozói). A közreműködők megbízhatóságáról előzetesen meg kell győződni (már amennyire ez lehetséges, hiszen senkibe „nem láthatunk bele”); fel kell hívni a figyelmüket a titoktartásra; és csak annyit szabad közölni velük, amennyi a feladat végrehajtásához elengedhetetlenül szükséges. *A kívülről, illetőleg a nyílt területen* való figyelésnél – ha lehetséges – elsősorban a terep nyújtotta lehetőségeket (a növényzettől a mesterséges tereptárgyakig) kell kihasználni, mert a célszemély felfigyelhet a változásokra. Szükség esetén elrejtőzésre alkalmas jármű, munkagép, szerszámtároló bódé vagy más, az adott területen feltűnést nem keltő tárgyak telepítésével kell figyelőpontot létesíteni. Hogy mikor melyik megoldást választ(hat)juk, az a megfigyelés céljától, az objektum helyzetétől, a figyelés titokban tartásának lehetőségeitől, valamint a tervezett intézkedésektől függ (úm.: csak megfigyelésre van szükség, avagy az eseményt dokumentálására, a célszemély elfogására is stb.).

– A figyelőpont pozíciójával, jellegével is összefüggő jelentős kockázati tényező, hogy a figyelők *hogyan foglalhatják el a helyüket* (ideértve a váltásukat is); ugyanis minden mozgás, minden „idegen” személy megjelenése feltűnést kelthet. Ennek megfelelően kell felmérni és meghatározni, hogy a figyelők mikor, milyen útvonalon, milyen öltözetben, milyen álcázással, kinek a segítségével stb. közelíthetik meg, illetve foglalhatják el a figyelőpontot.

– Amennyiben az elrejtőzésre alkalmas hely nem teszi lehetővé, hogy a szükséges intézkedést (pl. elfogást) a figyelő hajtsa végre, akkor erre külön erőt kell biztosítani. Ennek érdekében – és általában is, számítva mindenféle nem várt eseményre – gondoskodni kell a megbízható kapcsolattartásról.

– Fontos kérdés a figyelők helyzete és magatartása. Alapvető követelmény, hogy rejtett figyelés esetében tilos mindenféle olyan fény- és/vagy hangjelenséggel együtt járó tevékenység, amely kívülről (azaz nem csupán magán a figyelőponton tartózkodók számára) észlelhető.

A titkos figyelés a titkos információgyűjtés egyik módszere, amelyet (rendszerint) külön szabályok betartásával, az erre felkészített állomány végez. A megfigyelés végrehajtási módszereivel – például: álló, mozgó, lánc, párhuzamos, technikai eszközökkel végzett (stb.) figyelés, ellenfigyelés – nem a krimináltaktika, hanem a bünygyi szolgálati ismeretek foglalkozik; éppen ezért azokra itt nem is térünk ki.

A nyílt megfigyeléshez kapcsolódás miatt viszont érdemes megemlíteni az ún. **térfigyelő rendszereket**. Bár ezek eredeti rendeltetése az adott terület folyamatos rendőri ellenőrzése, „látókörszetükben” nyilvánvalóan lehetőséget nyújtanak konkrét ügyekben felmerülő megfigyelési feladatok teljesítésére is. Az így beszerzett adatok hitelesnek tekinthetők és bizonyítékként is felhasználhatók, de figyelembe kell venni az Rtv. 42. §-ában előírtakat.

2. A megfigyelés tárgyai és céljai

a) **A személyek megfigyelése** a tevékenységük, magatartásuk, mozgásuk, kapcsolataik, életmódjuk, életvitelük *felderítésére, dokumentálására, illetve a velük kapcsolatban szükséges intézkedés(ek) végrehajtására* irányulhat. A célszemély legtöbbször a *gyanúsított*,¹⁰⁶ ritkábban az *eltűnt valamely hozzátartozója, kapcsolata*; de lehet a *sértett, a tanú*, vagy egy csoport is.

– A célszemély *tevékenységének, mozgásának* megfigyelése útján felfedhetők (megtalálhatók) a kapcsolatai, a bűvő- illetve rejtékhelyei; megállapítható az elkövetés módszere; leleplezhetőnek a szándékai (hogy mire készül); biztosítható a tettenérése, az elfogása, illetőleg a szökésének-elrejtőzésének, avagy az újabb (bűn)cselekmény elkövetésének a megakadályozása.

– A célszemélynek a vizsgált esemény *bekövetkezése után tanúsított magatartása* – különösen, ha a nyomozás (akár tudatosan, akár csupán véletlenszerűen) vele kapcsolatban lévő személyeket érint – egy sor olyan mozzanatot tartalmazhat, amelynek megismerése fontos lehet. A *gyanúsított ún. utótevékenysége* gyakran a büntetőeljárás megghiúsítására, megnehezítésére irányul (tárgyi bizonyítási eszközök elrejtése, megsemmisítése, a jogtalanul megszerzett-birtokolt dolgok utólagos legalizálása, tanúk megkörnyékeztetése, megfélemlítése stb.), hiszen többnyire ehhez fűződik személyes érdeke. A megfigyelés felszínre hozhatja a sértettnek, a tanúnak, az eltűnt hozzátartozójának (stb.) a hasonló cselekedeteit is, amelyek nyilván más megvilágításba helyezik őket, vagy akár az egész ügyet is. *A magatartásvonal megváltoz(tat)ása* azért lesz feltűnő, mert *indokolatlannak* tűnik, *ellentmond* a már rendelkezésre álló adatoknak. Mindig meg kell vizsgálni, hogy mi a változások oka, azok miről árulkodnak, összefüggenek-e a vizsgált eseménnyel, mi a valószínű jelentőségük.

– Az *életvitel, életmód* megfigyelése támpontul szolgálhat a verziók kialakításában, ellenőrzésében. Például a feltűnő költségek, vagyongyarapodás a vagyon elleni, illetve a hasznoszerzésből elkövetett élet elleni cselekményekre jellemző; utóbbiak kísérő jelensége lehet az *értékesítés* is.

– A *kapcsolatok megfigyelése* elősegítheti a cselekmény, esemény teljes feltárását; a még ismeretlen bűntársak (orgazdák, bűnpártolók, szervezett bűnöző csoportokhoz tartozók) felderítését, a tárgyi bizonyítási eszközök megtalálását, a szökésben lévő gyanúsított elfogását, az eltűnt felkutatását.

– Személyek megfigyelésére nem csak konkrét ügy kapcsán kerülhet sor. A szolgálat ellátása során célszerű folyamatosan figyelemmel kísérni a nyilvános helyeket, közterületeket; a prostituáltakat, az ismert bűnözőket és ezek kapcsolatait; a fiatalokat, illetve az egy-egy szórakozóhelyhez kötődő csoportok kialakulását és tevékenységét stb. A személy- és helyismeretre támaszkodva könnyen észlelhetők a keresett, vagy az idegen személyek, illetve a szokatlan események, jelenségek. A megfigyelés így lehetőséget nyújt a bűncselekmények előkészületi szakban történő leleplezésére, a tettenérésre, bűncselekmény-sorozatok megszakítására, körözöttek felkutatására/elfogására.

Attól függően, hogy kit, mi célból, mely körülmények között kell megfigyelni, a célszemélyről – esetenként az ismert kapcsolatairól is – különböző, az azonosítást, a könnyű felismerhetőséget, valamint a feladat hatékony, biztonságos végrehajtását lehetővé tévő adatokra van szükség.¹⁰⁷ Megkönnyíti a figyelők munkáját, ha fénykép, videofelvétel, esetleg személyes tájékozódás alapján *előzetesen megismerhetik* a célszemély(ek)e)t, valamint az általuk használt objektumoknak (mozgási területüknek, azok környezetének) a sajátosságait.

b) **A tárgyak megfigyelésének tipikus esetei** az ellopott és elrejtett, az elszállításra előkészített tárgyak; tolvajcsapda telepítéskor a csapdatárgy; vagy az előbbieken kívül is a sorozat-elkövetések által veszélyeztetett tárgyak (pl. járművek, közlekedésbizton-

¹⁰⁶ Pontosabban: a bűncselekmény elkövetője; az elkövetőként számításba vehető; illetve a gyanúba fogott személyek.

¹⁰⁷ Úgy mint: személyi adatok, személyleírás; ruházat, látható különös ismertetőjelek, mozgási sajátosságok stb.; napirend, szokások; lakcím és más tartózkodási helyek; egyéb információk – pl., hogy elfogásakor ellenállást tanúsíthat, fegyverrel vagy más támadásra alkalmas eszközzel rendelkezik stb.

sági berendezések stb.) megfigyelése az elkövető kilétének megállapítása, tettenérése, elfogása – és persze a kárelhárítás-kármegelőzés – céljából.

A szükséges intézkedésekhez a figyelőknek ismerniük kell a kérdéses tárgy leírását, különös ismertetőjeleit és/vagy azonosító adatait; s természetesen azt is, hogy milyen esetben mi a teendő (melyek a szükséges intézkedések).

c) **Objektumok¹⁰⁸, helyiségek, terep- és útvonalszakaszok** megfigyelésének sokféle oka, célja lehet, ezúton sok fontos információ szerezhető be. Például:

– *felmérhető* az adott objektum forgalma (kik, mikor, milyen időközönként, milyen célból, milyen csomagokkal stb. jelennek meg; hogyan, mikor távoznak; milyen szállítások történnek stb.);

– *megállapítható*, hogy a keresett személy az objektumban tartózkodik-e, illetve jármű ott van-e; mikor indul el a megfigyelendő személy vagy szállítmány; meglátogatja-e valaki a szökésben lévő terhelt kapcsolatait (hozzátartozóját, börtöntársát, ismerőst stb.), esetleg mit hoz-visz magával a látogató;

– *elősegítheti* a személy kapcsolatainak, valamint annak feltárását, hogy kik járnak oda; hogy adott személy megjelenik-e az objektumban (ez leleplezheti, sőt bizonyíthatja a letagadott ismeretséget is), valamint a keresett személy elfogását, tartózkodási helyének megállapítását;

– s nem utolsósorban sokszor *bűncselekmény-sorozat megszakítása érdekében* kell azonos típusú objektumokat, meghatározott területet megfigyelni.

A megfigyeléshez *ismerni kell az objektum releváns sajátosságait*. Ezek pl.: a megközelítés, a be- és kilépés, a közlekedés lehetőségei (terep és útszakasz esetében ideértve a *járhatóságot* is); a „rálátás”; az ún. belrend, az őrzés és a biztonsági berendezések; az intézkedésekhez igénybe vehető segítség és így tovább (vö.: KT.).

d) **Az események, rendezvények megfigyelésének fontosabb céljai:**

– a személy és vagyon elleni bűncselekmények elkövetésének, a rendezvény megzavarásának megelőzése,

– a jogsértő cselekmények elkövetőinek (garázdaság, testi sértés, zsebtolvajlás, közveszély-okozás, kábítószerrel összefüggő cselekmények stb.) a tömegrendezvények sajátos körülményei közötti elfogásának biztosítása,

– a bűnügyi szempontból releváns személyek felderítése; kilétük, kapcsolataik megállapítása; magatartásuk figyelemmel kísérése; körözött személyek felkutatása.

12.6. A LAKOSSÁG BEVONÁSA AZ ADATGYŰJTÉSBE

A lakosságnak az adatgyűjtésbe bevonása azon propaganda és tájékoztatási tevékenység, amelynek célja, hogy a lakosság saját kezdeményezéséből vagy a hatóságoktól kapott tájékoztatás alapján összegyűjthesse és eljuttassa a rendőrséghez vagy más érintett hatósághoz a releváns információkat. Mindez történhet:

– tömegkommunikációs eszközök útján (ezek egyrészt a propagandamunka és a tájékoztatás eszközei, másrészt önmagukban is adatforrások¹⁰⁹),

¹⁰⁸ Itt mindenféle létesítményről, tereptárgyról van szó: lakóépület, üzem, pályaudvar, üzlet, szórakozóhely, strand, bekerített terület, barlang stb.

¹⁰⁹ A tömegkommunikációs eszközök rengeteg olyan információt tesznek közzé, sok olyan ügygel foglalkoznak,

- plakátok, rölapok, hirdetések, illetve az Internet útján (ezeket elsősorban a közérzési munkában alkalmazzuk),
- közvetlen tájékoztatással (pl. falugyűlés, lakógyűlés stb. megszervezése),
- ún. „zöld számok” – ideiglenesen, vagy állandóan működtetett, a bejelentések fogadását szolgáló közvetlen telefonvonalak – segítségével.

A propagandamunka nem csak megelőzési célokat szolgál, mert amellett, hogy igyekszik meggyőzni a lakosságot a rendőrség támogatásának fontosságáról, a közömbös magatartás káros voltáról, *tehát arról (is), hogy adjanak tájékoztatást*, egyúttal olyan információkat is közvetít, amelyek alapján bárki felismerheti a gyanús jelenségeket, a birtokába került (rendelkezésre álló) információ fontosságát.

A tájékoztatás egyrészt arra irányul, hogy a lakosság *tudomást szerezzen* azokról a cselekményekről, eseményekről, amelyekben az eljárás sikeres lefolytatásához segítséget nyújthat, másrészt *kiképzési jellegű tevékenység*: a polgárőrség, a lakossági önvédelmi szerveződések stb. tagjainak a terület bűnügyi helyzetéről, az általános bűnügyi feladatokról, a releváns adatok mibenlétéről, az információszerzés módjairól stb. történő – az ismereteik gyarapítását szolgáló – felvilágosítás. (Utóbbira többnyire felkérés alapján, előadások formájában kerül sor.)

A tájékoztatás irányadó elvei:

- a nyomozás érdekeit sértő információk nem kerülhetnek nyilvánosságra;
- annyi információt feltétlenül közre kell adni, hogy aki segíteni tud, az „ráismerhessen” az ügyre,
- és lehetőség szerint olyan módszert kell választani, hogy az információ (beleértve ebbe azt is, hogy a hatóság miben, milyen segítséget kér) el is jusson a lehetséges adatforrásokhoz.

A hibás, meggondolatlan tájékoztatás nem csak titoksértéshez vezethet, hanem a segítőkész lakosság meggyőzését is eredményezheti annak minden káros következményével együtt. Mindig megfontolandó, hogy az adott esetben országos vagy helyi, nyomtatott vagy elektronikus médiumot célszerű igénybe venni.

A tömegkommunikációs eszközök igénybevitelére rendszerint sértettek, tanúk, tárgyak felkutatása, illetve utóbbiak eredetének tisztázása, valamint egyes *személykörzési* feladatok teljesítése érdekében kerül sor.

A sajtóhoz a rendőrség *sajtóközlemény (felhívás), sajtótájékoztatón és nyilatkozat* formájában juttathat el az adatgyűjtést szolgáló, közlésre szánt híryanagyot. Az írott (nyomtatott) sajtótermékek elsősorban az adott újság olvasóihoz jutnak el, mégis jobbak, mint egy néhány perces, egyszer látható tv-adás. A rádió hátránya, hogy nincs lehetőség a képi megjelenítésre, továbbá az, hogy a hallgató nem mindig koncentrálni tud az adásra, könnyen elkerülheti a figyelmét valamely fontos tény. Ez persze megfelelő szerkesztéssel, bevezetéssel részben kiküszöbölhető. Előnye a gyorsaság, valamint a bűnügyi jellegű információkat tartalmazó műsorok népszerűsége. A televízió ötvözi a sajtó és a rádió előnyös tulajdonságait, emellett a nagy nézettség miatt – főként főműsor-időben, illetve a közkezdelt bűnügyi tárgyú adások esetében – fokozottan alkalmas a nagyobb jelentőségű ügyekre vonatkozó információk közzétételére. Ebben szerepet játszik az is, hogy általában nem szokás „melleleg” televíziót nézni, továbbá a vizuális és szóbeli információk egyidejűsége, kettségessége rövid idő alatt is több adat megjegyzését teszi lehetővé a néző számára. Egyre több adó nyújt *tele-text* szolgáltatást is, amely *hosszabb távú*, viszonylag részletes (és kellően tanulmányozható) információközlést tesz lehetővé.

amelyről nincs a rendőri szerveknek tudomásuk, hozzájuk is csak ezen az úton jutnak el. Ennek számtalan oka van, és korántsem biztos, hogy a rendőri munka hiányosságáról lenne szó. A hiba abban van, ha nem használják ki, nem kezelik jelentőségének megfelelően ezt az adatforrást.

12.7. A KRIMINALISZTIKAI CSAPDA

A csapda¹¹⁰ (mint az ellenféllel szembeni előny megszerzését szolgáló eszköz, illetve módszer) természeténél fogva összetett, bonyolult dolog. Jellemző vonásai közé tartozik az ellenfél szándékának (szokásainak, lehetőségeinek, viselkedésének stb.) ismeretére alapozott megtévesztés, a konspiráció (leplezett/leplezhető eszközök és módszerek alkalmazása, a saját szándék, a kitűzött cél titokban tartása), az adott helyzet kihasználása éppen úgy, mint a célnak megfelelő szituáció mesterséges kialakítása stb.

Az egyes kriminalisztikai ágak sajátos viszonyainak, felfogásának megfelelő *értelmezések* szerint a csapda: – olyan *krimináltechnikai eszköz* (csapda céljára kialakított, vagy e cél érdekében is felhasználható tárgy, berendezés, vegyszer stb.), amely a kitűzött felderítési és/vagy bizonyítási célok szolgálatában *konspirált módon alkalmazható valamely esemény (cselekmény) bekövetkezésének jelzésére, menetének feltárására, dokumentálására; illetve az egyedi azonosítást lehetővé tévő összehasonlító minták beszerzésére;*

– a *krimináltaktikában* a bűncselekmény-sorozatokat megszakítása, felderítése, bizonyítása és a további elkövetések megelőzése, valamint a bűncselekményt elkövető személy közvetlen vagy közvetett leleplezése céljára kidolgozott – rendszerint krimináltechnikai eszközök felhasználását is igénylő – *leplezett adatgyűjtési módszer*;¹¹¹

– a *bűnügyi szolgálati ismeretekben* a bírói engedélyhez nem kötött titkos információgyűjtési módszerek egyike, amely egyben *felderítési módszerként* is szolgál.

Funkcióját tekintve a csapda olyan *leplezett adatgyűjtési-felderítési módszer*, amely mind a titkos információgyűjtésben, mind a nyílt nyomozásban

- bűncselekmény-sorozatokat megszakítása, felderítése és a további elkövetések megelőzése;
- egyszeri elkövetések leleplezése, felderítése;
- bűncselekmények elkövetőinek tettenérése, kilétének megállapítása, elfogása;
- a bűncselekmények elkövetőinek azonosítását, az elkövetett cselekmény bizonyítását lehetővé tévő bizonyítékok beszerzése, valamint
- egyes felderítési célok elérése érdekében alkalmazható.

A csapda **jelentősége** abban van, hogy viszonylag kis költséggel, gyorsan és igen hatékonyan alkalmazható azokban az esetekben, amikor a gyanúsított kör megállapítása, az elkövető leleplezése és a cselekmény bizonyítása más módszerekkel egyáltalán nem, vagy csak hosszú idő elteltével és nagy fáradság árán oldható meg. A kriminalisztikai csapdák **fajtái**: a technikai (nyom, vegyszeres, elektronikus), a személyi, a kombinált és az egyéb (operatív) csapdák.

– A gyakorlat azt mutatja, hogy a csapda a sorozatelkövetések mellett olyan *egyszeri* esetek nyomozásában is sikerrel felhasználható, *amikor valamely lényeges mozzanat* (pl. a betörés végrehajtása; az elkövető, az elfogni kívánt személy megjelenése; a dolog átadása stb.) *várható bekövetkezése* a rendelkezésre álló adatokból kikövetkeztethető, illetve arról a nyomozó hatóság valamely forrásból *előzetesen* értesül.

– A csapda alkalmazása szempontjából **bűncselekmény-sorozatról (sorozat-elkövetésről)** akkor beszélünk, ha a rendelkezésre álló adatokból megállapítható, hogy *folyamatos* vagy *ismétlődő* elkövetésről – és *nem csupán hasonló, egyedi, egymástól független esetekről van szó*.

– A csapda a bűnelkövetőket tekintve sokféle célra alkalmazható: tettenérésre, elfogásra, személyazonosításra, az elkövetőkre vonatkozó információk beszerzésére (pl. ismeretlen elkövető kilétének megállapítása; vétklen személyek kizárása; az elkövetők szerepének tisztázása; a bűnöző csoporthoz tartozó személyek kö-

¹¹⁰ Állatok megfogására való szerkezet vagy verem; ravasz cselfogás, amellyel valakit lépre csalnak; veszélyes hely, ahová valakit becsalnak, hogy elfogják; nyomozási módszer, cselfogás a bűnös tevékenység, magatartás, illetve a bűnös tevékenységet folytató személy leleplezésére – stb., vö.: Magyar nyelv értelmező szótára (Akadémiai Kiadó, Budapest, 1978.) I. kötet, 835. old, Hadtudományi Lexikon (Magyar Hadtudományi Társaság, Budapest, 1995.) I. kötet 190-191. old.

¹¹¹ Ugyanez érvényes a kriminálmetodikára is, amely a *csapdának* – mint taktikai módszernek, illetve technikai eszköznek – *csak az egyes bűncselekményfajták* (elsősorban a sorozatok, pl. a különböző lopások, a korrupciós jellegű cselekmények) *nyomozásában történő – alkalmazásával, az erre vonatkozó ajánlások kidolgozásával foglalkozik*.

rének, illetve az elkövető kapcsolatainak felderítése), az ún. belső elkövetők leleplezésére stb. A csapda alkalmazása szempontjából **belső** elkövetőnek tekintjük mindazon személyeket, akik az adott helyen dolgoznak, laknak vagy valamely okból (pl. ügyfélként, szállítóként, családtagként stb.) ott rendszeresen megfordulnak, ily módon lehetőségük van akár az egyszeri, akár a sorozatos elkövetésre – és/vagy az ahhoz szükséges információk megszerzésére.

–A csapda – amellett, hogy lehetőséget nyújt bizonyítási eszközök beszerzésére, az ismert vagy ismeretlen tettes cselekményének bizonyítására – közvetett módon is elősegítheti az eljárás sikeres lefolytatását, és mint konspirált adatgyűjtési módszer kifejezetten felderítési célokat is szolgálhat. Segítségével úgy lehet a kitűzött feladatot (pl. összehasonlító minták – ujj- és lábnymok, anyag-, írás-, aláírás- és más minták – beszerzése, kép- és hangfelvételek készítése, kapcsolatok feltárása stb.) elvégezni, a felállított verziókat ellenőrizni, hogy az érdekeltek nem tudnak tájékozódni a nyomozó hatóság szándékairól, ismereteiről, elképzeléseiről, tevékenységéről.

Mivel alkalmazása *nyomozó hatósági feladat*, további kérdéseivel itt nem foglalkozunk.¹¹²

13. KIHALLGATÁS¹¹³

Az emberek emlékezetében rögződött tények, információk (a vizsgált eseménnyel kapcsolatban keletkezett emlékképek; a véleményük, gondolataik, elképzeléseik; a valamely kérdésben kialakított álláspontjuk stb.) megismerésének egyik (és leggyakoribb) módja *a kérdésekkel irányított beszélgetés*, azaz a *kikérdezés*.

A vonatkozó jogi rendelkezések és a krimináltaktika egyaránt a kikérdezésnek a hatósági tevékenység során alkalmazott „fajtaival”, módszereivel foglalkoznak, de nem azonos módon, következőképp eltérések vannak a jogi és a kriminalisztikai felosztásban – és így az elnevezésekben, a terminológiában is. A krimináltaktika *a módszert és alkalmazását* állítja a középpontba. Emiatt egyes kikérdezési módokat (puhítolás, személyes megkeresés) az *adatgyűjtéshez* sorol; míg *kihallgatásnak* azt tekinti, amikor valakit *egy eljárás során jogaira és kötelességeire kioktatása után, szabályokhoz kötött eljárási cselekmény keretében kérdeznek ki*; tudomására hozva mind az eljárásbeli jogállását (pl. hogy tanú), mind azt, hogy az általa elmondottaknak jogi jelentősége/kihátása van.¹¹⁴

Krimináltaktikai értelemben *a kihallgatás a személyek eljárási szabályokhoz kötött kikérdezésének, a vallomás (nyilatkozat) beszerzésének módszere*.

A kihallgatás **tárgya** lehet minden olyan kérdés, amelynek az eljárás lefolytatása szempontjából jelentősége van; így kiterjedhet mind a bizonyítás tárgyához tartozó, mind a felderítést, az eljárás sikeres lefolytatását szolgáló tényekre. Esetenként jogi előírások is meghatároznak kötelezően tisztázandó kérdéseket.

A kihallgatás **jelentősége** – túl azon, hogy az emlékezetben rögződött tények megismerésének a legfőbb útja – abban van, hogy egyes kérdések tisztázását, egyes felderítési és bizonyítási feladatokat kihallgatás nélkül meg sem lehet oldani.

A kihallgatásnak kettős **célja** van: 1.) hogy megismerjük a kihallgatott személy tudatában a vizsgálat tárgyát képező múltbeli eseményről megmaradt, rögződött tényeket, valamint az üggyel, illetve az eljárás szempontjából releváns kérdésekkel kapcsolatos

¹¹² Részletesen lásd: Krimináltaktika I., 92–117. old.

¹¹³ E témának óriási irodalma van, ezért még a legfontosabb kérdések között is szelektálni kellett. A már említett Krimináltaktika c. jegyzet sem teljes, de ajánlott irodalomnak talán megfelel.

¹¹⁴ A kikérdezés, kihallgatás, meghallgatás adott esetben (pl. betegség vagy fogyatékosság miatt) persze írásban, illetve jelbeszéd útján is történhet; mint ahogyan meghatározott joghatálya van az írásban előterjesztett vallomásnak, nyilatkozatnak, közlésnek is.

álláspontját, véleményét; 2.) mégpedig oly módon, hogy a kihallgatott által elmondottakat a bizonyításban is felhasználhassuk.

A múltbeli eseménnyel kapcsolatban rögződött adatok mennyisége és minősége részben *külső körülményektől*, jórészt pedig az egyén *személyes tulajdonságaitól, aktuális állapotától* függ. Ezek mellett az adott személynek *az eljáráshoz, az eljárás résztvevőjéhez való viszonya* is befolyásolja, hogy a kihallgatás során *mit tud és akar elmondani, vagy éppen mit fog elhallgatni*.

Külső körülmények pl. azok az időjárási vagy egyéb tényezők, amelyek behatárolják, hogy az adott személy egyáltalán mennyit észlelhetett, tudhatott meg a cselekményről. Ide értendő az is, ha az ismeretek közvetettek, pl. mások elmondásából származnak. A *személyes tulajdonságok* köréből a kihallgatás kapcsán első sorban a jelenség észlelése, bevésése, felidézése, visszaadása szempontjából fontos kérdésekkel kell foglalkozni (mint például az észlelés, érzékelés, figyelem, emlékezés, gondolkodás, egyes személyiségvonások, az elméműködés problémái). Nyilvánvalóan más és más *az eljáráshoz való viszonya* a sértettnek, a tanúnak, a terheltnek, avagy az eltűnt különböző kapcsolatainak; ezen belül is meghatározóak egyes személyes érdekek, kapcsolatok, morális tényezők stb. Ezek jelentősen befolyásolhatják a vallomás valóságtartalmát, a személy őszinteségét, a hatóságokkal való együttműködési készségét. Az *aktuális állapot* az adott időpontban jellemző/fennálló pszichikai helyzet, irányultság, meghatározottság.

A krimináltaktikának a kihallgatásra vonatkozó ajánlásai (ideértve a pszichológiai ismeretek felhasználását is) éppen azt szolgálják, hogy megteremthessük a megfelelő kihallgatási szituációt, hogy kiszűrhessük a fentiekből eredő szubjektivitást; hogy *minél teljesebb, valóságosabb, az igazságnak megfelelő* vallomásokat szerezhessünk be. A helyesen megválasztott taktika segítségével érhetjük el azt is, hogy a kihallgatott adott esetben *még az eredeti szándéka ellenére is* segítse az eljárást, és ne csupán az általunk többé-kevésbé ismert tényekről nyilatkozzon, hanem *feltáró jellegű* vallomást tegyen.¹¹⁵

Ahhoz, hogy a kihallgatott személytől megtudott tényeket a felderítés, az ügy előbbre vitele mellett *bizonyítékként* is felhasználhassuk, a kihallgatás minden fajtája esetében be kell tartani az arra vonatkozó eljárási szabályokat; és az alkalmazott *kihallgatási taktika sem lépheti át a törvény szabta kereteket*. Különösen fontos, hogy *senkit sem szabad erőszakkal, fenyegetéssel vagy más hasonló módon vallomás tételére kényszeríteni*. A törvénytelen módszerek alkalmazása nem csupán jogsértő, hanem veszélyezteti az eljárás sikerét is, mert növeli a valóságnak nem megfelelő vallomások számát (ami könnyen vezetheti tévútra a nyomozást).

Részben e veszélyekkel számolva, részben az állampolgárok jogainak védelme érdekében mondja ki a Be. (és pl. az Sztv.¹¹⁶ is), hogy *a törvény rendelkezéseivel ellentétesen lefolytatott kihallgatás eredménye bizonyítékként nem vehető figyelembe* (nem is szólva arról, hogy mind a kényszervallatás, mind a hivatalos eljárásban elkövetett bántalmazás *bűncselekmény*).

A krimináltaktikában a kihallgatás *fajtainak* a jellegzetességeik alapján határozottan elkülöníthető eseteket tekinthetjük, ezek a panaszfelvétel, a sértett, a tanú és a terhelt kihallgatása, a szembesítés, valamint a szakértő meghallgatása.

¹¹⁵ A kihallgatásra vonatkozó taktikai ajánlások többsége támpontot nyújt *az adatgyűjtés* végrehajtásához is (erre korábban – pl. az adatgyűjtés általános elveinél – már utaltunk).

¹¹⁶ 1999. évi LXIX. tv. a szabálysértésekről.

Bár a kihallgatás előkészítése és lebonyolítása nagyjából azonos séma szerint történik, a kihallgatás menetét és taktikáját az egyes fajták sajátosságai mellett további tényezők is befolyásolják, úgymint

- a kihallgatott személy *eljárásbeli pozíciója, érdekeltsége, és hozzáállása* (feljelentő, bejelentő, sértett, tanú, gyanúsított stb.; érdekelt-érdektelen; elfogult-elfogulatlan; segítőkész, rosszhiszemű stb.);
- *életkora* (gyermek-, fiatal- vagy felnőtt korú);
- *vallomásának jellege, tartalma* (feltáró, beismerő vagy tagadó; igaz, téves vagy hamis; más személyt vagy önmagát vádoló);
- hogy *hányadszor, illetőleg milyen kihallgatási szituációban* tesz vallomást;
- továbbá, hogy a kihallgató és a kihallgatott *először találkozik-e* egymással;¹¹⁷
- hogy az adott kihallgatás *milyen célt szolgál* („szokásos”, más eljárási cselekményt – pl. felismerésre bemutatás – készít elő stb.);
- és *milyen lehetőség volt a felkészülésre* (előkészítésre, tervezésre).

A kihallgatás *általános taktikai kérdései* körébe a többé-kevésbé mindenfajta kihallgatás során érvényesülő taktikai ajánlások tartoznak: *a kihallgatást megelőző feladatok, a kihallgatás szakaszai, az eredmények rögzítése és értékelése*. A kihallgatás-taktikai ajánlások másik csoportja csak az egyes fajtákra (pl. panaszfelvétel stb.) vonatkozik. A harmadik témakör a kihallgatás pszichológiája, amelyet jellege mellett azért is érdemes elkülöníteni, mert ismeretanyaga támpontot nyújt más módszerek, eljárási cselekmények lebonyolításához is.¹¹⁸

13.1. A KIHALLGATÁST MEGELŐZŐ FELADATOK

A kihallgatást (rendszerint) megelőzi a felkészülés, a kihallgatási terv elkészítése, és a lebonyolításhoz szükséges személyi-technikai feltételek biztosítása.

A gyakorlatban sorozatosan előforduló, tipikus hibák miatt ki kell hangsúlyozni, hogy *a kihallgatás előkészítése, valamint a kihallgató személyes felkészülése egyáltalán nem oktan és felesleges időpocsékolás*, hanem – mondhatni – *az eredményes kihallgatás elengedhetetlen feltétele*. Kétségtelenül másként kell és lehet felkészülni az *elsődleges jellegű* (pl. panaszfelvétel, tetten ért őrizetes); a *nyomozási részfeladatként* (nyomozócsoport tagjaként, megkeresés alapján), illetve az *egyszerű, avagy bonyolult tényállású, szerteágazó ügyekben* elvégzendő kihallgatásra; azonban számtalanszor beigazolódtott, hogy a kihallgatás nem csupán abból áll, hogy „feltesszük a kérdéseinket, és az illető válaszol”.

a) *Az előkészítés* és egyben *a felkészülés* első és alapvető mozzanata a rendelkezésre álló adatok célirányos elemzése-értékelése, a kihallgatáshoz szükséges adatok összegyűjtése. Ez a bázisa a nyomozó személyes felkészülésének (az ügy és a kihallgatás alanya kellő megismerésének); erre támaszkodva kell (és lehet) meghatározni a kihallgatás konkrét célját (stb.) és az előkészítés további feladatait, majd elkészíteni a kihallgatási tervet.

¹¹⁷ Mivel e befolyásoló tényezők gyakorlatilag a kihallgatás mindegyik fajtájánál előfordulhatnak (és bizonyos egybeesések is vannak, pl. a sértett lehet feljelentő és tanú is), ezért talán a felsoroltakat helyesebb fajták helyett *típusoknak*, típusos eseteknek nevezni, bár a szakirodalomban általában nem találunk ilyen megkülönböztetést.

¹¹⁸ Jegyzetünk rendeltetésénél fogva az egyes kihallgatási fajtákra és a kihallgatás-pszichológiai kérdésekre nem térünk ki.

A kiindulópont az *iratok tanulmányozása*. Ez azonban csak az egyik, de nem az egyetlen forrás, hiszen bárhol is tartson a nyomozás, az ügy irataiból nyilván csak azt tudhatjuk meg, ami azokban szerepel. Emiatt (miközben kigyűjtjük a kihallgatáshoz támpontul szolgáló adatokat, bizonyítékokat) azt is fel kell tárnunk, hogy *mi hiányzik* akár a tervezéshez, akár a kihallgatási taktika kialakításához – tehát ahhoz, hogy a kihallgatás teljes mértékben elérhesse a célját. Meg kell vizsgálni, hogy

- mi az ügy tárgya, melyek az ügy megoldása szempontjából releváns, a tervezett kihallgatás(ok) útján tisztázható kérdések,
- milyen adatok hiányoznak és azokat milyen forrásból lehet beszerezni,
- szükséges-e további személyeket felkutatni, az eljárásba bevonni,
- kit (kiket), milyen minőségben, mely tényekre nézve kell kihallgatni, illetve az adott kihallgatott miről tudhat,
- mit tudunk a kihallgatandó személyről, és az elegendő-e,
- mindezekkel kapcsolatban milyen adatok, bizonyítékok állnak rendelkezésre; más vallomások, bizonyítási eszközök stb. mit tartalmaznak ugyanezen tényekről,
- ki végezze el a kihallgatást,
- mikor, hol (és hogyan) célszerű a kihallgatást végrehajtani,
- kinek kell (célszerű) jelen lennie, és van-e még más, megoldandó probléma.¹¹⁹

b) A kihallgatás megtervezésének és megszervezésének célja, hogy a kihallgatást hatékonyan és zökkenőmentesen, a buktatókat elkerülve bonyolíthassák le. A kihallgatási terv¹²⁰ rendszerint a tisztázandó kérdéseket, a kihallgatási taktikát, valamint a szervezési kérdéseket (a személyi és technikai feltételek biztosítását) foglalja össze.

A kihallgatás *helyének* lehetőség szerint olyan helyiséget válasszunk, ahol biztosítható a kihallgatás zavartalan és biztonságos végrehajtása, a szükséges technikai eszközök alkalmazása, valamint a résztvevők megfelelő elhelyezése.

A kihallgatás *időpontját* egyes esetekben nem lehet szabadon megválasztani,¹²¹ e mellett annak meghatározása során jogi és taktikai szempontokat egyaránt figyelembe kell venni. Mindenképpen célszerű a kihallgatásokra minél előbb sort keríteni, mert mindenki felejt, az idő múlásával egyre halványulnak az emlékek, és emiatt egyre kevesebb információt lehet a kihallgatottól beszerezni.

Ezen túl is ajánlatos azokat a személyeket előre venni,

- akiktől össze, igaz, valóság-hű vallomás várható; akik a cselekmény időrendjében korábbi eseményről tudnak; lényeges tényeket ismernek, illetve többet tudnak az ügyről és vallomásukkal emiatt jobban segíthetik a nyomozást;
 - akiktől később már aligha várhatunk részletes vagy helyes vallomást (pl. aki kóros elmeállapotú, vagy koránál fogva feledékeny);
 - akik később a gyanúsítottak valamelyikének hatására (fenyegetés, ígéretés, megvesztegetés) már nem tennének vallomást, vagy nem mondanának igazat;
 - a gyanúsítottak közül pedig azokat, akik kevésbé tapasztalt bűnözők, gyengébb jelleműek; akiket az ügyben kisebb felelősség terhel; illetve akik valamely okból össze, feltáró vallomást kívánnak tenni.
- Mindenképpen későbbre kell hagyni azokat, akik akár jellemüknél fogva, akár érdekeltségük, avagy az ügy résztvevőikhez fűződő kapcsolataik miatt a nyomozás érdekeit sértve illetéktelenek tudomására hoznák a kihallgatásukon történeteket, elhangzottakat.

¹¹⁹ Pl. tanúzási akadály áll fenn; tolmácsra stb. van szükség; a személyt betegsége miatt a lakásán vagy a kórházban, a fogvatartottat a bv-intézetben vagy onnan előállítva lehet kihallgatni; videó- vagy hangfelvételt kell készíteni stb.

¹²⁰ Mivel e jegyzetben a nyomozás tervezésével és szervezésével nem foglalkozunk, meg kell jegyeznünk, hogy tervezés a feladat *átgondolása*, a végrehajtására vonatkozó elképzelés kialakítása is. Rendszerint elegendő emlékeztető jellegű, a fontosabb dolgokat tartalmazó *feljegyzés* készítése; ún. *írásbeli tervet* csak a bonyolult esetekben, vagy utasításra célszerű, illetve kötelező elkészíteni. Ugyanakkor még a legegyszerűbb ügyekben is ajánlatos lehet egyes (döntő jelentőségű) felteendő kérdéseket *előre, szó szerint megfogalmazni*, nehogy helyrehozhatatlan hibát kövessünk el.

¹²¹ Pl. a fogva lévő gyanúsítottat a hatóság elé állításától számított 24 órán belül ki kell hallgatni.

c) A kihallgatáson részt vevő **személyek** körét, megjelenésük biztosításának módját az eljárásjogi előírások határozzák meg; a taktikai elképzeléseket *ezen belül* lehet érvényesíteni; nem tévesztve szem elől, hogy a taktikai ajánlások mindenféle kihallgatásra/meghallgatásra vonatkoznak, ugyanakkor nem azonosak a Be., a Ket., az Sztv. idézésre, értesítésre, jelenléti jogra stb. vonatkozó szabályai.

A kihallgatás előkészítése során meg kell vizsgálni, hogy a hatóság szerint kinek a jelenléte szükséges, illetve kinek van jelenléti joga – és e személyek megjelenéséről hogyan lehet gondoskodni.

A kihallgatás **technikai feltételeinek** tekintjük a következőket:

- a bemutatni kívánt bizonyítékok, bűnjelek, iratok,
- a rögzítéshez,
- az esetleges kiszálláshoz, szállításhoz, őrzéshez, kíséréshez,
- valamint az egyéb feladatok végrehajtásához (pl. lefoglalás, motozás, rabosítás, őrizetbe vétel, orvosi vizsgálat, költségterítés kifizetése stb.) szükséges *eszközök* (papír, nyomtatványok, *működőképes* író- vagy számítógép, magnetofon, videokamera; jármű stb.), illetve *személyzet* előkészítését, beszerzését, biztosítását.

13.2. A KIHALLGATÁS LEFOLYTATÁSA – A KIHALLGATÁS SZAKASZAI

A kihallgatás mindenféle eljárásban azonos mozzanatokból áll. Az első rész a kötelező formások teljesítése: az eljárási szabályok előírják, hogy *a kihallgatás kezdetén* milyen adatokat kell megkérdezni a kihallgatottól, illetve mely eljárásjogi vonatkozású kérdéseket kell vele tisztázni. Ha a kihallgatásnak nincs akadálya, következik az érdemi rész, melynek során (az előírt/megengedett módon, sorrendben) a kihallgatott összefüggően elmondhatja a saját mondanivalóját és válaszolhat a neki feltett kérdésekre. A rögzítés rendszerint menet közben, folyamatosan történik; s a kihallgatás a jegyzőkönyv lezárásával kapcsolatos formásokkal, tevékenységgel fejeződik be.

Ez utat mutat a kihallgatásra vonatkozó taktikai ajánlások rendszerezésére. Így a kihallgatás *a bevezető szakasszal* kezdődik; az érdemi vallomás beszerzése további két szakaszra: *a vallomás összefüggő előadására*, és *a kérdésre* bontható; s a folyamatot *a befejező szakasz* zárja le.¹²² Szerepüknél fogva *a folyamatos feladatok* körébe soroljuk (azaz nem tekintjük kihallgatási szakasznak) a kihallgató és a kihallgatott közti kapcsolat – a pszichológiai kontaktus – *felvételét és alakítását*, a kihallgatás *rögzítését*, valamint a *vallomás menet közbeni ellenőrzését*.

Mint már említettük, egy-egy konkrét kihallgatás menetét és taktikáját igen sok tényező befolyásolja. Ennek megfelelően – bár teljes mértékben egyik sem marad el, és lényeges eltérések a sorrendben sincsenek – *esetenként más és más az egyes szakaszok tényleges szerepe, terjedelme és tartalma is*.

1. A bevezető szakasz – az érdemi kihallgatást megelőző feladatok

A kihallgatás bevezető szakaszához a következő mozzanatok tartoznak:

- a kihallgatott *fogadása*,
- a kihallgató-kihallgatott közötti kapcsolat (*a pszichológiai kontaktus*) megteremtése vagy újrafelvétele,
- az előírt, ide tartozó *jogi formások* teljesítése;

¹²² Az egyes kihallgatási szakaszok ismertebb elnevezési variációi a következők: 1.) *bevezető szakasz*, vagy: *a fogadás szaka*; *a pszichológiai kontaktus felvétele*; *az előzetes kötetlen beszélgetés*; 2.) *a vallomás összefüggő előadása*, vagy: *a kötetlen (illetve: szabad) elmondás szakasza*; 3.) *a kérdéses szaka*, vagy: *a kérdések feltevése*; 4.) *a befejező szakasz*, vagy: *levezető beszélgetés*. A 2. és a 3. szakasz az *érdemi kihallgatás* – az ügy megismerése, elbírálása szempontjából releváns kérdésekre vonatkozó vallomás beszerzése. Ezt a szakirodalomban gyakran egy szakasznak tekintik.

– és rendszerint ekkor kezdődik meg a *kihallgatási szituáció* felmérése; a pszichológiai kontaktus *továbbalakítása*, valamint annak ellenőrzése, hogy helytállóak-e vagy módosításra szorulnak az előzetes taktikai elképzelések, a kihallgatáshoz biztosított feltételek, a személyről eddig alkotott vélemény.

Talán nem felesleges megjegyezni: a fentiek egy szakaszba sorolása a kihallgatás menetében elfoglalt helyükön kívül azt is kifejezi, hogy nem abszolút független, hanem egymással összefüggésben álló feladatokról van szó.

A bevezető szakasz már akkor megkezdődik, amikor a személy a kihallgatása, avagy a feljelentés/bejelentés megtétele céljából a hatóság előtt önként, vagy idézésre megjelenik (illetve a fogva lévő terheltet a kihallgatásra előállítják). A kihallgatandó személyt az első hatások azzal érik, hogy *miképpen fogadják*: a kihallgatás előtt hol és meddig várakoztatják, hogyan bánnak vele – és ez hogyan folytatódik akkor, amikor már a kihallgatójával kerül kapcsolatba.

Általában senkit sem célszerű várakoztatni, mert ezalatt összetelálkozhat valakivel – ami sértheti a nyomozás érdekeit¹²³, mert az idő múlása helyrehozhatatlan hátrányt okozhat (pl. a bejelentés alapján azonnal intézkedni kellene) stb. Mindemellett figyelembe kell venni, hogy a hosszabb várakozás az egyik embert felingerli (emiatt óvatosságát elveszítheti), a másikat kizökkenti a magára erőszakolt nyugalomból, előre eltervezett magatartásvonalából (pl. még a fölényeskedő is elbizonytalanodhat), így a várakoztatásnak számunkra kedvező következményei is lehetnek.

A *pszichológiai kontaktus* felvételére és alakítására valóban a kihallgatás a legkitűnőbb alkalom, azonban ez mégsem kizárólag kihallgatás-taktikai kérdés, és nem szűkül le csak a kihallgató és a kihallgatott közötti kapcsolatra. A kontaktus *megteremtése* nem feltétlenül a kihallgatáshoz kötődik: megvalósítható az előtt is (pl. a szemle, az adatgyűjtés, az idézés személyes kézbesítése során – ezek egyúttal elősegítik a személy *saját környezetében* való megismerését); és *alapulhat korábbi* – akár hivatalos, akár magánjellegű – *ismeretségen* is. Kialakítását, formálását *kezdetől fogva, folyamatosan* kell végezni, hiszen az ügyféllel való kapcsolat adott esetben még a nyomozás időszakán is túlnyúlhat, és *fontos szerepet tölt be a többi eljárási cselekmény végrehajtásában* is.

A *kihallgatási szituáció*¹²⁴ *felmérésére*, egyúttal az előzetes taktikai elképzeléseink ellenőrzésére a helyes taktika megválasztásához van szükség. Ez nem csak az első kihallgatásra vonatkozik, mert alkalmanként más és más lehet a kihallgatott aktuális pszichikai állapota, az eljáráshoz és annak résztvevőihez való viszonya; változhat a szándéka, a hozzáállása.

A kihallgatott már említett *aktuális állapotán* túl sok más tényező is befolyásolhatja, hogy az adott alkalommal a személy éppen milyen lelkiállapotban van, hogyan fog viselkedni, milyen vallomást tesz – *mit tud és akar elmondani, vagy éppen mit fog (szándékozik) elhallgatni*. Például: a sértett, a tanú gyakran fél az elkövetőtől – különösen, ha meg is fenyegették. Rendszerint kínos helyzetben van, akinek a hozzátartozójára, a munkahelyi főnökére kell terhelő vallomást tennie. Fontos lehet, hogy *ki van jelen* a kihallgatáson (a védő „bátorságot” önthet a gyanúsítottba; a kiskorút feszélyezheti a szülő jelenléte; a szembesítés rendszerint önmagában is feszültséget teremt stb.). A felelősségtől való félelem; az elhallgatási, félrevezetési szándék (törekvés); a tényekkel, bizonyítékokkal, korábbi vallomással szembekerülés; a kihallgatások során szerzett kedvező vagy kedvezőtlen tapasztalatok mellett az eljárástól független dolgok is (fáradt, nem

¹²³ Ez rendszerint a miatt következik be, hogy nincs lehetőség az elkülönített várakoztatásra, vagy azt nem szervezik meg. Előfordult, hogy összebeszéltek, hogy a gyanúsított megfenyegette a sértettet, hogy emiatt hiúsult meg a kihallgatást követő felismerésre bemutatás, a tanúk „meglepetésszerű felvonultatása” – és így tovább.

¹²⁴ Ún. konfliktusos vagy konfliktusmentes kihallgatás várható, vagy ez még nem dönthető el.

érzi jól magát, más gondok terhelik; avagy nehéz a felfogása, kommunikációs problémái vannak stb.) mind-mind olyan tényezők, amelyek a kihallgatott személyt az adott időpontban és helyzetben befolyásolják. Az ilyen problémáknak lehetőség szerint már a bevezető szakaszban felszínre kell kerülniük, és a kihallgatás stílusát eszerint kell finomítani.

A bevezető szakaszhoz *jogi formások* is kötődnek:

- a személyazonosság megállapítása (ellenőrzése), a személyi adatok felvétele;
- az eljárási alanyi minőség közlése, az eljárási jogokra-kötelezettségekre figyelmeztetés, kioktatás;
- az eljárás, a kihallgatás tárgyának/céljának *indokolt mértékű* megjelölése;
- szükség szerint a kihallgatott megfelelő (a képzettségéhez, értelmi színvonalához stb. alkalmazkodó) *felvilágosítása* az eljárásbeli szerepével, helyzetével, a jogok/kötelezettségek tartalmával (stb.) kapcsolatban;
- és természetesen mindezek szabályszerű rögzítése (jegyzőkönyvezése).

Megjegyzendő, hogy rendszerint a bevezető szakasz e részében derül ki és dől el, hogy a kihallgatásnak van-e valamilyen (elhárítható vagy elháríthatatlan) akadály.

A gyakorlat azt igazolja, hogy a bevezető szakaszt célszerű közvetlen stílusú, *kötetlen beszélgetés* formájában lefolytatni. Ez nyújt megfelelő lehetőséget a tájékozódásra, a kapcsolatteremtésre, az érdemi kihallgatás előkészítésére.

A katonás, rideg, kimért, lekezelő stílus helyett inkább az udvarias, megértő, jóindulatú; a tárgyilagos, korrekt, segítőkész magatartás vált ki kedvező hatást. Általában ez a helyes bánásmód a gyermek- és fiatalokkal, az idősebbekkel, a panaszosokkal, a hatóság munkáját támogató személyekkel szemben, és legtöbbször eredményes a gyakorlott, kvalifikált bűnözők esetében is. A jó fellépés többnyire ösztönösi is ösztönzi a kihallgatottat. Nem egyszer fordult elő, hogy a gyanúsítottat (vagy a tanút) a nyomozó iránt kialakult rokonszenv indította vallomástételre, illetve a nyomozást hátráltató magatartásának megváltoztatására. Az is fontos, hogy a kihallgatónak és a kihallgatottnak úgymond „egy nyelven kell beszélnie” – azaz a kihallgatás egészében *alkalmazkodni kell a kihallgatott műveltségi szintjéhez, értelmi képességeihez, felfogóképességéhez, kifejezőmódjához* stb.

2. Az érdemi kihallgatás

Mielőtt rátérnénk a részletekre, azt mindenképpen előre kell bocsátani, hogy a kihallgatás mindenkor, elejétől a végéig úgy zajlik le, hogy a kihallgatott *a neki feltett kérdésekre válaszolhat, a számára meghatározott témakörrel beszélhet*. E nélkül a kihallgatás parttalanná, rendszertelenné, követhetlenné vál(hat)na, fontos kérdések marad(hat)nának tisztázatlanok – azaz *nem érhetné el a célját*. Indokolt hát, hogy *a kihallgató irányítson*. Vannak azonban más fontos tényezők is.

Ha a kihallgatás *kizárólag* arra épülne, hogy a hatóság eljáró tagja *a maga ismeretei, és/vagy szándéka szerint mit tart fontosnak megkérdezni*, akkor a kihallgatottnak *csak a feltett kérdésekkel kapcsolatos ismeretei* kerülnének a felszínre. Ha *előbb* akár a kihallgató, akár más jogosult (pl. védő) *részleteket firtató kérdéseire* kellene válaszolnia, ez is akadályozná abban, hogy *külső behatásoktól mentesen* nyilatkozhasson – hiszen nem csak meghatározott irányba terelnék a figyelmét, hanem már akkor *összezavarhatják, elbizonytalaníthatják*, amikor még csak az emlékképeinek, az álláspontjának a megismerésére, nem pedig az általa elmondottak valóságtartalmának ellenőrzésére, az ellentmondások tisztázására stb. van szükség. Mindkét esetben leginkább csak *részismeretekhez* juthatnánk hozzá, a kihallgatott sem érvényesíthetné biztosan, illetve kellőképpen a saját érdekeit; ami aligha egyeztethető össze akár a törvényességgel, akár a kihallgatás céljával és rendeltetésével.

A vallomás összefüggő előadása és a kérdezés szaka alapvetően abban tér el egymástól, hogy a kihallgatott *milyen útmutatások (kérdések) alapján, mennyire szabadon adhatja elő a mondanivalóját*. Nincs is olyan eljárásjogi előírás, hogy az érdemi kihallgatás kezdetén *egyáltalán nem lehet* kérdéseket feltenni – hiszen ahhoz, hogy a kihallgatott az ügygel kapcsolatos ismereteiről szabadon, kötetlenül és zavartalanul beszéljen, egyrészt a tudomására kell hozni, hogy *miről* kell vallomást tennie, másrészt menet közben is szüksége lehet a kihallgatójának a segítségére, ami persze nem terjedhet túl a már említett határokon.

Amire *mindig szükség* van, az a kérdezés; míg a „szabad előadás” sokszor csak (biztosítandó) lehetőség – és aki egyszer már elmondott mindent, amit akart, a későbbi kihallgatása(i) során nem is biztos, hogy élni kíván e jogával.

a) A vallomás összefüggő előadása

A kihallgatás e szakaszában feltett kérdések csak *általános jellegűek* lehetnek; azaz olyanok, amelyek elősegítik a vallomás összefüggő előadását, amelyek *támpontot nyújtanak* a kihallgatott számára, hogy *mely ügyben, mivel kapcsolatban* hallgatják ki; *miről*, mely tényekről kell (még) nyilatkoznia; s hogy az eseményeket időrendi, logikai sorrendben célszerű elmondania.

A kérdésekkel leginkább azokat a témákat kell megjelölni, amelyekről beszélnie kell. E szakaszban jellemző, bevált módszer, hogy az első, viszonylag rövid elmondást követően tesszük fel a témakijelölő kérdéseket, majd újra, most már *az előzményekre is kiterjedően* mondatjuk el a történetet. Ezzel elősegítjük, hogy újra átélje az eseményeket, felidézzen olyan dolgokat is, amelyek eddig nem jutottak az eszébe; egyúttal felfedhetjük az ellentmondásokat, feltűnhet, hogy betanult mesét ad elő stb.

A *gyanúsított* pl. arra válaszoljon, hogy mit tud elmondani a gyanúsítással kapcsolatban, megfelelnek-e a valóságnak az abban közölt tények, szerinte hogyan történt az esemény stb. A *panaszfelvétel* során különösen fontos, hogy a panaszos az adott ügytípus (bűncselekmény, eltűnés stb.) kapcsán tisztázandó *minden* témakörrel kapcsolatban nyilatkozzon, de a kérdések ne zavarják meg az emlékezetét, csupán iránymutatók legyenek (pl.: Látta az elkövetőt? Mit tudott megfigyelni róla? Keletkezett valamilyen kára? – stb.). Ehhez hasonló módon célszerű eljárni a sértett és a tanú esetében is.

A vallomás összefüggő előadását *türelemesen végig kell hallgatni*, és csak a legszükségesebb esetben (ha elakad; ha nem tudja, hogyan folytassa mondanivalóját; ha eltér a tárgytól, avagy elfelejtette, hogy mire kell koncentrálnia) kell kérdésekkel, közbevetésekkel a helyes irányba terelni – s eközben össze kell gyűjteni a következő szakasz lebonyolításához szükséges információkat is.

A kötetlen, szabad előadás *a személy szubjektív álláspontját tükrözi*. Itt még nem érvényesül a kérdezés befolyásoló hatása, így olyan tényeket is megismerhetünk, amelyek (eddig) nem szerepeltek az ügy anyagában, vagy megfelelő támpont híján azokra vonatkozó kérdéseket fel sem tennénk.

Az elmondás elsősorban azokra a dolgokra terjed ki, amelyekre a személy jobban emlékszik, sérelmesnek tart, mindenképpen a hatóság tudomására akar hozni. Megismerhető belőle az álláspontja, az ügyről alkotott véleménye; hogy szerinte melyek a lényeges tények; hogyan értékeli a saját szerepét, felelősségét; mennyire elfogult vagy tárgyilagos; segítőkész-e; takargat-e valamit; képes-e a tényeket rendszerezni stb.

b) *A kérdezés szakaszának* az a rendeltetése, hogy sor kerüljön minden olyan tény megvizsgálására, amelyet a kihallgatottal *az adott alkalommal* tisztázni kell.

Egyes anyagi-, illetve eljárásjogi szempontból releváns tények vizsgálatát nem lehet későbbi kihallgatásokra halasztani. Ilyenek pl. a történeti tényállás megismeréséhez, a minősítés megállapításához, az azonnali intézkedések meghatározásához szükséges tények; a tanúzási akadályok, a kihallgatás közben elhang-

zott/megtett észrevételek/indítványok rögzítése-elbírálása; avagy adott esetben a magánindítvány megtétele stb. Ezeken túlmenően viszont már mérlegelés tárgya, hogy az első, avagy a további kihallgatások kérdezősi szakában kerüljön sor

- az összefüggő előadásból kimaradt olyan adatok/információk beszerzésére, amelyekre a kihallgatott önszántából egyáltalán nem, vagy csak részben tért ki;
- az előre tervbe vett kérdéseink feltevésére,
- a vallomás összefüggő előadása, a korábbi kihallgatások, illetőleg a más nyomozási cselekmények kapcsán felmerült újabb kérdések, valamint az ellentmondások, hiányosságok tisztázására, az alibi vizsgálatára, – illetve a bizonyítékok bemutatására.

A kérdések jellege és sorrendje elsősorban a kialakított taktikától, és persze attól is függ, hogy hogyan zajlott le a vallomás összefüggő előadása. Célszerű a felmerült problémákat (ellentmondások, hézagok, homályos válaszok stb.) idő-, illetve logikai rendbe szedni. Így elkerülhető, hogy a vallomás rendszertelen, áttekinthetetlen legyen, és nem maradnak ki lényeges mozzanatok sem.

c) A kérdezés módja

A kérdéseket egyértelműen, világosan, jól érthetően kell megfogalmazni. Alkalmazkodni kell a kihallgatott értelmi képességeihez, felfogóképességéhez, műveltségi színvonalához, és célszerű egyszerre csak egy problémával foglalkozni.

Kerülni kell a feltételezés formájában adott és így határozatlan választ előidéző kérdéseket (pl.: „Lehetséges, hogy ez az Ön érkezése előtt történt?” – „Lehetséges?”). Egyes kivételektől eltekintve nem helyes úgy kérdezni, hogy arra egyszerű igen-nemmel lehessen válaszolni. Pl.: „Délután 5 órakor itt volt?” Helyesebb: „Hol volt Ön délután 5 órakor?”, vagy „Mikor volt Ön itt?” Nem hibás viszont a részletek tisztázása után a következő kérdés: „Képes lenne felismerni azt a személyt, aki megtámadta?” Ha szükséges (pl. a kihallgatott nem érti a kérdést, kitérő, semmitmondó választ ad stb.), a kérdést meg kell ismételni, avagy más formában, pontosabban is fel kell tenni.

A kérdésekben olyan kifejezéseket, nyelvi fordulatokat (szakkifejezések, idegen szavak, argó, rendőri és egyéb szakmai zsargon, jogi terminológia stb.) szabad használni, amelyeket biztosan megért a kihallgatott, illetve amelyek hozzátartoznak a szókincséhez. Bár a szép stílushoz hozzátartozik a változatosság, a rokon-szavak gazdag választéka, a kihallgatáson mégsem kell félni a szóismétléstől: a félreértések, félremagyarázások elkerülése érdekében ugyanazt a fogalmat következetesen ugyanazzal a kifejezéssel kell megnevezni. Szükség esetén kiegészítő kérdések útján kell meggyőződni arról, hogy vajon ugyanazt érti-e a vallomást tevő az adott fogalom alatt, mint kihallgatója. (Pl. amikor egy gyanúsított a „kőhányó vella” kifejezést használta, a nyomozó – helyesen – először felszólította arra, hogy magyarázza el, milyen az a kőhányó vella, és a későbbiekben sem helyettesítette ezt a közismertebb, de valójában más szerszámot jelölő „vasvilla” szóval.)

Tilos szuggesztív, befolyásoló kérdést feltenni, illetve a kérdezés módjával utalni arra, hogy milyen választ szeretnénk hallani.¹²⁵

A befolyásoló, a szuggesztív kérdés sugalmazza az elvárt választ, rávezeti a kihallgatott személyt a nyomozó számára kívánatos feleletre és – észrevétlenül – meggyőződést szül benne a sugalmazott válasz helyességében; különösen, ha a tényekre egyáltalán nem vagy csak homályosan emlékszik. A befolyásoló, a „szájbarágós” kérdés/kérdezés adott esetben kényszervallatásnak (pszichikai kényszernek) is minősülhet.

Egyes kivételektől eltekintve tilos a rávezető, a választ is magába foglaló kérdések feltevése is. Ilyen jellegű kérdéseket az emlékezet felfrissítése, a vallomásban már szereplő tények összegzése, tisztázása, pontosítása (esetleg a tanú befolyásolhatóságának ellenőrzése) érdekében lehet feltenni. Ügyelni kell azonban ezek gondos megfogalma-

¹²⁵ Vö.: „Nem tehető fel a gyanúsítottnak a választ, illetőleg nem bizonyított tény állítását magában foglaló, a törvénnyel össze nem egyeztethető ígéretet tartalmazó kérdés.” – Be. 180. § (1) bek.; „A tanúnak nem tehető fel a 180. § (1) bekezdésében tilalmazott, továbbá olyan kérdés, amely a feleletre útmutatást tartalmaz.” – Be. 181. § (1) bek.

zására: *nem lehetnek szuggesztív jellegűek, és csak olyan információkat tartalmazhatnak, amelyek a kérdés megértéséhez, a kihallgatott figyelemének a problémára irányításához szükségesek.*¹²⁶

Pl. egy ittas állapotban lévő panaszossal (hogy ne zavarodjon össze) célszerű két lépésben tisztázni, hogy mit és mennyit ivott. *Egyértelműen és világosan megfogalmazott kérdés:* „Emlékszik arra, hogy mit ivott?” – „Sört ittam”. *Az emlékezést segítő rávezető kérdés* pl.: „Korsóval, üveggel, pohárral?”; vagy: „Mennyibe is kerül ott egy sör?” – hiszen erre csak úgy válaszolhat, ha felidézi, hogy korsóval, üveggel, vagy pohárral ivott. Az utóbbi kérdés egyúttal *ellenőrző jellegű is*, hiszen a rossz válasz rámutathat arra, hogy nem is ott ivott, hogy „azt sem tudja, mit beszél” – és így tovább. (Ha e helyett úgy kérdeznénk, hogy „Hány korsóval ivott meg?”, az már *befolyásoló* kérdés lenne, hiszen a válasz a „sört ittam” volt, és nem az, hogy „ittam egy pár korsóval”) Választ is magába foglaló kérdésre kerülhet sor, ha valamely újabb mozzanatot kell megvizsgálni, avagy határozott választ várunk (pl.: „Ezek szerint tudatában volt annak, hogy megszegte az előírásokat?” – „Igen, tudtam”).

Megjegyzendő, hogy minden olyan kérdést, amely információt tartalmaz, amely bármilyen formában is alkalmas lehet arra, hogy sugalmazza a választ, szó szerint fel kell venni a kihallgatás jegyzőkönyvébe.

A kérdések megfogalmazásánál sokszor óhatatlanul sor kerül bizonyos információk közlésére. A vallomás rögzítésénél mindig ki kell tűnni annak, hogy mely tényeket közölte a kihallgatott magától és melyeket a kérdésekre válaszolva; hogy milyen tényekről beszélt csak akkor, miután azokról a nyomozó említést tett; hogy az információkat is tartalmazó kérdésekre milyen új, a kérdésben nem közölt adatok jelentek meg a válaszokban. Így ellenőrizhető, hogy mit közöltek a kihallgatottal, illetőleg a kérdést nem befolyásolásra alkalmas módon fogalmazták meg.

Tilos a feltételezéseket valóságos tényeknek feltüntetve, illetve nem létező bizonyítékokra hivatkozva kérdezni.

Még a befolyásoló, rávezető kérdéseknél is veszélyesebbek az ún. *beugrató kérdések*, amikor *bizonyos feltételezéseket ismertnek vesznek* és részletezésüket, kiegészítésüket úgy kezdik meg, hogy meglétüket *eleve adotttnak és igazoltnak* tekintik.

Ilyen pl., ha az előbb már említett ittas sértettől azt kérdezik, hogy „Amikor fizetett, az a magas férfi látta, hogy mennyi pénze van, nem?” – amikor a kihallgatott *még említést sem tett* egy magas férfinak az adott helyen és időben történő megjelenéséről sem. Ha e a kérdést úgy teszik fel, hogy közben a hangsúlyozással, arckifejezéssel, mutogatással (metakommunikáció) még arra is utalnak, hogy a magas férfit gyanúsítják, úgy a kihallgatott (különösen egy ittas sértett) rögtön arra gondol: „tényleg, ő látta, hogy van pénzem!” – ami ugyancsak alkalmas arra, hogy egy feltételezett, ráadásul a valóságtól eltérő gondolatmenetet ültessenek a fejébe. Az ilyen kérdések hatására még egy érdektelen, jóindulatú tanú is könnyen hamis vallomást tehet.

A beugratás gyakori, tipikus és igen kockázatos példája, amikor a tettestárs nem létező beismerő vallomása, avagy nem létező tanúkra, bizonyítékokra hivatkozva próbálják vallomásra készíteni a gyanúsítottat, aki – ismerve a valóságos tényeket – könnyen rájön, hogy nincsenek bizonyítékok, hogy csak tapogatóznak, s ezt ki is fogja használni.

Megengedett viszont az ún. *taktikai blöff* alkalmazása: ***az olyan magatartás, kihallgatás-vezetés, szituáció-teremtés, illetve olyan kérdés (kérdéssorozat) feltevése, amelynek célját, jelentőségét a vallomástevő nem érti, vagy nem ismeri fel, ennél fogva vagy nem***

¹²⁶ Ez egy érdekes terminológiai probléma. Amikor a szakirodalomban a rávezető kérdés tilalmáról szólnak, az ehhez fűzött magyarázatokból kiderül, hogy *nem a rávezető kérdés alkalmazását, hanem a rosszul megfogalmazott rávezető kérdés feltevését tartják törvénysértőnek*. A megengedett rávezető, illetve választ is tartalmazó kérdések bizonyos mértékig elkerülhetetlenül „sugalmazó” jellegűek, csakhogy a *befolyásoló* kérdéssel szemben itt *nem a nyomozó által elvárt válasz, feltevés sugalmazásáról* van szó.

is gondolkodik azon, hogy válaszoljon-e – vagy azért válaszol, mert téves következtetésekre jut abban a tekintetben, hogy mit tudunk, milyen bizonyítékaink vannak.¹²⁷

Rablás elkövetői (a büntetési tételekben lévő különbség miatt) gyakran hivatkoznak arra, hogy az erőszakot nem a dolog elvétele érdekében alkalmazták – azaz kifosztásról van szó. Az effajta védekezést lehetetlenné teszi, ha sikerül jelentéktelennek látszó, hangsúlytalan kérdésekkel a kihallgatott figyelmét a mellékszereplőkre (eseményekre) terelve előre tisztázni az események menetét. Ezután a gyanúsított már hiába hivatkozik olyan mozzanatokra, olyan sértetti magatartásra, amelyekről addig nem beszélt, pontosabban: amelyeknek az ellenkezőjét állította, mert *nem ismerte fel* a kérdésekben rejlő csapdát. Tipikus eset, amikor alkalmat adnak a gyanúsítottak a téves következtetések levonására. Ilyen pl., amikor a nyomozó a meglévő bizonyítékot olyan körülmények között (meglepetésszerűen, meggyőző nyugalommal, a folytatás valószínű látszatát keltve stb.) használja fel, hogy a kihallgatottnak fel sem merül, hogy mi az, amit biztosan tudunk, s mi, amit nem.

d) A bizonyítékok bemutatásának taktikáját az eljárásjogi előírások figyelembevételével *előre ki kell dolgozni*. Felhasználásuk többnyire nem a kihallgatás elején, hanem menet közben, az „általános szintű” kikérdezés, illetőleg az után ajánlott, amikor az adott bizonyítékkal kapcsolatos kérdések tisztázása már megtörtént.

A kihallgatott személyiségére, eljárási helyzetére és a nyomozás állására figyelemmel kell meghatározni, hogy mikor, milyen bizonyítékot és hogyan használjunk fel. Általában célravezető fokozatosan, a kötelezően bemutatandó, illetve a kevésbé jelentős bizonyítékokkal kezdve előre haladni, és már csak akkor mutatni be mindent, amikor ez már nem veszélyezteti a nyomozás sikerét. Esetenként a legterhelőbb, avagy a nagyszámú bizonyíték bemutatása sokkolja a gyanúsítottat – és töri meg a konok tagadását vagy hallgatását. A bizonyíték eredetben bemutatása általában jobban hat a kihallgatottra, míg a szóbeli közlés esetében bizonytalanságban tarthatjuk afelől, hogy pontosan mennyit tudunk.

e) A vallomás menet közbeni értékelése és ellenőrzése folyamatos, nagy figyelmet, jó memóriát, alapos felkészülést és ügyismeretet követelő feladat. Ezúton lehet megállapítani, hogy a vallomás mennyire tárgyyszerű, illetve teljes; milyen új tényeket, problémákat vet fel; hol van ellentmondás a vallomáson belül, valamint a vallomás és más bizonyítékok között; szükséges-e változtatni a taktikán; kell-e szembesíteni vagy más nyomozási cselekményt végrehajtani stb.

A vallomás menet közben történő értékelése gyakorlatilag már a kihallgatás bevezető szakaszában megkezdődik, hiszen már ekkor is lehetőség van a kötetlen beszélgetés során elhangzottak, valamint a kihallgatott magatartásának, megnyilvánulásainak megfigyelésére, elemzésére. Az értékelés és ellenőrzés kiterjed az előadott tények hitelességének, bizonyítottságának és bizonyítási jelentőségének vizsgálatára. A vallomás tartalmi ellenőrzése elsősorban az ügyben már rendelkezésre álló, más nyomozási cselekmények (pl. más személyek kihallgatása, szemle, bizonyítási kísérlet, szakértői vizsgálatok stb.) elvégzése útján megállapított tényekkel, bizonyítékokkal való egybevetés útján történik. Emellett figyelembe kell venni, és össze kell hasonlítani egymással az adott vallomás egyes részeit, valamint a korábbi kihallgatások során előadottakat is. A vallomás menet közben történő ellenőrzésének fontos feladata a hamis vallomás leleplezése. Ez szükséges lehet mind a gyanúsított védekezése megalapozottságának vizsgálata, mind a hamis tanúzás felfedése szempontjából. A hazugság leleplezése a leghatékonyabb eszköz arra, hogy a rosszhiszemű személytől is igaz vallomást lehessen kapni. Ennek során nem csak azt kell figyelembe venni, hogy a kihallgatott mit mond el, hanem azt is, hogy *mit hallgat el* (pl. a terhelt a baráti körére vonatkozó kérdésekre válaszolva rendszeresen „kifelejt” azt a személyt, akiről ismert, hogy a szabad idejét mindig vele tölti).

Mint említettük, a vallomás értékeléséhez/ellenőrzéséhez hozzátartozik a kihallgatott személy viselkedésének a megfigyelése. A gesztikuláció, arcjáték sok mindenről árulkodik – ha nem is bizonyító jelentőségű. Különösen azt érdemes megfigyelni, hogy van-e különbség a kihallgatott személy viselkedésében, hanghordozásában, előadása színvonalában (stb.) a különböző kérdésekre adott válaszoknál.

¹²⁷ Megjegyzendő, hogy a „blöffölés” köznyelvi és taktikai értelmezése eltér egymástól; továbbá a taktikai blöff vonatkozásában a szakirodalomban is többféle álláspont ismeretes.

3. A vallomás rögzítése

A vallomás rögzítése *nem kihallgatási szakasz*, arra menet közben, folyamatosan kerül sor. A kihallgatásról az eljárásjogi szabályoknak megfelelően (amelyek azt is előírják, hogy mely esetekben milyen adatokat kell rögzíteni) *jegyzőkönyvet* kell felvenni, amelyet célszerű folyamatosan, úgy elkészíteni, hogy az a kihallgatás menetét feleslegesen ne törje meg. A jegyzőkönyvezés tehát a kihallgatás menetéhez, formájához, körülményeihez igazodik. A jegyzőkönyvben röviden le kell írni a kihallgatás menetét úgy, hogy annak alapján az eljárási szabályok megtartását is ellenőrizni lehessen.

E körben a fontosabb *taktikai kérdések*¹²⁸ a következők.

a) A panaszfelvétellel általában az jellemző, hogy a körülmények tisztázása során csak jegyzetelünk, és lényegében a kérdezési szakban készül el a jegyzőkönyv. Egyéb esetekben a fogadási szak az adatok és egyéb formások (kioktatás stb.) rögzítésével zárul.

b) A vallomás összefüggő előadását általában nem célszerű a jegyzőkönyvezéssel megzavarni, ezért többnyire egy-egy gondolatkör tisztázását követően kerül sor az addig elhangzottak rögzítésére. A kérdezési szakaszban, a bizonyítékok bemutatása során inkább az egyidejűség, a folyamatos jegyzőkönyvezés a jellemző. A rögzítés megkönnyítése érdekében célszerű (a kihallgatott megakasztása, megzavarása nélkül) jegyzetelni, majd az elhangzottakat erre támaszkodva jegyzőkönyvezni.

Az egyes részek jegyzőkönyvbe foglalásakor helyes megkérdezni, vajon egyetért-e azzal a kihallgatott. Egyes mondatokat vele is le lehet diktáltatni, de nem az egész jegyzőkönyvet, erre különben – ritka kivételtől eltekintve – a kihallgatottak nem is tudnának vállalkozni.

c) A jegyzőkönyvnek a kihallgatott vallomását egyes szám első személyben, a *szükséges* részletességgel, lehetőleg az eredeti szövegezés fordulatainak és szóhasználatának megtartásával kell tartalmaznia (ez követendő a kihallgatás során előterjesztett indítványok, megtett észrevételek esetében is).

Nem helyes átfogalmazni a kihallgatott által elmondottakat, *mindig célszerű* azokat a kifejezéseket használni, amelyek jellemzőek a kihallgatott szókincsére, szóhasználatára, mondatszerkesztésére, mert így nem hivatkozhat arra, hogy a jegyzőkönyv nem azt tartalmazza, amit ő a vallomásában előadott. Mindezek mellett *a vallomás lényegét* kell rögzíteni. Amikor egy-egy mozzanatot esetleg több kérdés és válasz útján lehet tisztázni, általában elegendő csupán a végleges válasz leírása.

Amikor annak jelentősége van, az elhangzottakat *szó szerint* kell rögzíteni (pl. verbális bűncselekmények esetében az inkriminált kifejezéseket; amikor a kihallgatott mások elmondását idézi, avagy lényeges, fontos kérdésekre ad választ).¹²⁹

d) *A feltett kérdést* akkor kell rögzíteni, ha az kötelező (pl. bizonyítékok bemutatása, újabb gyanúsítás közlése); ha annak információtartalma van a kihallgatott számára (mit hoztak a tudomására), vagy egyébként célszerű. Így pl. szó szerint le kell írni a kérdést, ha arra igen-nemmel lehet válaszolni; ha a kihallgatott megpróbálja a kérdést félremagyarázni vagy kitér a válasz elől; ha a kérdés döntő fontosságú, avagy annak is jelentősége van, hogy *pontosan mely kérdésre kaptuk az adott választ* (miért olyan formában nyilatkozott, hogyan került szóba az újabb tény).

e) Rögzíteni kell/lehet a kihallgatás során történt *egyéb eseményeket* (pl. a kihallgatott a bizonyíték bemutatásának hatására elájult; a védőt rendre kellett utasítani), *a résztvevők magatartását* (ez elsősorban a szembesítésre jellemző).

f) A jegyzőkönyvet aláírás előtt át kell adni elolvasásra (erre megfelelő időt kell biztosítani), majd a kihallgatott személyt meg kell kérdezni, van-e valami hozzátenni- vagy kiegészíteni valója. Ez nem pusztán forma, hiszen kiderülhetnek az esetleg elkövetett hibák, elírások, félreértések, amelyeket az eljárás sikere érdekében is ki kell javítani. A kijavítás, kiegészítés a kihallgató feladata, de adott esetben megengedhetjük,

¹²⁸ A jogi előírásokkal nem foglalkozunk, azok a vonatkozó jogszabályokban megtalálhatók.

¹²⁹ A büntetőeljárásban a kihallgatott indítványozhatja vallomása szó szerinti jegyzőkönyvbe foglalását, ezt a hatóság elfogadhatja, de el is utasíthatja; utóbbi esetben köteles tájékoztatni a kihallgatottat az írásbeli vallomástétel lehetőségéről. (Az Sztv. csak arról rendelkezik, hogy a vallomást „indokolt esetben” szó szerint kell jegyzőkönyvezni; az Áe. egyáltalán nem foglalkozik e kérdéssel – ami persze nem zárja ki indítvány megtételét.) Ezek a szabályok nem érintik a fentebb írt taktikai ajánlásokat. Megjegyzendő viszont, hogy az írásban benyújtott vallomás esetenként sok fontos részletet tartalmazhat, s ha erre az érintett vállalkozik, azt ajánlatos engedélyezni.

hogya a kihallgatott saját kezűleg vezesse rá a jegyzőkönyvre javításait, kiegészítéseit, megjegyzéseit. Ez növeli a jegyzőkönyv hitelességét. A javításokat alá kell írni (íratni).

A vallomás rögzítése – a vonatkozó jogi előírások betartásával – nem csak jegyzőkönyvezéssel történhet, hanem gyorsírással, jelentésben, valamint kép- és/vagy hangfelvételen is. Ezek közül a kép- és hangfelvétel alkalmazásának vannak olyan taktikai vonatkozásai, amelyeket érdemes megemlítenünk.

a) Kép- és/vagy hangfelvétel készítése általában a következő esetekben ajánlott:

- a jelentősebb kihallgatásoknál, különösen, ha feltételezhető, hogy a vallomástevő a későbbiekben el fog térni eredeti vallomásától (így pl. súlyos bűncselekmény gyanúsítottja kihallgatásánál);
- amikor előre látható, hogy az adott személy a bírósági tárgyaláson nem fog tudni megjelenni (külföldre távozik, súlyos beteg, életveszélyes állapotban van, időskorú);
- a tolmács közreműködésével felvett vallomás rögzítésénél;
- kiskorúak és különösen gyermekkorúak kihallgatásánál, mivel különösen fontos lehet a betanultságra vagy a szabad visszaemlékezésre jellemző hanghordozás megörökítése;
- nyomozóbrigád által folytatott eljárásokban, mert lehetővé válik, hogy a vallomást meghallgathassák a kihallgatáson részt nem vevő nyomozók is;
- fontos lehet a feljelentés, bejelentés, „önfeljelentés” esetében, főként, ha ennek alapján forró nyomon indul a nyomozás és a jegyzőkönyvi rögzítést későbbre kell halasztani.

b) Mivel lehetővé teszi az egész kihallgatás menetének rögzítését, így ellenőrizhetővé válik, hogy törvényes úton érték el a vallomást. Csökkenti az alaptalan (a törvénytelen kihallgatási módszerekre hivatkozó) bejelentések, illetve feljelentések számát, és ellehetetleníti a tartalmi vonatkozású kifogásokat is. A videofelvétel bemutatása esetenként feleslegessé teheti a szembesítést is.

c) Mindezek mellett a felvétel lehetőséget nyújt az utólagos *elemzésre, értékelésre* (ez különösen a bonyolultabb ügyekben, a konfliktusos és a bizonytalan situációk esetében lehet fontos). Ellenőrizhető pl., hogy pontosan milyen kérdéseket és hogyan tettek fel a kihallgatottnak, és azok milyen hatást gyakoroltak rá; hogyan viselkedett, mikor szólta el magát stb. Módot ad a későbbi kihallgatások jobb taktikájának a kidolgozására. Elkészítése rendszerint csak kezdetben zavarja a kihallgatottat, később már érvényesül azon előnye, hogy a jegyzőkönyvezéssel nem kell megtörni a kihallgatás lendületét, elvonni a kihallgatott figyelmét.

d) A felkészülés, tervezés során *ajánlott szó szerint leírni* a kötelező formaságok (figyelmeztetések, a kihallgatott és más résztvevők adatai, gyanúsítás stb.) szövegét, sőt, a fontosabb kérdéseket is; és célszerű forgatókönyvszerű vázlatot készíteni a kihallgatás tervezett menetéről. *A felvételen ugyanis rajta lesz a nyomozó ténykedése is!*

e) A berendezéseket a kihallgatás előtt ki kell próbálni, meg kell győződni arról, hogy elhelyezésük biztosítja a jó minőségű felvételt. Szükség lehet szaktanácsadó közreműködésére is (pl. a videokamerát ne a kihallgató kezelje).

f) A személyi adatokat (különösen, ha csak hangfelvétel készül) maguk az érintettek mondják el, hogy azonosíthatóak legyenek; a jogok/kötelezettségek ismertetését ki kell egészíteni a rögzítésre való figyelemfelhívással, és célszerű elmondani a követendő „technikai” szabályokat is.

4. A befejező szakasz – a kihallgatott elbocsátása

A befejező részben kerül sor a jegyzőkönyv ismertetésére, az eközben felmerült észrevételek, indítványok elbírálására, megbeszélésére, a jegyzőkönyv aláíratására, az esetleges idézésre stb. Az eljárásjogi formaságok teljesítése mellett ajánlatos megbeszélni a kihallgatottat érintő – a helyzetével, a nyomozás további menetével, abban játszott szerepével – összefüggő problémákat is (ún. *levezető beszélgetés*).

13.3. A KIHALLGATÁS SAJÁTOS ESETEI

Mivel alapismeretekről van szó, csupán néhány szóban térhetünk ki a kihallgatás különféle, az általánostól valamilyen formában eltérő eseteire. A kihallgatási procedura időigényes, sokaknak komoly lelki megpróbáltatást okozhat.

tást jelent, és még sorolhatnánk, hogy miért kell arra törekedni, hogy egy-egy személyt *minél kevesebbszer* kelljen kihallgatni. Ugyanakkor az érintett eljárásbeli pozíciójától, szerepétől, a nyomozási taktikától, a felderítés előrehaladásától stb. is függ, hogy kit hányszor és miképpen kell/célszerű kihallgatni. Ezzel a problémával a jog és a krimináltaktika nem egyformán foglalkozik. „Címszavakban” a következőkről van szó.

A *panaszfelvétel* a kihallgatás sajátos formája. Nincs mód a felkészülésre, tervezésre – hiszen csak a fogadás szakában derül ki, hogy miről (bűncselekményről, eltűnési ügyről stb.) is van szó; s ekkor lehet azt is eldönteni, hogy *mely eljárás* szabályait kell követni. Feljelentést/bejelentést bárki tehet, még beszámítási képességgel nem rendelkező is (kivéve persze, ha a jog erről külön rendelkezik, mint pl. a *magánindítvány* esetében). A feljelentő rendszerint *érdekelt*, a bejelentő lehet érdektelen személy is; ekkor még egyikük sem *tanú*, következésképpen hamis tanúzást *nem* követhetnek el, legfeljebb a hamis vád, a hatóság félrevezetése fordulhat elő.

Az *első kihallgatás* az esetek jelentős részében nem elegendő *minden* releváns kérdés tisztázásához (vagy nem is célszerű erre törekedni); sokszor csupán *formális* (mint a fogvatartott 24 órán belüli kihallgatása); avagy nem felel meg a kívánt eljárásjogi követelményeknek (rendszerint ilyen a panaszfelvétel is).

A *folytatólagos* kihallgatás már egy megkezdett kihallgatási folyamat következő fázisa, amire jól fel lehet készülni, amelynek esetében már létezik a kihallgató és a kihallgatott között az oly fontos pszichológiai kapcsolat, s amely néha már csak a tudatosan kihagyott, a kimaradt, vagy az eljárás menetében felmerülő újabb kérdések tisztázására szolgál.

Újabb kihallgatásról akkor beszélhetünk, ha más végezte az első (esetleg csupán formális) kihallgatást, avagy *eljárási formahiba* miatt kell azt *megismételni*.

A *párhuzamos* kihallgatás esetében több személy (rendszerint gyanúsított) kihallgatása folyik (persze külön-külön) azonos időben, a kihallgatók menet közben folyamatosan informálják egymást, s ennek eredményét azonnal fel is használják. Ez persze komoly felkészülést igényel, ugyanakkor igen hatékony megoldás. A *kiskorúak* kihallgatása az életkori sajátosságok miatt igényel az általánostól eltérő taktikát, megoldásokat; nem egyszer szakemberek (pedagógus, pszichológus stb.) közreműködését igényli, és számolni kell a törvényes képviselő eljárásbeli jogainak a hatásaival is.

A *szembesítés* két személy együttes, egyidejű kihallgatása, melynek feltétele, hogy a szembesítendőket (előzetesen) már kihallgatták, oka az, hogy vallomásaik között *releváns, érdemi kérdésekben* olyan *lényeges* ellentmondás van, amely ezen a módon (feltehetően) tisztázható, feloldható. A szembesítésnek néha taktikai okai is lehetnek, pl. amikor gyanúsított arra számít, hogy úgysem találunk tanúkat, akkor bizony kellemetlenül érinti (romba döntheti az erre épített védekezését), ha mégis szembesíteni tudjuk valakivel – még ha a szembesítés egyébként nem is lenne olyan nagyon indokolt, szükséges. E kérdésben a bírói gyakorlat ugyan nem egységes, de sokan az adott személy igazmondása fokmérőjének tekintik, hogy miképpen nyilatkozik a szembesítések során (kitart az állításai mellett, a tények ellenére is konokul hazudik stb.).

14. A KUTATÁS

A krimináltaktikában *a kutatás a személyek, illetve dolgok előkerítése, megtalálása céljából a különböző objektumok átvizsgálására kidolgozott eljárások összefoglaló megnevezése*.

A kutatás *tárgya* lehet élő személy, holttest, holttestrész, tárgyi bizonyítási eszköz (ideértve az elváltozásokat – nyomokat, anyagmaradványokat, a nyomhordozó tárgyakat), valamint bármely más dolog, amelyre az eljárás érdekében szükség lehet.

A kutatás kiterjedhet az emberi testre, annak üregeire; lakó- vagy egyéb helyiségekre; járművekre, műtárgyakra, terepre; a föld, illetve a vizek mélyére; továbbá a természetes és a mesterségesen (tudatosan) kialakított elrejtési, tárolási lehetőségekre is. Az átkutatandó objektum *jogi státusára*, valamint egyéb sajátosságaira figyelemmel a kutatásnak különböző fajtái, illetőleg módszerei alakultak ki.

A kutatás egyes *fajta*it törvény (és/vagy ahhoz kapcsolódó utasítás) szabályozza, meghatározva egyúttal azok alkalmazási feltételeit, (eljárási) célját és végrehajtásának szabályait. Ilyenek:

- a büntetőeljárásban a *házkutatás és a motozás*;
- a szabálysértési eljárásban a *ruházat, a csomag és a jármű átvizsgálása*;
- a körözési tevékenységben a *terepkutatás*;
- a rendőrség munkájában a *fokozott ellenőrzés; a ruházat, csomag és jármű átvizsgálása*; valamint az ún. *fogdai motozás*.¹³⁰

A krimináltaktikai csoportosítás részben a jogi megkülönböztetést, részben az egyes objektumok sajátosságait veszi figyelembe, és ennek megfelelően dolgozza ki a személyek (motozás, ruházatátvizsgálás), építmények (magánlakás, nyilvános helyek és mások által is használt vagy lakott helyek), nyílt terület, jármű átkutatására vonatkozó taktikai ajánlásokat (a kutatás módszerét, „technikáját”).

14.1. A HÁZKUTATÁS

Mivel a házkutatásra vonatkozó taktikai ajánlások többsége *értelemszerűen érvényes* más kutatási formákra is, ezért ezzel viszonylag részletesen foglalkozunk. Büntetőeljárás-jogi szabályait, valamint azok értelmezését az előző fejezet tartalmazza, ezért a továbbiakban csak szükség szerint térünk ki annak jogi kérdéseire.

1. Felkészülés a házkutatásra, a házkutatás tervezése

A felkészülést és a tervezést alapvetően befolyásolja, hogy a házkutatásra kétféle szituációban kerülhet sor: valamely okból soron kívül végre kell hajtani, vagy lehetőség van a nyomozás szempontjából kedvező időpont kiválasztására.

A sürgős esetekben (pl. tettenérés) rendszerint igen kevés a kiindulópont, korlátozott lehetőség van a hiányzó adatok megfelelő pótlására, és nincs elegendő idő az alapos felkészülésre és tervezésre sem. Ilyenkor az alaposan elsajátított elméleti ismeretekre, valamint a megszerzett tapasztalatokra támaszkodva lehet olyan gondolati tervet készíteni, amely többé-kevésbé biztosítja a kutatás szakszerű, célirányos – és nem utolsósorban *biztonságos* – lefolytatását. Kedvezőbb a helyzet, ha a házkutatásra a nyomozás menetében (akár előre meghatározott időben, akár előre nem tervezett időben, de kedvező alkalommal) kerül sor. Ekkor ugyanis már szélesebb adatbázis alapján lehet eldönteni, hogy a törvényes feltételek fennállnak-e, illetve hol (kinél), mikor, milyen célból kell házkutatást tartani, hogy mit kell keresni; és hogy a *kutatás helye, a keresett dolog sajátosságai, a házkutatást szenvedő személy életkörülményei, tulajdonságai, eljárási szerepe* (stb.) mennyiben befolyásolják mind a felkészülést és a tervezést, mind a kutatás végrehajtását.

Amikor előre megtervezhetjük a házkutatást, külön szempontként vesszük figyelembe, hogy *milyen más ügyek kapcsolódhatnak* még a kutatás szenvedőjének személyéhez (vagy a helyhez), s így bővítjük a keresett dolgok körét. Ez a gondolatmenet a soron kívüli esetekben is érvényesül, csakhogy nem egy részletesen, előre kidolgozott tervre alapozva, hanem a terület bűnügyi operatív helyzetéről (a folyamatban lévő más ügyekről, az érvényes körözésekről, a lakosságról stb.), az elkövetők különböző típusainak jellemzőiről meglévő háttérismereteink alapján.

a) A felkészülés és a tervezés főbb szempontjai és a hozzájuk kapcsolódó megfontolandó/tisztázandó részkérdések a következők:

¹³⁰ A jogi szabályozást lásd: Be. 119–150. §§.; Nyer 76–83. §§.; Sztv. (1999. évi LXIX tv. a szabálysértésekről) 79. §; Sztkt. tv. (2001. évi XVIII. törvény a személy- és tárgykörözésről) 1. § (2) bek. d) pont. A fokozott ellenőrzést, a ruházat, csomag és jármű átvizsgálását a rendőrség az Rtv. 30. §-a, a határőrség a határőrizetről és a Határőrségről szóló 1997. évi XXXII. tv., illetve a 40/2001. BM r. alapján végzi. A *tűzkos kutatás* – Rtv. 69. § (1) bek. a) pont – nem a taktika, hanem a bűnügyi szolgálati ismeretek körébe tartozik, így azzal itt nem foglalkozunk.

Mit kell keresni?

A keresett objektum azonosító adatai, a felismerését/azonosítását elősegítő leírása (esetleg fényképe). A tárgyak méretei, szétszedési, átalakítási, álcázási lehetőségei, esetleges veszélyes tulajdonságai (pl. robbanóanyag, vegyszer). Személyek keresésekor figyelembe kell venni, hogy a minimális életfeltételeket (levegő, víz, élelem stb.) folyamatosan biztosítani kell; a keresett személy testalkata meghatározza a rejtékhely legkisebb méreteit; és árulkodók lehetnek a tisztálkodásra, étkezésre, dohányzásra stb. utaló jelek is.

Hol kell kutatni?

Miből áll az átkutatandó terület; és jellemzőinél fogva mennyiben befolyásolja a kutatás végrehajtását? Eltérő kutatási feltételeket jelent, hogy pl. lakótelepi lakást, családi vagy hétvégi házat, műhelyt, irodát, állattartásra szolgáló építményt, szórakozóhelyet, szállodai szobát stb. kell átkutatni.

Kinél, illetve kinnél kell kutatni?

A kutatást szenvedő eljárásjogi helyzete, életkörülményei, szokásai, lakásviszonyai, szakképzettsége, előélete, pszichikai tulajdonságai (pl. miről állapítható meg, hogy ideges, lelepleződött stb.), az eljárásban szereplő más személyekhez fűződő kapcsolata, viszonya. Lehetőség szerint tájékozódni kell azokról a személyekről, akiket a házkutatást szenvedő megkérhetett az elrejtésben való közreműködésre (pl. szomszédok, rokonok, barátok, bűntársak), és emiatt esetleg náluk is kell kutatni.

A beszerzett adatokból következtetni lehet a házkutatás szenvedőjének várható magatartására, esetenként a dolog elrejtésének módjaira, és gyakran arra is, hogy az ügyben keresett dolgokon kívül még mit keresünk, mit találhatunk. Pl. az asztalos a bútorokban alakít ki rejtékhelyet. Egyesek ügyelnek a „megfelelő” álcázásra, de rendszeresen meggyőződnek arról, hogy a tárgy megvan-e még, és ennek elkerülhetetlenül észlelhető nyomai maradnak. A tapasztalt bűnözők általában megszabadulnak a könnyen azonosítható tárgyaktól, esetleg hamis számmal látják el azokat stb. Ha személyt (holttestet) kell keresni, akkor a jelenlévők rendszerint érzékenyebben reagálnak a kritikus helyzetekre, mint tárgyak esetében. Irányadó lehet még, hogy *kiről* van szó: egyes elkövetők esetében szinte „automatikusan” felvetődik, hogy fegyvert, kábítószert, speciális szerszámokat stb. is keresni kell.

Mikor és milyen sorrendben kell a kutatást végrehajtani?

A házkutatást (a nyomozás érdekeit is figyelembe véve) lehetőleg nappal és olyan időpontban kell végrehajtani, amikor az érdekelt jelenléte biztosítható. A Be. 158. § (1) bek. szerint a kutatást *lehetőleg* a nap hatodik és huszonnegyedik órája között kell végrehajtani, viszont azt *mindig* ajánlatos figyelembe venni, hogy egyes helyek átkutatásához – sőt a kapcsolódó intézkedések (pl. elfogás) végrehajtásához – a nappali, a jó látási viszonyok kedvezőbb helyzetet teremtenek; s nyilván könnyebb a kutatás megszervezése a „hivatali munkaidő” alatt. Az érdekelt jelenléte azért is fontos, mert nyilatkozni tud a megtalált tárgyakkal kapcsolatban (elő is adhatja azokat), magatartásából következtetni lehet a rejtékhelyre; lelepleződése módot nyújthat addigi nyilatkozatainak megcáfolására stb. Ha nem fűződik különös érdek más időpont választásához (pl. a keresett személy csak éjszaka tartózkodik az adott helyen stb.), akkor a nappali kutatás mellett kell dönteni. A „rajtaütésszerű” házkutatás rendszerint eredményre vezet – míg az előkészítetlen, túl korai kutatásból kimaradhatnak olyan helyek (hétvégi ház, másutt lévő garázs, műhely stb.), amelyekről az adott időpontban a hatóság még nem tud; így az ott lévő dolgokat, nyomokat eltüntethetik, megsemmisíthetik. Hasonló veszélyekkel jár a túl késői kutatás is (amikor a személy már tudja, hogy házkutatásra számíthat).

Ha több személynél kell azonos ügyben házkutatni, azt célszerű *azonos időpontban* megtartani. Ha több helyen kell kutatni (pl. a gyanúsított munkahelyén, lakásán, műhelyében, hétvégi házában stb.), célszerű ott kezdeni, ahol érdemi eredmény várható, illetve ahol a személy a rendelkezésünkre áll. Ezzel egyidejűleg a többi helyet biztosítani kell, majd sorban (az érdekelt jelenlétében) megtarthatjuk a kutatást a többi helyen is.

Milyen elrejtési módokkal lehet számolni?

E tekintetben figyelembe kell venni a keresett dolog jellegét, a kutatás helyét és az érdekelt (már említett) tulajdonságait.

– Udvaron, kertben jellemző a tereptárgyak (szalmakazal, trágyadomb, verem, kút, odvas fa, mezőgazdasági gép, őr stb.) nyújtotta lehetőségek kihasználása. Keresni kell azokat a jelenségeket, amelyek nincsenek összhangban a terep általános képével (pl. a frissen felásott földnek más a színe, lazább a talaj, az elásott dolog fölé visszaültetett növényzet kókadtabb stb.).

– Épületekben, a bútorokban és más berendezési tárgyakban a szerkezeti sajátosságok kihasználása mellett külön rejtékhelyeket is kialakíthatnak. Elfalazásra főként azok a helyiségek alkalmasak, amelyek külső és belső méretei „ránézésre” nehezen ellenőrizhetők (persze a friss vakolás, festés általában felismerhető, és

gyanús lehet a számunkra). A kiépített rejtékhelyeket többnyire bútorral, képpel, faliszőnyeggel stb. álcázzák. A falban lévő üreg kopogtatással is felfedezhető, kongó hangja elüt a tömör fal hangjától. A panelházakban tipikus elrejtési lehetőségek a szellőzőnyílások, illetve a konyha, fürdőszoba, WC leszerelhető burkoló elemei (pl. a fürdőkád-előtét, a WC hátfala, ahol a víz- és csatornacsövek húzódnak stb.). Rejtékhelyet lehet kiképezni a padlózat alatt is; ezeket elárulhatják a padlózatnak a szokottnál nagyobb részei, a felnyitás nyomai; esetleg az is, ha vizet öntünk rá (vízelnyelés). Kisebb tárgyakat a villany- és csatornahálózat egyes elemeiben (bergmann-dobozok, kapcsolók, csillárok, lefolyó-szifonok stb.) is elrejtethetnek. Üreg lehet a küszöb, az ajtó és az ablakok alatt, illetve mellett; a redőnytokban nagyobb tárgy is elfér stb.

Bútoroknál az ülés és a támla csatlakozása, a csapolások, összeeresztések szolgálhatnak „természetes” rejtékhelyül. A rajtuk lévő hajszáltrepedések, kopások, kárpitozott bútoroknál a „normálistól” eltérő varrás, szögezés; fiókoknál, bútorok aljánál és tetejénél az eltérő kül- és belméret utalhat mesterségesen kialakított rejtékhelyekre. Előfordult, hogy az ellopott ékszert virágvázában, cserepes növény földjében találták meg.

Gyakori a kérdéses tárgy vékony zsinórra, cernára való felkötése, így kéménybe, szellőzőkürtőbe, kútba, világítóaknába stb. történő lógatása, esetleg magát a zsinórt is oly módon rögzítik, hogy ne lehessen észrevenni. Munkásszálló, közösségi szállás, kollégium esetében nem egyszer az ablakból lógnak ki élelmiszer-csomagot – ez elrejtési módként is szolgálhat.

– Pénzt, ékszert, zálogjegyet, kábítószert képek hátsó borítása alá, könyvek (esetleg összeragasztott) lapjai közé, bútordarab alá felragasztott vagy tűzött borítékba, ruhanemű, függöny bélésebe, vagy varrott szegélybe, rádió, televízió, háztartási gépek szerkezeti elemeinek üregeibe, cigarettásdobozba, ömlesztett élelmiszerek közé (pl. liszt, cukor) stb. is elrejtethetnek.

– Főként csempészet, illetőleg kábítószerral kapcsolatos ügyek esetében találkozhatunk rejtékhelynek ki-képzett, gyanút nem keltő személyi holmikkal, (pl. szétcsavarható dezodor-spray stb.); eredetinek, használatlannak, felbontatlannak látszó csomagolású dolgokba való (pl. kávé, fogkrém stb.) elrejtéssel; valamint a jármű szerkezeti felépítése, vagy rakománya által nyújtotta lehetőségek kihasználásával – és így tovább.

Kik lesznek jelen a házkutatáson és mi lesz a feladatuk?

A hatóság részéről *legalább ketten* vegyenek részt a kutatásban: egyikük tartsa szemmel az érdekeltet, figyelje meg a kutatás egyes mozzanatait során tanúsított viselkedését (pl. mikor válik idegessé, mikor oldódik a feszültsége, mert ezek a jelenségek utalhatnak arra, hogy közel járunk az elrejtett tárgyhöz). A létszámot a feladat függvényében kell meghatározni; így további hatósági személyekre lehet szükség, ha az érdekeltet őrizni kell, ha több helyszínen kell kutatni (és e miatt több kutató brigád kell, avagy a kezdésig a többi hely biztosítása szükséges), vagy amikor elfogásra lehet számítani stb.

A keresett dolgok felkutatásához/azonosításához szükség lehet szaktanácsadóra, aki egyúttal segítséget nyújthat a lefoglalt tárgy szakszerű jegyzőkönyvezésében is (illetve aki az alkatrészeket, csomagolóanyagot stb. is felismeri). Esetenként (pl. záruk felnyitásához, tüzelő átrakásához, pince feladásához, fal kibontásához) gondoskodni kell más segéderőkről (munkadíjuk bűnügyi költségként számolható el).

A két hatósági tanút lehetőleg nem a közvetlen környezetből kell kiválasztani (nem tudjuk, milyen viszonyban vannak az érdekelttel); külön szempont az is, hogy képesek legyenek a keresett dolgokat felismerni, megkülönböztetni egymástól. A lehetőségekhez képest, illetve a nyomozás érdekeitől (is) függően gondoskodni kell az érdekelt, illetve képviselője (megbízottja stb.) jelenlétéről.

Milyen technikai feltételeket kell biztosítani?

Általában szükség van házkutatási jegyzőkönyv-úrlapra, világítóeszközre (nappal is), továbbá a keresett tárgy jellegének megfelelő csomagolóanyagra (polietilén zacskó, csomagolópapír, doboz stb.) és bűnjel-címkére. Szükség lehet fényképező felszerelésre, a rejtékhelyek feltárására alkalmas kéziszerszámokra, nyomrögzítő felszerelésre, speciális eszközökre (pl. fémkutató műszerre); a keresett dolog (pl. kábítószert, hulla) jellege szerint megfelelően kiképzett kutyára; alkalmas szállítóeszközre. Adott esetekben célszerű a rádiókapcsolatról is gondoskodni. A fertőzések elkerülése, a lefoglalandó tárgyakon lévő ujjnyomok megővése miatt *ajánlott a gumikesztyű használata*.

Milyen egyéb körülményekkel kell számolni?

Van-e valamilyen, a megközelítést, a bejutást akadályozó tényező (pl. zárt lépcsőház, ajtórács, egyéb objektumvédelmi berendezés, házőrző kutya stb.). Milyen környezetben kell a kutatást végrehajtani, illetőleg várható-e támadás, ellenállás, esetleg rendzavarás az érintett, a kutatás helyén tartózkodó, avagy a környéken lakók részéről – ezekre figyelemmel szükséges-e külön biztosításról gondoskodni stb.

A házkutatás előtt a biztos és *biztonságos* behatolás, az elrejtésre alkalmas helyek megállapítása, a várható magatartás felmérése, a szökés/támadás elhárítása (stb.) érdekében általában célszerű – egyes esetekben pedig elengedhetetlen – az objektumról, illetőleg az érintett személyekről megfelelő környezettanulmányt készíteni és annak eredményét a tervezésben, felkészülésben, a feladatok meghatározásában és végrehajtásában felhasználni. Rendszerint a leggyorsabb és legcélravezetőbb a személyes tájékozódás, valamint a személy- és helyismerettel rendelkező, a célszemélyt ismerő rendőrök és a megbízható kapcsolatok útján történő információszerzés – *erre általában a sürgős esetekben is van lehetőség.*

b) A házkutatás sikeres, biztonságos végrehajtásához (bármilyen kevés idő álljon rendelkezésre) elengedhetetlen a *gondos felkészülés*, és a megfelelő **tervezés és szervezés** is.

Helyes, ha a tervet a kutatásban részt vevő munkatársak közösen alakítják ki – különösen, ha a kutatást során kívül kell végrehajtani. Amikor nagyobb erőknél, több szervezeti egységnek kell együttműködnie, ha fegyveres ellenállásra lehet számítani, ha egyszerre több helyen kell a kutatást végrehajtani, akkor ajánlatos a kellően részletes *írással* terv elkészítése. Ha erre nincs idő, olyan feljegyzésszerű tervet kell összeállítani, amely magába foglalja az eligazításhoz, a feladatok meghatározásához szükséges adatokat. Ugyancsak jellemző a házkutatás gyakorlatára egyes *tervezési segédletek* alkalmazása (lásd a következőkben). A feltételek biztosítása értelemszerűen *szervezési* feladat is.

2. A házkutatás végrehajtása

A házkutatás megkezdése előtt meg kell győződni a szükséges személyi és technikai feltételek meglétéről, ezután a résztvevőkkel ismertetni kell feladataikat (eligazítás):

- a megközelítés módjának, a kutatás helyének, illetőleg a keresett személyek, dolgok kellő megismertetéséhez a felkészülés időszakában beszerzett (elkészített) *rajzot, térkép- és helyszínvázlatot, fényképet (személy- és tárgyleírást); a keresetthez hasonló tárgyakat (mintát)* is felhasználhatunk;
- meg kell határozni a résztvevők szerepét és feladatát (ki vezeti, és ki végzi a házkutatást, ki figyeli az érdekelt magatartását, és hogyan jelzi, ha valami érdemleges megfigyelést tesz; ki látja el az őrzési, a technikai feladatokat stb.);
- külön-külön el kell igazítani az egyéb résztvevőket is (pl. sértett vagy képviselője, illetve szakember, akik a keresett tárgy felkutatásában, illetve felismerésében működnek közre);
- meg kell határozni a hatósági tanúk kiválasztásának és felkészítésének, a helyszín megközelítésének és a behatolásnak, valamint a hírösszeköttetésnek a módját; mi történjék az esetleg ott talált személyekkel; milyen intézkedéseket kell tenni a támadás, a szökés megakadályozására;
- ha egyszerre több helyen kell kutatni, egyeztetni kell az indulást, illetve a kutatás megkezdésének időpontját; a brigádok számára ajánlatos lehet írással *listát* adni a keresett tárgyakról;
- ha a keresett dolgok jellege vagy mennyisége miatt szükséges, meg kell határozni, beszállításuk, ideiglenes őrzésük (stb.) módját.

• A kutatás helyét – a terepviszonyokat figyelembe véve – lehetőség szerint feltűnés nélkül kell megközelíteni. A behatolás módját a bennlévők várható magatartását is figyelembe véve kell megválasztani. A helyiségbe való belépéskor fokozott óvatossággal kell eljárni, *mindig számítani kell a támadásra, ellenállásra.*

Bevált módszer, hogy olyan személy (pl. gondnok) segítségét kérjük, akinek az érdekelt ajtót nyit, így egyszerűen bejuthatunk a lakásba. Megfelelő, az adott körülményekhez és az érdekelt személyéhez igazodó legendával (pl. *jöjjön ki, mert összetörték az autóját; vegyen át a szomszédja részére egy csomagot; a mérőórát akarjuk leolvasni stb.*) is be lehet jutni.

Ha támadástól, fegyveres ellenállástól kell tartani, a *hatóság tagjainak kell behatolniuk* (nem lehet más személyt veszélyeztetni). Adott esetben bevetési egység közreműködését kell megszervezni. A *legbiztonságosabb megoldás* az érdekeltet a lakáson kívül (pl. bevásárlás után hazatérőben) feltartóztatni vagy elfogni, mert így aligha tudja a bejutást megakadályozni; és támadás, ellenállás szempontjából is hátrányos helyzetbe kerül. Ha a körülmények lehetővé teszik (van rá idő), ezt a módszert kell alkalmazni. Ha nem nyitnak ajtót és a házkutatás bűncselekmény megakadályozása miatt vagy más okból sürgős, úgy erőszakkal is be lehet hatolni. Egyéb esetekben lehetőleg felesleges károkozás nélkül kell az ajtót kinyitni (nyitattatni).

A határozott fellépés, a szakszerűen végrehajtott biztonsági intézkedések, az érdekelt gondos szemmel tartása (szükség esetén kényszerintézkedés, pl. bilincselés alkalmazása) útján mindenféle támadás vagy más cselekmény (szökés, öngyilkossági kísérlet) megakadályozható.

- A lakásban tartózkodó személyeket igazoltatni kell, és többnyire ruházátátvizsgálást is végre kell hajtani; az érdekeltet szükség esetén meg kell *motozni* (erre a hatósági tanúk kiválasztásánál is figyelemmel kell lenni).

A *ruházátátvizsgálásra* részben a támadás megelőzése, részben az esetleg az adott személynél lévő tárgyi bizonyítékok eltüntetésének megakadályozása végett van szükség. Ebben a fázisban rendszerint még nem tudni, hogy ki kicsoda, milyen szerepe van az ügyben; emellett adott környezetben eleve nem is lehet az ott lévők együttműködésére számítani. Mindezek mérlegelésével kell eldönteni, hogy egyáltalán kimaradhat-e valaki a ruházátátvizsgálásból. Amíg az nem történt meg, az a legbiztosabb, ha még az igazolvány elővétele végett sem engedik meg, hogy az érintett a zsebébe, táskájába stb. nyúlhasson. *Mondja meg, hogy az hol van, s a hatóság tagja vegye azt elő.* A *motozás* végrehajtását az indokolja, hogy (reálisan) kell-e olyan dolgot keresni, amelyet a testen, testüregekben el lehet rejtteni. Ha támadással, illetve (különösen fegyveres) ellenállással kell számolni, az ilyen személyeket célszerű azonnal ártalmatlanná tenni (megbilincselni), s már az igazoltatásra is csak ezután kerüljön sor.

- Az igazoltatás után az érdekelttel közölni (kézbesíteni) kell a határozatot és azt, hogy a határozat ellen nem halasztó hatályú panasszal élhet. Az írásbeli határozatra az érdekelt írja rá, hogy panasszal él vagy sem, és aláírásával igazolja a határozat egy példányának átvételét is. (Ha nincs írásbeli határozat, mindez a jegyzőkönyvbe kerül – lásd a Nyer. 77. §-át.) Az esetleges elfogultság kiküszöbölése végett az érdekeltet célszerű abban a kérdésben is nyilatkoztatni, hogy a hatósági tanúk személye ellen van-e kifogása (pl. haragos viszonyban vannak), különösen akkor, ha a szomszédok valamelyikét kértük fel a közreműködésre.

A házkutatás helyén tartózkodó más személyeket (ideértve azokat is, akik a kutatás ideje alatt érkeznek meg) vagy alkalmas helyen őrizni kell, vagy pedig elő kell állítani.¹³¹ Csak akkor szabad elengedni, illetve távozásra felszólítani őket, ha megállapítottuk, hogy a bűncselekményben semmiféle szerepük nincs, és távozásuk nem veszélyezteti az eljárás érdekeit.

Az érdekelt és a jelen lévő (visszatartott) személyek egymás közti szóbeli vagy jelek útján való érintkezését meg kell tiltani és akadályozni. Ha a lakásban olyan személy is van, aki valamely helyiséget kizárólagosan használ (pl. albérlő), fel kell világosítani a bűnpártolás következményeiről, majd fel kell szólítani, hogy saját holmiját a jelenlétünkben vizsgálja át, az idegen dolgokat mutassa meg és (ha tudja) nevezze meg tulajdonosukat.¹³²

A visszatartott személyektől el kell venni a személyi igazolványukat (útlevelüket), és csak távozásuk engedélyezésekor kell visszaadni. Ha postás, villanyszámlás stb. jön, munkájukat nem kell akadályoznunk, de ügyeljünk arra, hogy lehetőség szerint ne szerezzenek tudomást a házkutatás tényéről. Általában tanácsos megakadályozni a rádiótelefon használatát is, erre az *eljárás rendjének betartatására* vonatkozó rendelkezések adnak lehetőséget. (Persze egyszerűbb a helyzet, ha a telefont is le kell foglalni.)

Az érdekeltnél talált dolgokat félre kell tenni, és csak a kutatás befejezésekor kaphatja azokat vissza. Ha dohányzik, a cigarettát átvizsgálás után visszaadhatjuk (taktikai okokból nem célszerű a dohányzást megtiltani, mert lelkiállapotának változásait, idegességét ezzel is elárulhatja). Ha az érdekeltlen külsérelmi nyo-

¹³¹ Előfordul, hogy olyan személyeket kell visszatartani, akik a törvény szerint nem rendelkeznek az eljárási cselekményen részvétel jogával (pl. ismerősök). Az elkülönített őrzés esetükben azt is jelenti, hogy a házkutatás lefolytatását sem kísérhetik figyelemmel.

¹³² Lásd még a következő alcímben.

mok vannak, ajánlott felhívni erre a hatósági tanúk figyelmét, és mindezt jegyzőkönyvezni is (ez vita esetén is bizonyító erejű lehet a sérülés keletkezésének időpontját, körülményeit illetően). Ha rosszul letet színel, rosszul lesz, arra hivatkozik, hogy gyógyszerrel kell bevennie stb., orvosi ellátásáról (mentők, ügyeletes orvos) gondoskodni kell.

- A kutatás megkezdése előtt a hatósági tanúkat célszerű ismét figyelmeztetni, hogy ott tartózkodjanak, ahol a kutatás folyik és kísérik figyelemmel az eljárás menetét. Erre az érdekeltet is ki kell oktatni. Az érdekelt mozgását korlátozni kell.

Csak olyan helyen tartózkodhat, ahonnan jól látja, hogy mi történik, de nem zavarhatja az eljárást (ha pl. WC-re kell mennie, oda kell kísérni, de a helyiséget célszerű átvizsgálni), állandóan szemmel kell tartani, nehogy megszökjön, önmagában vagy másokban kárt tegyen. *Különösen akkor kell rá ügyelni, amikor valamit találunk.* Ilyenkor szokott előfordulni, hogy az őrzéssel megbízott rendőr is a kutatásra figyel, ezt a szituációt az eljárás alá vont személy kihasználhatja támadásra, szökésre, sőt önmagában kártételre is.

- Mielőtt megkezdenénk a kutatást, az érdekeltet fel kell szólítani, hogy a keresett dolgot adja elő – de mindig mérlegelni kell ennek a jogi előírásnak a *végrehajtási módját*. Részben biztonsági okokból, részben bizonyítási érdekből (elváltozások megóvása) rendszerint ajánlatos az érdekelttől *megkérdezni*, hogy hajlandó-e a keresett dolgot önként előadni, s ha igen, akkor arra felszólítani, hogy *mutassa meg* annak helyét (rejtekhelyét), s azt magunk vegyük elő. Ha a dolog ily módon kerül elő, ezt a jegyzőkönyvben fel kell tüntetni; s ténylegesen kutatni csak akkor kell (illetve szabad), ha alaposan feltehető, hogy az érdekelt a felszólításnak csak *részben vagy látszólag* tett eleget, avagy a kutatás során még más bizonyítási eszköz, elkobozható vagy vagyoneklobzás alá eső dolog fellelése várható.¹³³

Abban az esetben is a kutatást végzőnek kell a keresett tárgyat elővennie, ha az érdekelt a felszólításnak eleget tett. Erre azért van szükség, nehogy az érdekelt a dolog átadásának ürügyén támadásra alkalmas vagy egyéb, könnyen elrejtendő dolgot magához vegyen, illetőleg később (pl.) arra hivatkozhasson, hogy a bűnjelen azért van rajta az ujjnyoma, mert azt a kutatás során „meg kellett fognia”.

Az előkerült dolgokat célszerű először a megtalálási helyükön lefényképezni (ezt lásd még a rögzítésnél), majd úgy kell megfogni és elővenni (csomagolni), hogy a rajta lévő nyomok ne semmisülhessenek meg. Előfordul, hogy az érdekelt nem akar tudni a megtalált dologról, azt állítja, hogy azt nem ő rejtette el stb. Az efféle állítások igaz vagy hamis voltát a szakértői vizsgálat bizonyíthatja (lehet, hogy a szülő a házkutatást szenvedő személy, s a dolgot valóban a tudta nélkül rejtették el a lakásában). A keresett személy/dolog önkéntes előadása esetén a házkutatás csak akkor folytatható, ha a határozatban konkrétan megjelöltek *túl* mást is keresni kell; *feltéve*, hogy az előadottak a *helyszínen egyértelműen azonosíthatók* is.

- A kutatást a helyiségek szemrevételezésével kell kezdeni (többféle következtetésre is juthatunk: pl. felmérhetjük a rejtekhelynek alkalmas helyeket, tárgyakat, feltűnhetnek az összképbe nem illő dolgok stb.).

- A házkutatást taktikai szempontból akkor is *lépésről lépésre* célszerű végrehajtani, ha már *kezdés előtt többé-kevésbé pontosan tudtuk az elrejtett dolog helyét*.

A kutatás *mértékét és módját* meghatározza az érdekelt eljárási helyzete és a keresett tárgyak jellege is; ezek mellett azt az *érintett kíméletével, a felesleges károkozást kerülve* kell végrehajtani.

Ha a kutatást rögtön a rejtekhelynél kezdjük, az érdekelt előtt nyilvánvalóvá válik, hogy arról valaki tájékoztatta a hatóságot, ez pedig sértheti a nyomozási érdekeket, esetleg – mondván, hogy a keresett dolgot már úgyszólván megtaláltuk – *felületesség is válhat* a kutatás. Csak a *rejtekhelyre* irányuló kutatást akkor lehet tar-

¹³³ Vö. a Be. 149. § (4) bekezdésével.

tani, ha pl. a gyanúsított vallomása szerint az érdekelt nem tud arról, hogy a keresett dolgot az ő lakásában rejtették el, és nincs is okunk ennek ellenkezőjét feltételezni.

Célszerű először egy áttekinthető helyet kiválasztani, majd átvizsgálása után odatenni pl. egy asztalt, és a szekrények tartalmát arra kirakva átvizsgálni. Nemcsak a jogi előírás miatt (az érintett kímélete, a felesleges károkozás kerülése), de a kutatás megkönnyítése érdekében is ajánlatos a már átvizsgált dolgokat legalább nagyjából a helyükre visszatenni. (És: lehet, hogy nehézkes megfelelő szakember részvételét biztosítani, de csak indokolt esetben kerüljön sor egy bejáratú ajtó, ajtórács, bútordarab stb. „szétverésére”, hiszen az ebből eredő jogviták „rendezése” sokkal több gonddal-bajjal jár, mint a szakszerű kutatás.)

A megtalált, lefoglalandó tárgyakat lehetőség szerint egy helyre kell összegyűjteni, ahol a kutatás végeztéig biztonságban vannak (senki ne férjen hozzájuk egykönnyen, ne kerüljenek ki a látókörünkől).

A kutatást egyszerre csak egy helyiségben kell végezni, általában a helyiségben körkörösén haladva a berendezési tárgyakat, ezek tartalmát, majd a falakat, a mennyezetet, végül a padlót kell átvizsgálni. El kell mozdítani a berendezési tárgyakat, képeket, szőnyegeket is, mert csak így fedezhetők fel a falban, padlózatban, bútorok hátsó részében (alján) kiképzett rejtékhelyek, illetve elrejtett tárgyak. Ha ékszer, fegyvert, értékpapírt kell keresni, nyilván a legkisebb elrejtésre alkalmas helyet is át kell vizsgálni. Ha pl. csak a testi sértés elkövetéséhez használt kisbaltát kell keresni, és nincs alapos ok arra, hogy a személyt más bűncselekmény elkövetésével is gyanúsítsuk, nyilván nincs értelme a képek hátsó borítását is leszedni. A kályhát, tüzelésre, égetésre alkalmas helyeket is gondosan át kell vizsgálni, indokolt esetben a tüztér tartalmát a szakértői vizsgálat céljára ki kell szedni, össze kell gyűjteni.

Ha egy helyiséggel végeztek, át lehet térni a következőre. Egy-egy összefüggő területre átkutatása után – akár előkerült a keresett dolog, akár nem – célszerű még egyszer végiggondolni, hogy nem maradt-e ki valamilyen hely, tárgy a kutatásból. A lakás után át kell kutatni a hozzá tartozó padlásteret, pincét vagy pincerészt, garázst, műhelyt, a tüzelő vagy más dolgok tárolására létesített fészereket, bódékat és az állattartás célját szolgáló építményeket. (Nemcsak a harapós kutya házába, de pl. a trágyadomb alá is elrejtethetnek egyes dolgokat, arra számítva, hogy a hatóság eljáró tagjai ott majd nem fognak kutatni.). Lakótelepi, illetve társasházak esetében a gondnok (közös képviselő stb.) útján állapíthatjuk meg, hogy melyik pince-, padlás- vagy garázsrészt tartozik az érdekelt lakáshoz, mely más helyiségek vannak még a használatában. E személyek segítségünkre lehetnek a közös használatú helyiségek átvizsgálásában is (pl. az ellopott kerékpárt elhelyezhették a közös kerékpártárolóban is).

A számlák, személyi és egyéb iratok helyszínen való tüzetes átvizsgálására általában nincs lehetőség, ezért a relevánsnak látszó iratokat célszerű lefoglalni¹³⁴ (pl. a zálogjegyek alapján rendszerint csak akkor lehet a zálogtárgyat azonosítani, ha a zálogfőokban azt megmutatják; levelekről, menetrendről, térképről is kiderülhet, hogy azok a bűncselekmény bizonyítékai stb.).

Le kell foglalni a megtalált személyi iratot, ha azt előreláthatólag be kell vonni (ha a jogszabályban előírt feltételek fennállását a nyomozás bizonyítja, később intézkedni kell pl. az útlevel, gépjárművezetői, fegyvertartási engedély stb. bevonására).

Fel kell figyelni a csak engedéllyel birtokolható, illetve a gyanús, a tiltott dolgokra is (pl. fegyver, lőszer, titokhordozó irat, vállalati bélyegző, postaszák, kábítószerral kapcsolatos eszközök stb.), s ezeket is le kell foglalni.

• *Az érdekelték és családtagjaik magatartása* sokszor jelzi számunkra, hogy a kutatással milyen irányban haladunk.

Az erőltetett nyugalom vagy a „műbalhé” (váratlan „rosszullét”, hisztérikus kitörés, a kutatás módjának kritizálása, az eljárás fizikai akadályozása, a holmi szétdobálása stb.) rendszerint egybeesik azzal, hogy a kutatással az elrejtett dolog közelébe (ahová azt eldugták) kerültünk, illetve releváns tárgyat találtunk meg. Az érdekelt megkönnyebbülése, magabiztossá válása viszont arra utalhat, hogy valamit *nem vettünk észre*. Az ilyen megnyilvánulások irányíthatják a figyelmünket azokra a területekre, ahol alaposabban kell kutatni, illetve ahová még egyszer vissza kell térni, mert nem kellő gondossággal jártunk el.

• *Ügyelni kell a nyomozási, illetőleg a magántitok védelmére is.*

A házkutatás során az abban részt vevő nem hatósági személyek egy sor olyan körülménnyel ismerkednek meg, amelyek a magánélethez tartoznak, és így jogi védelemben részesülnek. Arra kell törekedni, hogy a

¹³⁴ Lásd még ehhez: Be. 149. § (6) bek., 153. § (1)–(2) bek., Nyer. 82. § (1)–(2) bek.

hatósági tanúk vagy a sértett (tulajdonos, birtokos) részéről közreműködők (pl. rendészeti dolgozó, aki meg tudja állapítani, hogy a talált dolgok közül melyik a sértett vállalat tulajdona stb.) ilyen tekintetben is megtartsák a nyomozási titkot, erre egyébként is fel kell hívni a figyelmüket. Igaz, hogy a kutatást figyelemmel kell kísérniük, de ez nem jelenti azt, hogy pl. végignézegethetik az érdekelt birtokában lévő fényképeket, elolvashatják a lefoglalandó leveleket stb.

3. A házkutatás eredményeinek rögzítése

A házkutatásról jegyzőkönyvet kell felvenni. Ha azt halaszthatatlan nyomozási cselekményként, határozat nélkül hajtották végre, a jegyzőkönyvbe foglalható a határozat, valamint a jogorvoslati jogra történt figyelmeztetés és az arra tett nyilatkozat is.¹³⁵

Jelentősebb ügyekben a megtalált bűnjelekről, és máskor is azok rejtékhelyéről mindeképpen ajánlatos fénykép- vagy videofelvételt készíteni. Ugyancsak le kell fényképezni azt a lefoglalt dolgot, amely jellegénél, méreténél stb. fogva nem szállítható el, avagy amelyet más okból (pl. mert arra az adott termelőegység stb. működéséhez szükség van) a helyszínen, az érdekelt őrizetében hagynak.

Ilyen esetben a jegyzőkönyvbe bele kell foglalni a lefoglalást szenvedő arról történő tájékoztatását, hogy a lefoglalt tárggyal kapcsolatban milyen kötelességei és jogai vannak (az érdekelt köteles saját költségén a lefoglalt tárgyat őrizni, állagát megőrizni, s csak akkor használhatja, ha erre engedélyt kap).

A jegyzőkönyv egy példányát az érdekelt személynek, illetőleg megbízottjának (képviselőjének) át kell adni, az egyúttal a lefoglalt dolgok átvételi elismervényeként is szolgál. Ha a kutatás során más személytől (pl. valamelyik visszatartott személytől) kellett valamit lefoglalni, arról neki külön átvételi elismervényt kell adni.

14.2. KUTATÁS MÁSOK ÁLTAL IS HASZNÁLT ÉS/VAGY LAKOTT, VALAMINT NYILVÁNOS HELYEKEN

Gyakori, hogy többek által lakott/használt helyeken – *lakásban, lakás jellegű objektumban* (szálloda munkásszálló, kollégium, üdülő), *munkahelyen* (iroda, műhely, öltöző, raktár stb.), illetőleg *nyilvános helyen* (pl. kulturális, sportlétesítményben stb.) kell kutatni. Ezekben az esetekben több, a felkészülés és tervezés, valamint a végrehajtás során figyelembe veendő kérdés is felmerül, úgymint

- a hely milyen jogcímen kutatható át; a kutatásról kit és milyen formában kell tájékoztatni; azon a célszemélyen¹³⁶ kívül kinek van joga jelen lenni, részt venni, illetőleg kinek a közreműködése szükséges;
- mely területeket kell átkutatni; azok kinek a rendelkezése alá tartoznak – s így a kutatás kinek a jogait és milyen módon érinti;
- a keresett/megtalált dolgok kihez tartoznak (pl. kié a tárgy, ki tette oda) – stb.;
- s merthogy sokszor elkerülhetetlen kívülálló személyek jelenléte, így titokvédelmi/adatkezelési problémák is lehetnek.

A krimináltaktika szerint a büntetőeljáráásban ajánlatos betartani a házkutatás szabályait az olyan helyeken végzett kutatáskor is, amelyek a jog szerint nem minősülnek lakásnak, avagy az adott terület hovatartozása nem nyilvánvaló. Ezzel ugyanis egy sor jogvitát lehet elkerülni, és nem szenvedhet csorbát sem az eljárás sikeres lefolytatása,

¹³⁵ Erre nézve lásd a Nyer 79–83. §§-it.

¹³⁶ Ebben az alcímben: aki miatt a kutatást/házkutatást végezzük.

sem közvetlenül maga a bizonyítás. Máskor ugyanezt a házkutatás szabályainak *értelmszerű* alkalmazásával érhetjük el. Döntésünket nyilván befolyásolja, hogy a kutatásra *hol, milyen okból, miféle eljárás keretében és szabályai szerint* kerül sor.

Ami *lakásnak* minősül, az *csak* a házkutatás szabályai szerint kutatható át, más helyek viszont *fokozott ellenőrzés és terepkutatás* keretében is. Kivétel ezek alól, amikor a rendőr magánlakásba is jogosult belépni, hogy ott végrehajtsa a szükséges intézkedést, ami persze együtt járhat bizonyos kutatási tevékenységgel is. Egy szálloda, kollégium, munkás- vagy hajléktalanszálló nyilvánvalóan a házkutatás hatálya alá tartozik, a munkahelyek viszont csak akkor, ha pl. a célszemély munkahelye lakáshoz tartozó egyéb helyiségben van. Ha a munkahelyen *szállás jellegű* pihenőhelyiség van, azt helyesebb *lakásnak* tekinteni.

Mivel a kutatás elkerülhetetlenül érinti a tulajdonos, birtokos stb. jogait; *büntetőeljárásban* ajánlatos a munkahelyeken végzett kutatás során is a házkutatás formális szabályaihoz ragaszkodni, még ha ők az objektumba való bejutást, a kutatás végrehajtását, a keresett dolgok megtalálását stb. akár saját elhatározásukból is elősegítik. Máskor (pl. eltűnési ügyben folytatott közigazgatási eljárás stb.) persze nem is lehet szó *házkutatásról*, ekkor az lesz az irányadó, hogy az adott eljárás szabályai mit engednek meg, mit tesznek lehetővé (pl. szemle, terepkutatás). A hatóság számára nyilván az a kedvező, ha a jogosult hozzájárul a kutatáshoz, viszont fel kell készülni arra is, hogy ezt nem teszi meg.

A nyilvános helyek – pl. szórakozóhely, múzeum, pályaudvar, sportlétesítmény stb., ahová/ahol (az adott feltételek között) bárki beléphet, tartózkodhat – esetében elsődlegesen azt kell megvizsgálni, hogy a kutatás *csak a közönség által használható helyekre* irányul-e, mert ha nem erről van szó, úgy a fentebbiek szerint kell differenciálni.

- A többek által lakott/használt helyeken rendszerint vannak olyan helyiségek, területek stb., amelyeket *nem kizárólagosan a célszemély használ*. Következésképp a kutatás *mások* (tulajdonos, üzemeltető, lakó- vagy munkatárs stb.) *jogait, érdekeit is érinti*. Velük szemben ennek tényleges tartalma szerint kell eljárni; a kutatás tényét (illetve a határozatot) *szükség szerint* kell velük közölni, jogaikra és kötelességeikre ennek megfelelően őket is ki kell oktatni.¹³⁷

A Be. pontosan meghatározza, hogy a házkutatáson ki lehet jelen, így a célszemélyen kívül mások *csak az érintettségük szerint* lehetnek jelen, vehetnek részt; tehát a közösen használt helyiségek, területek átkutatásakor igen, a célszemély által kizárólagosan használt helyeken nem. Panaszjoguk (stb.) is az őket (jogaikat) érintő kérdésekre terjed ki. Munkahelyek esetében nem az a mérvadó, hogy az *egész* objektumnak ki a tulajdonosa (stb.), hanem az, hogy *az adott területre* (pl. iroda, műhely, öltöző, szerszámtároló, munkaterület stb.) *ki rendelkezik*. Ez alól kivételt képez, ha a kutatást az egész objektumra is ki kell terjeszteni. A mások által is használt/lakott helyeken végzett kutatás esetében (kivéve itt általában a magánlakást) a területre való belépésről a tulajdonost, a felelős munkahelyi vezetőt (pl. gondnok, rendész, szállodavezető) stb. értesíteni kell, aki az érintett vállalat (stb.) képviselőjében a fentebb már említett korlátozásokkal lehet jelen. Érdemi nyilatkozatait a jegyzőkönyvben/jelentésben fel kell tüntetni, az esetleg tőle lefoglalt dolgokról átvételi elismervényt kell adni.

- Külön gond a nyomozási titok megőrzése, az adatvédelmi rendelkezések betartása stb.; ugyanis nem mindig oldható meg a kívülálló személyek távoltartása, bár arra fel-tétlenül törekedni kell.

A lakó- vagy munkatársakat célszerű figyelmeztetni arra, milyen következményei vannak a bűnpártolásnak, a bűnsegédi magatartásoknak, az adatvédelmi rendelkezések megszegésének. Nyilván fel kell hívni a figyelmüket a nyomozási titok megőrzésének fontosságára is (bár szankcionálni sajnos csak az előzőeket lehet).

¹³⁷ Például: ha a célszemély az albérlő, akkor a tulajdonossal (stb.) a kutatás tényét azért kell közölni, mert az rend-szerint kiterjed a közösen használt helyiségekre, ahol nyilván neki is vannak holmijai. Nem úgy akkor, ha az albérlő tel-jesen elkülönült lakrészt, épületet használ, s nincs olyan helyiség, terület, amelyet ezen kívül át kellene kutatni; oda a tu-lajdonos (stb.) közreműködése nélkül bejuthatunk – és így tovább.

- Mindezek *mellett* a mások által is használt/lakott helyek átkutatása során a következő *taktikai ajánlások* az irányadók.

- Mindig tisztázni kell, hogy a célszemély az adott objektumon belül mely helyiségeket, dolgokat (pl. szekrény) használ *kizárólagosan*, illetőleg hol mozoghat szabadon (ahol valamit elrejtethet).

- Az adott területet, a belső rendet és az ott található személyeket jól ismerő tulajdonos, munkahelyi vezető, dolgozó (gondnok, vagyonőr) stb. a szükséges felvilágosítások megadásával, esetleg személyes közreműködésével érdemi segítséget adhat pl. a kutatás helyének meghatározásához, a talált dolgok felismeréséhez, eredetének megállapításához.

Közös lakrészekben előbb tisztázni kell, hogy melyik berendezési tárgyat ki használja (mutassák meg), ezután a célszemély használatában lévő ágyat, szekrényt stb. kell átkutatni, végül fel kell kérni a többi ott lakót is, hogy *a jelenlétünkben vizsgálják át saját holmijukat, nincs-e azok között idegen dolog* (amelyet az érdekelt akár tudtukkal, akár anélkül rejtett oda). Munkahelyen meg kell állapítani, hogy a célszemély ténylegesen melyik üzemszobában, területen, helyiségben dolgozik, melyik az íróasztala, öltözőszekrénye, munkapadja, mely közös helyiségeket vehet igénybe. Ha szükséges, át kell vizsgálni az összes olyan helyet, ahová bejuthat, és ott valamit elrejtethet. Öltözőkben mindig át kell vizsgálni a használaton kívüli, illetőleg a jogosulatlanul igénybe vett szekrényeket is (az illegális szekrényhasználat célja sokszor éppen az, hogy a felfedezés veszélye nélkül időlegesen ott tárolhassák az eltulajdonított dolgokat). A kutatást mindig ki kell terjeszteni a közös helyiségekre is (mosdó-, WC-, főző-, szárító és más közös helyiségek). Az átkutatandó helyiségben, területen lévő (ott lakó/dolgozó) személyekről a kutatás megkezdése előtt célszerű tájékozódni, mert lehetséges az is, hogy a célszemély a vele baráti vagy egyéb kapcsolatban lévő személyt kéri meg a keresett dolog elrejtésére.

A (ház)kutatás időtartamára a helyiséget használó más személyeket visszatartathatjuk. Arról is gondoskodni kell, hogy a kutatást ne zavarják, semmit ne dobjanak el, vagy vegyenek magukhoz. Az átvizsgálandó terület jellege, nagysága, a keresett dolog természete alapvetően befolyásolja, hogy milyen kutatási módszert kell választani, milyen létszámú kutatócsoportokat kell összeállítani, milyen szakemberekre és technikai eszközökre van szükség.

14.3. NYÍLT TERÜLET ÁTKUTATÁSA

Nyílt terület átkutatására többféle okból (pl. a büntetőeljárásban házkutatás, helyszíni szemle, helyszíni kihallgatás; a körözési munkában terepkutatás, körözési akció stb.) kerülhet sor.

A kutatás megkezdése előtt meg kell ismerkedni a terület általános képével, jellemzőivel. Ily módon könnyebben észlelhetők az általánostól eltérő, szokatlan jelenségek (pl. elszáradt, megsérült, kiszedett vagy éppen frissen ültetett növényzet; puha, az általános összképtől elütő állapotú, színű talaj stb.). Többnyire célszerű a helyszíni szemlénél ismertett terület-felosztási módszerek alkalmazása. A kutatáshoz megfelelő technikai eszközöket kell biztosítani; nagy területet légi megfigyeléssel is át lehet tekinteni. A kutatásban csapaterő is bevethető; és igénybe vehetjük a terület sajátosságait ismerő szakemberek, helyi lakosok segítségét is.

A spirális, szektoros, négyzethálós módszereket a helyszíni szemlénél már ismertettük. A *lineáris* kutatás során a terület határával párhuzamosan olyan szélességű sávot kell kijelölni, amely – annak szélén haladva – könnyen áttekinthető; egy-egy kisebb területet átlósan átszelve (ún. *diagonális* módszer) is gyorsan meg lehet vizsgálni. Nagyobb erők bevetésével *láncban* is végezhető a kutatás, ekkor a résztvevők távolságát a keresett dolog jellegének, méretének megfelelően kell meghatározni. Személyek, holttestek, elrejtett tár-

gyak, lőszerrüvel stb. szolgálati kutya alkalmazásával könnyebben felkutathatók. Amennyiben nyomkövető kutya alkalmazása is szükséges, annak indításáig a megtalált nyomnál (dolognál) a lánchadását *meg kell állítani*. A vizek mélyének átkutatásához búvárok, vízügyi szakemberek, halászok segítségét kell/lehet igénybe venni. Szakemberek közreműködése szükséges a barlangok, bányaterületek átkutatásához is (a területet jól ismerő barlangkutatók, barlangi mentők, bányászok stb. segítségével elengedhetetlen, hiszen ők rendelkeznek a megfelelő szakismerettel, felszereléssel, és ismerik ezeknek a helyeknek a veszélyeit is). Hasznos segítséget adhatnak a vadászok, mezőőrök is, akik megjelölhetik, hogy milyen búvóhelyeket, teptárgyakat találhatunk az adott területen.

A nyílt terep, illetve az említett búvóhelyül használható helyek átkutatása során is ügyelni kell a biztonsági rendszabályok betartására. A szakemberek közreműködésével végrehajtott kutatás esetében az eljáró hatóság a felelős e résztvevők személyi biztonságáért is.

14.4. JÁRMŰVEK ÁTKUTATÁSA

Járművek átkutatására is többféle szituációban kerülhet sor: pl. helyszíni szemle, helyszíni kihallgatás, ház kutatás, motozás, igazoltatás, közúti ellenőrzés, fokozott ellenőrzés, körözési akció; szabálysértési eljárás; határforgalmi, vámellenőrzés stb.

A megállított gépjárművek átvizsgálásakor a biztonsági rendszabályokat is be kell tartani (motor leállítatása, a bennülők kiszállítása stb.).

A *ház kutatás* során át kell kutatni az érdekelt lakrészéhez tartozó udvaron, garázsban, fészerben stb. talált járműveket is (természetesen elrendelhető csak a járműre irányuló ház kutatás is). A járművek átkutatása előtt a nyilvántartás vagy éppen a tanúk vallomásai alapján állapíthatjuk meg, hogy az érdekeltnek milyen járművek vannak a birtokában és azok hol találhatók.

Kerékpárok, motorkerékpárok, hasonló típusú járművek csővázának üregeit, kormánykarját, világító és hangjelző berendezéseit, szerszámtáskáját, üzemanyagtartályát, ülésrészét, burkolóelemeit, esetleg kerekeit (gumik) célszerű átvizsgálni.

A személy- és tehergépkocsik, lakókocsik, autóbuszok, utánfutók és pótkocsik gyártmányuktól és típusuktól függően több-kevesebb lehetőséget nyújtanak személyek vagy tárgyak elrejtésére.

Általában a következő részeket kell átvizsgálni. Az alváz és a futómű üreges részeit. A karosszéria-vázon a típus sajátosságainak megfelelő üregeket (pl. a lemezcsatlakozások által kialakított sarkokat, ajtó- és ablakoszlopokat, főtartókat, küszöböket, a váz és a sárvédők közötti teret, a padlólemez megerősítését szolgáló dupla lemezek közötti üregeket stb.). A lámpatesteket, illetve a befogadásukra szolgáló karosszériarészeket, akkumulátor és pótkeréktartót, ülések alatti részeket, a műszerfalat, kesztyűtartót és az általuk hárított holtteret, a fűtőberendezést és csatornáit. A kárpitozott részeket: ülések alját, háttámlát, fejtámaszt, ajtók belsejét, tetőkárpitozást, napellenzőt. A motortérben a légszűrőt, hűtők kiegyenlítő-tartályát, ablakmosó tartályát, a leszerelhető fedéllel ellátott elektromos berendezéseket. A csomagtérben – kialakításától függően – lehetnek kisebb üregek, illetve a pótkerék vagy szerszám tárolására kiképzett, befedett részek, maga a pótkerék vagy szerszámkészlet is alkalmas kisebb-nagyobb dolgok elrejtésére. Lakókocsikban az egyes berendezési tárgyakat is részletesen át kell vizsgálni, (lakókocsikban és mikrobuszokban még személyek elrejtőzésére alkalmas nagyságú helyet is ki lehet alakítani, ezért célszerű a megfelelő helyeken a jármű kül- és belméreteit ellenőrizni). Tehergépkocsikon, pótkocsikon a plató vagy a billenőfülke alatt is találhatunk elrejtésre alkalmas helyeket. A járművek átkutatásakor ellenőrizni kell azokat a helyeket is, ahol hegesztés, friss festés, a karosszéria vagy a kárpitozás megbontása rejtékhelyre utal.

Sajátos feladat a *vasúti, vízi, légi járművek, a munkagépek* átkutatása: ezekhez ajánlott szakemberek közreműködését biztosítani.¹³⁸

Mindig el kell végezni a jármű azonosítását és a körözésekben történő megfelelő ellenőrzését is (például az alváz-, motorszám, műszaki vizsgacímke és bejegyzések, lajstromjel stb. alapján: célszerű ezeket a nyilvántartási adatokkal összevetni).

A járművek átkutatásához rendszerint néhány kéziszerszámmra (csavarhúzó, kulcsok stb.)¹³⁹ van szükség. Adott esetben kutya alkalmazására is sor kerülhet.

Ha a járművet azért kell átvizsgálni, mert azon bűncselekmény során létrejött elváltozásokat kell felkutatni, akkor a járművet le kell foglalni, és a vizsgálatra szakértőt kell kirendelni.

14.5. A MOTOZÁS ÉS A RUHÁZATÁTVIZSGÁLÁS

A személy és a közvetlen testi őrizetében lévő dolgok átkutatásának kétféle jogalapja, illetőleg módja van: a motozás és a ruházatátvizsgálás.¹⁴⁰

A *motozás* elsősorban tárgyi bizonyítási eszközök, lefoglalandó/elkobozható dolgok előkerítését szolgálja, és a testre (testtűregekre) is kiterjed(het). Ezt csak *a motozottal azonos nemű* személy végezheti (illetve lehet jelen), *kivéve az orvost*.

A *ruházatátvizsgálás* alapvetően biztonsági intézkedés, amely arra irányul, hogy a személytől elvegyenek minden olyan eszközt, amellyel önmagában vagy másokban kárt okozhat, támadásra, rendbontásra használhat fel, az adott helyen (helyzetben) nem tartat magánál.

A kétfajta intézkedés „átfedheti” egymást: pl. a támadásra alkalmas eszköz a motozás, a tárgyi bizonyítási eszköz a ruházatátvizsgálás során is előkerülhet. A kutatás mindkét esetben kiterjedhet az intézkedés alá vont személy rendelkezése alatt álló *járműre, csomagra és más tárgyakra is*.

A büntetőeljárásbeli *motozás* „bizonyítási eszköz vagy elkobozható, illetőleg vagyonek Kobzás alá eső dolog megtalálása céljából a terhelt és az olyan személy ruházatának és testének átvizsgálása, akiről megalapozotlan feltehető, hogy bizonyítási eszközt vagy elkobozható, illetőleg olyan dolgot tart magánál, amely vagyonek Kobzás alá eshet.” A motozás a házkutatásnál már ismertetett módon határozathoz kötött büntetőeljárás kényszerintézkedés. A szabálysértési eljárásban „átvizsgálható az olyan személynek a ruházata, csomagja, illetőleg a helyszínen lévő járműve, akiről alaposan feltehető, hogy tárgyi bizonyítási eszközt tart magánál, továbbá, ha az átvizsgálásra... lefoglalás érdekében van szükség.” Ez esetben sajátos módon keverednek az általános szabályok: bár ruházatátvizsgálás van, és a törvény külön ki is emeli, hogy az nem terjedhet ki a test átkutatására, ugyanakkor előírja, hogy azt csak az átvizsgált személlyel azonos nemű személy végezheti. A törvény a végrehajtás feltételeként nem ír elő határozatot.

A kényszerintézkedés alá vontat mindkét eljárásban fel kell szólítani a keresett dolog átadására, s ha előadja, a végrehajtástól el kell tekinteni. Nyilvánvalóan itt is érvényes, amit a házkutatásnál már elmondottunk. Gyakori, hogy a személy a keresett tárgyon kívül más tárgyi bizonyítási eszközt vagy egyéb olyan tárgyat tart magánál, amelynek birtoklása jogszabályba ütközik (pl. lőfegyver, kábítószer); továbbá az esetleg előadott dolog sem feltétlenül azonos a keresett dologgal. Következésképp adott esetben a kutatás mégis végrehajtandó. A kényszerintézkedésről jegyzőkönyvet (jelentést) kell készíteni (nem kell külön jegyzőkönyv,

¹³⁸ Elegendő talán egyetlen példa: nemrégiben egy teherhajó *ballaszttartályában* – amelyben víznek kellett volna lennie – több ezer liter csempészett gázolajat találtak.

¹³⁹ A vám- és pénzügyőrség, a határőrség speciális eszközökkel is rendelkezik.

¹⁴⁰ Be. 150. §, Nyer 75–83. §§., Sztv. 79. §., Rtv. 31. §., a rendőrségi fogdák rendjéről szóló 19/1995. BM rendelet 16. § – stb.

ha a motozásra a házkutatás keretében került sor). A megtalált tárgyi bizonyítási eszközök leírásával, lefoglalásával kapcsolatban a házkutatásnál már ismertetett módon kell eljárni.

A Rendőrség, Határőrség, Vám- és pénzügyőrség a különböző intézkedései során (ideértve a nyomozási cselekmények végrehajtását is) biztonsági okokból a rájuk vonatkozó rendelkezések szerint, előzetes figyelmeztetés után *ruházatátvizsgálást* hajthat végre. A halaszthatatlan eseteket kivéve a ruházatátvizsgálást is az eljárás alá vonttal azonos nemű személy hajthatja végre; s az nem történhet szeméremsértő módon.

A helyszíni intézkedés során el kell venni azokat a dolgokat is, amelyek nyilvánvalóan az adott bűncselekmény tárgyi bizonyítékai (pl. az elkövetéshez használt kés, az ellopott pénztárca stb.), ha ezek a ruházatátvizsgálás keretében megtalálhatók. Ez viszont egyrészt nem mindig egyszerű (pl. készpénzt, vékonyka nyakláncot stb. aligha lehet a ruházat áttapogatásával megtalálni), másrészt nem mindig lehetséges (pl. ha a bűnjelet testüregben rejtik el). Ezért (is) kell gondosan ügyelni arra, hogy az előállítás alatt – egészen a motozás végrehajtásáig – a személy semmit se dobhasson el.

A ruházatátvizsgálás során elvett dolgoknak *tárgyi bizonyítási eszközként* történő felhasználhatósága a következőképpen biztosítható:

- az előállításról írt jelentésben (okirat) fel kell sorolni (azonosításra alkalmas módon le kell írni) a ruházatátvizsgáláskor elvett dolgokat; (a bíróság az intézkedő rendőrt, határőrt stb. – ha szükséges – tanúként is kihallgathatja arra nézve, hogy a dolog kitől és hogyan került az eljáró hatóság birtokába);

- amely dologról feltehető/megállapítható, hogy az eljárásban tárgyi bizonyítékkul szolgál(hat), azt le kell foglalni.

Biztonsági jellegű intézkedés az ún. *fogdai motozás* is, viszont ez a testre, testüregekre is kiterjed.¹⁴¹

A motozás (illetve a ruházatátvizsgálás) végrehajtására vonatkozó fontosabb krimináltaktikai ajánlások a következők:

- Mind a ruházatátvizsgálást, mind a motozást úgy kell lefolytatni, hogy a személynek ne adjunk lehetőséget a támadásra. Nem szabad megengedni, hogy a motozás végrehajtása előtt az érintett személy ellenőrzés nélkül a mosdóba, WC-re menjen, mert így könnyen megszabadulhat a nála lévő bűnjelektől.

Célszerű, ha a keresett tárgy előadása helyett arra szólítjuk fel, hogy mondja meg: a keresett tárgy hol található, és mi vegyük el tőle. A motozást úgy kell végrehajtani, hogy le kell vetetni a motozott személy ruházatát, majd a ruhadarabokat egyenként és alaposan át kell vizsgálni (a zsebeket ki kell fordítani, a varrásokat végig kell nézni; a bélést, a ruha alját, a válltömést, gallért végig kell tapogatni; meg kell nézni, hogy a cipő bélése vagy sarka elmozdítható-e stb.). A testfelület és a testüregek átvizsgálásához orvos közreműködése szükséges, akit fel kell világosítani arról, hogy milyen dolgot keresünk; ha az szükséges, a motozás befejezése után gondoskodni kell a röntgenvizsgálatról (átvilágításról) is; erre általában akkor kerül sor, ha az érdekelt feltehetően lenyelt valamit, esetleg gipszkötés van a kezén vagy a lábán. Egyes esetekben a testüregek átvizsgálásáról azonnal gondoskodni kell (pl. ismereteink szerint a személy mérget tart magánál, vagy szájában máskor már találtak pengét vagy más veszélyes eszközt); a szükséges kutatást steril gumikesztyűvel végezhetjük el. Ha a személyt, illetve ruházatát már átvizsgáltuk, gondosan nézzük át a nála ta-

¹⁴¹ A nyomozás során *ellenőrizni kell az ún. fogdai letétet is*, ugyanis előfordulhat, hogy a fogdai motozás során elvett dolog mégsem a gyanúsított tulajdonát képező, „szokásos” személyes használati tárgy, hanem tárgyi bizonyítási eszköz. Csak egy példát: a fogdaőrnek feltűnt, hogy a gyanúsított egyszer sem kérte el a letétben lévő szemüvegét, s ezt jelezte az ügy előadójának. Mint kiderült, egy igen értékes, platina keretű szemüvegről volt szó, amely tényleg nem a gyanúsított tulajdona volt, hanem lopásból származott.

lált dolgokat (óra, toll, notesz, tárca) és csomagjait (táska, rádió stb.); ha a körülmények miatt az intézkedés, illetve az eljárás érdekében az szükséges, a ruházátvizsgálás során el kell/lehet venni a rádiótelefont is.

– A ruházátvizsgálás és a motozás elhatárolásának nemcsak jogi, hanem taktikai jelentősége is van.

A bűncselekmény elkövetőjének elfogásakor – különösen, ha ez közvetlenül az elkövetés után történt vagy a személy tagadja, hogy a bűncselekményhez köze van – általában az a célszerű, ha először az elemi biztonsági szabályok betartására *korlátozott* ruházátvizsgálást hajtjuk végre. Ezután meghallgatjuk vagy kihallgatjuk, és *csak vallomása (nyilatkozata) beszerzése után motozzuk meg*. Meghallgatása, illetve kihallgatása során el kell mondatni vele a cselekményben játszott szerepét, majd részletesen nyilatkoztatni kell a nála lévő tárgyakról is (természetesen fokozott gondot kell fordítani arra, hogy eközben ne dobhasson el semmit, és támadással se próbálkozhasson). Az ily módon beszerzett vallomás után végrehajtott motozás alkalmas lehet a tagadás megcáfolására, emellett *már nem lesz módja* a személynek *arra sem, hogy kimagyarázkodjék*, ha a motozáskor olyan tárgyat találunk nála, amelyről azt állította, hogy nincs a birtokában.

– A motozás alkalmával megállapíthatjuk azokat az ismertetőjeleket (tetoválás, sebhely, anyajegy), amelyekről nyilvántartási adatszolgáltatást kell teljesíteni.

– Ha az érdekelten sérülést találunk, a sérülés eredetéről nyilatkoztatni kell, és azt jegyzőkönyvbe (jelentésbe) kell foglalni. Amennyiben a személy testén vagy ruházatán, illetve a nála talált tárgyakon a bűncselekménnyel összefüggő elváltozásokat találunk, gondoskodni kell azok szakértői vizsgálatáról.

15. A KÖRÖZÉS¹⁴²

15.1. KÖRÖZÉSI ALAPFOGALMAK

A körözés az ismeretlen helyen lévő személy vagy tárgy hollétének megállapítására, felkutatására; ismeretlen személy vagy holttest személyazonosságának megállapítására; tárgy azonosítására, illetve hovatartozásának megállapítására irányuló és a felfoltakhoz kapcsolódó intézkedéseket is magába foglaló tevékenység.

A körözési tevékenységbe a hollét megállapításától az azonosítás elősegítésén át a személy/dolog *tényleges* (fizikai valóságában) kézre kerítéséig/birtokba vételéig sok minden beletartozhat. Pl.: a személy lakcímének/tartózkodási helyének megállapítása, a személy felkutatása; megtalálásakor (a körülményektől függően) biztonságba helyezése, elfogása, a körözést elrendelő hatóság elé állítása; tárgy felkutatása, azonosítása, lefoglalása; a holléttel/azonossággal kapcsolatos adatok beszerzése, az érdekeltekkel való közlése stb.

A körözés – részben a jogi szabályozás sajátosságai, részben a gyakorlati végrehajtás lehetőségei miatt – egyszerre *eljárási procedura* és (jórészt) *felderítési jellegű nyomozási tevékenység*; amelyet a *munkamegosztás* (a különböző hatóságok, szervek, személyek együtt- és/vagy közreműködése), valamint az *erők, eszközök, módszerek feladatorientált alkalmazása* jellemez.

¹⁴² Mivel jegyzetünk olvasói a körözési munkából csak bizonyos részfeladatokat látnak el, ezért csak az alapfogalmakkal, és a már elrendelt körözéssel kapcsolatos egyes tennivalókkal foglalkozunk. Részletesebben lásd: Krimináltaktika II. kötet, 12. fejezet és 12. sz. melléklet.

A munkamegosztás miatt *a résztvevők számára* sokszor elválnak egymástól az *alapügy* megoldása és a *körözési részfeladatok* végrehajtása. Ez gyakorta azt a látszatot kelti, mintha a körözés valamiféle „önálló ügyfajta” lenne,¹⁴³ holott *a körözés mindig valamely ügghöz kapcsolódik*, amely miatt „kettős jogalapról” beszélhetünk: együttesen kell figyelembe venni/alkalmazni az *alapügyre és a körözésre* vonatkozó szabályokat.¹⁴⁴

Mivel rendszerint az a feladat, az a *közvetlen cél*, hogy a személy/tárgy felkutatása, kézre kerítése, azonosítása (stb.) *megvalósuljon*, ezért a *körözési tevékenységre*, valamint a *körözési módszerek alkalmazására* adott esetben *formális eljárás megindítása*, illetőleg *a körözés formális elrendelése nélkül* is sor kerülhet (lásd majd a körözési munkafolyamatnál).

1. A körözés tárgya (a körözések tárgy szerinti csoportosítása)

A körözések *tárgy szerint* történő osztályozása azon alapul, hogy kit, illetve mit mely okból és módon lehet körözni. A csoportba sorolás nem öncélú, ugyanis *ettől függ a munkafolyamat pontos menete és tartalma*.

a) **Büntetőeljáráshoz** a terhelt, az ismeretlen elkövető, valamint az a személy körözhető, akinek tanúkénti kihallgatása a *bírószági eljárásban* szükséges.

Körözési szempontból a terhelt *a személyi adatok szerint ismert* gyanúsított, vádlott vagy elítélt – függetlenül attól, hogy vele a gyanúsítást közölték-e vagy sem.¹⁴⁵ Az ismeretlen tettes *a személyi adatok szerint nem ismert*, illetve *a még nem azonosított* azon személy, aki bűncselekmény elkövetésével megalapozottan gyanúsítható. A *tanúként kihallgatatandók* (tanú, sértett, hatósági tanú stb.) körözését a *bírószági vagy az ügyész* rendelheti el (vö.: Be. 73. § (6) bek.). Nyomozási szakban a Rendőrség saját hatáskörében *akkor körözheti* őket, ha *eltűntnek* minősülnek; egyébként (mint más nyomozóhatóságok is) csak *kezdeményezheti*, hogy körözésüket az ügyész rendelje el, aki nyilván annak alapján dönt, hogy szükség lesz-e rájuk a bírósági szakaszban.

b) Egyes **ismeretlen helyen lévő személyek** körözését *tartózkodási helyük megállapítása* végett a polgári bíróság, az idegenrendészeti, illetve az egészségügyi hatóság rendelheti el.¹⁴⁶

c) Az **eltűnt személyek körözése** kapcsán két dolgot kell megjegyezni. Nem minden ismeretlen helyen tartózkodó személy minősül *eltűntnek*; továbbá az eltűnéseknek különböző kategóriái vannak, amelyek kihatnak az eljárás módjára is.

Az Rtv. 36/A. §. (2) bek. szerint „E törvény alkalmazásában, valamint a körözés elrendelése szempontjából eltűntnek kell tekinteni az ismeretlen helyen lévő személyt, ha

a) az eltűnés körülményei, illetve az életviteléről, foglalkozásáról, más személyi körülményeiről rendelkezésre álló adatok azt valószínűsítik, hogy eltűnése – kivéve a terheltet és a bűncselekmény elkövetésével alaposan gyanúsítható ismeretlen személyt – bűncselekmény elkövetésével van összefüggésben;

b) cselekvőképtelen vagy korlátozottan cselekvőképes, illetve egészségi állapota, kora vagy más ok miatt képtelen magáról gondoskodni;

¹⁴³ Pl. a járőrök nem az alapüggyel foglalkoznak, hanem a rájuk eső körözési részfeladatokkal; „önálló ügyként” jelentkeznek a külföldi megkeresések nyomán elvégzendő, a *nemzetközi körözéssel* kapcsolatos feladatok stb.

¹⁴⁴ A körözésre vonatkozó főbb jogszabályok: 2001. évi XVIII. törvény a személy- és tárgykörözésről (Sztk. tv.); 20/2001 BM. r. a Rendőrség és a Határőrség körözési tevékenységéről...; 23/1994 BM. r. az eltűnt személyek felkutatásának és a rendkívüli halálesetek kivizsgálásának rendjéről; 1/2003. IM. r. az ismeretlen helyen tartózkodó terhelt, illetve a bűncselekmény elkövetésével alaposan gyanúsítható ismeretlen személy tartózkodási helye felkutatásának, lakóhelye, illetőleg személyazonossága megállapításának és körözése elrendelésének részletes szabályairól.

¹⁴⁵ Lásd az eljárásnak a terhelt távollétében történő lefolytatását, valamint az 1/2003. IM. r. 10. §-át.

¹⁴⁶ Lásd: 1954. évi II. tv. 96., 124. §§; 2001. évi XXXIX. tv. 62. §; 1997. évi CLIV. tv. 70/A. §.

c) az életvitelére, személyi körülményeire, foglalkozására tekintettel az eltűnésére ésszerű magyarázat nem adható;

d) az eltűnés balesettel, természeti katasztrófával, öngyilkossággal van összefüggésben.”

Kriminalisztikai szempontból megkülönböztetjük

– az ún. **egyszerű eltűnéseket**, amikor is a személy holléte ugyan ismeretlen, de egyelőre semmi ok sincs annak a feltételezésére, hogy veszélybe került volna (minden valószínűség szerint saját elhatározásából úgy döntött, hogy megváltoztatja a lakó- vagy tartózkodási helyét, és nem tartja fontosnak, hogy ezt mindenkivel közölje, még ha erről a környezetének az is a véleménye, hogy az eltűnésének nincs ésszerű magyarázata), – a **gyanús eltűnéseket**, melyek esetében jogos az a feltételezés, hogy az illető *nem önszántából* tűnt el, vagy komoly érdeke fűződik ahhoz, hogy a hatóságok, illetve egyes személyek eltűntnek tartsák. Például: bűncselekmény áldozatává vált, félelmében rejtőzködik, a felelősség alól így akar kibújni; a környezete azért nem várja vissza, mert nagyon is jól tudják, hogy hol van stb. – vö. a fenti felsorolás a) és c) pontjával; – és a **veszélyeztetett eltűntek** csoportját, ahol is az a közös jellemző, hogy az eltűnt valamely okból (tipikusan a koránál, az állapotánál fogva) *nem képes* az őt fenyegető veszélyt felismerni és/vagy elhárítani.

d) Az ún. **„személyazonosító körözés”** kategóriájába tartoznak azok, akik *nem akarják*, vagy *nem tudják* a személyazonosságukat igazolni, továbbá a megtalált *ismeretlen személyazonosságú holttestek*, illetve a *holttest-részek*. Körözés elrendelésére akkor kerül sor, ha e nélkül nem lehet a szükséges adatokat beszerezni, vagy ezúton meggyorsítható az azonosítás.

e) A **rendőrök és a katonák** külön személykörözési kategóriába sorolását egyrészt a sajátos helyzetük, másrészt a szokásostól eltérő eljárás indokolja.¹⁴⁷

f) A **tárgykörözés** célja a tárgy előkerítése, illetve azonosítása. Az Sztk tv. szerint önálló tárgykörözés csak büntetőeljárásban keresett tárgyakra,¹⁴⁸ valamint elveszett közlekedési okmányokra¹⁴⁹ rendelhető el; további feltétel a tárgy azonosíthatósága. Ez nem akadályozza annak, hogy bármely esetben, azonosíthatóságuktól függetlenül szerepeljenek a személykörözésekben olyan tárgyak, amelyek *elősegítik a személy felkutatását, felismerését, azonosítását* – ezzel a körözési tevékenység eredményességét.

Sok esetben indokoltnak bizonyult egyes *eltűnt, elveszett tárgyak* (pl. lőfegyver, lőszer, robbanó-, vagy sugárzó anyag, mérge, különböző okmányok, nagy értékű illetve muzeális tárgyak stb.) körözése. Az Sztk. tv-ből ez a kérdés sajnálatos módon kimaradt.

2. A körözés elrendelése, módosítása, kiegészítése, visszavonása

Körözést akkor kell elrendelni, ha az előírt/lehetséges körözési jellegű/célú intézkedések nem vezettek eredményre, avagy az elrendelés (az információk, feladatok közzététele miatt) elősegíti azok hatékony végrehajtását. Az elrendelés tehát formális hatósági aktus, a körözés elrendelésére hatáskörrel és illetékességgel rendelkező hatóság írásba foglalt döntése arról, hogy valamely körözési feladatot el kell végezni. Az iratban meg kell jelölni a munkához szükséges (rendelkezésére álló) adatokat, és a konkrét, aktuális feladatokat stb. is. Az elrendelő e döntését a rá vonatkozó szabályok szerint az irat megküldésével, illetőleg a KIR vagy más technikai eszköz útján közli azokkal a hatóságokkal, szervekkel, amelyeknek e vonatkozásban valamely tennivalójuk van/lehet.

¹⁴⁷ Mindig vizsgálni kell pl., hogy fennáll-e valamilyen, a szolgálattal összefüggő, általuk vagy sérelmükre elkövetett bűncselekmény, továbbá nem kell bejelentésre várni, az illetékes parancsnok az indokolatlan távollét észlelésekor köteles azonnal intézkedni stb.

¹⁴⁸ A tárgyi bizonyítási eszközök; az elkobzás alá eső, valamint azon tárgyak, amelyek lefoglalását, zár alá vételét elrendelték.

¹⁴⁹ Forgalmi engedély, jármű törzskönyv, rendszám, járműkísérő-lap, vezetői engedély.

A körözés elrendelését követően megváltozhat a helyzet: újabb adatok merülhetnek fel, a meghatározott feladatok elveszíthetik időszerűségüket stb. – így szükségessé válhat a körözés *módosítása* vagy *kiegészítése*.

A KIR kezelésére vonatkozó szabályok szerint

- a **módosítás** érdemi változtatás (pl. hibák kijavítása, hiányzó azonosító adatok pótlása, a meghatározott feladatok megváltoztatása); erre csak az elrendelő jogosult – kivéve azon feladatokat, amelyek a körözés-irányító kompetenciájába tartoznak;
- a **kiegészítés** az előbbiekre nem tartozó újabb (a körözési munkát elősegítő) adatok bevitele; ezt bárki megteheti, aki jogosult arra, hogy beírjon a KTR tétel szövegébe.

A **visszavonás** a körözés hatályon kívül helyezése; ez az **elrendelő joga és kötelessége**.

3. A körözési munkában részt vevő hatóságok (szervek) és feladataik

Az egyes hatóságok, szervek különböző – gyakran többféle – pozíciót töltenek be a körözési munkafolyamatban. Mivel a jogkörök és feladatok a pozíciókhoz kötődnek, ezért a mindenkor szabályozás fogalomszerűen vagy értelmező rendelkezés formájában határozza meg azokat az „elnevezéseket” (szakkifejezéseket), amelyek az egy-egy feladatkört betöltő szervek megjelölésére szolgálnak.

A 20/2001. R. 1. §-a szerint „E rendelet alkalmazásában

a) **körözést elrendelő hatóság**: amely személy vagy tárgy felkutatását, illetve személy vagy holttest azonosításának megállapítását elrendelő határozatot, illetőleg személy felkutatását, egyben elfogását és meghatározott hatóság elé állítását elrendelő határozatot (elfogatóparancs) hozott;

b) **körözést folytató hatóság**: az a rendőrkapitányság, illetve rendőr-főkapitányság, amelyik a körözés elrendelését a KIR-ben rögzítette, valamint – más állam hatóságának kezdeményezésére elrendelt körözés esetén – a NEBEK;¹⁵⁰

c) **megkeresett rendőri szerv**: az a rendőri szerv, amely a körözést folytató hatóság megkeresése alapján az ismeretlen helyen lévő személy, illetve tárgy felkutatása, valamint az ismeretlen személy, illetőleg holttest személyazonosságának megállapítása érdekében meghatározott intézkedést hajt végre.”

A fenti, az Sztk. tv. nyomán kialakított jogi meghatározások nem éppen pontosak; a szakma és a krimináltaktika más megjelöléseket (is) használ; ezért (a sok közül) néhány problémát meg kell említenünk. Körözési tevékenységet nem csak a rendőrségi, hanem (saját feladatkörében) más nyomozó hatóság is „folytat” (pl. újabb adatok beszerzése, priorálás, elfogás stb.), emiatt helyesebb *körözés-irányító szervnek* nevezni az a *rendőri* szervet, amely a számára megküldött irat alapján a körözést a KIR-ben közzéteszi, s egyúttal a körözési tevékenységet végzi és irányítja. Ismeretes a *végrehajtó szerv* fogalma: e körbe tartozik minden olyan szerv, amelyet a körözés-irányító valamely *konkrét vagy általános körözési feladattal megbíz, felkér, utasít*, és természetesen a körözés-irányító is, hiszen maga is aktív körözési tevékenységet (kutatás, adatgyűjtés stb.) folytat. Annyiban zavaró a „megkeresett szerv” megjelölés is, hogy rendszerint nem *külön* megkeresésről van szó, hiszen a KIR-ben közzétételhez hozzá tartozik, hogy a körözés szövegében megjelölik, mely szerve(ke)t bíznak meg valamely konkrét körözés feladat végrehajtásával (ezeket a KTR *címzett szerveknek* nevezi).

Tekintsük át a pozíciókhoz kapcsolódó legfontosabb jog- és feladatköröket.

Az **elrendelő hatóság** (amely nem csak nyomozóhatóság/szerv lehet):

- a rá vonatkozó szabályok szerint jogosult a körözés elrendelésére;
- ugyancsak a rá vonatkozó szabályok szerint a határozat meghozatala előtt *köteles* a körözés elrendeléséhez *minimálisan szükséges adatokat* beszerezni;
- az elrendelést követően tudomására jutott adatokkal kiegészítheti (és módosíthatja is) a körözést;
- az általa elrendelt körözést csak ő vonhatja vissza, de erre *köteles is*.

¹⁵⁰ Nemzetközi Bűnügyi Együttműködési Központ.

A körözés-irányító feladata

- a körözés elrendeléséhez, közzétételéhez szükséges információk beszerzése;
- a körözési információ bevitele a KTR-be, illetve a KA-ba,
- a körözési módszerek alkalmazása (aktív körözés) a személy vagy tárgy felkutatása, illetve azonosítása érdekében;
- szükség esetén más szervek bevonása;
- a körözési tevékenység irányítása, összehangolása, dokumentálása.

Ha az alapeljárást nem a rendőrség folytatja, akkor a körözés-irányítónak csak a számára megküldött és a körözési tevékenység során keletkezett iratokat kell kezelnie. A körözés-irányító esetében gyakori a pozíciók egybeesése, hiszen lehet egyúttal eljáró, elrendelő és végrehajtó is.

A végrehajtó szerv kötelessége a kapott feladat elvégzése, ennek érdekében:

- a szükséges személyi-technikai feltételek biztosítása;
- a részt vevő állomány tájékoztatása, eligazítása, feladatainak meghatározása;
- személykörözés esetében az ellenőrzési feladatok *visszatérő* végrehajtása;
- szükség szerint terepkutatás, körözési akció végrehajtása;
- továbbá a jelentési kötelezettség teljesítése.

Az elmondottak (a vonatkozó jogszabályokban meghatározottak szerint) értelemszerűen érvényesek a Határőrség, valamint a Vám- és Pénzügyőrség körözéssel kapcsolatos tevékenységére is.

A körözésért való felelősségre alapvetően a megkeresés szabályai az irányadók:

– az *elrendelő* hatóság a következőkért tartozik felelősséggel: a körözés *törvényessége*, az abban szereplő *adatok hitelessége*, valamint az *eljárási érdekek érvényesítése* (pl. mely adatokat lehet nyilvánosságra hozni);

– a körözés-irányító emellett a körözés *szakszerűségéért* is felelős – tehát azért, hogy az elrendelés és a közzététel mind formai, mind tartalmi szempontból egyaránt megfeleljen a követelményeknek; továbbá a végrehajtók feladatait úgy határozza meg, hogy az ne ütközzön a rájuk vonatkozó jogszabályi előírásokba;

– a *végrehajtó* felelőssége értelemszerűen a végrehajtás *szakszerűségére és törvényességére* korlátozódik.

4. A körözés hatálya, hatáskör és illetékesség; jogorvoslat

Minden körözés országos hatályú, külön feltételek fennállása esetén kiterjeszthető külföldre is (területi hatály),¹⁵¹ és az elrendelésétől a visszavonásáig hatályos (időbeli hatály). Utóbbi *nem esik automatikusan egybe* azzal a határidővel, ameddig nyilván kell tartani egyes körözési adatokat.

A hatáskör és illetékesség tekintetében arról van szó, hogy ki jogosult és köteles az *alapeljárás* lefolytatására, ezen belül a *körözés* elrendelésére; továbbá mely esetben *melyik* rendőri szerv lesz a körözés-irányító.

A *jogorvoslatról* az Sztk. tv. 35. §-a rendelkezik: „A körözés elrendelése, valamint visszavonása és visszavonásának elmulasztása miatti jogorvoslatra a körözést elrendelő,

¹⁵¹ Korábban *helyi hatályúnak* nevezték azokat a körözéseket, amelyeket az adott szerv a saját területére érvényesen rendelt el. Ezekről külön nyilvántartást kellett vezetni, gondoskodni kellett az állomány megfelelő tájékoztatásáról, a feladatok meghatározásáról és végrehajtásáról. Többnyire (teljesen logikusan, hiszen ugyanazt kellett tenni) ezekkel egyformán kezelték a más szerv által elrendelt, de *helyi feladatot adó* (ma: címzett) körözéseket. Az *elnevezés és a munkamódszer ma is használható*: nyilvánvalóan növeli a körözési tevékenység hatékonyságát, ha a helyi hatályú körözéseket kigyűjtik, és megkülönböztetett figyelmet fordítanak az azokkal kapcsolatos tennivalókra.

a körözés elrendelésének elmulasztása miatti jogorvoslatra az elrendelésre jogosult hatóság eljárására vonatkozó törvényt kell alkalmazni.”

5. A felismerhetőség és az azonosíthatóság körözési értelmezése

A körözés két célra irányulhat: a felkutatásra, illetve az azonosításra. Az első esetben alapvető követelmény, hogy a munka során a látókörbe került személyek és tárgyak közül *ki lehessen választani* a keresetteket. E nélkül nem kerülhet sor az azonosság vizsgálatára, azaz annak a megállapítására, hogy valóban a körözöttet találták meg. A másik esetben van egy személy vagy tárgy, de a személy kiléte, illetve a tárgy származása ismeretlen, ezért szükséges az azonosítás. Az információigény tehát kettős: a *felismerést* és az *azonosítást* szolgáló adatokra egyaránt szükség van.

Ezek viszont nem egyformán szerepelnek a különböző fajtájú körözések elrendelési feltételeként; továbbá egyes körözési intézkedésekhez elegendő a felismerhetőség biztosítása (függetlenül attól, hogy elrendelték-e már a körözést, vagy sem).

Tipikus esetnek számít, hogy pl. játék közben elkóborolnak kisgyermekek. Sokszor életveszélybe kerülnek, többek között emiatt kell az ilyen eseteket kiemelten kezelni. Mi kell ahhoz, hogy a gyermeket megtalálják? Át kell kutatni a számításba vehető területet, és keresni kell egy – mondjuk – 3 éves kislányt, vagy kislányt, aki kb. 60 cm. magas. Persze, ennél jobb személyleírást ad a kétségbeesett szülő, esetleg pontosan tudja a ruházatát is, talán még fényképet is hoz, de már az előbbi két adat is elegendő a *felismeréshez*. A felismerést biztosító információk körébe tartozik az is, hogy *merre* lehet keresni az eltűntet, *milyen távolságot tehetett* meg a rendelkezésére álló idő alatt, stb. Ha nem kerül elő, ha el kell rendelni a körözését, akkor viszont már minden *személyazonosító* és az *azonosítást elősegítő* adatra szükség lesz.

Amennyiben rutinintézkedés során igazoltatnak valakit, a járművet, annak vezetőjét és utasait priorálni kell a körözési nyilvántartásokban. Az ilyen esetekre az *azonosítás* a jellemző, mivel az azonosító adatok alapján történik a priorálás. Persze, elképzelhető, hogy a *gyanússá vált* személyt, vagy járművet az azonosítást és a felismerést egyaránt szolgáló *leírás* alapján ellenőrzik, ebben az esetben az esetleg felmerült gyanút ki kell zárni vagy meg kell erősíteni, azaz meg kell kísérelni a *felismerni vélt* körözöttet azonosítani.

a) Körözési szempontból *azonosításra* alkalmas adatoknak csak azokat tekinthetjük, amelyek *viszonylag állandóak*.

Személyek esetében ilyenek (1) a *természetes személyazonosító adatok*,¹⁵² amelyek elegendőek a személyazonosság megállapításához, egyúttal lehetővé teszik további adatok beszerzését; továbbá az előző név/nevek, az állampolgárság; (2) az egyéb *személyazonosításra alkalmas* adatok.¹⁵³

A személyek azonosítását – az azonosító adatok megállapítását – elősegítő, hiteles adatok köre igen széles. Ezek között vannak olyanok, amelyekből a személyi adatok közvetlenül megállapíthatók, illetve, amelyek az egyéb személyazonosítási módszerek kiindulópontjául vagy alapjául szolgálnak, pl.: a személyhez kapcsolódó nyilvántartási azonosítók: személyazonosító jel, társadalombiztosítási, adóigazgatási, bankszámlaszámok, igazolványszámok; a rendőrségi nyilvántartások, valamint az anyakönyvi, az ingatlan-nyilvántartási adatok, bejegyzések; továbbá a lakhely, lakcím, tartózkodási hely; esetleg az apa, a házastárs, a nagyszülők adatai stb.

A **tárgyak** azonosító adatai két csoportba sorolhatóak. Az egyik csoport valóban az *azonosítást* szolgálja, a másik csupán hozzájárul az azonosításhoz, mivel csak a felismerést elősegítő *csoportismérvekből* áll.¹⁵⁴

¹⁵² A személy neve, családi és utóneve/í, nőknél: leánykori családi és utóneve/í, anyja leánykori családi és utóneve/í, születési helye és ideje.

¹⁵³ Úgy mint: a személyleírás (ebből a ruházat, a nála lévő tárgyak, a viszonylag rövid ideig megmaradó sérülések, elváltozások azonosításra nyilván korlátozottan használhatók fel), az ál- és gúnynev. Fénykép (illetve más hasonló adathordozó: videofelvétel, mozaikkép, számítástechnikai vagy egyéb úton készített portré, arcmás; a testrészekről vagy különös ismertetőjelekről készült felvételek és rajzok is). Ujjlenyomat (a körözési érdekből beszerzett ujjlenyomat és ujjnyom is). A személyazonosításra felhasználható biológiai anyagmaradványok (ideértve a körözési célból beszerzett mintákat – pl. vér, hajszál stb. – is).

Az *egyedi* tárgyak speciális helyet foglalnak el: azonosításuk az egyediség, a megfelelő tárgyleírás, illetve a rajz vagy fénykép (egyéb adathordozó), megtalálásuk után az esetleg még szükséges szakértői vizsgálatok alapján történhet.¹⁵⁵

b) A **felismerést** lehetővé tevő információk körébe sorolhatók mindazok az adatok, amelyek hosszabb-rövidebb távon lehetővé teszik, hogy az ellenőrzés (adatgyűjtés, intézkedés) során arra a következtetésre juthassanak, hogy a keresett személyt vagy dolgot találták meg. Ezek természetesen magukba foglalják az azonosító adatokat is, amelyek a felismerés lehetőségét később is biztosítják – szemben a csupán a felismerésre alkalmas adatokkal, amelyek az idő múlásával sokat veszíthetnek az értékükből.

A személy- és tárgyleírás mellett *felismerési értéke van* az elkövetés módszerére, a cselekmény leplezésére, a használt eszközre, vagy éppen az eltűnés körülményeire, az elveszett, ellopott tárgy felhasználhatóságára stb. vonatkozó adatoknak is; ezek szerepet kaphatnak mind a körözési munkában, mind az ügy(ek) felderítésében.

6. A vélt tartózkodási hely

A személykörözésekben az egyik adatgyűjtési feladat annak megállapítása, hogy *hol várható a keresett személy felbukkanása*. A krimináltaktika **vélt tartózkodási helynek**¹⁵⁶ nevezi mindazokat a helyeket, ahol a személy megjelenése a helyhez fűződő kapcsolataira figyelemmel *reálisan várható*, s amelyeket emiatt megfelelő módon (egyszer, vizsztatérőn, folyamatosan, esetleg technikai eszközök vagy kapcsolatok felhasználásával, megfigyelés útján) ellenőrizni kell.

Ide tartoznak általában

- a rokoni kapcsolatok (ideértve a korábbi, elvileg már felszámolt kapcsolatokat is, pl. volt élettárs és rokonsága stb.); a barátok, ismerősök, üzlettársak, szomszédok; a börtönkapcsolatok, bűntársak; az iskolai, intézeti, munkahelyi kapcsolatok különböző címei;

- a személy jelenlegi és volt lakhelyei és tartózkodási helyei,

- a személy *életvitelénél, szokásainál* fogva, valamint a menekülésének irányába eső, számításba vehető helyek: pl. pályaudvarok, aluljárók, alkalmi szálláshelyek, munkahelyi tartózkodási és szálláshelyeségek, szokásos természetes vagy mesterséges búvóhelyek (pl. barlang, távfűtési, csatornázási rendszerek, bunkek), üdülők, szállodák, magánszállások, hétvégi házak, telkek, horgásztanyák, mezőgazdasági jellegű objektumok (présház, csőszkunyó, istálló, siló stb.), meghatározott típusú szórakozóhelyek, alkalmi munkahelyek, rendezvények, vásárok, piacok, kereskedelmi egységek, építkezések stb.¹⁵⁷

A KTR bevezetése óta a vélt tartózkodási helyeket két csoportra kell bontani aszerint, hogy az szálláslehetőség, illetve *biztos* felbukkanási pont vagy *sem*. Előbbi esetben a *címzetek számára konkrét ellenőrzési feladat* határozható meg, utóbbiak pedig figyelemfelhívó jelleggel szerepelhetnek a szövegben. Pl.: ha egy eltűnt fiatalokú rendszeresen előfordul az Astoria aluljáróban, akkor ott rendszeresen keresni is kell. Ha

¹⁵⁴ *Azonosító adatok:* (1) egyedi azonosító jelek: a gyártás, a forgalmazás, az üzemeltetés során alkalmazott egyedi megkülönböztető jelzések; (2) különös ismertetőjelek: a gyártás vagy használat során keletkezett vagy létrehozott egyedi elváltozások: gyártási hiba, javítás, egyedi jelzés (pl. bevésés, tulajdonjog jelzése, sérülés, egyedi összeállítás stb.).

Csoportismérvek: (1) gyártmány, típus, fajta, amelyek alapján az azonos tárgycsoporton belül a különböző kategóriák megkülönböztethetők; (2) egyéb külső jellegzetességek: szín, színösszeállítás, felszereltség stb., amelyek az előbbieken belül is felismerési lehetőséget biztosítanak.

¹⁵⁵ Az Sztk. tv. 1. § (2) bek. e) pont szerint „Egyedi azonosításra alkalmas tárgy: amely

- számokból, betűkből, írásjelekből, matematikai műveleti jelekből, illetve ezek kombinációjából álló jelsorozattal, így különösen okmányszámmal, alvázszámmal, vázazonosítóval, motorszámmal, rendszámmal, gyártási számmal, gyári számmal rendelkezik, illetve okmányazonosító jelet tartalmaz,

- egyéb egyedi ismérve alapján (az előző pontban meghatározottak hiányában is) kétséget kizáróan azonosítható.”

¹⁵⁶ Sajnálatos, hogy mind a szakirodalomban, mind pedig (immáron) jogszabály(ok) szövegében is „megerőszik” a magyar nyelvet és vélt *feltalálási* helyről, körözött személy vagy tárgy *feltalálásáról* beszélnek, holott *vélt tartózkodási helyről*, illetve személy vagy tárgy *megtalálásáról* van szó.

¹⁵⁷ Vö. KIR kódszótárak „Cím jellege szótár” tartalmával.

pályaudvarokon szokott aludni, de nincs „állandó” helye, akkor ez csak *tájékoztató* információ: a pályaudvarokon végzett szokásos rendőri munka során célszerű mindazokat a személyeket igazoltatni, akik koruknál, megjelenésüknel stb. fogva megfelelnek a körözésekben szereplő, ezzel a vélt tartózkodási hellyel jelzett személyeknek (rutinellenőrzés).

15.2. A KÖRÖZÉS ELRENDELÉSÉNEK ÉS KÖZZÉTÉTELÉNEK¹⁵⁸ ESZKÖZEI

1. A Körözési Információs Rendszer

A **KIR** a körözési munka céljára kifejlesztett informatikai rendszer, amely a *körözési alapnyilvántartásból* (KA) és a *körözési tájékoztató rendszerből* (KIR) áll.

A KIR többféle funkciót tölt be:

- a KIR-be „felvitellel” történik az elrendelt körözéseknek, illetve azok módosításának, kiegészítésének és visszavonásának *regisztrálása*, ezzel
- a körözések *hiteles nyilvántartása* (KA),
- valamint a körözések (a körözési tevékenységet, az ügyek felderítését szolgáló *körözési adatok* és bizonyos *bűnügyi információk*) *közzététele*;¹⁵⁹
- lehetőséget nyújt a benne szereplő adatok *gyors, választható szempontok szerint történő visszakeresésére* (melynek kiemelt jelentősége van mind a körözési feladatok teljesítésében – pl. a látókörbe került személyek/tárgyak ellenőrzése, a velük kapcsolatos intézkedések megalapozott végrehajtása; mind pedig a felderítésben);
- és a szükséges dokumentáció elkészítésére (a lehívott adatok kinyomtathatók).

A KIR a jogosultak számára az országos táv-adatátviteli hálózaton keresztül, az általános szolgáltató rendszerbe belépés után (az azonosító és a jelszó megadásával) érhető el.

Mivel a KA a hiteles nyilvántartás, ezért *ellenőrzési* céllal ebben kell priorálni. Így el lehet elkerülni a jogserőnt intézkedéseket. A KA-ban kétféle lekérdezési mód van: az egyik esetben a pontos karaktereknek megfelelően ad választ, míg az ún. „gyenge” lekérdezéskor mindegy, hogy a családi név Kovács, Kováts, vagy éppen Kovách, avagy az alvázszámban nullának írták az „o” betűt, a gép mindegyiket kiírja, tehát a fonetikai, illetve a hasonlóságból adódó eltérések miatt nem lesz eredménytelen a keresés.

Mivel a KTR a körözések *teljes szövegét* tartalmazza, s mert szűkítési feltételként kulcsszavak, körözési fajták, időszakok is megadhatók, így elemzési (felderítési) céllal, részadatok ismeretében, egyedi azonosítóval nem rendelkező dolgok keresésekor ebben célszerű priorálni. A KTR tétel alapján megtalálhatók a hozzá tartozó KA tételek, ugyanígy a KA tételek alapján megkereshető a hozzájuk tartozó KTR tétel, azaz a teljes információ.

2 Hírtechnikai eszközök alkalmazása

A hírtechnikai eszközök (távgépíró, telefax, telefon, rádió¹⁶⁰) alkalmazásának az írásos körözési kiadványok megszüntetése miatt a korábbinál sokkal nagyobb szerepe van. A számítógépes hálózat csak a bekapcsolt szervek közötti körözési hírforgalmat biztosíthatja, azonban a munkához szükséges információkat *minden felhasználóhoz* el kell juttatni, és szükség lehet a lakosság, illetve a nem rendőri szervek tájékoztatására is.

¹⁵⁸ Közzététel: a körözési munkában részt vevő *hatóságok és tagjaik* számára a körözési adatok hozzáférhetőségének biztosítása.

¹⁵⁹ Az Sztk. tv. 18-22. §-ai határozzák meg a KA, a 23. § pedig a KTR tartalmát. Ez pillanatnyilag nem esik egybe a KIR működő rendszerével.

¹⁶⁰ Nem csak a rendszeresített, hanem minden egyéb, az adott szerv számára hozzáférhető rádiókapcsolat is felhasználható, pl. a taxisok vagy a polgárőrök CB hálózata is.

A hírttechnikai eszközök a *körözés elrendelése előtt végrehajtandó feladatokban* (s az esetleges számítástechnikai üzemzavarok esetén) is fontos szerepet töltenek be.

3. Nyomtatványok, kiadványok, tájékoztatók

A számítástechnika elterjedésével párhuzamosan fokozatosan háttérbe szorult, *de teljesen nem szűnt meg* a nyomtatványok (pl. *Elfogatóparancs, Értesítés ismeretlen halotról, Európai elfogatóparancs*, a nemzetközi körözéssel összefüggő egyéb űrlapok) alkalmazása.

Jól szolgálták (és szolgálhatnak ma is) a gyakorlati munkát a különböző tematikus kiadványok (pl. *Tájékoztató az ismeretlen holttestekről, Körözési tájékoztató, Műkincs katalógus, Katalógus a lefoglalt tárgyakról*) is, azonban az utóbbi években sajnálatos módon (főként anyagi okokból) szinte teljesen háttérbe szorultak.

15.3. KÖRÖZÉSI MÓDSZEREK

A körözési munkafolyamatban fontos szerepük van a meghatározott rendeltetésű módszereknek. Kriminálisztikai nézőpontból nincs jelentősége annak, hogy a hatályos szabályozás az egyes módszereket *hogyan nevezi el*, a hangsúly azon van, hogy *milyen szerepet töltenek be* a körözés elrendelésének megalapozásában, a felkutatásban, az azonosításban, a kitűzött feladatok végrehajtásában.

1. Előzetes tájékozódás

Az előzetes tájékozódás a személykörözés elrendelése *előtt* végzett adatgyűjtés, amelynek két praktikus indoka van:

- nem a körözés elrendelése a cél, hanem az, hogy előkerüljön a keresett személy (felesleges körözni azt, aki az egyszerű tájékozódás és/vagy intézkedés eredményeképpen megtalálható),

- akár el kell rendelni a körözést, akár nem, a személy felkutatásához mindenképpen szükség van néhány alapvető információra.

Az előzetes tájékozódást nem mechanikusan, hanem értelemszerűen kell végrehajtani. Az eset sürgősségétől függően legalább a közvetlen felkutatáshoz, illetve a körözés elrendeléséhez szükséges adatokat *azonnal be kell szerezni*, míg a továbbiak végrehajtásáról szükség szerint kell gondoskodni. Az előzetes tájékozódás során:

- be kell szerezni a személy azonosító adatait (ha azok eddig még nem ismertek),
- meg kell állapítani, hogy a keresett személy milyen kapcsolatokkal rendelkezik, hol tartózkodhat (annak a szokásos mozgási területnek a felmérése és ellenőrzése, ahol esetleg megtalálható), továbbá azt, hogy
- mikor, miért (milyen okból vagy célból), hová, mivel, kivel/kikkel együtt, mennyi időre távozott el.

A távozás körülményei és az eltűnés óta eltelt idő egyaránt szerepet játszanak abban, hogy a személyt hol kell keresni, mely nyilvántartásokban kell ellenőrizni, és milyen további, a felismerését és/vagy azonosítását elősegítő adatokat kell beszerezni.

Ellenőrizni kell, hogy nem vált-e baleset áldozatává, nem került-e kórházba, detoxikáló állomásra, drogambulanciára; nincs-e őrizetben, előzetes letartóztatásban, BV-intézetben (számításba jöhet az előállítás is), vagy elmeógyógyintézetben, szociális otthonban, hajléktalan- vagy egyéb szálláson, gyermekvédelmi intézményben stb. *Priorálni kell* egyes nyilvántartásokban: van-e újabb bejelentett lakcíme; szerepel-e már valamely körözési anyagban; nem azonos-e valamely, már megtalált ismeretlen személyazonosságú halottal; külföldiek esetében az idegenrendészeti nyilvántartásokat is igénybe kell venni (pl. elhelyezték valamely szálláson, kiutasították, vagy már elhagyta az országot). Részben az azonnali felkutatás, részben a körözés

elrendelése érdekében *be kell szerezni* a fényképét, valamint a személyleírására, a ruházatára, a nála lévő tárgyakra, értékekre, iratokra, a szándéknilatkozataira¹⁶¹ stb. vonatkozó adatokat is.

2. Adatgyűjtés a körözés elrendelése után

Az adatgyűjtés célja a körözött személy felkutatása (azonosítása). Lényegében egy *speciális KT-t* kell készíteni: szükség van minden olyan adatra, amelyek alapján a keresett személy felismerhető, azonosítható; a távollétének a körülményei, a kapcsolatai, a lehetséges lakó- vagy tartózkodási helyei, illetve a várható magatartása megállapítható; továbbá a vele szemben, illetve a felkutatásához szükséges intézkedések is megalapozhatók.

Az adatgyűjtést a vonatkozó eljárási szabályok (büntető- vagy államigazgatási eljárás) betartásával kell elvégezni és dokumentálni; szükség (és a feltételek fennállása) esetén a titkos információgyűjtés is alkalmazható. Az intézkedések célirányos, hatékony végrehajtása érdekében ajánlatos tervet készíteni.¹⁶²

Az adatgyűjtés során a szükséghez képest fel kell deríteni, illetve meg kell állapítani az előzetes tájékozódás körébe tartozó, eddig be nem szerzett adatokat, továbbá hogy

- a keresett személy milyen iratokkal (útlevél, fegyvertartási, gépjárművezetői engedély stb.) és tárgyakkal rendelkezik; különös tekintettel a meneküléshez felhasználható járművekre, vagy a védekezésre, támadásra alkalmas eszközökre, fegyverekre stb., továbbá vélhetően milyen magatartást tanúsít, van-e öngyilkossági hajlama, kísérelt-e meg már öngyilkosságot, várható-e részéről támadás;
- lakókörnyezete, szűkebb és tágabb ismerősi köre milyen információkkal rendelkezik róla; melyek a kapcsolatai, milyen a hozzájuk való kötődés erőssége/jellege (pl. őt támogatják vagy inkább a hatósággal foglalkozni együttműködni), és mekkora a valószínűsége, hogy a keresett személy e helyeken megjelenik;
- a keresett személy ismer-e idegen nyelvet, vannak-e kapcsolatai külföldön, felmerült-e külföldi munkavállalás, házasságkötés stb. lehetősége; melyek voltak az esetleges korábbi eltűnése, szökése során a búvóhelyei, kedvelt tartózkodási helyei; hagyott-e hátra olyan iratot, feljegyzést, tárgyat, üzenetet stb., amely hollétére, céljára utalhat; melyek a szokásai, mi a hobbija, milyen az életvitеле, a személyisége,
- melyek azok az adatok, információk, amelyek adott esetben (ismeretlen személyazonosságú holttestként való megtalálás stb.) segítséget nyújthatnak az azonosításhoz (vércsoport, műtési hegek, törések, fogstátus, egyedi ismertetőjegyek, ujjnyom stb.),
- korábbi eltűnései, illetve büntetőügyei (adott esetben a büntetés-végrehajtás) során milyen iratok keletkeztek a személlyel kapcsolatban, ezek tanulmányozása milyen következtetéseket támaszt alá (különös tekintettel lehetséges tartózkodási helyére és várható magatartására), és így tovább.

3. A terepkutatás

Köz- vagy magántulajdonban álló ingatlan – kivéve a magánlakást – vagy meghatározott része (ideértve az ingatlanon található járművet is) technikai eszköz igénybevételével vagy anélkül történő átkutatása a körözött személy, illetve tárgy megtalálása érdekében.¹⁶³

A terepkutatás eredeti célja a *behatárolható területen feltehetően megtalálható, veszélyhelyzetben lévő eltűnt személy* felkutatása volt. Az Sztk. tv. megteremtette az alkalmazás törvényes jogalapját, továbbá kiterjesztette *minden* körözött személyre és tárgyra, így megoldotta azt a problémát, hogy a Be-nek a házkuta-

¹⁶¹ Pl. ott akarja hagyni a családját, öngyilkosságot fontolgat, külföldön kíván munkát vállalni stb.

¹⁶² Evidens, hogy egy ilyen szerteágazó feladat hatékony végrehajtása érdekében célszerű tervet készíteni. A rutinintézkedések végrehajtása után rendszerint kiderül, hogy mekkora munkát igényel a személy felkutatása, milyen problémát jelenthet az elfogása stb. A szokásos indokok mellett az is a feljegyzésszerű vagy írásos terv készítése mellett szól, hogy később a felettes szervek is beavatkoznak a körözési munkába. Sem az ellenőrzés, sem a további feladatok meghatározása szempontjából egyáltalán nem közömbös, hogy mit tettek eddig, mit vettek számításba, milyen elképzelések alapján dolgoznak, történt-e mulasztás.

¹⁶³ Sztk. tv. 1. § (2) bek. d) pont.

tásra vonatkozó szabályai nem terjedtek ki mindenféle esetre.¹⁶⁴ A terepkutatás alkalmazása tekintetében így a következőket kell, illetve célszerű szem előtt tartani:

– bár az Sztk. tv. *főszabályként* elrendelt körözéshez köti a terepkutatás alkalmazását; arra *értelemszerűen* elrendelt körözés hiányában is sor kerülhet, hiszen a nyomkövetés adott esetben elkerülhetetlenül együtt jár azzal, hogy a rendőr az elfogás érdekében „beléphet” a magánlakásnak nem minősülő helyekre is;

– ha az eltűnt gyermekkorú, beteg, illetve koránál fogva, vagy egyéb okból magáról gondoskodni képtelen (vagy a körülményekből egyértelműen megállapítható, hogy veszélyben van), az életének, testi épségének megóvása, illetve a veszélyhelyzetből való kimentése érdekében ugyancsak haladéktalanul meg kell szervezni a terepkutatást;¹⁶⁵

– tárgyak vonatkozásában a terepkutatást általában azokban az esetekben célszerű végrehajtani, ha a keresett tárgyat csak így lehet megtalálni, vagy a veszélyhelyzet így hátrítható el (pl. ha szétszóródott valamilyen veszélyes rakomány, vagy elveszett egy lőfegyver, ezeket célszerű azonnal megkeresni, mielőtt illetéktelen kezekbe kerülnének, esetleg balesetet, közveszélyt, környezeti kárt okoznának).

A terepkutatáshoz a végrehajtó szerv vezetője a Határőrségtől, a Magyar Honvédség alakulataitól, illetve bármely állami szervtől, társadalmi szervezetektől segítséget kérhet. Az erre felkérhető szervekkel-szervezetekkel célszerű a folyamatos kapcsolattartás során előre megállapodni. Ez minden esetben megkönnyíti és meggyorsítja a munkát.

4 Általános szűrő-kutatómunka

Valamennyi rendőri szervnek, illetve nyomozó hatóságnak *kötelessége* az ügyintézés, valamint az alaptevékenységének ellátása – a nála folyamatban lévő államigazgatási, szabálysértési vagy büntetőügyekben szereplő; az igazoltatás, előállítás, helyszíni bírság; a közúti, igazgatásrendészeti, határellenőrzés stb. – során *a látókörébe került személyeket* (tanút, sértettet is) *vagy tárgyakat ellenőrizni a KIR-ben* és végrehajtani az emiatt szükségessé vált intézkedéseket.

5. Figyelőztetés

A figyelőztetés egy adott feladat elvégzése érdekében intézkedési kötelezettséggel járó figyelemfelhívó jelzés elhelyezése valamely nyilvántartásban, amelyre automatikusan vagy a jogosult szerv döntése alapján kerülhet sor.

A körözés hatálya alatt álló személyek személyi adat- és lakcímnnyilvántartásában történő figyelőztetéséről és annak megszüntetéséről – a körözés elrendelése és visszavonása alapján – a körözési adattárat kezelő szerv gondoskodik (automatikus figyelőztetés). Más adatkezelésekben a jelzés elhelyezését és – ha az arra okot adó körülmény már nem áll fenn – megszüntetését a *körözés-irányító szerv* köteles kezdeményezni.¹⁶⁶

A jelzés elhelyezésének elrendeléséért és megszüntetéséért, illetve a kért intézkedésért a jelzés elhelyezését kérő (körözés-irányító) szerv vezetője a felelős. A jelzés alapján küldött értesítésben szereplő adatok szerinti szükséges intézkedések végrehajtása a *körözés-irányító szerv* feladata. A jelzés elhelyezéséről, annak okáról és a jelzés alapján tett intézkedésről – bűnüldözési érdekből – a rendőrség és a jelzést tartalmazó nyilvántartást kezelő szerv *az érintettet nem tájékoztathatja*.¹⁶⁷

¹⁶⁴ A terepkutatás *körözési fogalom*, nem keverendő össze a kutatás mint krimináltaktikai módszer keretében tárgyalt fogalmakkal (mint pl. a nyílt terület, a jármű stb. átkutatásával). Ugyanakkor nyilvánvaló a kapcsolat: a kutatásra vonatkozó ajánlások érvényesek a terepkutatásra is, tehát a vonatkozó taktikai ajánlásokat fel kell használni a terepkutatás megszervezésében és végrehajtásában is.

¹⁶⁵ A személy korától és állapotától függően sokféle veszélyes szituáció fordulhat elő. Egy elkóborolt hároméves gyermek számára életveszélyes lehet a még csak nem is szélsőséges időjárás. A feltételezett tartózkodási helyen is számtalan veszélyforrás lehet: pl. bánya, barlang; mocsaras, omladékos, vegyi anyaggal szennyezett, esetleg robbanóanyag, elszórt vadállat, vagy éppen az ott tartózkodó bűnöző, illetve közveszélyes elmebeteg miatt veszélyes terület; építkezés, romos vagy bontás alatt álló épület stb. Vö.: Rtv. 33. § (1) bek. a) pont, 40. §; 23/1994. BM r. 9. §.

¹⁶⁶ Lásd: Rtv. 89. § (1) bek., Sztk. tv. 12. § (1) bek. j) pont.

¹⁶⁷ Vö.: Rtv. 89. § (2)-(4) bek.; Sztk. tv. 14. §.

6. Nyilvánosságra hozatal, tömegkommunikációs eszközök igénybevétele

A körözés eredményességének biztosítása érdekében a Rendőrség

- a közszolgálati műsorszolgáltatónak minősülő rádióban és televízióban díjmentesen közérdekű közleményt, illetve a sajtóban és az Interneten felhívást tehet közzé,

- a körözött személy nevét, képmását, az azonosításához szükséges adatait, a valószínű megjelenési, tartózkodási helyét és a nyilvánosságra hozatal okát nyomós közérdekből vagy különös méltánylást érdemlő magánérdekből nyilvánosságra hozhatja, kivéve, ha azt a körözést elrendelő hatóság kifejezetten megtiltotta;

- a körözött tárgy fényképét, rajzát, egyedi azonosításra alkalmas jelsoroztatát, egyéb jellemzőit nyilvánosságra hozhatja, kivéve, ha azt a körözést elrendelő hatóság kifejezetten megtiltotta;¹⁶⁸

- a körözött személy tartózkodási helyének megállapítása, illetve elfogása érdekében díjkitűzést – Rtv. 27. § (1) bek. – is alkalmazhat.

a) A tömegkommunikációs eszközök igénybevétele elsősorban a lakosság tájékoztatásának (s egyben a körözés közzétételének) az egyik lehetősége. Alkalmazása során az adatgyűjtésnél már elmondott elveket kell/célszerű érvényesíteni.

b) A fényképes röplap a kiemelt személykörözések (ismeretlen helyen tartózkodó terhelt, eltűnt, illetve azonosítandó személy) esetében alkalmazható kiadvány, amely a keresett személyre vonatkozó szükséges (rendelkezésre álló és közzétehető) adatokat és a fényképet (mozaikképet, rajzot) tartalmazza. Egyrészt a rendőri szervek, másrészt a lakosság tájékoztatására szolgál. Ugyanilyen célt szolgál a *körözési plakát*, amely díjkitűzést is tartalmazhat. Ezen túlmenően tulajdonképpen csak a terjesztés módjában van különbség. A röplapot olyan szervekhez és személyekhez célszerű eljuttatni, akik segíthetnek a felkutatásban – pl. önkormányzatok, szállodák, közlekedési vállalatok, hajléktalan-szállók illetékes dolgozói; díjbeszedők, postások, személy- és vagyonőrök, polgárőrök stb. A körözési plakátot ott célszerű kifüggeszteni, ahol a keresett személy felbukkanhat (pl. egy postarablóról készült grafikát érdemes minden számításba vehető postahivatalban kiragasztani).¹⁶⁹ Az Internet hátránya, hogy csak a hozzáférési lehetőséggel rendelkezőket lehet közvetlenül „megszólítani” – ez azonban eltörlül az előnyeivel képest, melyek közül talán a legfontosabb az Internet gyorsasága. Emellett az Interneten szöveg, fénykép, grafika egyaránt közzétehető; továbbá sokan pusztán kíváncsiságból, szórakozásból is keresgélnek, ami messze jobb lehetőséget nyújt a körözési (bűnüldözési) érdekek érvényesítésére, mint egy, a televízióban (újságban) megjelent egyszeri közlemény.

c) Az ideiglenes bemutatóterem a lefoglalt, nagy mennyiségű (jelentős értékű) bűnjeleknek a bemutatására szolgál. A gyakorlatban alakult ki az a megoldás, hogy a rendőri szerv valamelyik helyiségében kirakták az azonosítandó tárgyakat és bemutatták a sértetteknek (illetve azoknak, akik az erre vonatkozó felhívás alapján jelentkeztek), hátha a tőlük elvitt dolgokat is megtalálták az elkövetőknél. Az ideiglenes bemutatóterem többféle módon is alkalmazható. A sértettek felkutatását célzó sajtóközlemény kiadása összekapcsolható a bemutatóteremben tartott sajtótájékoztatóval. A tárgyak sorszámozásával, megfelelő csoportosításával könnyebb lehet a felismerésre bemutatás szabályszerű végrehajtása.

A nyilvánosságra hozatal és annak előkészítése a körözés-irányító szerv feladata, amely egyúttal felelős a szakszerűségért és az esetleges korlátozások betartásáért is. A végrehajtó szervek kötelesek a körözés-irányítót értesíteni a nyilvánosságra hozatal eredményeképpen kapott jelzésekről (bejelentésekről), de kötelesek végrehajtani a szükséges azonnali intézkedéseket is. A fényképes röplap, a körözési plakát terjesztésé-

¹⁶⁸ Vö.: Sztk. tv. 12. § d)-e) pontok.

¹⁶⁹ Az Amerikai Egyesült Államokban igen nagy hagyománya van a lakosság körözési munkába történő bevonásának, elsőként a körözési plakátok alkalmazásának. Kialakult az a gyakorlat is, hogy az eltűnt (esetleg nyilvánvalóan bűncselekmény áldozatává vált) személy felkutatásában érdekelt személyek – hozzátartozók, barátok, ismerősök stb. – a rendőrséggel együttműködve, vagy pusztán saját kezdeményezésből is maguk terjesztik a fényképes röplapokat. Ez ma már nálunk is előfordul: Sz. N. eltűnése esetében pl. még üdítő dobozokra is felvitték a felhívást és a fényképet.

be a végrehajtó szervek mellett a helyi önkormányzat, polgárőrség (stb.), adott esetben magánszemélyek is bevonhatók.

7. Fokozott ellenőrzés, EÁP, út zár alkalmazása

A Rendőrség *bűncselekmény elkövetőjének elfogása érdekében* fokozott ellenőrzést, forgalomkorlátozást rendelhet el. Hozzájuk kapcsolódik az ellenőrző-átengedő pontok (EAP) felállítása és az út zár telepítése. A körözési tevékenységben mindezek elsősorban a nyomonüldözés esetében, illetve akkor kapnak szerepet, amikor az elfogatóparancssal körözött bűnelkövető tartózkodási helye behatárolható, valószínűsíthető.

8. Körözési akció

A körözési akció (K-akció) egy komplex, csapaterős intézkedési forma, amely csak a közbiztonságra fokozott veszélyt jelentő és behatárolható területen tartózkodó, elfogatóparancssal körözött személy elfogására irányulhat. A K-akció elrendelése nem attól függ, hogy bűncselekményt mikor követték el, hanem attól, hogy mikor rendelkezik az eljáró szerv a terhelt tartózkodási helyére vonatkozó aktuális információval.

9. Az üldözés, a nyomonüldözés

A körözési munkában meghatározott szerepük van a különböző krimináltaktikai módszereknek (az adatgyűjtéstől a kutatásig stb.) is. Közülük itt kettőt emelünk ki.

Az üldözés az elkövető elfogására irányuló felderítő jellegű nyomozási tevékenység: az elkövető gondolkodásmódjának, helyzetének, képességeinek, szokási-rejtőzési lehetőségeinek felmérése alapján végzett tervszerű kutatás. Az üldözés célja nem az, hogy az események után kullogva regisztrálják az elkövetőnek a menekülése során végrehajtott cselekedeteit és megpróbálják utolérni (bár jórészt ezt is meg kell tenni), hanem az, hogy „*előbe kerüljenek*”, és ezzel biztosítsák az *elfogás*, valamint a *lefoglalás* lehetőségét¹⁷⁰, a további jogsértő cselekmények megakadályozását (*megelőzés, megszakítás*). Be kell szerezni azokat az információkat, amelyekből a következtetni lehet arra, hogy az üldözött személy hol lehet, hová mehet, személyes lehetőségei és tulajdonságai folytán mire képes, milyen magatartás várható tőle. Ezek alapján kikövetkeztethető, hogy a keresett személy mit fog tenni, hol jelenhet meg, miből lehet ráismerni (egyrészt a személyre, másrészt arra, hogy *megjelent* a területen vagy felvette a kapcsolatot valakivel).

Az eddig már említetteken túl az üldözésben szerepet játszhatnak a személy:

- egzisztenciális körülményei: a *vagyoni viszonyai* (hol rendelkezik ingatlannal, milyen mobilizálható, illetve a meneküléséhez felhasználható pénzüsszeggel, értékekkel rendelkezik, vagy éppen ezekhez mennyire ragaszkodik), a *megélhetési viszonyai* (foglalkozás, jövedelemforrások, ezekből eredő kapcsolatok és egyéb lehetőségek), és
- személyes tulajdonságai („senki sem lépheti át saját árnyékát”): a *fizikai állapota* (egészségi állapot, fizikai állóképesség, testi fogyatékoság), a *pszichikai jellemzői és a magatartását befolyásoló fogyatékoságai* (pl. agresszív, féltékeny, alkoholist, drogfüggő stb.), *szokásai* (hobbi, öltözködési, viselkedési, szórakozási sajátosságok stb.), a *szakismerete, speciális képességei* (szakképzettség, katonai képzettség, kézügyesség, különleges mozgáskészség, bűnözési gyakorlat stb.) is.

¹⁷⁰ Az üldözés eredményeképpen megakadályozható a tárgyi bizonyítási eszközök, valamint az okozott kár megtérítésére alkalmas (szükséges) dolgok eltüntetése vagy megsemmisítése is.

A *nyomonüldözés* a közvetlenül a bűncselekmény megtörténte után a menekülő elkövető, illetve a hatóság őrizetéből szökött személy felkutatására és kézre-kerítésére irányuló tevékenység.¹⁷¹ Konjuktív feltételei:

- a bűncselekmény elkövetése (illetve a szökés) és az üldözés megkezdése között viszonylag rövid idő teljen el,
- rendelkezésre álljanak a személy *felismerését vagy azonosítását* biztosító és
- a menekülés irányára, módjára, eszközére vonatkozó információk, valamint
- a végrehajtásához szükséges, megfelelő erők és eszközök.

A nyomonüldözésre a körözés elrendelése előtt és után egyaránt sor kerülhet, ugyanis *nem feltétele sem a körözés elrendelése, sem az elfogatóparancs kibocsátása.*

Az elkövetéstől eltelt „*viszonylag rövid idő*” több tényezőtől is függ. Az a kérdés, hogy a terület jellegzetességeire, a közlekedési lehetőségekre, a menekülés eszközére és lehetséges irányaira figyelemmel mekkora utat tehetett meg az elkövető az elkövetéstől addig, amíg megkezdődhetne az üldözése.

A *menekülés iránya, eszköze* többféle módon mérhető fel. Alapul szolgálhatnak a szemmel látható nyomok, a lehetséges közlekedési útvonalak, a helyszínen és közelében kikérdezett személyektől származó információk és megfelelő feltételek esetében a nyomkövető kutya is alkalmazható. A nyomonüldözés megkezdésével egy időben lehetőség szerint le kell zárni a menekülési útvonalat (EÁP).

Előfordulhat, hogy az elkövető a közelben, alkalmas helyen (természetes vagy mesterséges búvóhelyek stb.) elrejtőzik; hogy a számára felesleges dolgoktól (pl. az ellene bizonyítékként felhasználható tárgyaktól, eszközöktől) megszabadul, vagy éppen elveszít valamit, de meg is támadhatja az őt üldöző személyeket. Emiatt *sohasem célszerű a nyomonüldözést egyedül, biztosítás nélkül végrehajtani*, mert így nem lehet idővesztés nélkül gondoskodni a megtalált dolgok megfelelő rögzítéséről, illetve veszélybe kerülhet a résztvevők élete vagy testi épsége.

A nyomonüldözés esetében sok minden tartozhat a személy *azonosítását vagy felismerését* biztosító információi körébe, hiszen még kevés idő telt el, az egyes adatok kevésbé veszítik aktualitásukat, még a cselekmény hatása alatt állhat maga az elkövető is, ez pedig befolyásolhatja a magatartását, reakcióit.

Mindig a konkrét körülményektől függ, hogy milyen *erőkre és eszközökre* van szükség. A nyomonüldözés sikeres végrehajtásának egyik fontos tényezője a területen dolgozó rendőrök megfelelő hely- és személyismerete – kezdve attól, hogy egy földút mikor járható vagy ki az, aki az adott útvonalat ismerheti egészen addig, hogy a sértett kapcsolataira figyelemmel vagy éppen az elkövetési mód alapján kit lehet tettesként számításba venni. A munkában a hatóság mellett más személyek is közreműködhetnek (pl. vagyon-, erdő-, mező-, polgárőrök, önkéntes segítők). A tettenérésre vonatkozó szabályok miatt *bárki*, saját elhatározásából is megkezdheti az üldözést és el is foghatja az elkövetőt.

A szolgálatban lévő állomány rádiókörözvény útján vagy más híreszköz alkalmazásával azonnal tájékoztatható, egyúttal pontosan meg kell határozni a feladataikat is. Többnyire az ügyeletre hárul a hírösszeköttetés biztosítása, az állomány megfelelő mozgósítása, esetenként a társszervek (pl. határőrség) és a menekülés irányába eső rendőri szervek tájékoztatása, a szükséges egyéb technikai eszközökről (útzár, helikopter) való gondoskodás, a körözés, a K-akció elrendelése. A résztvevők felszerelését és fegyverzetét a körülményekhez (időjárási, látási, terepviszonyok) és az elkövető veszélyességéhez mérten (pl. támadás vagy ellenállás várható tőle, fegyverrel vagy más támadóeszközzel rendelkezik) kell meghatározni.

A nyomonüldözés egyik legfontosabb taktikai szabálya az, hogy *nem szabad indokolatlanul veszélyhelyzetet teremteni, a saját vagy mások életét, testi épségét kockára tenni, felesleges vagyoni kárt okozni*. Szomorú példák igazolják, hogy mennyire nem szabad a „mindenáron elfogni” elvet követni.¹⁷² Elsősorban arról kell gondoskodni, hogy a személy *ne tudja lerázni* az üldözőit. Az elfogást akkor kell megkezdni, ha az *biztonságosan végrehajtható*. Mindig számolni kell azzal, hogy az üldözött agresszívvá válhat. Ha már nem tud tovább menekülni, semmi ok sincs a sietségre. Be lehet várni az erősítést, a helyszínre lehet szállítani a

¹⁷¹ Vö.: Be. 127 § (3) bek., Rtv. 33. § (1) bek. a) pont.

¹⁷² A biztonsági szabályok mellőzése több esetben rendőrök halálához vezetett: felborultak a gépkocsival, nem vették észre, hogy (fedezék nélkül) lőtávolon belülrre kerültek, nem számítottak arra, hogy a menekülő elbújik a sarok mögött és megtámadja (leszúrja) az utána szaladó rendőrt stb.

megfelelő eszközöket stb. Ahogyan a menekülés útvonalát, úgy az elfogás helyszínét is célszerű lehet bizonyítékok felkutatása céljából átvizsgálni.

A nyomonüldözést be kell fejezni, ha a személyt elfogták vagy az üldözés kilátástalanná vált (a folytatáshoz nincs további megfelelő információ, a keresett személy már biztosan elhagyta a területet és az üldözést a területileg illetékes szerv sem tudja továbbfolytatni stb.).

15.4. A KÖRÖZÉSI MUNKAFOLYAMAT

A körözési munkafolyamat egymásra épülő elemekből áll, amelyek *konkrét tartalma attól függ, hogy milyen esetről, milyenfajta körözésről van szó*. Ennek megfelelően a körözési tevékenység alapjául (okául) szolgáló esemény, az arra vonatkozó jogi szabályozás és a krimináltaktikai ajánlások együttesen határozzák meg, hogy pontosan mit is kell tenni.¹⁷³

1. Az alapul szolgáló esemény tudomásulvétele és rögzítése

A körözési tevékenység kiváltó okai a következők lehetnek:

- nincs meg (eltűnt, ismeretlen helyen tartózkodik, elveszett) egy személy vagy tárgy,
- meg kell állapítani egy személy vagy holttest (holttestrész) azonosságát,
- azonosítani kell valamely tárgyat (tisztázni kell a tárgy eredetét, illetve meg kell állapítani a tulajdonosát).

Az alapul szolgáló eseménynek ki *kell tűnnie az iratokból*, mert ez „igazolja” az intézkedések jogosságát (jogalap).

Ha pl. bejelentik valakinek az eltűnését, akkor azt valamilyen formában rögzíteni kell (bejegyzés az ügyeleti naplóba, jegyzőkönyv felvétele, jelentés, hivatalos feljegyzés készítése). Ha más hatóság rendelte el a körözést, akkor az erről szóló határozat lesz az induló irat. Ha az alapul szolgáló esemény *folyamatban lévő* büntető (vagy más) eljárás közben merül fel, csak akkor kell azt *külön* rögzíteni, ha az iratokban még nem szerepelne (lásd még a 3. pontot).

2. Az elrendeléshez szükséges információk beszerzése, előzetes intézkedések

Részben a körözési munkára, részben az adott ügyre vonatkozó eljárásjogi szabályok írják elő, hogy *mely feltételek fennállása esetén* lehet körözést elrendelni, illetve *az elrendelés előtt* milyen információkat kell beszerezni, mit kell ellenőrizni.

Mindenképpen kellenek a *felismerést és/vagy azonosítást* biztosító, valamint a körözési feladatok végrehajtásához szükséges adatok. Arra kell törekedni, hogy ezek minél hitelesebbek legyenek. Így pl. célszerű a nyilvántartásokban ellenőrizni a személyi adatokat (különösen a *gépjárművek azonosító adatait*); a keresendő/azonosítandó személyről lehetőleg a legfrissebb fényképet kell beszerezni stb.

Meg kell kísérelni felkutatni (azonosítani) a személyt vagy tárgyat. A személykörözés elrendelése előtt ezért kötelező az *előzetes tájékozódás*, melynek során *ténylegesen ellenőrizni kell, hogy a keresett személy valóban nem tartózkodik a lakóhelyén, munkahelyén stb.* Tárgykörözés elrendelése előtt is sor kerülhet hasonló intézkedésekre (priorálás a körözési anyagokban, tájékozódás a talált tárgyak kezelőinél stb.).

Tipikusan a körözés elrendelése előtt kerül sor a nyomonüldözésre, a terepkutatásra, egyes esetekben a fokozott ellenőrzésre és az EÁP felállítására. Sokszor nem körözési jellegű feladatokat is végre kell hajtani:

¹⁷³ Mivel jelenleg is tart a körözési szabályok átdolgozása, ezért nem foglalkozunk a munkafolyamatnak az egyes körözési esetekre lebontásával. Ugyanakkor a hatályos szabályozás figyelembevételével (tehát korlátozottan, értelemszerűen) ma is felhasználható a korábbi kiadású jegyzet (dr. Lakatos János: A körözés – Rejtjel Kiadó, 1998.) vonatkozó része.

pl. információgyűjtés a helyszínen, helyszinbiztosítás, annak megállapítása, hogy nem csupán idézéssel szembeni mulasztásról van szó stb. Az egyes nyomozási cselekmények, intézkedések körözési szempontból is adatforrásként szolgálhatnak.

E fázisban le is zárulhat a körözési munka – ha a személy vagy tárgy előkerült, illetve sikerült az azonosítás (esetleg nincs jogalap a körözés elrendelésére).

Ha el kell rendelni a körözést, akkor előtte be kell szerezni azokat az adatokat is, amelyek alapján meghatározhatók a *címzett szervek*, továbbá a *feladatok* és a *végrehajtásukhoz szükséges információk*. Ha ez csak részben lehetséges, akkor minél előbb gondoskodni kell a körözés kiegészítéséről vagy módosításáról.

3. A körözés elrendelése

Körözés elrendelésére az előbbieik végrehajtása után (kivételesen – általában a kiemelt körözések esetében – azokkal egy időben), és a KIR-ben (minimálisan) előírt adatok megléte esetén kerülhet sor. A körözést megfelelő minősítéssel és hatállyal, a feladatok és (amennyiben erre lehetőség van) a címzettek meghatározásával kell kiadni; határozattal kell elrendelni, ennek alapján kell azt a KIR-be felvinni (nyilvántartásba vétel és közzététel).

Az ügy irataiból ki kell tűnnie a körözés megalapozottságának (mármint, hogy fennállnak az elrendelés feltételei). Így pl. jelentésbe kell foglalni, hogy mit tettek az ismeretlen helyen lévő gyanúsított felkutatása érdekében, miből állapítható meg a szökése, elrejtőzése stb., természetesen csatolni kell az eközben keletkezett egyéb iratokat (pl. az eredménytelen idézés tértivevényét) is.

4. További intézkedések a felkutatásra (azonosításra)

A körözés tulajdonképpen egy speciális *felderítés*, amelynek folyamatában a körözés elrendelése hasonló jellegű döntés, mint a bűnügyekben a nyomozás elrendelése. Ha eddig elegendő is lehet a szokásos „rutinmunka”, most már meg kell tervezni és szervezni a továbbiakat: pontosítani kell, hogy

- milyen adatok hiányoznak (pl., mert az előzetes tájékozódást nem lehetett maradéktalanul lebonyolítani) és azokat hogyan lehet beszerezni,
- milyen *eszközöket és módszereket* kell alkalmazni,
- milyen *konkrét intézkedésektől* várható eredmény, és
- az így kitűzött feladatokat *folyamatosan végre is kell hajtani*.

Lényegében ettől kezdve kapnak szerepet azok a módszerek, amelyeket minden végrehajtó szervnek a munkája során folyamatosan alkalmaznia kell (pl. általános szűrő-kutató munka, közbiztonsági vagy körözési akciók végrehajtása stb.).

5. Információkezelés, feladatpontosítás, határidős feladatok

A körözési tevékenységre különösen jellemzőek a *csoportmunka* egyes ismérvei. A feladatokat különböző szervek (személyek) hajtják végre, akik nem egyformán ismerik az ügyet, ugyanakkor a körözés-irányítónak minden információra szüksége van, és a feladatokat is úgy kell meghatároznia, hogy a végrehajtók rendelkezésére álljon minden, a törvényes, eredményes, biztonságos intézkedésekhez szükséges adat.

Az *információkezelés* körébe tartozik a körözés *kiegészítésén és módosításán* kívül a beszerzett adatok *torzításmentes rögzítése* (ideértve a nyilvántartásba vételt is), megfelelő *időben továbbítása*, valamint *védel-*

me.¹⁷⁴ A feladatpontosítás a körözés-irányító kötelessége, amely egyúttal a munka egészének a folyamatos-ságáért is felelős. A körözési tevékenység végrehajtása következtében megváltozott helyzethez alkalmazkodva aktualizálnia kell mind a saját, mind a végrehajtó szervek feladatait (ideértve a feleslegessé vált intézkedések visszavonását is, mert egyetlen szervet sem szabad felesleges munkával terhelni).

6. A visszavonási okok bekövetkezése

A körözés visszavonása három mozzanatból áll: a visszavonási ok bekövetkezése, az okhoz fűződő intézkedések végrehajtása és a körözés visszavonása. Az ok bekövetkezése azért tekinthető a munkafolyamat külön elemének, mert az nem csak az eredményes körözési munka következménye lehet, és emiatt más kiváltó eseményeket is figyelemmel kell kísérni. További szempont, hogy egyes esetekben a körözés visszavonása nem jár együtt a nyilvántartásból törléssel.

A körözés visszavonásának okai a következők:

– *személykörözés esetében*: a büntetőeljárást a Be. 6. § (3) bek-ben írt akadály miatt megszüntették; az elfogatóparanccsal körözött személyt elfogták, kiadatása külföldről megtörtént, a hatóságnál önként jelentkezett, vagy büntetés-végrehajtási intézet befogadta; az eltűnt személy tartózkodási helyét megállapították, vagy holtteste előkerült; az ismeretlen személyt vagy holttestet azonosították;

– *tárgykörözés esetében*: a keresett tárgy előkerült, vagy megsemmisült; a bűncselekménnyel összefüggő tárgyat azonosították; a tárgykörözéssel kapcsolatos bűncselekmény büntethetősége elévült.

7. A visszavonási okokhoz fűződő intézkedések

A különböző visszavonási okokhoz fűződő intézkedések rendszerint megelőzik a körözés visszavonását. Végrehajtásuk során nem csak a körözésre vonatkozó rendelkezéseket, hanem más jogszabályok (pl. Be., Rtv., szolgálati szabályzat) előírásait is be kell tartani.

Amikor valamely intézkedés során a látókörünkbe kerül valamely körözött személy vagy tárgy, a legelső lépés a törvénsértések elkerülése érdekében a körözés hatályosságának az ellenőrzése, egyúttal annak megállapítása, hogy milyen intézkedéseket kell azonnal, a helyszínen (illetve később) végrehajtani.¹⁷⁵

Rendszerint az ügyelettel tartott rádiókapcsolat útján lehet ellenőrizni, hogy a kérdéses személyt vagy tárgyat körözik-e. Ugyanígy adhat tájékoztatást az ügyelet arról is, hogy mit kell tenni, mire kell ügyelni (pl. el kell fogni, de fokozott óvatossággal kell eljárni, mert fegyverrel rendelkezhet stb.). A körözés hatálya alatt álló, elfogott, illetve megtalált személyt azonosítani kell; az elfogatóparanccsal körözött személyt a megtalálás helye szerint illetékes rendőrkapitányságra kell előállítani; az elvett tárgyról pedig átvételi elismervényt kell adni annak, akinél a körözött tárgyat megtalálták. Ezen kívül még számtalan feladat van, amelyek azonban már a hatóságot (és nem a helyszínen intézkedőt) terhelik.

¹⁷⁴ Az adatok időben történő továbbítása nem csak a szervek közötti információcserére vonatkozik, hanem arra is, hogy a végrehajtó állományt is megfelelően tájékoztatni kell. Adott esetben ki kell nyomtatni a körözést, meg kell küldeni a körözési tájékoztatót, a rölapot, a grafikát, igénybe kell venni az egyéb technikai eszközöket (telefax, rádió stb.), vagy éppen a társszerveket, illetve a lakosságot kell tájékoztatni.

Az általános titokvédelmi szabályok (pl. személyes adatok védelmére vonatkozó rendelkezések) mellett a kódszótár 22. tétele is felhívja a figyelmet arra, hogy nem lehet minden adatot hozzáférhetővé tenni: „nem hozható nyilvánosságra bűnügyi érdekből” stb.

¹⁷⁵ Rendszerint az ügyelettel tartott rádiókapcsolat útján lehet ellenőrizni, hogy a kérdéses személyt vagy tárgyat körözik-e. Ugyanígy adhat tájékoztatást az ügyelet arról is, hogy mit kell tenni, mire kell ügyelni (pl. el kell fogni, de fokozott óvatossággal kell eljárni, mert fegyverrel rendelkezhet stb.).

8. A körözés visszavonása

A körözést csak az *elrendelő hatóság* vonhatja vissza. A visszavonás elmulasztása vagy késedelmes teljesítése miatt bekövetkezett károkért (joghátrány, anyagi vagy erkölcsi kár) a mulasztó anyagi és fegyelmi felelősséggel tartozik.

16. EGYES ELSŐDLEGES INTÉZKEDÉSEK ÉLET ELLENI BŰNCSELEKMÉNYEK ÉS RENDKÍVÜLI HALÁLESETEK ÜGYEIBEN

A rendőri munka sokszínűségét és összetettségét bizonyítja az a tény, hogy nem szűkül le csak a különböző bűncselekmények felderítésére és bizonyítására, hanem mintegy elébe menve az eseményeknek az életben felmerülő szituációs lehetőségekből is kizárja azt, hogy egy súlyos bűncselekményt leplezzenek, és azt az életben előforduló eseménynek álcázzanak. Ilyen tevékenységet folytat a hatóság akkor, amikor közigazgatási eljárás keretében a rendkívüli haláleseteket vizsgálja.

A rendkívüli halálesetek vizsgálata a közigazgatási eljárás szabályai szerint történik. Az eljárás elsődleges célja egyértelműen annak a ténynek a megállapítása illetve kizárása, hogy *nem történt idegenkezűség*; mivel ha ez utóbbinak a megállapítása következik be, akkor a közigazgatási eljárást azonnal be kell fejezni, s onnantól kezdve a büntetőeljárás szabályai szerint kell az eljárást tovább folytatni. E miatt az eljárási cselekményeket úgy kell végrehajtani, hogy *a beszerzett adatok* szükség esetén bizonyítékként *a büntetőeljárásban is* felhasználhatók legyenek.

A rendőri szerveknek a rendkívüli halálesetek közigazgatási jogkörben történő vizsgálatánál is alapvető kötelessége a bizonyítandó tények felderítése, a tényállás megállapítása, amit egyrészt a részletes és alapos szemlével, valamint az ezt követő adatgyűjtéssel lehet elérni. Mindennek egyik feltétele, hogy már az elsődleges intézkedésekre is időben és szakszerűen kerüljön sor; e miatt foglalkozunk ebben a jegyzetben néhány idevágó kérdéssel.

1. A rendkívüli halál fogalma

A halálesetek minősítése szempontjából lényeges azon feltételek ismerete, melyek alapján az emberöléseket (melyek a büntetőeljárás hatálya alá tartoznak) el lehet választani az egyéb, halállal végződő eseményektől.

A 23/1994. BM rendelet 4. §-a szerint „*Rendkívüli az olyan halál, amelynek természetes módon való bekövetkezését a körülmények kétségesse teszik, így különösen ha:*

a) a halál bekövetkezésének a körülményei egyértelműen nem zárják ki, hogy a halált bűncselekmény okozta,

b) baleset okozta vagy annak gyanúja merült fel, és a halál bekövetkezésével összefüggésben a felelősség vizsgálata szükséges,

c) öngyilkosság okozta, vagy a körülmények erre utalnak,

d) gyógykezelés során következett be, és az orvosi vagy gyógykezeléssel összefüggő más foglalkozási szabályszegés gyanúja merült fel,

e) a halál bekövetkezésének körülményeiből nem lehet megalapozottan következtetni a halál okára, illetőleg arra, hogy a halál természetes módon következett be (tisztázatlan haláleset)."

A felsoroltakon kívül a rendelet szabályozza azokat az eseteket is, amelyekben a halál körülményei ugyan nem kétségesek – mert kétséget kizáró módon megállapítható a természetes halál – de *az elhunyt személyazonossága ismeretlen*. Ekkor a rendkívüli halálesetekre előírt eljárás az elhunyt személyazonosságának megállapításáig tart.

Önmagában egy holttest megtalálása még nem jelenti egyértelműen azt, hogy bűncselekmény történt. A rendkívüli halál fogalmának ismerete azért bír nagy jelentőséggel, mivel a hatóság intézkedő tagjának *el kell tudni határolni a különböző haláleseteket, s tudnia kell, hogy milyen eljárási szabályokat alkalmazzon az elsődleges intézkedések során*.

2. A tudomásszerzés

Az élet elleni bűncselekmények és a rendkívüli halálesetek kapcsán is az első kérdés az, hogy az esemény a nyomozó hatóság tudomására jusson. Ennek módjai:

- a hatóság (tagjának) saját észlelése,
- a tettenérés,
- állampolgárok, hivatalos személyek bejelentése holttest vagy holttestrészlet megtalálásáról,¹⁷⁶
- az egészségügyi intézmények által tett bejelentések,
- a más bűncselekmény miatt folytatott nyomozás során való észlelés (felderítés),
- az eltűnésekről vagy egyéb gyanús körülményekről¹⁷⁷ szóló bejelentések;
- a bűncselekmény elkövetőjének önként tett bejelentése (ún. önfeljelentés).

3. A bejelentéskor tisztázandó főbb kérdések:

– *Ki a bejelentő?* Az esetek túlnyomó többségében megnevezi magát a bejelentő, de gyakran előfordul, hogy nem kívánja magát megnevezni, mivel valamilyen ok miatt – ami nem csak és egyértelműen a cselekményben való részesség esetén fordulhat elő – nem kívánja személyét felfedni a hatóság előtt. Ebben az esetben is meg kell kísérelni a további információk beszerzését.

– *Hogyan került a cselekmény színhelyére?* Mikor, milyen körülmények között találta meg az elhaltat, miért ment oda? Személyes ismerőse vagy általa ismeretlen személy az elhalt?

– *Hol történt a cselekmény, illetve hol található a helyszín?* Ennek azért van jelentősége, mert akár a tárgyi eszközökben, akár a személyi feltételekben más és más intézkedéseket kell tenni, ha zárt helyen, vagy ha valahol nyílt területen történt a cselekmény. Célszerű tisztázni a bejelentővel, hogy mennyire ismeri a környezetet, hogyan lehet a leggyorsabban megközelíteni a helyszínt.

¹⁷⁶ Sok esetben az ún. véletlenek – mint pl. az elhagyott erdős részben megtalált, vagy a különböző állatok kaparása nyomán, vagy földmunka végzése során felfedezett holttestek – teremtik meg a hatóság számára azt, hogy tudomást szerezzen a konkrét tényről.

¹⁷⁷ Az ember társas lény, vannak rokonai ismerősei, barátai. Ez feltételezi, hogy egymással kapcsolatot tartanak, egymást keresik, így előbb vagy utóbb feltűnik a másik fél hiánya. De ha egyedi esetekben valaki nem rendelkezik ilyen kapcsolatokkal, akkor is társas körülmények között lakik, így vannak szomszédjai, akiknek ugyanúgy feltűnhet a megszokott mozgás vagy tevékenység hiánya.

– *Szükség van-e más élet- vagy vagyonmentő intézkedésre?* Ha lehetséges, tisztázni kell a bejelentővel, hogy van-e más sérült a helyszínen; esetleg tűzoltók vagy más közüzemi dolgozók jelenlétére szükség van-e, nem alakult-e ki olyan helyzet, amely valamilyen közlekedési akadályt képez.

– *Van-e valamilyen részinformáció, amely az elkövető felkutatását segíti?* A bejelentőn kívül van-e más személy is a helyszínen, esetleg elfogták, vagy üldözik az elkövetőt; rendelkeznek-e olyan információval, amelyet a hatóság azonnal hasznosítani tud (pl. rendszám, rendszám-törődék, a menekülés iránya, személyleírás stb.).

A tudomásra jutást követően a hatóságnak intézkedési kötelezettsége van, és azt akkor is meg kell tennie, ha névtelen a bejelentő, vagy hamisnak tűnik a bejelentés; de akkor is, ha a bejelentés tartalma azt kétségesse, valószínűtlenné teszi.

Ahogy erről a helyszíni kapcsán már szóltunk, ellenőrizni kell a bejelentés valószínűségét, valódiságát, s haladéktalanul gondoskodni kell a helyszín biztosításáról. Szükség esetén a bejelentőt is meg lehet bízni a helyszín időleges biztosításával, ekkor azonban számolni kell azzal, hogy ő nem szakember, tehát megfelelő részletességgel ki kell oktatni; és – az ügy jellege miatt – ez után is a lehető leggyorsabban intézkedni kell a helyszín *szakszerű biztosítására*.

4. A helyszínbiztosítás sajátosságai

A helyszínbiztosításról szóló részben már megtárgyaltuk, hogy milyen feladatokat és hogyan kell végrehajtani, ezért azok megismétlését mellőzve csak a sajátosságokat emeljük ki.

A *tájékozódás* során lehetőség szerint meg kell állapítani, hogy mi történt. Már ez is megkövetel bizonyos szakmai ismereteket.

A helyszín gondos szemrevételezésével esetenként azonnal feltárható, hogy emberölésről – de legalább is gyanús halálesetről – van szó (pl. olyan sérülések vannak az elhalton, amelyeket semmiképpen sem okozhatott ő maga, vagy az adott halálnemhez „nem illenek”; nincs a helyszínen olyan eszköz, amelynek segítségével az akasztási magasságba egyedül feljuthatott volna). Ha zárt helyen fedezték fel a holttestet, a helyszínbiztosítónak (betartva a vonatkozó szabályokat) kötelessége végigellenőrizni az épületben lévő összes helyiséget, mivel nem kizárt, hogy akár több áldozat illetve sérült is van az adott helyszínen, és így tovább.

Természetesen a helyszínbiztosító megállapításai nem lesznek kellően részletesek és alaposak (ez a nyomozás feladata), de amit lát/tapasztal, az mégis meghatározza a további tennivalóit, illetőleg az ügyeletnek való visszajelzés tartalmát.

Az *életmentés, elsősegélynyújtás* során figyelembe kell venni, hogy a sérüléssel, halállal járó (bűn)cselekmények vonatkozásában az egyik legfontosabb adat- és bizonyítékforrás *maga az áldozat*. E miatt fokozott gondosságot igényel ennek a feladatnak az ellátása.

Például: bár a halál beálltát az orvos állapíthatja meg, ha az nyilvánvaló (pl. a test már a bomlás állapotában van stb.), akkor *nincs miért* változtatni a helyszínen. Ha van remény egy akasztott életének megmentésére, a kötele (drótot stb.) úgy kell levágni és levenni, hogy a csomók megmaradjanak, a személy ne zuhanjon le, és a nyakán se keletkezzenek újabb elváltozások.

A közveszély elhárítása, további károsodások megelőzése során figyelembe kell venni, hogy nyomok, elváltozások nem csak az áldozattól származhatnak, és nem csak a közvetlen helyszínen, hanem annak környékén is lehetnek.

A tettenért elkövető elfogása, illetve a nyomonüldözés megkezdése nyilván csak büncselekmény esetében jön számításba. Az élet elleni büncselekmények elkövetőin is sokszor különféle elváltozások találhatók, esetenként náluk van az elkövetés eszköze is; e mellett természetesen fokozottan ügyelni kell a támadás veszélyére.

A tanúk visszatartása, az illetéktelen személyek helyszínről való eltávolítása. Ilyen esetekben a helyszínre érkező rendőrt gyakran a kíváncsiskodók nagy tömege fogadja. Ezeket azonnal távozásra felszólítani taktikai hiba volna. Lehetnek köztük olyan személyek, akik megelőzőleg a helyszínen nyomokat hagytak hátra. Gyakran még jelen van, vagy újra megjelenik a helyszínen a tettes is. Az ott lévőket tehát nem szabad sommásan elintézni, hanem szelektálni, válogatni kell őket.

A felfedező tanút, és különösen azokat a tanúkat, aki az elkövetés okára, az elkövetőre nézve felvilágosítást tudnak adni, mindenképpen vissza kell tartani a helyszíni szemlebizottság megérkezéséig. Ilyen ügyekben különösen helytelen, ha a helyszínbiztosító nyilatkozik a következtetéseiről bárki előtt is; tehát nem csak a tanúk „összebeszélését” kell megakadályozni.

A helyszín körülhatárolása tekintetében ezekben az esetekben kifejezetten ajánlott, hogy minél tágabban vonjuk meg a biztosítandó terület határait, és gondoskodjunk annak lezárásáról. További specialitás, hogy egy fő rendszerint nem elegendő ennek szakszerű végrehajtására. Számításba kell venni még azt a körülményt is, hogy a helyszíni szemle hosszabban elhúzódhat, illetve, hogy a szemle befejezését követően még utólagosan őrizni kell a helyszínt.

Lőfegyverrel elkövetett emberölés esetében meg kell próbálni felkutatni a lőállást is. Gyógyszerrel elkövetett öngyilkoságnál számításba jöhet a szeméttároló (hátha ott találhatók majd meg a kidobott gyógyszeres dobozok). Ha úgy tűnik, hogy az elkövetés eszközét a helyszín közelében szerezték (pl. fejszével nemigen sétál senki az utcán), akkor annak származási helyét (pl. fészert) is biztosítani kell.

Az elváltozások állagának a megőrzéséhez is hozzátehetünk néhány gondolatot. Ha zárt térben van a holttest, ügyelni kell arra, hogy a helyiség hőmérséklete a biztosítás során ne változzon meg. Ha lakásban történt a rendkívüli haláleset, a hozzátartozók gyakran megpróbálnak rendet rakni – ezt meg kell akadályozni, mint ahogyan azt is, hogy a lakásban bármely helyiséget használják, ha az a cselekményben érintett lehet.

A jelentési kötelezettséghez annyit kell hozzáfűzni, hogy ezekben az esetekben kivételesen sem mulasztható el a részletes *írásbeli* jelentés elkészítése.

5. Hatáskör és illetékesség

A rendkívüli halálesetek ügyében első fokú szervként

– megyékben a területileg illetékes rendőrkapitányság bünyügyi szerve,

– Budapest területén a BRFK V. kerületi Rendőrkapitányság Rendkívüli Haláleseti Osztály jár el.

Vannak kivételek, amikor az első fokú eljárást a főkapitányságok bünyügyi szervei hajtják végre, úgymint:

– diplomáciai mentességet élvező személy,

– országgyűlési képviselő, az Országgyűlés által választott tisztségviselő, illetőleg a Kormány tagjai,

– országos hatáskörű szerv vezetője esetében,

– továbbá a polgári nemzetbiztonsági szolgálatok személyi állománya tagjának rendkívüli halála esetén,

- valamint gyógykezelés során bekövetkezett és az orvosi vagy a gyógykezeléssel összefüggő más foglalkozási szabályszegés gyanúja esetén.

A rendőrség hivatásos állományú tagjának szolgálati helyen vagy szolgálata során bekövetkezett rendkívüli halála esetén az első fokú eljárásra az ORFK Fegyelmi Osztályának van hatásköre.

Az eljárásra az a rendőri szerv az *illetékes*, amelynek területén:

- a halál bekövetkezett – kórházi halál esetén ahol a halált kiváltó esemény történt,
- ennek ismerete hiányában ahol a holttestet megtalálták,
- járművön bekövetkezett halál esetén ahol a holttestet a járműről leemelték,
- vízi hulla esetén a feltalálás illetve a partravetés helye szerint illetékes kapitányság,
- több, de azonos holttestből származó holttestrészlet esetén, ahol az első holttestrészletet megtalálták.

Bv-intézetben, fogdában, fegyveres erők objektumaiban, menekülttáborokban bekövetkezett halál esetén az eljárást az érintett intézmények biztonsági és egyéb előírásainak figyelembevételével kell lefolytatni.